mo sgéal féin

peadar ua laoghaire

OMNIVM LVX CIVIVM
MDCCCLII
MDCCC LXXVIII
BOSTON
PUBLIC
LIBRARY

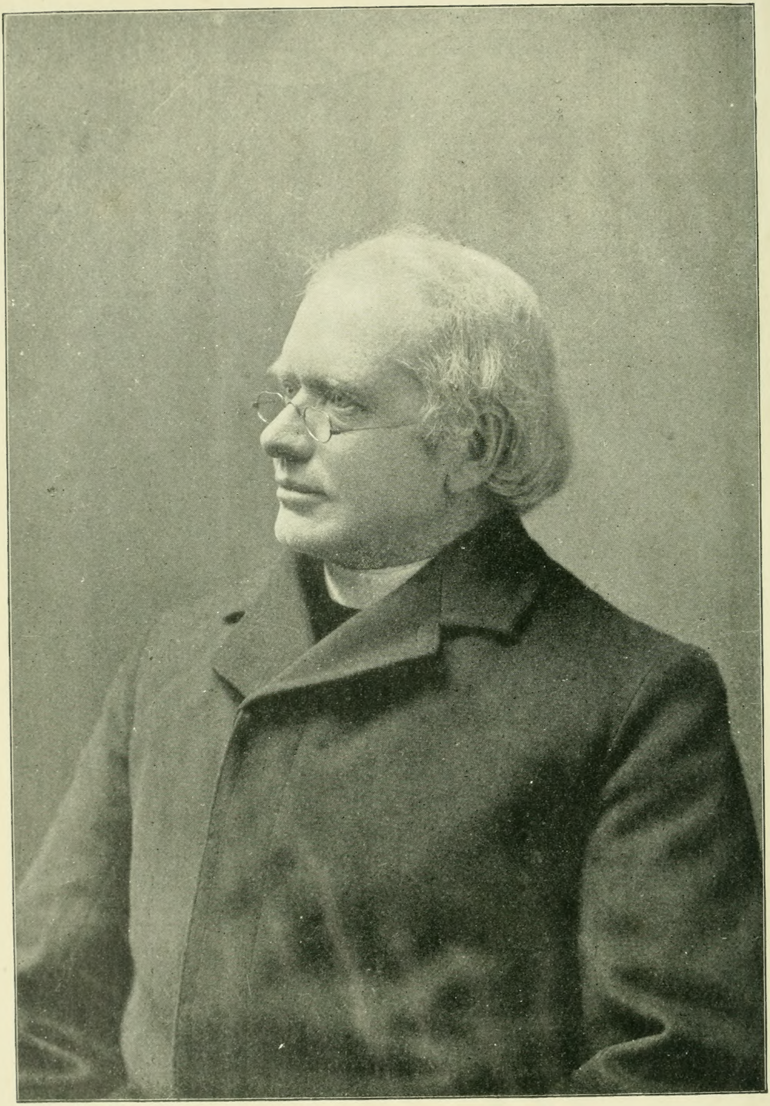

Mo Sgéal Féin

An t-Aṫair Peadar Ua Laoġaire
Canónac, S.P.
do sgríoḃ

An t-Aṫair Pádraic Ua Doṁnaill, D.D.,
Tiġearna Easbog Ráṫaḃoṫ
do sgríoḃ a ċeannṗort

Baile Áṫa Cliaṫ:
1915
Muintir na Leaḃar Gaeḋilge
Brún agus Nuallán
Forbaḋ Éiliṁ

*PB1399
.O544Z5
1915

Fógarṫar gaċ ceart ar cosnaṁ.

BOSTON PUBLIC LIBRARY

clár na gcaibidiol.

		leaṫanaċ
I.	mo ṡinsear	1
II.	lios caragáin	9
III.	rógairí	16
IV.	clampar dliġe	25
V.	dá arm aigne	30
VI.	an gorta	36
VII.	sgoil ċaraig an ime	48
VIII.	trí liaṫróidí duḃa	54
IX.	sgoil maġċromṫa agus coláisde colmáin	61
X.	siuḃal na gcnuc	70
XI.	an ṁangarta	76
XII.	ar ṁullaċ na mangartan	85
XIII.	maġ nuadat	94
XIV.	baoġal ar an ngaeluinn	99
XV.	gnó sagairt; agus teaċt na bṗíníní	106
XVI.	"a ḋia, saor éire!"	116
XVII.	i gcill ṡeanaiġ agus i gcill úird	121
XVIII.	séamus ḟréini, an foġluiḋe	130
XIX.	an staonaḋ ó'n ólaċán	136
XX.	ár sgoil i ráṫ ċormaic	146
XXI.	i maġċromṫa	152
XXII.	an sgoil sa ráṫ	157
XXIII.	an LAND LEAGUE	160
XXIV.	aṫruġaḋ ar an saoġal	166
XXV.	éagcóir agus díoġaltas agus smaċt-dliġṫe	174
XXVI.	"BARRY THE RAKE"	179
XXVII.	tineóntaiṫe agus tiġearnaí	185
XXVIII.	"MADAM ANNE"	193
XXIX.	baile ṁistéala	198
XXX.	ó ḋún 'ar aill go caisleán na liaṫáin	208
XXXI.	obair cosanta na gaeluinne	211
XXXII.	onóir do'n obair	215

PREFACE

There is much to be said in favour of a Preface to an Autobiography coming from someone else instead of the Author. It may be well, also, to have English as the language of the Preface to a Life that is published in Irish at the present time. But whatever is held on either of these points, the Life of Father O'Leary, one would desire to see, is an Irish Life by himself.

Another can do sufficient justice to his books and to his work as a priest. Only himself can lay bare the history of a mind that has enriched Irish literature for all time and been a guiding light to the Gaelic Revival in the right direction. Only himself can put into words the clear perception he had of the inwardness of the great public events which have taken place in the Ireland of his day.

In those events he bore a man's part, and, with his mastery of the English language, an Autobiography from him in English could not fail to glow with warm interest. Yet, Irish, not English, is the language in which he can find exact expression for the thoughts of his mind and the feelings of his heart, and give the last touch to the picture he wishes to leave us of himself and his surroundings. Father O'Leary's Irish pictures are living ones. He himself is not the only person who will live in his pages; and his scenic descriptions familiarize us with the whole countryside wherever he moves.

There are good Irishmen to whom the prospect of an Irish-speaking Ireland does not appeal. To have Irish spoken all over Ireland, in their view, would be an utter impossibility, or a move backward, if

the thing were possible; and the effort at its accomplishment should therefore be classed as a waste of precious time, or a foolish enterprise, holding no promise of a return for the energies expended upon it. They admire Irish literature, they encourage Irish scholarship and study, and they would go some length towards preserving a Gaelic reservation, if that could be done, where the spoken language of their fathers might remain on the lips of the people, at least without dying in a hurry.

Now good men do not seal their minds against all argument in things of this kind, and it is a great service to the spoken language to show in a convincing way the claims it has for general use among the population. What if the true view be that the English of English-speaking Ireland would be much better if English-speaking Ireland were Irish-speaking also, that the Irish of the Irish-speaking area would not suffer if its English were much improved, and that the general use of both languages in our homes is possible, and, indeed, necessary, if we are to make the most of our minds and opportunities? If that be not a just conception, the outlook for spoken Irish does not appear to cover a long distance. But that it is the true view I take to be the opinion of Canon O'Leary, and certainly he himself is a living demonstration of this conviction so far as any one man can be.

A child of pure Irish stock, reared in an Irish-speaking home, far from school, but blessed with a well-educated mother, who spoke Irish and English correctly, and gave her boy the chance of reading good English books and learning a little French at the fireside, carves his way and becomes a thorough clergyman, a keen social and educational worker, a

Land League priest, and the Father O'Leary of the Gaelic Revival. He was bilingual from the cradle. Not his knowledge of Irish, much less his knowledge of English, has made him what he is, but his knowledge of both, and his long acquaintance with the classics of Greece and Rome. Irish is the dominant factor. The rest served as helps to draw out Irish in dignified literature from a cultivated mind. But he could have been famous in English also, had he turned to it with Irish as an aid.

It takes more than language to make a man, not to say a priest ; and the best blood in Ireland runs in the veins of the children whose fathers, centuries ago, were driven from the plains. One may say, also, of our young people who grow up in stubborn soil, that the scenes that lie under their eyes when they climb the mountains are some compensation for the privations that often fall to their lot. Their greatest want is, or rather was, no books and little schooling. But by what looks like a special Providence, Father O'Leary had books and education from the start, and the difficulty about schools only brought out the strength and individuality that were in him.

His Life will be a valuable addition to the history of our times. For one thing, we need the view of a clear Irish mind, from within a farmer's home, on the agrarian conditions which led up to the Land War. Father O'Leary can tell of the grinding toil, entailed on the farmer's family by high rent, and of the constant menace there was to peace and happiness from the dread of unscrupulous devices to raise the rent still higher. That part of the produce that fetched a good price had to be sold to meet the landlord's demands, and only the rougher portion remained for home con-

sumption. Potatoes and milk were better sustenance for the human system than the imported foods that are now in use. But when the potato failed there was nothing to take its place. Father O'Leary saw the victims of the great Famine with his own eyes, and he can tell awful tales of the scenes he witnessed in that appalling disaster. An inhuman land system and bad government were responsible for the shipment from Ireland of the grain that should have been kept at home to support the population and prevent one of the most lamentable of national tragedies. It was the same tyranny that drove the people into secret combination and produced the informer, who transported his victims when he did not bring them to the scaffold, that provoked the Fenian revolutionary movement, and led up to the open agitation of the Land League.

A grim tale in parts it must be that Canon O'Leary has to narrate. But he may be trusted to illumine his pages with many a touch of Irish humour, and to gladden the reader with a true description of noble deeds he has known to be done. The distorted creatures, who are sometimes staged as if they were types, will not appear on his pages, but genuine men and women of true Irish mould, whom he knew and as he knew them. He has done what God gave him to do in helping to reverse the doom on country and language that, like his latest work, begins with Kinsale.

✠ PÁDRAIC UA DOMHNAILL,
Easbog Ráthabhoth.

LETTERKENNY,
August 3, 1915.

Mo Sgéal Féin

I

Mo Ṡínsear

Sa ḃliain d'aois an Tiġearna míle sé ċéad a dó do briseaḋ caṫ ar Ġaeḋlaiḃ agus ar an dá Aoḋ, Aoḋ ua Néill agus Aoḋ Ruaḋ ua Dóṁnaill, i n-aice Ċionntsáile. Ḃí naoi mbliana caiṫte an uair sin ag muíntir na h-Éirean ag troid go dian i gcoinniḃ a naṁad ar son na h-Éirean agus ar son an ċreidiṁ, agus i gcaiṫeaṁ na naoi mblian san do rugadar buaḋ ar na Gallaiḃ ins gaċ caṫ trom d'ár buaileaḋ eatarṫa go dtí an briseaḋ sin Ċionntsáile. Do loit an t-aon ḃriseaḋ amáin sin buaḋ na naoi mblian, agus ḃí Éire fé ċosaiḃ a naṁad arís.

Ansan do ġluais an cos-ar-bolg agus an t-éirleaċ, agus an feall i rioċt dlíġe, agus an t-éiṫeaċ i rioċt na fírinne; na Gaeḋil d'á ruagaḋ a' talaṁ a sinsear nuair ná séanfaidís a gcreideaṁ, agus an talaṁ 'á ṫaḃairt do ropairiḃ iasaċta anall ó Ṡasana agus ó Albain; go dtí gur ċuir déine na h-éagcóra féaċaint ar na Gaeḋlaiḃ éirġe amaċ arís agus iaraċt eile do ḋéanaṁ ar iad féin a ċosaint ar a leiṫéid de léirsgrios.

Daċad blian tar éis ḃriseaḋ Ċionntsáile iseaḋ

d'eiriġeadar amaċ arís. Nuair a ḃí an t-eiriġe amaċ san d'á ḃeartuġaḋ iseaḋ aduḃairt file éigin :—

“Bliain a daċad beiḋ aitean gan síol gan bláṫ,
'S an ḃliain i n'aice beid Sasanaiġ sínte ar lár.”

Ba ró ḋóbair go dtagaḋ an focal san fíor an uair sin. Ṫáinig Eoġan Ruaḋ ua Néill, mac driṫár d'Aoḋ ua Néill, anall go h-Éirinn, agus do cuireaḋ i gceannas Gaeḋal Ulaḋ é. Fear stuama, cróḋa, éirimeaṁail, oilte ar ċogaḋ agus ar ġnóṫaiḃ cogaiḋ, ab eaḋ é, mar ba ḋual dó ḃeiṫ. Ṫáinig mórán de ċlainn na n-uasal a díbireaḋ tar éis ḃriseaḋ Ċionn-tsáile, ṫánadar anall ó'n Spáinn agus ó'n ḃFrainnc agus ó áiteanaiḃ eile de'n Eúróip, agus níor ḃ'ḟada go raiḃ slóiġte líonṁara Gaeḋal ins gaċ cúig de ċúigiḃ na h-Éirean, agus iad “ag seasaṁ a gcirt.” Do leanadar ag “seasaṁ a gcirt” go dtí gur ḋein Eoġan Ruaḋ ua Néill, ag an mBeinn mBorb, gníoṁ díreaċ de ṡaġas an ġníṁ a ḋein driṫáir a aṫar agus Aoḋ Ruaḋ ua Dóṁnaill ag Béal an Áṫa Buiḋe deiċ mbliana agus daċad roimis sin.

Ḃí uaisle Gaeḋal agus sean Ġall cruinniġṫe an uair sin i gCill Ċainniġ agus iad ag déanaṁ dliġṫe agus riaġalta do ṁuintir na h-Éirean, agus gan ar ċumas ṁuintir Ṡasana aon ċur isteaċ a ḋéanaṁ orṫa ná aon ċosg do ċur le n-a ngnó. Aċ nuair a ruġ Eóġan Ruaḋ ua Néill an buaḋ uaṫḃásaċ ag an mBeinn mBorb ṫáinig éad ar ċuid des na h-uaisliḃ Gaeḋlaċa eile. I ndiaiġ ar ndiaiġ do ṁéaduiġ agus do leaṫanuiġ an fuaṫ agus an droċ aigne acu dó-san agus d'á ċéile. Ṫáinig easaontas, leis, sa Ċoṁairle, i gCill Ċainniġ, idir na Gaeḋil agus na

sean Ġaill. Ḋein an naṁaid gaċ aon díċeal, le feall agus le h-éiṫeaċ agus le cleasaiḋeaċt, ag séideaḋ sé gaċ taoḃ i gcoinniḃ an taoiḃ eile, ag taḃairt na leaṫ-ḃfaḃar uaṫa, na neiṫe do ṫógfaḋ taoḃ agus ná tógfaḋ an taoḃ eile, go dtí gur mó an fuaṫ a ḃí ag uaisliḃ na Cóṁairle agus ag taoiseaċ-aiḃ na slóġ d'á ċéile 'ná mar a ḃí ag aon taoḃ acu do'n naṁaid. Tar éis naoi mbliain ḃí an gnó san Ċill Ċainniġ tuitiṫe ar a ċéile ċóṁ glan agus dá mba ḃriseaḋ eile mar ḃriseaḋ Ċionntsáile a ḃéaḋ tagaiṫe orṫa. Ansan ṫáinig Cromwell, agus do ḋein sé sin léirsgrios agus éirleaċ agus cos-ar-bolg, ar Ġaeḋlaiḃ agus ar an gcreideaṁ, agus ba neaṁníḋ an léirsgrios a lean ḃriseaḋ Ċionntsáile seaċas é.

Tar éis ḃriseaḋ Ċionntsáile, bíoḋ gur ag na gallaiḃ a ḃí an buaḋ, ḃí lán a gcroiḋe d'eagla acu roimis na Gaeḋlaiḃ. Mar ġeall ar an eagla san ḋeineadar síoṫċáin leó. Níor ṡíoṫċáin dáiríriḃ an tsíoṫċáin sin, áṁṫaċ. Síoṫċáin ċun fill agus ċun uisge-fé-ṫalaṁ ab eaḋ í. Ní raiḃ sí aḃfad déanta nuair a tosnuiġ an feall. Do leig na Gaill orṫa go ḃfuaradar eólus ar eirġe amaċ eile ḃeiṫ beart-uiġṫe ag uaisliḃ na nGaeḋal i gcoinniḃ na nGall agus i gcoinniḃ ríġ Sacsan. Coir ḃáis ab eaḋ an beartuġaḋ san dá ḃféadfaí é ḋeiṁniuġaḋ. Ċun é ḋeiṁniuġaḋ ní raiḃ le déanaṁ aċ breiṫ, 'n-a nduine agus 'n-a nduine, ar na h-uaisliḃ Gaeḋlaċa agus iad do ḃreiṫ anonn go Lúndain agus iad do ṫriail ṫall, agus dá dtaḃarfaí ciontaċ iad, an ċroċ a ṫaḃairt dóiḃ. Do ṫuig na h-uaisle Gaeḋlaċa an cleas san. Ḃí ciall ċeannaiġ fágalta acu go daingean um an dtaca san. Ḃí fios acu go maiṫ ná raiḃ aon ċoir

déanta acu, ná raiḃ aon eirġe amaċ beartuiġṫe acu, ná aon ċuiṁneaṁ acu ar a leiṫéid; ná raiḃ uata aċ cead suaiṁnis agus socaraċta tar éis a naoi mbliana cogaiḋ. Aċ ḃí 'ḟios acu, leis, nuair a cuirtí dlíġ Ṡasana i ḃfeiḋm ar ḋuine, nár ċosaint do'n duine sin macántaċt ná neaṁċiontaċt, go mór mór, má ba ḋuine é go raiḃ talaṁ nó tiġearnas nó saiḋḃreas aige le cailleaṁaint.

Do ṫuig uaisle na nGaeḋal an níḋ sin go maiṫ an uair sin, agus do ṫeiṫeadar a' h-Éirinn sar a ḃféadfaí an cleas Gallda san a ḋ'imirt orṫa, iad do ṫriail agus iad do ḋaoraḋ agus iad do ċroċaḋ.

Nuair a ḃíodar imṫiġṫe ḃí áṫas ar an ríġ agus ar na Gallaiḃ. Níor ḃ'ḟearr leó rud a ḋeineadar uaisle na nGaeḋal 'ná teiṫeaḋ le n-a n-anam. Ḃí talaṁ breáġ fada fairsing Ċúig' Ulaḋ fágṫa 'n-a nḋiaiġ acu, ċóṁ maiṫ ḋíreaċ agus ḃéaḋ sé fágṫa 'n-a nḋiaiġ acu dá ḃfanaidís agus go gcroċfaí iad. Sin a raiḃ ó'n naṁaid. Do ṫóg an naṁaid an talaṁ agus do roinneadar eatorṫa é.

D'imṫiġ na h-uaisle Gaeḋlaċa dob' aoirde an uair sin a' Cúig' Ulaḋ. Ḃí uaisle móra na Muṁan imṫiġṫe roimis sin. Níor ḟág san i n-Éirinn, ṫuaiḋ ná ṫeas, aċ na mion-uaisle agus na daoine boċta. Deiċ mbliana agus daċad 'n-a ḋiaiġ san, nuair a críoċnuiġeaḋ an léirsgrios a ḋein Cromwell, do deineaḋ iaraċt ṁarḃuiġṫeaċ ar ṡlioċt Gaeḋal go léir, idir uasal agus íseal, do ġlanaḋ a' talaṁ na h-Éireann amaċ, le díbirt nó le bás. Ní ġlacfaidís an creideaṁ nua pé meallaḋ ná marḃuġaḋ a ḋéanfaí orṫa ċuige. Ní ġlacfaidís é ar ais ná ar éigin. Ċeap an naṁaid, d'á ḃríġ sin, ná raiḃ le déanaṁ leó aċ iad do ḋísgiuġaḋ ar fad. Ḃí a ċiall féin

ag an naṁaid sa ġnó san. Nuair a ḋíbreaḋ na h-uaisle móra a' Cúig' Ulaḋ, d'ḟan talaṁ Ċúig' Ulaḋ ag an naṁaid. Dá ḃféadfaí slioċt Gaeḋal go léir do ṁarḃuġaḋ nó do ḋíbirt a' h-Éirinn, d'ḟágfaḋ san talaṁ na h-Éireann go léir ag an naṁaid. Isé an talaṁ a ḃí ó'n naṁaid, ar sgáṫ creidiṁ.

An léirsgrios a lean briseaḋ Ċionntsáile do luiġ sé go trom ar uaisliḃ móra na nGaeḋal, aċ ċuaiḋ a lán des na mion-uaisliḃ saor uaiḋ. Aċ nuair a ṫáinig léirsgrios Ċromwell do luiġ sé ar an uile ḋuine de ṡlioċt na nGaeḋal, idir uasal agus íseal. Do leaṫ sé ar fuid na dúṫa go léir, isteaċ i ngleanntaiḃ uaigneaċa agus i n-áiteanaiḃ imigéineaṁla, i dtreó nár ḟéad aon áit ná aon aicme daoine dul uaiḋ. Daoine a ḃí an uair sin 'n-a gcóṁnuiġe insna h-áiteanaiḃ imigcéineaṁla san, agus go raiḃ a sinsear rómpa 'n-a gcóṁnuiġe ionta ar feaḋ na gcéadta blian agus na ḃfiċidí glún, go sáṁ agus go suaiṁneasaċ, saor ó ḃuaireaṁ agus ó ċruaḋtan na gcogaí a ḃí coitċianta ar siúḃal lasmuiċ díoḃ, do ṡrois léirsgrios Ċromwell iad. Do creaċaḋ agus do sgriosaḋ iad. An méid nár cuireaḋ ċun báis díoḃ doḃ' éigean dóiḃ teiċeaḋ le n-a n-anam as na sean áiteanaiḃ cóṁnuiġṫe sin, beó boċt, agus imṫeaċt ar fuid an tsaoġail.

Ḃí an uair sin sa taoḃ ṫiar d' Uíḃ Laoġaire, sa Ṁuṁain, caisleán nár ró ṁór, agus Caisleán Ċarraig na Cora an ainim a ḃí air. Ḃí beirt driṫár 'n-a gcóṁnuiġe sa ċaisleán san. Diarmuid ua Laoġaire ab ainim do ḋuine acu, agus Conċuḃar ua Laoġaire ab ainim do'n duine eile. Do ṡrois an léirsgrios iad. B'éigean dóiḃ imṫeaċt, agus an caisleán agus

an dúṫaiġ d'ḟágáilt ag coigcríoċ éigin iaraċta. Ṫánadar andeas go Baile Ṁúirne. Do ṗós duine acu bean de ṁuíntir Ḋuinnín a ḃí 'n-a cóṁnuiġe ar na h-Ollánaiḃ, agus d'ḟan sé ansan. Do réir mar a h-innseaḋ dom doḃ' é sin Concuḃar. Ċuaiḋ Diarmuid soir go h-áit ar a dtugtí Caraig na Madraí, agus ċuir sé fé ann. Tamall 'n-a ḋiaiġ san do ċuaiḋ duine de ḟliocht Ċoncuḃair ó-ṫuaiḋ go Dúṫ' Alla, agus ċuaiḋ sé ċun cóṁnuiġṫe ar an Mullaċ Ruaḋ, ceiṫre ṁíle ar an dtaoḃ ṫuaiḋ de Ṡráid an Ṁuilinn, i n-aice Ċuilinn Uí Ċaoiṁ. Do ṗós sé sin bean ar a dtugtí Aoiḃlín an Réiḋleáin. Is dóiċ liom gur de ṁuíntir Ċeallaċáin gur ḃ' eaḋ í. Ḃí mac acu san agus Concuḃar ab ainim dó, agus fear ana ċiallṁar, ana stuaṁḋa, ab eaḋ é. Do ṗós sé bean de ṁuintir Icíḋe, ingean do Ṫaḋg ua h-Icíḋe, Taḋg mac Aindriais, a ḃí 'n-a ċóṁnuiġe ṫiar ar an Aṫán, ar bruaċ Aḃan Móire. Neill ní Taiḋg a tugtí ar an ingín. Ḃí lán tíġe de ċlainn acu. Sioḃán ab ainim do ḋuine des na h-ingeanaiḃ.

Ḃí Diarmuid, fé mar a h-innseaḋ dom, 'n-a ċóṁnuiġe ar Ċaraig na Madraí. Ḃí mac aige sin agus Concuḃar ab ainim dó. Nuair a ḃí an Concuḃar san pósta agus ag déanaṁ dó féin, ḃí buaċaill aimsire aige, agus Concuḃar ab ainim do'n ḃuaċaill, leis, agus de ṁuíntir Laoġaire ab eaḋ é, agus, d'á ḋeasgaiḃ sin, "Concuḃar Máiġistir" agus "Concuḃar Buaċaill" a tugtí ar an mbeirt. Ḃí clann ag an gConcuḃar Máiġistir sin, aċ cóṁ tiuġ agus a ṫagaidís do ġeiḃdís bás. Ḃí sé féin agus a ḃean go h-ana ḃuarṫa mar ġeall air sin. Do ṫárla, tráṫ, go raiḃ súil le duine eile clainne acu. Ḃí an t-am

ag teaċt, aċ má ḃí, do ḃí an ḃuairt agus an t-eagla orṫa araon go n-imṫeoċaḋ an leanḃ san fé mar imṫiġ an ċuid eile a ṫáinig roimis. Ḃí an ḃuairt agus an t-eagla ar an máṫair ċóṁ mór san gur ḃaoġal, dá mba ná ḃéaḋ aon ċúis eile ċun na díoḃála ḋéanaṁ, nár ḃeag an ḃuairt aigne ċuige. Raint laeṫanta sar a dtáinig an t-am ċun na clainne teaċt, do ḃuail ċúċa an dorus isteaċ bean ná feacaiḋ aoinne acu riaṁ roimis sin. D'ḟiafraiġ fear an tiġe di cár ḃ' as í.

"Ṫánag aḃfad ó ḃaile anso ċúġaiḃ," ar sisi, "adtuaiḋ ó Ċill Dara."

Ansan d'ḟeuċ sí ar an mnaoi.

"Ná bíoḋ aon ḃuairt ná aon eagal ort an turus so," ar sisi. "Mairfiḋ an t-é atá ag teaċt anois, aċ is ar aon ċoinġill aṁáin é," ar sisi. "Tugtar ainim ċúil le cine air, agus mairfiḋ sé."

Nuair a ḃí an méid sin ráiḋte aici d'imṫiġ sí uaṫa an dorus amaċ, agus ní ḟeacaiḋ aoinne í, beó ná marḃ, sa n-áit 'n-a ḋiaiġ san.

Níor ḃ'ḟada go dtáinig an ċlann; mac óg. Conċuḃar nó Diarmuid nó Art nó Céadaċ nó Fear, na h-ainmneaċa do ḃain leis an gcine; aċ do tugaḋ Barnabí ar an mac san, ainim nár h-airiġeaḋ riaṁ roimis sin ar aoinne de ṁuintir Laoġaire. Ṫáinig mac eile 'n-a ḋiaiġ. Do leanaḋ ar an gcúl le cine, agus do tugaḋ Peadar mar ainim air. Do ṁair an beirt, agus do ḋein fir ṁóra ṁaite díoḃ. Do ṗós Barnabí agus ḃí beirt ṁac aige. Ṫug sé Diarmuid ar ḋuine acu, i n-aiṁḋeóin an ċúil le cine, agus ṫug sé Peadar ar an mac eile, ainim a ḋriṫár.

Nuair a ḃí an ḃeirt ṁac san eiriġṫe suas b' éigean

do Ḃarnabí imṫeaċt ó Ċaraig na Madraí. Níor ḟéadas riaṁ a ḋéanaṁ amaċ cad é an ċúis.

Sa n-am gcéadna san ḃí 'n-a ċóṁnuiġe ṫuaiḋ ar Ġleann Daiṁ, ag bun Ṁullaċ an Óir, fear n-ar b' ainim dó Diarmuid ua Tuaṫaig. Ḃí beirt inġean aige, Sioḃán ní Ṫuaṫaig agus Máire ní Ṫuaṫaig. Tá ar an dtaoḃ ṫeas de Ġleann Daiṁ baile gur b' é ainim atá air 'ná Lios Caragáin. Ḃí an baile sin 'n-a ṫalaṁ anáirde le linn Ḃarnabí uí Laoġaire agus a ḃeirt ṁac a ḃeiṫ ag imṫeaċt ó Ċaraig na Madraí. Do ṫóg Diarmuid ua Tuaṫaig an talaṁ san a ḃí anáirde, agus ḋein sé dá ḟeirm de, agus ṫug sé an dá ḟeirm d'á ḃeirt inġean, do Ṡioḃán agus do Ṁáire. Ḃí meas ana ṁór aige ar ḃeirt ṁac Ḃarnabí uí Laoġaire. Ḋein sé dá ċleaṁnas leó. Ṫug sé Sioḃán do Ḋiarmuid agus ṫug sé Máire do Ṗeadar, agus ċuir sé isteaċ sa dá ḟeirm ar Lios Caragáin iad ċun cóṁnuiġṫe. Ḃí féar bó agus fiċe ins gaċ feirm díoḃ, agus ḃí an dá lánaṁain óg láidir, ábalta ar pé tairḃe a ḃí sa talaṁ do ḃaint as. Níor ṫalaṁ maiṫ é. Talaṁ fiain fliuċ ab eaḋ an ċuid ba ṁó ḋé. Aċ do tógaḋ dá lín-tiġe ṁóra ṁaiṫe ċreideaṁnaċa air. Ḃí lán tiġe de ċlainn ag gaċ lánaṁain acu. Ḃí cúig ḋuine ḋéag nó sé ḋuine ḋéag clainne ag Peadar agus ag Máire ní Ṫuaṫaig. Diarmuid ab ainim do'n ṁac ba ṡine a ḃí ag Peadar.

Nuair a ṫáinig an t-am ċuige do ṫráċtaḋ ar ċleaṁnas idir an Diarmuid sin agus Sioḃán ní Laoġaire, an inġean úd Ċonċuḃair uí Laoġaire a ḃí an uair sin 'n-a ċóṁnuiġe ṫuaiḋ ar an Mullaċ Ruaḋ, i n-aice Ċuilinn Uí Ċaoiṁ. Do tuigeaḋ gur ṁaiṫ an cleaṁnas le ḋéanaṁ é. Do tuigeaḋ, leis, go raiḃ an gaol ann, agus go mb' féidir nár ḃ' ḟoláir col do

réiḋteaċ san a ndéanfaí an pósaḋ. Do cóṁairiġeaḋ an gaol, ar an dá ṫaoḃ, siar go dtí an beirt driṫár, Diarmuid óg agus Concuḃar ua Laoġaire, an beirt úd a díḃreaḋ a' Caisleán Ċaraig na Cora; agus do fuaraḋ, ó'n gcóṁaireaṁ, go raiḃ an gaol, ar gaċ taoḃ, níba sia amaċ 'ná an cúigṁaḋ glúin. Do deineaḋ an cleaṁnas. Do pósaḋ Diarmuid Ruaḋ ua Laoġaire, mac do Ṗeadar ua Laoġaire agus do Ṁáire ní Ṫuaṫaig ar Lios Caragáin, le Sioḃán ní Laoġaire, inġean do Ċonċuḃar ua Laoġaire agus do Neill ní Icíḋe, a ḃí ar an Mullaċ Ruaḋ. Sa ḃliain d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad trioċad a naoi, ḃí mac ag an mbeirt sin. Mise an mac san.

II

LIOS CARAGÁIN

Ḃí oċtar mac agus oċtar inġean ag Peadar ua Laoġaire agus ag Máire ní Ṫuaṫaig, mo sean-aṫair agus mo seana-ṁáṫair. Ḃí dá feirm talaiṁ acu, an feirm ar Lios Caragáin, féar bó agus fiċe, agus feirm eile ṫíos ar Ċill Ġobnatan, féar ċúig cinn déag de buaiḃ. Ḃí san maiṫ go leór, aċ níor ró ṁór an saoġaltas é ċun sé duine déag clainne do ṫógaint air agus do ċur i gcríċ as. Dá maireaḋ an t-aṫair go dtí go mbéaḋ sé suas le deiċ mbliana agus trí fiċid nó mar sin, b' féidir go ḃféadfaḋ sé rud éigin fóganta déanaṁ do'n ċlainn; aċ táinig

an bás air, slán mar a n-innstear é, nuair ná raiḃ sé aċ oċt mbliana agus daċad. D'á ġioraċt í an aimsir a fuair sé ċuige, ḃí an ċuid ba ṁó de'n ċlainn inġean curṫa i gcríċ aige sar a ḃfuair sé bás, agus iad curṫa i gcríċ go maiṫ aige. Ní raiḃ aige le déanaṁ do'n ċlainn ṁac aċ an talaṁ do raint eatarṫa. D'fág sé Lios Caragáin le h-uḋaċt ag ceaṫrar acu, a leaṫ ag beirt agus an leaṫ eile ag an mbeirt eile. Fuair duine de'n ċeaṫrar san bás go luaṫ i ndiaiġ an aṫar. Ansan do ḋein an triúr a ḃí 'n-a ḋiaiġ trí treana de'n ḟeirm eatarṫa féin, i dtreó ná raiḃ aċ féar seaċt mbó ag an nduine acu. Duine de'n triúr san ab eaḋ m' aṫair-se.

Déarfaḋ duine nár ṁaiṫ an ċiall d'aon fear óg bean do ṫaḃairt leis agus é féin do socaruġaḋ ċun cóṁnuiġṫe ar ḟeirm ḃeag de'n tsórd san, féar seaċt mbó, agus gan ann aċ droċ ṫalaṁ. Gan aṁras níor ṁaiṫ an ċiall dó é dá mbéaḋ caoi aige ar a ṁalairt de socaruġaḋ a ḋéanaṁ dó féin, aċ ní raiḃ. Ní raiḃ aon ḟéaċaint suas an uair sin ag aoinne de ṁuíntir na h-Éireann aċ an talaṁ. Ḃíodar féin agus a sínsear, an uair sin agus ar feaḋ na gcéadta blian roimis sin, gearrṫa amaċ glan ó aon tsaġas eile slíġe ḃeaṫa aċ aṁáin ḃeiṫ ag obair ar an dtalaṁ ag déanaṁ cíosa do ṁáiġistiriḃ; agus do gearrfaí amaċ ó'n slíġ ḃeaṫa san, leis, iad, aċ nár ḃ' féidir aon daoine eile ḋ'fáġail a ḋ'féadfaḋ oiread cíosa ḋéanaṁ as an dtalaṁ agus a ḋ'féadaidís sin a ḋéanaṁ. D'á éaġmuis sin, nuair a pósaḋ m' aṫair agus mo ṁáṫair ní raiḃ an sgéal i n-aon ċor ċóṁ h-olc ag feirmeóiriḃ na h-Éireann agus ḃí sé acu tamall 'n-a ḋiaiġ san. Ḃí prátaí ag fás agus ḃí airgead maiṫ le fáġail ar im. Ḋéanfaḋ an t-im an

cíos, agus ansan ḃéaḋ gaċ aon toraḋ eile d'á mbainfí as an dtalaṁ, ḃéaḋ sé ag an ḃfeirmeóir dó féin. Do ċoṫóċaḋ na prátaí agus an bainne an lín-tíġe, agus ċuirfeaḋ stráice lín agus an olan a ḃéaḋ ar ṫrí cinn de ċaoiriḃ balcais éadaiġ orṫa.

Is fíor go mbíoḋ droċ ṁeas an uair sin ar an bpráta agus ar an mbraon bainne mar ḃiaḋ. Aċ tá so le ráḋ agam-sa anois, ag féaċaint siar dom ar an aimsir sin agus ar an mbiaḋ sin, agus ar na daoine a tógaḋ leis an mbiaḋ sin. Na fir agus na mná a ḃí an uair sin i n-Éirinn ba ṫreise agus ba ḋeaġṡláintíġe iad go mór 'ná na fir agus na mná atá ann anois. Ní feictí ċoíḋċe an uair sin cailín ná buaċaill gan lán béil d'ḟiacalaiḃ breaġṫa láidire geala istiġ i gceann gaċ duine acu, agus gaċ fiacal acu san ċóṁ cruaiḋ ċóṁ daingean le carraig cloiċe. Cad a ċítear anois? Ní túisge a ḋ'ḟásaid na fiacala i mbéalaiḃ na leanḃ 'ná siúd ag dreóġaḋ agus ag feóċaḋ iad láiṫreaċ, agus ag imṫeaċt 'n-a smúsaċ, agus go gcaiṫtear fiacala bréagaċa do ċur isteaċ nó ní ḟéadfaḋ an leanḃ biaḋ ḋ'iṫe i n-aon ċor! Cad a ċuirean an dreóġaḋ agus an feóċaḋ ar na fiacalaiḃ? Cuirean an droċ ġoile. Agus cad sé ndear an droċ ġoile? Cad sé ndear é aċ an biaḋ ḃeiṫ mí-ḟoláin. Agus an biaḋ mí-ḟoláin sin a ḋeinean an t-éirleaċ san ar na fiacalaiḃ, ar nóin tá fios ag an saoġal go ndeinean sé díoḃáil ṁór do'n ċolainn go léir. Tá fios ag an saoġal náċ féidir do leanḃ, do ġarsún nó do ċailín ḃeag, sláinte ċeart a ḃeiṫ acu nuair a ḃíd na fiacala ag leaġaḋ ar an gcuma san amaċ as an gceann acu. Dá mb' áil leó an tae agus an ḃulóg ḃán do ċaiṫeaṁ uaṫa, agus cromaḋ airís ar an bpráta agus ar an mbainne do ċaiṫeaṁ mar

ḃiaḋ agus mar ḋiġ, nó ar an arán cruiṫneaċtan ḋ'iṫe i n-inead na bulóige báine, ḃéaḋ fiacala agus goile agus sláinte acu mar a ḃíoḋ agá sinsear.

Is ḋóiċ liom gur b' é cuiṁne is sia am' ċeann mé ḃeiṫ ar a baclainn ag mnaoi éigin, ní cuiṁin liom anois cé 'r ḃ' í. Ḃí sí 'n-a seasaṁ ar aġaiḋ an dorais isteaċ, i dtreó go raiḃ raḋarc agam-sa an dorus amaċ agus anonn ar an mbaile ar a dtugtí an Ċaṫairín Duḃ, agus ar an gcnuc ar a dtugtí an Doire Liaṫ. Ḃí, agus tá fós, drom fada fiacalaċ bearnaċ ar an gcnuc san, agus is cuiṁin liom go maiṫ mé ḃeiṫ ag déanaṁ iongnaḋ des na fiacalaiḃ, agus des na bearnaċaiḃ a ḃí eatarṫa, agus 'ġá fiafraiġe ḋíom féin cad é ndear iad a ḃeiṫ ċóṁ garḃ san i ndrom an ċnuic sin. Is cuiṁin liom, 'n-a ḋiaiġ san, conus mar a ċuirear aiṫne ar ċnuc atá lastuaiḋ de'n Doire Liaṫ agus gurḃ' é ainim a tugtí air 'ná an Ċupa Liaṫ. Tamall 'n-a ḋiaiġ san airís is cuiṁin liom go ḃfeicinn, soir ó-ḋeas ó n-ár ndorus féin, tiġ agus crainn móra 'n-a ṫimpal, agus go ndeirtí liom gur ḃ' é sin tiġ Ṡioḃán ní Ḃuaċalla ar Ḃán an tSeana Ċnuic, nó, Ḃárr an tSeana Ċnuic, ní ḟeadar cé' cu. Ḃí mac ag Sioḃán ní Ḃuaċalla, agus Conċuḃar ua Corcarṫa ab ainim dó. Ċuirear aiṫne air nuair a ḃíomair araon éirigṫe suas. Fear galánta creideaṁnaċ ab eaḋ é, agus cóṁarsa maiṫ.

Tar éis raint aimsire ḃíos ábalta ar ġaḃáil amaċ sa ċlós agus ar ḋul soir go cúinne na h-iotlann, i dtreó go mbíoḋ raḋarc agam, ní h-aṁáin anonn ar an gCaṫairín agus ar an nDoire Liaṫ agus soir ó-ṫuaiḋ ar an gCupa Liaiṫ, aċ anonn, leis, ar ár gcuid tailiṁ féin go léir. Níor ṫalaṁ fóġanta é. Ḃí an ċuid ba ṁó dé fiain, gan saoṫruġaḋ riaṁ. Ḃí bóṫar ó

ċúinne na h-ioṫlann anonn go dtí áit ar a dtugtí Ḃara na Réiḋe, mar a dtáinig bóiṫrín eile crosta air. Ḃí tiġ beag ag an gcrois sin agus Peig na Croise a tugtí ar ṡeana ṁnaoi a ḃí 'n-a cóṁnuiġe sa tiġ ḃeag san. Seana ḃean ḋeas ġráḋṁar ab eaḋ í. Is minic 'n-a ḋiaiġ san a ṫugas tamall de lá 'n-a tiġ beag ag caint léi. Ní raiḃ aon ḟocal Béarla aici, aċ ḃí Gaeluinn ana ḃreaġ ana ḃlasta aici. Beannaċt Dé le n-a h-anam!

Cúinne na Réiḋe a tugtí mar ainm ar an gcúinne de'n réiḋ a ḃí ar an dtaoḃ eile de'n ḃóṫar ó ṫiġ Ṗeig na Croise. Linne ab eaḋ an réiḋ sin. Réiḋ gan puinn tairḃe ab eaḋ í. Ní raiḃ ag fás uirṫi aċ fraoċ, agus ní puinn dé sin féin a ḃí ag fás uirṫi. Do ḃriseaḋ isteaċ 'n-a ḋiaiġ san an cúinne de'n réiḋ sin a ḃí i n-aice na croise, agus Páircín Ċúinne na Réiḋe a tugaḋ mar ainm ar an bpáircín a deineaḋ ann.

Tamall beag siar ó-ṫuaiḋ ó Ṗáircín Ċúinne na Réiḋe, agus ó ṫiġ ḃeag Ṗeig na Croise, ḃí tiġ beag eile agus ḃí mac do Ṗeig na Croise 'n-a ċóṁnuiġe ann. Ḃí sé pósta ag mnaoi de ṁuintir Ċruadáin. Máire Ruaḋ a tugtí ar an mnaoi sin. Laḃrás ab ainm do'n ḟear, do ṁac Ṗeig na Croise, Laḃrás Ua Duinnín. Ḃí inġean ag an mbeirt sin agus Peig ab ainm di. Peig Laḃráis a tugtí uirṫi. Ní raiḃ aon ḟocal Béarla aici, ná agá h-aṫair. Sin í an cailín beag a ḃíoḋ ag insint na sgéal dúinn. Isí ḋ'inis an sgéal san Ṡéadna dúinn. Ḃíos féin ag éisteaċt léi 'gá insint. Ḃíomair go léir óg go maiṫ an uair sin. Do ċoimeádas an sgéal am' ċeann, agus do ċuireas síos i leaḃar é mórán blianta 'n-a ḋiaiġ san. Ní dóiċ liom go ḃfuil aon rian de ṫiġ Ṗeig

na Croise le feisgint ag an gcrois anois, ná aon ṗioc de rian an tíġe ḃig eile aċ ċóṁ beag. Ní feadar cá ḃfuil Peig Labráis anois, ná an mairean sí i n-aon ċor. Tá Labrás féin agus Máire Ruaḋ tar éis ḃáis le mórán aimsire, gura maiṫ an ṁaise d'á n-anam é!

D'airiġeas rud a ḋein Máire Ruaḋ nuair a ḃí an droċ ṡaoġal ann, agus b' féidir nár ṁisde é d'innsint anso. Ar an ngarraiḋe prátaí iseaḋ ṁaireaḋ gaċ aon duine boċt an uair sin, agus ar pé braon bainne a ġeibeaḋ sé ó'n ḃfeirmeóir go mbíoḋ slíġ fir oibre aige uaiḋ. Ṫugaḋ an feirmeóir leaṫ-acra tailiṁ leasuiġṫe do'n fear oibre, agus do ḋíolaḋ an fear oibre cíos an tíġe ḃig, agus pé rud a ḃíoḋ le díol ar an leaṫ-acra, leis an obair a ḋeineaḋ sé do'n feirmeóir. Ḃíoḋ an bata scóir acu, agus ċoimeádaidís araon an cúntas ar an mbata scóir. Is aṁlaiḋ a ḃíoḋ an bata scóir 'n-a ḋá leaṫ ar a faid, agus leaṫ acu ag an ḃfear oibre agus an leaṫ eile acu ag an ḃfeirmeóir. Nuair a ḃíoḋ an cúntas acu le cur síos, do ṫagaidís i ḃfoċair a ċéile agus a leaṫ féin de'n ḃata ag gaċ duine acu. Ansan, cuir i gcás go mbéaḋ cúig lá oibre déanta ag an ḃfear oibre, do ṡinfidís an dá leaṫ-ḃata suas le n-a ċéile, agus do ġearrfaḋ duine acu cúig scóir le sgian ar an dá leaṫ-ḃata, scór, nó fáibre, i n-aġaiḋ gaċ lae oibre d'ár deineaḋ. Do gearrfaí na fáibrí i dtreó go luiġfeaḋ an sgian ar an dá leaṫ-ḃata i n-aonfeaċt, agus go mbéaḋ gaċ fáibre gearṫa isteaċ ionta araon. Ansan do ċoimeádfaḋ gaċ aoinne a leaṫ féin de'n bata scóir, agus níor ḃ'féidir d'aoinne acu éagcóir a ḋéanaṁ ar an nduine eile, mar níor ḃ' féidir scór do ġearaḋ amaċ 'ná scór do ċur

isteaċ gan an ḋá leaṫ-ḃata do ṡíneaḋ le ċéile airís, agus nuair a ṡínfí le céile iad do ċaiṫfeaḋ na fáibrí teaċt isteaċ le n-a céile cruinn, fé mar a gearaḋ iad ar dtúis.

Sar a dtáinig an duḃ ar na prátaí ḃíoḋ an toraḋ ċóṁ maiṫ san go mbíoḋ a ndóiṫin mór bíḋ, i gcóir na bliana, ag lín-tíġe ná béaḋ ró ṁór, sa méid prátaí a ḃéaḋ sa leaṫ-acra tailiṁ leasuiġṫe. Dá mbéaḋ lín-tíġe mór ann ní ḃéaḋ acu aċ breis tailiṁ leasuiġṫe do ḃeiṫ sa ġaraiḋe acu. Ní raiḃ aon ċuiṁneaṁ acu ar aon tsaġas eile bíḋ, agus dá mbéaḋ féin ní raiḃ aon ḟáġail acu air. D'ḟág san i bpúnc uaṫḃásaċ iad nuair a ṫáinig an duḃ ar na prátaí.

Aċ i dtaoḃ Ṁáire Ruaḋ. Ḃí an garaiḋe aici féin agus ag Laḃrás. Ṫáinig an duḃ air. D'airiġeas í féin 'ġá innsint conus mar a ċaiṫ sí an lá ag féaċaint ar an ngaraiḋe, nuair a ḃí na gais ag lobaḋ agus ag tuitim, agus í ag gol, agus ná feidir sí an doṁan cá ḃfaiġdís aon rud le n-iṫe. Ní raiḃ aon ṁaiṫ sa ġaraiḋe. Nuair a ḃí pé raint bíḋ a ḃí sa tiġ iṫte acu, do ġoill an t-ocras ar Laḃrás boċt. Ṫáinig daṫaċa air. Ní ḟéadfaḋ sé éiriġe as an leabaiḋ. B' éigean do Ṁáire gabáil amaċ ag "soláṫar," mar a deirtí, .i. a d'iaraiḋ déarca. D'imṫiġeaḋ an ḃean san amaċ ar maidin, agus í ar dúḃ-ċéalacan, agus ṫéiġeaḋ sí siar go Claedig, treasna na gcnuc, ceaṫair nó cúig de ṁíltiḃ slíġe. Ḃí daoine muíntearṫa éigin ansan aici. Do tugtí galúinín bainne ḋi. Ṫugaḋ sí léi abaile an galúinín bainne sin. Ċuireaḋ sí ar an dteine é go dtí go ndeineaḋ gruṫ agus meaḋg dé. Ansan do ṫugaḋ sí an gruṫ do Laḃrás agus d'ólaḋ sí féin an meaḋg. Do lean an ḃean san ag déanaṁ an ġníṁ sin go dtí

go ḃfuair Laḃrás boċt bás. Ní ḟeadar-sa cá raiḃ an "ḃean uasal" eile do ḋéanfaḋ an uair sin é. An creideaṁ láidir a ḃí istiġ 'n-a croiḋe, isé ċuir ḟéaċaint ar Ṁáire Ruaḋ an gníoṁ san do ḋéanaṁ.

Aċ ní raiḃ aon ċuiṁneaṁ ag aoinne i n-Éirinn ar ṗrátaíḃ dúḃa an ċéad lá úd a ḟeasuiġeas-sa ag cúinne na h-ioṫlann ag féaċaint anonn ar ṫiġ Ṗeig na Croise, agus ar Ṗáircín Ċúinne na Réiḋe, agus ar ṫiġ Ṁáire Ruaḋ, agus ar na páirceanaiḃ beaga eile atá uaiḋ siar, Páirc na dTulaċán agus Páirc na Luaċra; agus ar an gCnucán Ruaḋ, agus ar an gcaiḋréar atá déanta, anuas tríd an gCnucán Ruaḋ agus tríd an bportaċ, ag sruṫán a ṫagan anuas ó'n gCupa Liaṫ. Táid siad go léir annsúd fós díreaċ mar a ḃíodar an ċéad lá a ḋ'ḟéaċas-sa anonn orṫa ó ċúinne na h-ioṫlann. Táid siad go fuar agus go fiain agus go boċt, aċ má táid féin, is orṫa is fearr liom ḃeiṫ ag cuiṁneaṁ anois nuair a ḃíon uain agam ar ċuiṁneaṁ, mar is orṫa agus ar a ndéanaṁ a ḃíos ag cuiṁneaṁ an ċéad uair riaṁ a h-innseaḋ dom gur ḃ' é Dia a ḋein an doṁan.

III

RÓGAIRÍ

Do ṫéiḋinn soir go minic go cúinne na h-ioṫlann, aċ doḃ' fada go ndeaġas ṫairis sin soir. Ḃí blúire beag de ṫalaṁ gan daingean lastuaiḋ de'n ioṫlainn, agus an Seana Ṁaċa a tugtí air. Ní raiḃ aon ċeart

ag aoinne seaċas a ċéile ċun an tSeana Ṁaċa, mar
níor ḃ' ḟiú aon rud é. Ḃí daoine 'n-a gcóṁnuiġe
i dtiġ a ḃí laistiar d'ár dtiġ-ne. De ṁuíntir
Iarlaiṫe ab eaḋ iad. Ḃíoḋ géana ṁuíntir Iarlaiṫe
ar an Seana Ṁaċa go minic. Ḃí ar na géanaiḃ sin
gandal mór bán, "sgafaire gléigeal gandail,"
agus ní raiḃ an beiṫiġeaċ allta san le fáġail, sa
n-Aifric ṫeas ná insna h-Indiaċaiḃ ṫoir ná i n-aon
ṗáirt eile de'n doṁan, a d'ḟéadfaḋ sgannraḋ do
ċur i gcroiḋe aon duine mar an sgannraḋ do ċuireaḋ
an rógaire gandail sin am' ċroiḋe-se an uair sin.
Nuair a ṫagainn go cúinne na h-ioṫlann agus nuair
a ċínn na géana ar an Seana Ṁaċa, do riṫinn tar
n-ais ċóṁ géar agus do ruiṫfeaḋ duine ó león buiḋe
nó ó león breac. Dá mbéaḋ na géana aḃfad suas
uaim d'fanfainn tamall, b'ḟéidir, ag féaċaint orṫa,
aċ ḃíoḋ mo ċeann cromṫa agam agus mé ar sgáṫ na
caraige sar a' bfeicfeaḋ an gandal mé. Uaireanta
ḃíoḋ radarc maiṫ agam air agus gan aon radarc
aige orm. Níor ḃ' iongnaḋ an sgannraḋ. Nuair
a ṫógaḋ sé a ċeann agus seasuiġeaḋ sé suas díreaċ,
ḃíoḋ sé níob' aoirde go mór 'ná mise. Do ṫuiginn
uaireanta go bfeiceaḋ sé mé go maiṫ, aċ go mbíoḋ
an biṫeaṁnaċ 'á leigint air ná feiceaḋ. Ḃíoḋ a
ċeann cromṫa aige agus é ag piocaḋ an ḟéir ġlais,
aċ ḃíoḋ 'ḟios agam-sa go maiṫ gur ag faire orm a
ḃíoḋ sé, agus ag feiṫeaṁ féaċaint an ragainn amaċ
ar an Seana Ṁaċa, i dtreó go sínfeaḋ sé a ṁuineál
fada bán agus go ruiṫfeaḋ sé ċúġam ċun mé d'iṫe.
Do ċuaḋas amaċ ar an Seana Ṁaċa aon uair aṁáin
nuair a ṁeasas ná raiḃ sé féin ná na géana ann i n-aon
ċor. Ḃíodar ann a gan fios dom. Níor ṫugas
aon rud fé ndeara go dtí go bfeaca ċúġam é, agus

a ċeann ċun an tailiṁ aige, agus a ṁuineál sínte aige. Do ḃéicear agus do riṫear. Do rugas na cosa uaiḋ, aċ b' ar éigin é. D'iompuiġ sé ṫar n-ais agus d'aireóḟá míle ó ḃaile é ag sgreadaiġ agus ag maoiḋeaṁ ar an ngaisge a ḃí déanta aige. Do ċonac agus d'airiġeas go minic ó ṡin an sgreadaċ céadna agus an maoiḋeaṁ céadna ag teaċt a' gandal nár ġé, a' gandal fir, mar ġeall ar ġníoṁ ná raiḃ aon ṗioc níba ċróḋa 'ná gníoṁ an ġandail úd a ḃí ar an Seana Ṁaċa an uair úd.

Tá páirc ar aġaiḋ an dorais amaċ, agus "an ṗáirc sin amuiċ" a tugtí an uair sin uirṫi. Ḃí bearna ar aġaiḋ an dorais ċun dul isteaċ sa ṗáirc sin. Do ḃuailinn-se amaċ, agus soir an ḃearna san agus soir tré lár na páirce, uaireanta, nuair a ḃíoḋ an gandal ar an Seana Ṁaċa. Ansan ḃíoḋ radarc agam ó-ṫuaiḋ ar an gCnuc mḂuiḋe, agus ar an gCaol, mar ar marḃuiġeaḋ gandal eile aḃfaḋ 'n-a ḋiaiġ san, agus ar Ġleann Daiṁ, mar a raiḃ Taḋg na n-Uḃ 'n-a ċóṁnuiġe; agus suas ar Ċaraigín an Raḋairc, agus ar Ṫúirín an Ċarúrlaiġ, agus síos ar Ṗáirc na gCloċ, agus ar Ṗáirc na Coise, agus ar Ṗáirc na h-Aḃan agus ar Ṗáirc na Gainiṁe. Ċuireas aiṫne orṫa go léir i ndiaiġ 'céile. Páircíní beaga boċta cruaḋa ab eaḋ iad. Droċ ṫalaṁ ab eaḋ an áit go léir. Aċ sar a dtáinig an duḃ ar na prátaí d'ḟásaidís go maiṫ i n-aon tsaġas tailiṁ, agus biaḋ breaġ folláin flúirseaċ ab eaḋ iad do ḋaoiniḃ nó do ḃuaiḃ nó do ċapailliḃ, nó d'aon rud beó a d'ḟéadfaḋ biaḋ a ḋ'iṫe i n-aon ċor. Ḃéaḋ bliain anois agus arís, b' ḟéidir, agus ṫiocfaḋ meaṫluġaḋ ar na garaiḋṫiḃ, tré ṫiormaċt aimsire, nó tré ḋroċ ġaoiṫ éigin, nó mar ġeall ar ġalar éigin a ḃéaḋ ar an síol, i dtreó

go ḃfanfaḋ na prátaí ró ṁion, nó ná béaḋ aon aḋḃar acu sa talaṁ. Ṫabarfaḋ san bliain gana-ċúiseaċ do ḋaoiniḃ. Ḃéaḋ "Concuḃar Mór sa ċúinne" agá lán. Ní ḟanaḋ puinn d'aon tsaġas eile bíḋ sa tír. Pé gráinne arḃair a saoṫruiġtí do caiṫtí é ḋíol, nó an ċuid ba ṁó ḋé, ċun an ċíosa ḋéanaṁ. Ḋeineaḋ daoine a ndíċeal ċun oireaḋ des na prátaiḃ miona do ċoimeád agus ḋéanfaḋ an garaiḋe do ċur i gcóir na h-aiṫḃliana. Ansan, b'ḟéidir, do ṫiocfaḋ an aimsir go raṫṁar i gcaiṫeaṁ na h-aiṫḃliana. D'ḟásfaḋ na garaiḋṫe go saiḋḃir, ċóṁ saiḋḃir sin go mbéaḋ na clasa dúnta ins gaċ aon ġaraiḋe i gcaiṫeaṁ an tsaṁraiḋ, agus ḃrat trom de ḃláṫanaiḃ bána orṫa i ndeire an tsaṁraiḋ, agus prátaí nua le fáġail ionta oiḋċe Luġnasa, lán sgiaṫóige fé gaċ aon ġas, agus nár iṫ duine riaṁ isteaċ 'n-a ḃéal biaḋ do b' ḟearr 'ná iad. Ansan ní ċuiṁneóċ' aoinne an ċuid eile de'n ḃliain sin ar " July an ċabáirte."

Isé cúis n-a dtugtí " July an ċabáirte" ar an mí sin, 'ná so,—Nuair a ṫagaḋ droċ bliain ní ḃíoḋ aon rud le n-iṫe ag daoiniḃ aċ an cabáirte i gcaiṫeaṁ an ṁí sin, i dtreó nuair a ṫagaḋ oiḋċe Luġnasa agus na prátaí nua, go mbíoḋ árd áṫas ar gaċ aoinne deire ḃeiṫ le " July an ċabáirte."

Nuair a ḃíoḋ mo ċuaird tabarṫa agam tríd an ḃpáirc a ḃí ar aġaiḋ an dorais amaċ, do ṫéiġinn soir sa ṗáirc a ḃí lastoir di. An Ṗáirc Ḋronnaċ a tugtí ar an ḃpáirc sin, mar ḃí sí árd 'n-a lár fé mar a ḃéaḋ drún uirṫi. Is dóiċ liom gur ó'n árdán san atá i lár na páirce dronnaiġe sin a fuaras an ċéad radarc síos ar an ḃpáirc mbuiḋe agus ar ċnapóigín páirce atá lastíos di go dtugtí " Árd Ṗádraig "

uirṫi. Ní feadar cad 'n-a ṫaoḃ gur tugaḋ "Árd Ṗádraig" uirṫi, muraḃ aṁlaiḋ a ṁeas duine éigin go raiḃ deaḃraṁ éigin aici leis an Árd Ṗádraig úd atá lastuaiḋ de'n Ḃearnain Dearg i gContae Luimniġe. Pé 'n Éirinn é, ḃí aiṫne maiṫ agam-sa ar an Árd Ṗádraig a ḃí i n-ár gcuid tailiṁ féin aḃfad sar ar ċuireas eolus ná aiṫne ar an Árd Ṗádraig eile.

Is dóiċ liom, leis, gur am' seasaṁ ar lár na Páirce Dronnaiġe a ḃíos, am' seasaṁ ar ḃara na druinne, nuair a leigeas mo ṡúil an ċéad uair riaṁ ar Ḋaingean na Saileaċ. Siar ó-ḋeas uaim isead ċonac an daingean san, agus isé a ḃí ag féaċaint go garḃ agus go goirgeaċ agus go míċoṁṫromaċ. Níor ṁisde daingean a ṫaḃairt air. Níor ḋóiċ le duine go ḃféadfaḋ aon rud beó dul isteaċ air; agus dá dtéiġeaḋ rud isteaċ ameasg na gcarraigreaċ san ná béaḋ aon ḃreiṫ aige ar teaċt amaċ go deó arta, táid siad ċóṁ mí-ċuíḃraċ san, ċóṁ h-ansrianta san. Aċ cad 'n-a ṫaoḃ gur tugaḋ Daingean na Saileaċ air? Ní raiḃ oiread agus an meaṫán ba ṡuaraiġe de ṡlait sailiġe ná de ṡlait fuinseóige ná d'aon tsaġas eile slaite le feisgint ar na carraigreaċaiḃ géara glasa loma atá air, ó'n gceann ṫuaiḋ dé go dtí an ceann ṫeas, ná ó n-a ṁullaċ go dtí a ḃun. Ḃíoḋ, áṁṫaċ, go raiḃ san mar sin an ċéad lá a fuaras-sa raḋarc riar air ó lár na Páirce Dronnaiġe, do h-innseaḋ dom 'n-a ḋiaiġ san ná raiḃ na carraigreaċa ċóṁ noċtaiṫe sin i gcóṁnuiġe. Duḃairt fear liom a ḃí trí fiċid blian d'aois nuair a rugaḋ mise, go raiḃ Daingean na Saileaċ clúdaiṫe go breaġ le coillṫiḃ nuair a ḃí sé féin 'n-a ġarsún, agus ná béaḋ bac air dul ó'n gceann ṫuaiḋ go dtí an ceann ṫeas

de'n ċnuc ar ġéagaiḃ crann, gan aon ċos leis do ċur ar an dtalaṁ. Do leagaḋ an t-aḋmaḋ, aċ do lean an ainim, Daingean na Saileaċ, ar an gcnuicín.

Nuair a ḃíoḋ gort sa ṗáirc ar aġaiḋ an dorais amaċ, ní ḟéadainn dul amaċ inti ná dul tríṫi soir, mar ḃíoḋ an t-arḃar níḃ' aoirde go mór 'ná mé féin, agus do raġainn amú ann. Ansan, nuair a ḃíoḋ an gort bainte ní ḟéadainn dul soir tríd an bpáirc, mar ḃíoḋ na coinlíní agus na briogadáin sa ċoinleaċ, agus do ṗriocfaidís mo ċosa. Ní ḃíoḋ bróga ar aon leanḃ an uair sin, ná ar aon daoine óga. Ar ḋaoine a ḃíoḋ eiriġṫe suas féin ní ḃíoḋ bróg ná stoca aċ aṁáin Dé Doṁnaiġ, nuair a ḃídís ag dul go dtí an t-Aifreann, nó an lá a ḃeidís ag dul i n-áit éigin as baile. Ḃíoḋ a rian air, ḃíoḋ cosa cruaḋa foláine acu gan beann ar ḟuaċt. Anois ní foláir bróga do ċur ar ċosaiḃ an leinḃ aḃfad sar a ḃféadan sé siuḃal ná cos do ċur ar an dtalaṁ i n-aon ċor. Fágan san cosa leicṫe agá lán acu, leicṫeaċt cos a leanan díoḃ i gcaiṫeaṁ a saoġail. B' ḟearr an treana ṡlíġ.

Is cuiṁin liom lá áiriġṫe, nuair a ḃíos, is dóiċ liom, trí bliana d'aois. Ḃí gort nó coinleaċ sa ṗáirc a ḃí ar aġaiḋ an tiġe amaċ, i dtreo go mḃ' éigean dom fanṁaint istiġ. Ḃí bata agam agus mé ag marcaiḋeaċt an ḃata síos agus suas ar fuid an úrláir, mar 'ḋ eaḋ gur ċapall an bata. Ċonac a lán daoine iasaċta amuiċ sa ċlós agus iad ag cogar-naiġ agus ag caint. Ṫuigeas go raiḃ duine mór éigin ag teaċt agus go raḃadar ag feiṫeaṁ leis. D'airiġinn anois as airís an focal "an máiġistir," agus "Mr. Saunders." Sé deire do ṫáinig duin'uasal mór beaṫuiġṫe isteaċ, agus do suiḋ sé ar ċaṫaoir i lár an tiġe, agus do líon na daoine iasaċta go léir

isteaċ 'n-a ḋiaiġ. Ḃí m' aṫair ar ḋuine de'n ṁuintir a ṫáinig isteaċ. Isé do ċuir an ċaṫaoir i lár an tiġe do'n ḋuin'uasal ċun go suiḋfeaḋ sé uirṫi. Ní raiḃ focal a' h-aoinne. Ní ḃíoḋ sgáṫ ná eagal orm féin an uair sin roim aon tsaġas ḋuine, uasal ná íseal, muraḃ' ionann a's roimis an ngandal úd. Siúd anonn mé agus do ṡeasuiġeas ar aġaiḋ an ḋuin'uasail amaċ.

"Good morrow, Mr. Saunders!" arsa mise leis, go fáilteaċ.

"Oh, good morrow, boy! good morrow, boy!" ar seisean, agus do rug sé ar ġualainn orm agus ṫarraing sé ċuige mé go rabas idir a ḋá ġlúin aige.

"Tell me, my boy," ar seisean, "did you eat any meat to-day?"

"Don't you know," arsa mise, láiṫreaċ bonn, "that I ate a piece of a goose long ago, when it was Christmas!"

Ṁeasas go dtuitfeaḋ an t-anam tur teiṫ as a raiḃ láiṫreaċ le neart gáirí. Do ġáir an duin'uasal féin, leis, agus do sgaoil sé uaiḋ mé.

Is cuiṁin liom an méid sin anois ċóṁ maiṫ, ċóṁ glan, agus dá mba indé nó seaċtṁain ó ṡin a ṫuit-feaḋ sé amaċ. Is cuiṁin liom, leis, go dian ṁaiṫ an iongnaḋ a ṫáinig orm nuair a ċonac ag cur an anama amaċ ag gáirí iad go léir, agus ná feaca féin go raiḃ aon ċúis ġáirí sa méid adúḃart. Ṫáinig lá, tamall 'n-a ḋiaiġ san, agus do ṫuigeas go h-áluinn cad a ċuir ag gáirí iad.

Ċun an ċíosa d' árduġaḋ orṫa go léir iseaḋ ṫáinig an "máiġistir" an uair sin. Nuair a ċuir sé ċúġam-sa an ċeist i dtaoḃ na feóla is aṁlaiḋ a ḃí sé ag lorg leaṫ-sgéil. Dá n-abrainn-se gur iṫeas

feóil an ṁaidean san, nó indé roimis sin, nó seaċtṁain roimis sin, do ḃéaḋ an leaṫ-sgéal a ḃí uaiḋ aige. D'ḟéadfaḋ sé a ráḋ, "Ḃíon feóil le n-iṫe agaiḃ-se gaċ aon tseaċtṁain. Taisbeánan san go ḃfuil mo ċuid tailiṁ-se agaiḃ ró ḟaor. Caiṫfiḋ siḃ tuille cíosa ṫaḃairt dom." Aċ nuair ná raiḃ ag an leanḃ le maoiḋeaṁ aċ gur iṫ sé smut de ġé fadó nuair a ḃí an Nodlaig ann, do baineaḋ na cosa glan ó aon leaṫ-sgéal ċun cíosa d' árduġaḋ. Siné an rud a ċuir ag gáirí iad go léir. Do ġáir an duin'uasal féin, aċ is dóiċ liom gur ḃ' í "gáire Ṡeáġain dóiġte" an ġáire a ḋein sé. Do sgaoil sé uaiḋ mé tapaiḋ go maiṫ ar aon ċuma. Níor ṫeastuiġ a ṫuille de'n ġé uaiḋ.

Ní dóiċ liom gur ḟéad sé an cíos a ḋ'árduġaḋ an uair sin. Ḃí léas ag na tineóntaiṫiḃ ar an dtalaṁ. Níor ḃ' uiriste an cíos a ḋ'arduġaḋ orṫa go dtí go dtuitfeaḋ an léas. Mar sin féin áṁṫaċ, léas mí-áḋḃaraċ ab eaḋ é. Léas i bpáirt ab eaḋ é. Ṫug san ana ḃúntáiste do'n ṁáiġistir. Dá ḃfágaḋ duine des na tineóntaiṫiḃ a ċíos gan díol, d'ḟéadfaḋ an máiġistir a ċur fiaċaiḃ ar an gcuid eile é díol ṫar a ċeann.

Sa ḃliain d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad a h-aon, (1801) iseaḋ do deineaḋ an léas. An uair sin díreaċ iseaḋ ḃí "aimsir Ḃonaparte" ag tosnuġaḋ. Níor ḃ'fada go raiḃ airgead mór le fáġail ar gaċ aon rud a ḃí ag an ḃfeirmeóir le díol. Do ṫuig an máiġistir an méid sin, agus ḃí a ċroiḋe briste mar ġeall ar an léas a ḃeiṫ ann 'ġá ċosg ar aon árduġaḋ cíosa. Do ċrom sé féin agus an t-agent a ḃí aige ar an uile saġas uisge-fé-ṫalaṁ a ḋéanaṁ féaċaint an ḃféadfaidís an léas do ḃriseaḋ. Siḋí

an treist ar ar focaruiġeadar ċuige sin. Ḃí ar na tineóntaiṫiḃ aon duine amáin ná bíoḋ a ċíos ollaṁ aige nuair a bíoḋ sé ag glaoḋaċ. Do sgaoileaḋ leis ar feaḋ raint blianta go dtí go raiḃ sé mórán i ndiaiġ láṁa. Ansan do h-éiliġeaḋ ar an gcuid eile an cíos a ḃí ar an ḃfear san. D'eiriġ ana ċlampar dlíġe mar ġeall air sin. Ní ḋíolfaḋ an ċuid eile cíos an ḟir sin. Níor ḃeag le gaċ aoinne a ċíos féin do ḋíol. Do ṁeas an máiġistir go ḃféadfaḋ sé an léas do ḃriseaḋ mar ġeall air sin. Tar éis mórán costais agus mórán clampair do ḋíoladar é, agus do ṫug an dlíġ ḋóiḃ talaṁ an ḟir sin go dtí go mbéaḋ a gcuid féin fágalta tar n-ais acu as an dtalaṁ. Tamall 'n-a ḋiaiġ san d'eiriġ clampar eile de'n tsaġas ċéadna. Ní cuiṁin liom go raiḃ an áit aon lá riaṁ gan clampar de'n tsórd san go dtí gur ṫuit an léas san, timpal na bliana 1874. Do h-árduiġeaḋ an cíos ansan i ḃfeirmitiḃ. Aċ níor díolaḋ puinn riaṁ de'n ċíos árd san. D'ḟan an ċuid ba ṁó ḋé gan díol go dtí go dtáinig an stailc úd a cuireaḋ suas i gcoinniḃ cruaḋ-ċíosa.

Tá a gcuid tailiṁ ceannaiġṫe amaċ anois, fés na dliġṫiḃ nua so, ag clainn na ndaoine a ṫug an aimsir úd go léir ag troid i gcoinniḃ na h-éagcóra.

IV

CLAMPAR DLÍĠE

Is cuiṁin liom, agus mé ana ḃeag, ḃeiṫ am' ṡuiḋe sa ċúinne i n-aice na teine tráṫnóna geiṁriġ. Ḃí seana Ḋiarmuid Ua Laoġaire, driṫáir aṫar do m'aṫair-se, 'n-a ṡuiḋe ar ċaṫaoir lasmuiċ ḋíom ar an dtaoḃ gcéadna de'n teine. D'á ċóṁarṫa san féin ḃí gaḋar leis a ṫáinig i n-aonḟeaċt leis, 'n-a luiġe istiġ idir ċosaiḃ na caṫaoireaċ. Ṫagaḋ sé féin agus an gaḋar go minic mar sin ċúġainn, nuair a ḃíoḋ na h-oíḋċeanta fada ann, agus tugaḋ sé tamall de ṫosaċ na h-oíḋċe ag caint agus ag innsint seana sgéalta. An oíḋċe seo adeirim do ṫárla ḋó ḃeiṫ ag tráċt ar an gcéad ċlampar dlíġe a d'éiriġ ameasg na dtineóntaiṫe mar ġeall ar an léas a ḃeiṫ i bpáirt acu. D'eiriġ an clampar san aḃfad sar a dtánag-sa ar an saoġal. Ní raiḃ m' aṫair aċ 'n-a leanḃ nuair eiriġ sé. Ḃí duine des na tin-eóntaiṫiḃ 'n-a ċóṁnuiġe ar an dtaoḃ ṫuaiḋ de'n ċnuc, ag bun na faille ar a dtugtar Faill na bFiaċ. Leaba Ḋiarmuda a tugtar ar an dtaoḃ san de'n ċnuc, agus Lios Caraġáin ar an dtaoḃ ṫeas, mar a rabamair féin i n-ár gcóṁnuiġe.

Ḃí an léas raint blianta ar biṫ. Ḃí an t-airgead breaġ mór d'á ḟáġail ar gaċ aon rud, mar ġeall ar ċogaiḃ Ḃonaparte. Ḃí an "máiġistir" go cráiḋte cancarach toisg gan neart a ḃeiṫ ḋó an cíos d'árduġaḋ. Isé rud ar ar ṡocaruiġ sé féin agus a reaċtaire 'ná sgaoileaḋ leis an dtineóntaiḋe a ḃí ar Leaba Ḋiarmuda agus gan aon leaṫpinne cíosa

d'éileaṁ air ar feaḋ aḃfad. Do leigeadar orṫa gur le truaġ ḋó a ḋeineadar é. Ní ḃíoḋ an cíos aige nuair a ḃíoḋ sé ag glaoḋaċ agus an ċuid eile ag díol, agus do leigidís orṫa nár ṁaiṫ leó ḃeiṫ dian air. Nuair a ḃí oiread amuiċ aige agus gur ḋóiċ leó go ndiúltóċ' an ċuid eile d'é ḋíol tar a ċeann do ċom-áineadar an dlíġ ar siuḃal. Do ċosain an ċuid eile an cás. Tar éis mórán trioblóide agus mórán cosdais do ḃuaḋdar ar an máiġistir. Do ḋíoladar an cíos ṫar ċeann an ḟir a ḋ'ḟan siar, aċ do tugaḋ ḋóiḃ úráid na feirme a ḃí aige-sean go dtí go mbéaḋ a gcuid féin acu ṫar n-ais aisti. Ansan iseaḋ d'eiriġ an toirmeasg ar fad. Ní ṫabarfaḋ fear na feirme talaṁ ná airgead dóiḃ. Ḃ'éigean dóiḃ gaḃáil tré ċúrsa eile dlíġe ċun é ċur a' seilḃ, agus nuair a ḃí ugdarás dlíġe acu ċun na sealḃa, ḃ'éigean dóiḃ féin dul agus é ċur amaċ, nó é ġaḃáil 'n-a ṗrísúnaċ, gan aon ċongnaṁ ó arṁáil na ríġeaċta.

Do ċruinniġ cualaċt díoḃ. Ḃí cuid acu luaṫ láidir óg. Ḃí fear díoḃ go raiḃ ana urċar ciotóige aige. Aon rud go gcaiṫfeaḋ sé cloċ leis ar an gciotóig do ḃuailfeaḋ sé é. Dóṁnall ua Tuaṫaig ab ainim dó. Ní raiḃ aon arm teine acu. Ṫugadar aġaiḋ ar an dtiġ. Sar ar ṫánadar ró aċmair do'n tiġ ṫáinig an fear a ḃí uaṫa amaċ agus guna aige. Do stad cuid acu nuair a ċonacadar an guna. D'aimsiġ Dóṁnall ua Tuaṫaig dá ċloiċ, cloċ ins gaċ láiṁ leis. Do ṡiúbluiġ sé go réiḋ i dtreó an ḟir go raiḃ an guna aige. Do ṫóg seisean an guna agus ṡín sé i dtreó Ḋóṁnaill é. Níor staon Dóṁnall. Do ṡiúbluiġ sé cos ar ċois i dtreó an ġuna. Ṫeastuiġ ó Ḋóṁnall teaċt i ngioraċt faid

a urċair féin d'ḟear an ġuna. Nuair a fuair fear an ġuna ag teaċt ró aċmair dó é, do ġaiḃ sé amus cruinn air, agus ṫarraing sé an triccer. Do ḃuail an casúr a ḃuille, aċ do ṫeip teine. Do lean Dóṁnall ag teaċt. Do ṫóg an fear eile an guna arís agus ṫug sé iarraċt eile ar an urċar do ċaiṫeaṁ. Do ṫeip teine an tarna h-uair. Do ṫeip teine an tríṁaḋ h-uair. Fé ḋeire ḃí Dóṁnall cóṁ h-aċmair agus teastuiġ uaiḋ ḃeiṫ. Do ċaiṫ sé urċar na ciotóige. Do h-aimsiġeaḋ fear an ġuna i gclár a éadain leis an gcloiċ díreaċ sar a' raiḃ uain aige ar a ṁéar do luiġe ar an dtriccer an ceaṫraṁaḋ uair. Do ṫuit sé. Do tógaḋ uaiḋ an guna agus do ceangalaḋ é. Nuair a ṫáinig sé ċuige féin ḃí sé istiġ i gcarra trucaileaċ agus iadsan 'ġá ḃreiṫ leó go Máġċromṫa 'n-a ṗrísúnaċ.

Ní raiḃ de stoc acu le taḃairt leó as an áit aċ cúpla seana ċaora. Ḃíodar ag gaḃáil síos ḃóṫar na Caṫairíneaċ agus an dá ṡeana ċaora rómpa amaċ, agus an guna 'n-a láiṁ ag duine acu. Ḃíodar deiṁniġṫeaċ go raiḃ an guna folaṁ agus gur ḃ'ḟiné cúis n-ar ṫeip teine na trí h-uaire ar a ċéile. Ṫuigeadar ná raiḃ ó'n ḃfear aċ eagla ċur orṫa; ná raiḃ aon aiḋm aige ar aoinne do ṁarḃaḋ. D'eiriġ aiġnear éigin eatarṫa. Ḃí an t-aiġnear ag dul i ngéire. Do ṫóg an fear go raiḃ an guna 'n-a láiṁ aige, do ṫóg sé an guna le spórt, mar 'ḋ eaḋ ċun an aiġnis do ċosg.—"Eist do ḃéal nó láṁfaḋ tu!" ar seisean le duine de'n ḃeirt a ḃí ag déanaṁ an aiġnis. Ḃí a ṁéar ar an dtriccer. Do luiġ sé ar an dtriccer. Le linn luiġe ar an dtriccer dó do ḃuail fear eile láṁ ar ḃairille an ġuna agus d'iompuiġ sé i leiṫ taoiḃ é. Do ġluais an t-urċar

'n-a lán neart agus do ṫuit ceann des na ċaoire marḃ ar an mbóṫar!

Ḃí iongnaḋ agus alltaċt orṫa go léir. Ní raiḃ aon ċoimne acu ná go raiḃ an guna folaṁ. Do ċaiṫ an fear go raiḃ an guna 'n-a láiṁ aige, ċaiṫ sé é féin ar ġealacán a ḋá ġlún ar an mbóṫar ag breiṫ a buiḋċais le Dia nár b' é an duine a ḃí marḃ aige i n-inead na seana ċaereaċ. Agus b' é duine ḃéaḋ marḃ aige é 'ná an Dóṁnall ó Tuaṫaig céadna do ḃí tar éis an ṗríosúnaiġ do leagaḋ tamall beag roimis sin leis an gcloiċ a ċaiṫ sé as an gciotóig leis.

"Airiú, a ċrocaire," ar siad go léir leis an bpríosúnaċ, "do ṁeasais dáiríribh Dóṁnall ó Tuaṫaig do láṁaċ!"

Níor labair an príosúnaċ focal. D'iompuiġeadar air agus do geóḃfaí go maiṫ air mura mbéaḋ Dóṁnall ó Tuaṫaig 'ġá ċosaint.

Do rugaḋ síos go Máġċromṫa é, agus do cuireaḋ tré pé cúrsaí dliġe a ḃí riaċtanaċ é. Do ḋíol duine éigin des na tineóntaiṫiḃ an cíos a ḃí ar an bfeirm agus do tugaḋ dó an ḟeirm go dtí go mbéaḋ a ċuid féin ṫar n-ais aige aisti.

Ḃíos-sa ag éisteaċt leis an méid sin sgéil agus mé sáiḋte istiġ sa ċúinne, agus níor ċuaiḋ aon ḟocal de'n sgéal amú uaim; agus ní raiḃ oiread agus aon ḟocal aṁáin d'ár ṫáinig ċúġam gur ġáḃ dom a ḋ'fiafraiġe cad é an bríġ a ḃí leis. Ṫuigeas an ċaint ċóṁ cruinn agus do ṫuig seana Ḋiarmuid féin í.

Lá éigin timpal na h-aimsire céadna ḃí beirt ḟear ag obair ṫíos i bPáirc na gCloċ. Ní cuiṁin liom anois ciacu ag cur ṗrátaí a ḃíodar nó ag baint

ṗrátaí. Ḃíos féin ann, leis. Ḃíos am' ṡeasaṁ ar a n-aġaiḋ amaċ ag éisteaċt leó agus iad ag caint. Isiad beirt a ḃí ann 'ná Laḃrás ua Duinnín agus fear n-ar b' ainim dó Míċeál ua Laoġaire. Firín ana ḃeag, ana ḋuḃ, ab eaḋ é, agus Míċeál Duḃ a tugtí air. Pé caint a ḃí ar siúḃal acu ṁeasaim gur b' aṁlaiḋ nár ṁaiṫ leo mise ḃeiṫ ag éisteaċt ċóṁ géar leis an gcaint. Ċaiṫeadar uaṫa an ċaint, agus d'iompuiġeadar orm-sa.

"Seaḋ anois, a Ṗeadair," arsa Míċeál Duḃ, "ciacu againn is meara leat?"

"Is meara leis mise," arsa Laḃrás.

"Ṫugais d'éiṫeaċ, ní meara," arsa Míċeál; "is meara leis mise," ar seisean.

"Deirim-se gur ḃréag ḋuit sin," arsa Laḃrás; "is meara leis mise."

"Cuirfiḋ mé geall leat," arsa Míċeál, "gur meara leis mise."

"Seaḋ, a Ṗeadair," arsa Laḃrás, "ciacu againn is meara leat?"

"Is meara liom tusa," arsa mise, "agus is fearr liom Míċeál."

Do stad an ḃeirt agus d'ḟéaċadar orm. Ansan d'ḟéaċadar ar a ċéile, agus do sgeartadar ar ġáirí.

"Airiú, náċ géarċúiseaċ an bioránaċ é!" arsa Laḃrás.

"Is ait an freagra é," arsa Míċeál Duḃ. "Is meara leis tusa agus is fearr leis mise!"

Le n-a linn sin d'ḟéaċ Laḃrás anonn i dtreó a ṫiġe féin a ḃí ṫall ar ṁullaċ na péirce. Ḃí gáirdín beag cabáiste aige ṫall ar aġaiḋ an tiġe amaċ. Ḃí cúpla gaḃar aige ṫall, leis. Do ṫárla, nuair ḟéaċ sé

anonn, go raiḃ an dá ġaḃar 'n-a seasaṁ i n-aice ċlaiḋe an ġáirdín, lasmuiċ de'n ċlaiḋe, aċ gur ḋóiċ le duine d'ḟéaċfaḋ orṫa ó Ṗáirc na gCloċ, go raḃadar laistiġ de'n ċlaiḋe. Ċeap Laḃrás boċt gur laistiġ a ḃíodar agus ná fágfaidís aon ḃlúire de'n ċabáiste gan iṫe. Ċuir sé a ṁéar 'n-a ḃéal agus do leig sé fead ḃreaġ láidir ḃinn ar an muintir ṫall. Ní raiḃ aon ṁaiṫ dó ann; níor airiġ aoinne é. Do leig sé fead eile. Níor ṫáinig aoinne amaċ as an dtiġ.

"Ó, a ċreaċ láidir é! mo ġáirdín breaġ! Beiḋ sé iṫte! beiḋ sé iṫte!" ar seisean.

Siúd anonn é agus é ag ruiṫ. Nuair a ṡroiċ sé an áit ṫall fuair sé gur lasmuiċ de'n ċlaiḋe a ḃí na gaḃair, agus ná raiḃ aon ḃlúire díoḃála déanta do'n ġáirdín.

V

ḊÁ ARM AIGNE

Ag féaċaint siar dom anois ar an saġas Gaeluinne a ḃí d'á laḃairt am' ṫímpal ins gaċ aon ḃall an uair sin, agus 'ġá cur i gcomparáid dom léir an nGaeluinn a d'airiġinn 'n-a ḋiaiġ san i n-áiteanaiḃ eile, téiġean sé 'n-a luiġe go daingean ar m' aigne go raiḃ sí níos fearr agus níos cruinne agus níos slaċtṁaire, agus 'n-a teannta san níos tréire mar arm aigne, 'ná aon tsaġas Gaeluinne d'ár airiġeas riaṁ ó ṡin, a' béalaiḃ

daoine ná a' leaḃraiḃ. 'Ġá cur i gcomparáid dom le teangtaċaiḃ eile, le Laidion nó le Gréigis nó le Fraincis, pé mar a ḋ'ḟoġlumuiġeas raint díoḃ 'n-a ḋiaiġ san, téiġean sé 'n-a luiġe ar m'aigne, gur ḃ'ḟearr d'arm aigne í 'ná aon teanga acu. B'ḟéidir go raiḃ an Ġréigis níḃ' ḟearr 'ná í nuair a ḃí an Ġréigis beó agus muintir na Gréige 'ġá laḃairt, aċ ní raiḃ ar mo ċumas-sa an ċomparáid a ḋéanaṁ aċ amáin idir mo Ġaeluinn beó féin agus an Ġréigis a fuaras ins na leaḃraiḃ; agus ċóṁ fada agus ċuaiḋ an ċomparáid sin ḃí an buaḋ agam' Ġaeluinn féin. Is dóċa go ndéarfaḋ duine a tógaḋ i n-áit eile, nó i gcúig eile, i n-Éirinn, an rud céadna i dtaoḃ Gaeluinne na cúige gur tógaḋ é féin ann. Aċ tá raint neiṫe againn ċun an sgéil do ḃraṫ. Sar ar ḟágas-sa Lios Caragáin níor airiġeas riaṁ amaċ a' béal duine na h-abarṫa so, .i. "Tá mé"; "ḃí mé"; "ḃí siad." D'airiġinn i gcóṁnuiġe "Táim"; "ḃíos"; "ḃíodar," ⁊c. Neiṫe beaga iseaḋ iad san, aċ is neiṫe beaga iad a ṫagan isteaċ go mion minic sa ċaint. Agus is slaċt ar an gcaint an móḋ dlúiṫte seaċas an móḋ sgurṫa. Ar an gcuma gcéadna, is neaṁṡlaċt ar an gcaint an móḋ sgurṫa seaċas an móḋ dlúiṫte. D'á éaġmuis sin ḃíon sa ċaint ḋlúiṫte neart agus fuinneaṁ náċ féidir a ḃeiṫ sa ċaint a ḃíon ag tuitim as a ċéile.

Lasmuiċ ar fad de'n deifriġeaċt san atá, i slaċt agus i neart agus i ḃfuinneaṁ, idir an ċaint go mbíon a lán de'n ṁóḋ sgurṫa inti agus an ċaint a ġlacan mar roġa an móḋ dlúiṫte, ḃí sa Ġaeluinn a ḃí am' ṫímpal-sa deiċ mbliana agus trí fiċid ó sin, tréiṫe ċun nirt agus ċun fuinniṁ agus ċun deirḃéalaiġe agus ċun géire urlaḃra agus ċun

solusṁaire, náċ féidir liom a ḋ'ḟágail anois i n-aon tsórd cainte d'á ḃfuil ar siuḃal, i mBéarla ná i nGaeluinn. Tá bárr 'á taḃairt do'n ṁóḋ sgurṫa sa Ġaeluinn, agus móḋ sgurṫa ar fad isteaḋ an Béarla. Tá an Béarla tuitiṫe ar a ċéile ar fad.

Mura mbéaḋ an bean úd a ṫáinig adtuaiḋ agus do ṫug léi an ainim ċúil le cine úd, ní ḃéaḋ "Peadar" mar ainim orm-sa. B'ḟéidir ná beinn ann i n-aon ċor. Agus mura mbéaḋ gur díbreaḋ amaċ ameasg na gcnuc sean Ḃarnabí agus a ḃeirt ṁac, Diarmuid agus Peadar, ní ḃéaḋ an Ġaeluinn agam, nó ní ḃéaḋ sí ar aon tslaċt agam, agus ní ḃeinn 'ġá sgrí anso anois mar atáim. Táim ag déanaṁ mo ḋíċil ar í ċur síos am' sgríḃinn díreaċ mar a fuair mo ċluas í ó ḋaoine mar sean Ḋiarmuid Ua Laoġaire agus mar Ṁíċeál Duḃ, agus mar Ṁáire Ruaḋ, agus mar a n-ingean, .i. Peig.

Aċ má ḃí caoi ṁaiṫ agam ar an nGaeluinn a ḃeiṫ agam ar áilleaċt ó'n gcéad neómat n-ar tosnuig caint ar ṫeaċt dom, ḃí caoi ṁaiṫ agam, leis, ar Ḃéarla ḃeiṫ agam ar an áilleaċt gcéadna díreaċ, ó'n gcéad neómat gcéadna. Seo mar a ṫarla san. Ḃí, mar adúḃart, aṫair mo ṁáṫar, Conċuḃar Ua Laoġaire, 'n-a ċóṁnuiġe ar an Mullaċ Ruaḋ, ċeiṫre ṁíle ó-ṫuaiḋ ó Ṡráid an Ṁuilinn. Ḃí feirm ṁór ṫailiṁ aige ann, agus talaṁ foġanta ab eaḋ é, murar ḃ' ionan agus portaiġṫe agus carraigreaċa Lios Carragáin. Ḃí féar daċad bó aige de'n talaṁ san, agus ḃí sé acfuinneaċ neaṁspleaḋaċ go maiṫ. I n-éagmuis é ḃeiṫ acfuinneaċ, fear creideaṁnaċ ab eaḋ é go raiḃ meas ag uasal agus ag íseal air. Bean ana ċreideaṁnaċ, ameasg uasal agus íseal, leis, ab eaḋ an bean a ḃí pósta aige, Neill ní Icíde,

Neill ní Taiḋg, inġean do Ṫaḋg 'aċ Aindriais a ḃí ṫiar ar an Aṫán, mar adúḃraḋ. Ḃí cúigear mac acu agus triúr inġean. Do cuireaḋ tabairt suas maiṫ ar an gclainn, 'sé sin fé mar a ḃí caoi an uair sin ar aon níḋ i ḃfuirm tabairt suas do ċur ar ċlainn i n-Éirinn. Do cuireaḋ beirt de'n ċlainn inġean, ċóṁ luaṫ agus ḃíodar i n-aois ċuige, siar go Cill Áirne ar sgoil, agus do cuireaḋ beirt de'n ċlainn ṁac ar sgoil Laidne. Do ċuaiḋ duine de'n ḃeirt ṁac san isteaċ sa ċoláisde 'n-a ḋiaiġ san ċun ḃeiṫ 'n-a ṡagart. Nuair a ḃí raint ḃlianta caiṫte sa ċoláisde aige do ṫuig sé i n-a aigne ná raiḃ an ġlaoḋ fáġalta aige ó Ḋia ċun beiṫ 'n-a ṡagart, agus ṫáinig sé abaile agus ċrom sé ar sgoil Laidne do ṁúineaḋ i gCeann Tuirc. Tamall sar ar ḟág sé an coláisde fuair a aṫair bás. Ansan do ṫáinig an ḃeirt inġean abaile ó Ċill Áirne. Do pósaḋ duine acu, Neill, le fear gur ḃ' ainm dó Risteárd ó Laoġaire, a ḃí 'n-a ċóṁnuiġe ṫiar ar Ċnuc an Eirḃaill, ċúig ṁíle soir ó-ṫuaiḋ ó Ċill Áirne. Ċuaiḋ an inġean eile de'n ḃeirt soir go Ceann Tuirc ag triall ar a driṫáir ċun ḃeiṫ ag tabairt cunganta dó sa sgoil. I dteannta na neiṫ' eile a múineaḋ di i gCill Áirne do múineaḋ raint éigin Frainncise di. Ní dóċa gur múineaḋ an Ḟrainncis di i dtreó go dtuigfeaḋ fear ó'n ḃFrainnc í, aċ do múineaḋ di í ċóṁ maiṫ agus do féadaḋ é. Nuair a ċuaiḋ sí ag triall ar a driṫáir agus ḃí sí ag cabruġaḋ leis sa sgoil, is ag múineaḋ Béarla agus Frainncise a ḃíoḋ sisi, agus eisean ag múineaḋ na Laidne agus na Gréigise. Ansan, nuair a ḃí sí ceiṫre ḃliana fiċead nó mar sin, do pósaḋ í féin agus m' aṫair agus ṫáinig sí go Lios Carragáin.

Ṫug sí léi mórán leaḃar, leaḃair Béarla agus

leaḃair Fraincise. Ċom luaṫ agus ḃíos-sa ábalta ar aon ṁúineaḋ do ġlacaḋ do ṫosnuiġ sí ar Ḃéarla do ṁúineaḋ ḋom, agus ansan ar an bFraincis do ṁúineaḋ ḋom, i dtreó go mbínn boḋar go minic ó ḋaoine a ṫagaḋ isteaċ, nó do ḃuaileaḋ umam amuiċ, 'ġá iaraiḋ orm Fraincis do laḃairt dóiḃ.

Pé saġas an Ḟraincis, ḃí an Béarla go bríoġṁar aici, níḃ' ḟearr go mór agus níba ċruinne, agus níba ċirte, 'ná aon Béarla do múintí ins na sgoileanaiḃ. Aċ ba ċuma ḋóm-sa cad é an saġas Béarla do múintí ins na sgoileanaiḃ, mar ḃí na sgoileana ró ḟada uaim. An sgoil ba ġiorra ḋúinn ḃí sí cúig ṁíle ṁóra uainn. Ba ṁaiṫ an ḃail orm-sa nár ḃ' ḟéidir dom dul ar an sgoil sin. Dá mbéaḋ sí níba ċóm-garaíġe ḋúinn, is dóċa, níḋ náċ iongnaḋ, go dtaḃ-arfainn mo laeṫanta istiġ inti; agus dá dtugainn, níor ḃ' ḟéidir dom gan an droċ Ḃéarla do ḋul i bfeiḋm ionam. B'éigean dom fanṁaint sa ḃaile, agus pé múineaḋ a ṫug mo ṁáṫair dom déanaṁ leis, go dtí gur neartuiġeas. Ḃíos trí bliana déag sar a ndeiġeas isteaċ i n-aon sgoil. Ḃí a raiḃ de leaḃ-raiḃ Béarla sa ḃaile againn léiġte agus aṫ-léiġte agam um an dtaca san. Ċom luaṫ agus ḃí ionam gaḃáil amaċ ag aeḋreaċt na mbó, ḃíoḋ pé leaḃar ab ḟearr a ṫaiṫneaḋ liom ḃíoḋ sé agam amuiċ cois claiḋe nó tuir nó sgeiṫe agus mé 'ġá léiġeaḋ. 'Sé rud a ṫáinig as dom 'ná go raiḃ mórán de Ṁilton agus de Shakespeare agus de Rudcki, (leaḃar ná feaca riaṁ ó ṡin) de ġlan ṁeaḃair agam.

Má ḃí Béarla maiṫ agam' ṁáṫair agus taḃairt suas maiṫ uirṫi, ḃí an Ġaeluinn aici ar áilleaċt, leis. Ní raiḃ tiġ a h-aṫar aċ timpal le ceaṫraṁaḋ ṁíle ó Ċuilinn Uí Ċaoiṁ. Ḃí Gaeluinn ḃreaġ d'á laḃairt

an uair sin i gCuilinn Uí Ċaoiṁ agus ar fuaid Dúṫ'Alla go léir. Ní deirim ná go bfuil Gaeluinn ṁaiṫ le h-aireaċtaint fós i gCuilinn. Aċ tá sí náċ mór caiṫte uaṫa ag forṁór ṁuintir Dúṫ'Alla. Ṫugas féin tamall aimsire, bliain is dóiċ liom, i nDúṫ'Alla, i n-aice Ċeann Tuirc, breis agus deiċ mbliana a's daċad ó ṡin. Ḃí aos óg na h-áite an uair sin ag eiriġe suas agus gan aon ḟocal Gaeluinne acu, agus donas an sgéil ar fad, an saġas Ḃéarla a ḃí acu níor airiġeas riaṁ roimis sin ná riaṁ ó ṡin aon ċaint ċóṁ grána leis. Nuair a ḃinn ag éisteaċt leo ċuiridís coitċianta i gcuiṁne dom an focal a deireaḋ Diarmuid ua Muíneaċáin:—

“Na daoine is lúġa ciall i n-Éirinn
Daoine gan Ḃéarla gan Ġaeluinn.”

I gCuilinn Uí Caoiṁ a ḃíoḋ Diarmuid 'n-a ċóṁnuiġe, agus is dóċa gur ṫug sé fé ndeara na daoine óga ag caiṫeaṁ na Gaeluinne uaṫa agus ag labairt an Ḃéarla ġrána ḃriste.

Ḃí ana ṡeans orm-sa pé 'r doṁan é. Ḃí idir Ḃéarla agus Gaeluinn agam os cionn mo ċliaḃáin. Mura mbéaḋ an áit 'n-ar rugaḋ agus 'n-ar tógaḋ mé, áṁṫaċ, ní ḃéaḋ an Ġaeluinn agam, agus mura mbéaḋ an ṁáṫair a tugaḋ dom ní ḃéaḋ an Béarla agam. Agus féaċ, mura mbéaḋ idir Ġaeluinn agus Béarla do ḃeiṫ agam mar atáid, ní ḃéaḋ aon ḃreiṫ i n-aon ċor agam ar an obair a ḋéanaṁ atá déanta agam. Pé feaḃas sé leiṫ a ḃéaḋ ar an mBéarla agam, ní ṫaḃarfaḋ sé aon ċumas dom ar an nGaeluinn do ġlacaḋ mar arm aigne agus do láiṁseáil mar arm aigne. Is aṁlaiḋ a ḃéaḋ an Béarla a'm ċur amú sa láiṁseáil sin. Pé feaḃas sé leiṫ a

ḃéaḋ agam ar an nGaeluinn ḃéaḋ an cur amú céadna aici-si 'á ḋéanaṁ orm i dtaoḃ an Ḃéarla. Aċ do fuaras greim fé leiṫ ar gaċ arm de'n dá arm aigne, agus eólus fé leiṫ ar conus gaċ arm acu do láiṁseáil; ansan, i n-inead beiṫ ag cur a ċéile amú orm, is aṁlaiḋ a ḃíd siad ag cabruġaḋ le n-a ċéile agam.

VI

AN GORTA

Ċóṁ luaṫ agus ḃíon aon ċiall ag teaċt do leanḃ is gnáṫ daoine beiṫ ag cur na ceiste ċuige cad í an ġairm beaṫa ḃéaḋ aige nuair a ḃéaḋ sé mór. Is cuiṁin liom go maiṫ an ċeist sin a ḃeiṫ d'á cur ċúġam féin go fíor ṁinic. Ní cuiṁin liom go raiḃ aon ḟreagra riaṁ agam le taḃairt ar an gceist aċ an t-aon ḟreagra aṁáin, .i. gur am' ṡagart a ḃeinn. Ḃí an méid sin socair os cóṁair m' aigne ó ṫosaċ, agus ní cuiṁin liom go raiḃ a ṁalairt riaṁ os cóṁair m' aigne, ná ní cuiṁin liom caṫain a ṫosnuiġ m' aigne ar ḃeiṫ 'ġá socaruġaḋ gur am' ṡagart a ḃeinn nuair a ḃeinn eiriġṫe suas.

Tá fios agam go maiṫ go mbíoḋ daoine ag déanaṁ magaiḋ de'n sgéal, mar ba léir do gaċ aoinne ná raiḃ i n-aon ġaor do'n ġustal riaċtanaċ agam' aṫair ċun taḃairt fé n-a leiṫéid d'obair. Ḃí fios agam féin, leis, ċóṁ luaṫ agus ṫáinig aon tuisgint dom,

ná raiḃ an gustal aige, agus níor ċuir san mé ó é ḃeiṫ daingean am' aigne gur am' sagart a ḃeinn, pé cuma 'n-a dtiocfaḋ san ċun cinn. Mura mbéaḋ an duḃ a ṫeaċt ar na prátaí agus an droċ ṡaoġal do ṫeaċt i ndiaiġ an duiḃ, ní deirim 'ná go mbéaḋ sé ábalta ar an méid sgolaiḋeaċta a ḃéaḋ riaċtanaċ do ṫaḃairt dom. Aċ d'iompuiġ an droċ ṡaoġal gaċ aon rud taoḃ síos suas. Agus rud ab iongantaċ, isiad na feirmeóirí móra láidire do ṫuit ar dtúis. An fear ná raiḃ aige aċ an ḟeirm ḃeag, féar sé nó seaċt de ḃuaiḃ, do ċoimeád sé a ġreim, agus an fear go raiḃ an ḟeirm ṁór ḟairsing aige do briseaḋ é go luaṫ nuair a ṫáinig an t-aṫaruġaḋ saoġail. An t-é ná raiḃ aige aċ an beagán níor ċaill sé aċ an beagán. Ní raiḃ an cíos mór ná na glaoiḋte móra air roiṁe sin. Ḃí taiṫíġe aige ar ṁaireaċtaint gan iomarca rabairne. Níor ró ḋeacair dó cúbaḋ ċuige beagáinín eile, agus na glaoiḋte beaga d'ḟreagairt gan iomarca cruaḋtain do ċur air féin. Aċ an t-é go raiḃ an ḟeirm ṁór aige ḃí taiṫíġe ar an mbeaṫa ċostasaṁail aige. Ḃí sé neaṁspleaḋaċ an faid a ḟreagair an ḟeirm. Nuair a ṫáinig an t-aṫaruġaḋ, do stad toraḋ na feirme láiṫreaċ. Ḃí an ċailleaṁaint ró ṁór, agus ḃí an rabairne ró ṁór agus na glaoiḋte ró ṁór. Níor ḃ' féidir iad do ḟreagairt agus do sguabadar d'á ḃonnaiḃ é. Is cuiṁin liom go maiṫ conus mar a d'airiġinn an sgéal nua d'á innsint agus iongnaḋ 'á ḋéanaṁ dé: "Ó! ar airiġis? Tá a leiṫéid seo briste! Tá a ċuid taliṁ anáirde. Tá sé féin imṫiġṫe. D'éaluiġ sé. Tá a ċuid taliṁ anáirde."

Do h-airiġtí go minic, "Tá a ċuid taliṁ anáirde"; aċ ní h-airiġtí i n-aon ċor an uair sin, "Tá a ċuid

tailiṁ tógṫa ag duine eile.” Ní raiḃ aon ḟonn ar aoinne talaṁ a ṫógaint. Na daoine a ċailleaḋ a gcuid tailiṁ ḃíoḋ an sgéal go h-olc acu. Ní ḃíoḋ biaḋ ná creideaṁaint acu, agus ní ḃíoḋ le déanaṁ acu aċ dul a d'iarraiḋ déarca. Ní fada a ḃídís a d'iarraiḋ na déarca nuair a ṫagaḋ breóiteaċt orṫa agus ġeiḃdís bás. Ní ḃíoḋ an taiṫíġe acu ar an ocras ná ar an gcruaḋtan, agus ní ḟeasuiġdís aḃfaḋ nuair a ṫagaḋ an t-ocras agus an cruaḋtan orṫa. Go minic, nuair a ḃíoḋ an t-ocras dian orṫa, do ċaiṫidís éiriġe agus gaḃáil amaċ agus aġaiḋ a ṫaḃ-airt ar ṫiġ cóṁarsan éigin a ḃíoḋ, b'ḟéidir, cóṁ dealḃ leó féin, nó geall leis, féaċaint an ḃfaiġdís lán béil de rud éigin le n-iṫe a ḃainfeaḋ an ḃuile ocrais díoḃ.

Is cuiṁin liom ḃeiṫ, lá, agus mé oċt mbliana ḋ'aois is dóiċ liom, am' ṡeasaṁ ag cúinne na h-ioṫlann. Ċonac bean ag gaḃáil ċúġam aníos an cnucán. Ḃí sí cos-lomnoċta. Ḃí sí ag siúḃal ana réiḋ agus ḃí saoṫar uirṫi mar ḃéaḋ ar duine a ḃéaḋ ag ruiṫ. Ḃí a béal ar leaṫaḋ i dtreó go raiḃ radarc agam ar na fiacalaiḃ agus í ag séideaḋ. Aċ isé rud a ċuir an iongnaḋ ar fad orm 'ná a cosa. Ḃí a cosa ataiṫe i dtreó go raiḃ gaċ aon ċos acu, ó n-a glúiniḃ síos, ċóṁ mór ċóṁ raṁar le galún. Ċuaiḋ an radarc san ċóṁ daingean san i n-aċran am' aigne go ḃfuil sé os cóṁair mo ṡúl anois ċóṁ gléineaċ agus ḃí sé an lá san, ḃíoḋ go ḃfuil timpal cúig bliana agus trí ficid ó ṡin ó ċonac é. Ḃí an bean san neaṁ-spleaḋaċ neaṁaṁgaraċ go maiṫ go dtí go dtáinig an duḃ ar na prátaí.

Ḃíos lá eile, ní feadar an roimis siúd nó 'n-a ḋiaiġ é, istiġ i n-ár dtiġ féin am' ṡeasaṁ ar lic an

tínteáin. Ṫáinig buaċaill an doras isteaċ. Ċonac an aġaiḋ a ḃí air agus an sgeón a ḃí 'n-a ḋá ṡúil, sgeón ocrais. Tá an aġaiḋ sin agus an dá ṡúil sin os cóṁair m' aigne anois ċóṁ glan ċóṁ soiléir agus ḃíodar an lá san nuair ṫugas an t-aon féaċaint aṁáin sin orṫa. Ṫug duine éigin canta aráin dó. Ṫug sé snap ar an arán agus ṫug sé a ḋrom linn agus a aġaiḋ ar an ḃfalla, agus sáiḋ sé an t-arán 'n-a ḃéal, agus ḋíriġ sé ar an arán d'iṫe le h-airc i dtreó gur ḋóiċ leat go dtaċtfaḋ sé é féin. Níor ṁeasas an uair sin go raiḃ aon iongnaḋ ró ṁór agam 'á ḋéanaṁ dé féin ná de'n airc a ḃí air ċun an aráin; aċ d'ḟan an radarc am' aigne, agus fanfaiḋ an dá lá 's 'n faid a ṁairfead.

Is cuiṁin liom tráṫnóna éigin i gcaiṫeaṁ na h-aimsire sin agus na daoine ag ruiṫ isteaċ 's amaċ agus iad ag caint. Sa ġeiṁre ab eaḋ é. Ḃí an oíḋċe tar éis tuitim. D'airiġeas an focal, "Ṫíos ag Caraigín an Earaiġ iseaḋ d'airiġeas an liúġ!" "Siné arís é!" arsa duine eile, agus do riṫeadar go léir amaċ. Tamall 'n-a ḋiaiġ san ṫánadar isteaċ arís agus seanduine boċt acu eatorṫa. Ċuireadar 'n-a ṡeasaṁ ar an úrlár é. Is ar éigin a ḃí sé ábalta ar ṡeasaṁ. Ḃíos-sa ar a aġaiḋ amaċ agus radarc agam ar a ċeannaċaiḃ. Ḃí a ḃéal ar leaṫaḋ agus a ḃeóil tarraingṫe, síos agus suas, i dtreó go raiḃ na fiacala, an méid a ḃí aige ḋíoḃ, noċtaiṫe. Ċonac an dá starrfiacal ṁóra fada buiḋe 'n-a ḃéal agus an sgeón 'n-a ḋá ṡúil agus an sgannraḋ 'n-a ġnúis. Ċím anois iad ċóṁ maiṫ agus do ċonac an uair sin iad. Cóṁarṫa doḃ' eaḋ é. Is aṁlaiḋ a ċomáin an t-ocras amaċ é féaċaint an ḃféadfaḋ sé aon rud le n-iṫe d'ḟáġail. Ċuaiḋ an fear boċt amú ar fuaid

an ṗortaiġ a ḃí lastíos de Ċaraigín an Easaiġ. Nuair a fuair sé é féin ag dul amú ṫáinig eagal air go dtuitfeaḋ sé i bpoll éigin agus go mbáḋfaí é. Níor ḋein sé aċ stad agus cromaḋ ar liúireaċ. Ḃéas ab eaḋ é sin an uair sin ag daoine a ḃéaḋ ag dul amú. Ḃí liúġ áiriġṫe ċuige, agus do ṫuig gaċ aoinne conus an liúġ san do ċur suas, i dtreó nuair a h-aireóḟaí an liúġ go mbéaḋ ḟios ag gaċ aoinne a ḋ'aireóċ' é cad é an ḃríġ ḃéaḋ leis, agus go gcruinn-eóċaḋ na daoine sé ḋéin an t-é ḃéaḋ ag dul amú.

Ḃí stábla beag ag ceann an tiġe againn. Ṫáinig duine boċt n-ar ḃ' ainim dó Pádraig Ua Buaċalla agus do tugaḋ ḃeiṫ istiġ sa stábla dó féin agus d'á ṁnaoi agus do ḃeirt leanḃ a ḃí acu. D'ḟanadar sa stábla ar feaḋ raint seaċtṁainí; ḃí boṫán beag acu féin 'n-a ḋiaiġ san. Síle ab ainim do'n t-é ba sine de'n ḃeirt leanḃ. Ḃí buaċaill aimsire againn agus Concuḃar ab ainim dó. D'airiġeas Síle lá ag caint leis.

"A Ċon," ar sise.

"Teaċt, a Ṡíle," arsa Con.

"Ní'l aon ċaint agam-sa anois," ar sise.

"Airiú, cad eile cad 'tá agat, a Ṡíle?" arsa Con.

"Tá Béarla," ar sise.

"Airiú, cad é an Béarla féadfá-sa ḃeiṫ agat?" arsa Con.

"Béarla Ṗeadair agus Ṡeáġainín Ṗilib," ar sise. Duine boċt a ḃí i mboṫán i n-aice na h-áite ab eaḋ Seáġainín Pilib.

"Agus ar nóin is caint Béarla, a Ṡíle," arsa Con.

"Caint Béarla!" ar sise, agus iongnaḋ uirṫi.

"Ar nóin," ar sise, "dá mb' eaḋ, do tuigfí é!"

Ḃí máṫair Ṡíle lá agus mám gairḃéil aici sa ċorcáinín tón-leaṫan go ndeineaḋ sí an císte do ḃácáil ann, bácús a tugtar air. Ḃí sí ag sgiúraḋ agus ag sgiomar an ḃácúis ḃig, istiġ ann, leis an ngairḃéal.

"Ó, a Ṁam!" arsa Síle, "an aṁlaiḋ a ċuirfir an gairḃéal sa ċíste?"

"Is aṁlaiḋ, a Ṡíle," ars'an ṁáṫair.

Siúd amaċ Síle. Ċonaic sí Con.

"Ó, a Ċon," ar sisi, "cad a ḋéanfaimíd? cad a ḋéanfaimíd i n-aon ċor?"

"Cad 'tá anois ort, a Ṡíle?" arsa Con.

"Tá," ar sisi, "gairḃéal glas a beiṫ agam' ṁáṫair 'á ċur sa ċíste dúinn, agus ní ḟeadar an traoġal conus ḟéadfaimíd an císte d'iṫe. Brisfear ár ḃfiacala go léir. Tá cuid des na cloċa sa ġairḃéal ana ṁór. Ní fágfar fiacal i gceann aoinne againn. Aċ is cuma do Ḋiarmuidín é. Ní'l aon ḟiacal i n-aon ċor aige fós."

Driṫáir beag óg a ḃí ag Síle ab eaḋ Diarmuidín. Siúd isteaċ Con go ḃfeicfeaḋ sé cad a ḃí ag máṫair Ṡíle 'á ḋéanaṁ. Nuair a ċonaic sé cad é an gnó a ḃí de'n ġairḃéal ḃí spórt acu.

Ṫáinig an gorta, agus b'éigean do Ṡíle agus d'á n-aṫair agus d'á máṫair agus do Ḋiarmuidín imṫeaċt síos go Maġċromṫa agus dul isteaċ i dtiġ na mboċt. An túirse n-a raḃadar istiġ ann do sgaraḋ iad go léir le n-a ċéile. Do cuireaḋ an t-aṫair ameasg na ḃfear. Do cuireaḋ an ṁáṫair ameasg na mban. Do cuireaḋ Síle ameasg na gcailíní mbeag. Agus do cuireaḋ Diarmuidín ameasg na

leanḃ óg. Ḃí an tiġ go léir, agus a raiḃ 'de ḋaoine boċta ann, múċta le gaċ aon traġas droċ ḃreóit-eaċtaí. Na daoine, cóṁ tiuġ agus ṫagaidís isteaċ náċ mór, ag tuitim le h-éagcruas, slán mar a n-innstear é, agus iad ag fáġail ḃáis cóṁ tiuġ agus ṫagaḋ an galar orṫa. Ní ḃíoḋ slíġ d'á leaṫ sa tiġ. Ní ḋeinidís, an méid ná féadaḋ dul isteaċ díoḃ, aċ dul agus iad féin do ṡíneaḋ ar ṗort na h-aḃan ar an dtaoḃ ṫíos de'n droċad. Do ċítí annsan iad gaċ aon ṁaidean tar éis na h-oíḋċe, agus iad sínte 'n-a sraṫanaiḃ ann, cuid acu ag corruiġe agus cuid acu socair go leór, gan aon ċor acu 'á ċur díoḃ. Do tagtí ar ball agus do tógtí an ċuid acu ná bíoḋ aon ċor acu 'á ċur díoḃ, agus do cuirtí isteaċ i dtru-cailíḃ iad agus do beirtí suas iad go h-áit i n-aice Ċaraig an Staiḋre mar a raiḃ poll mór leaṫan doiṁ-inn ar osgailt dóiḃ, agus do cuirtí síos sa ṗoll san i dteannta 'ċéile iad. Do deintí an rud céadna leis an méid a ḃíoḋ marḃ istiġ sa tiġ díoḃ tar éis na h-oíḋċe.

Ní ró ḟada, tar éis dul isteaċ dóiḃ, agus tar éis sgaraṁaint le n-a ṁáṫair dó, go dtáinig an bás ar Ḋiarmuidín. Do caiṫeaḋ anáirde ar an dtrucail an corp beag agus do rugaḋ suas go dtí an poll mór é, agus do caiṫeaḋ isteaċ ann é i dteannta na gcorp eile. Aċ ba ċuma do'n leanḃ é. Ḃí a anam ṫuas i láṫair Dé, i n-aoiḃneas, aḃfad sar ar caiṫeaḋ a ċorp sa ṗoll. Níor ḃ' ḟada gur lean Síle Diar-muidín. Ċuaiḋ a corp óg sa ṗoll, aċ ċuaiḋ a h-anam suas mar a raiḃ Diarmuidín, i láṫair Dé, i n-aoiḃneas na ḃflaṫas, mar a raiḃ sólás aici agus cóṁluadar naoṁ agus aingeal, agus cóṁluadar na Maiġdine Muire, agus caint a ḃí níos fearr

go mór 'ná "Béarla Ṗeadair agus Ṡeáġainín Ṗilib."

Ḃí an t-aṫair agus an ṁáṫair ag fiafraiġe agus ag ceistiuċán ċóṁ minic agus d'ḟéadadar é i dtaoḃ Ṡíle agus Ḋiarmuidín. Ní raiḃ an ḃeirt aḃḟad tar éis báis nuair airiġeadar é. Ḃí an Ġaeluinn ag na daoine boċta go léir. Ní raiḃ sí ag na h-uaċtaránaiḃ, nó ní raiḃ sí acu aċ go h-olc. D'ḟéadaḋ na daoine boċta eólus d'ḟáġail ar a ċéile go minic a gan ḟios dos na h-uaċtaránaiḃ. Ċóṁ luaṫ agus fuair an t-aṫair agus an ṁáṫair go raiḃ an ḃeirt leanḃ tar éis báis, ṫáinig a leiṫéid sin de ḃuairt agus d'uaigneas orṫa ná féadfaidís fanṁaint sa n-áit. Ḃíodar deiġilte ó n-a ċéile, aċ fuaradar caoi ar ḟocal éigin do ċur ċun a ċéile. Ṡocar-uiġeadar ar éalóḋ as an áit. Cáit ab ainim do'n ṁnaoi. Do ṡleaṁnuiġ Pádraig amaċ as an dtiġ ar dtúis. Do stad sé ṫuas i mbarra Ḃóṫair na Sop ag fanṁaint le Cáit. I gcionn tamaill do ċonaic sé ag teaċt í, aċ ḃí sí ag siúḃal ana réiḋ. Ḃí an ḃreóiteaċt uirṫi. Ċomáineadar leó suas i dtreó Ċarraig an Staiḋre. Ṫánadar ċun na h-áite 'n-a raiḃ an poll mór. Ḃí fios acu go raiḃ an ḃeirt leanḃ ṫíos sa poll san ameasg na gcéadta corp eile. Do stadadar i n-aice an ṗuill agus ġoileadar a ndóiṫin. Ṫuas ar an nDoire Liaṫ, lastoir de'n Ċaṫairín, a ḃí an boṫán n-a rabadar 'n-a gcóṁnuiġe ann sar a ndeiġeadar isteaċ i dtiġ na mboċt. D'ḟáġadar an poll mór, agus ṫugadar aġaiḋ siar ó-ṫuaiḋ ar an nDoire Liaṫ, mar a raiḃ an boṫán. Ḃí an áit sé míle 'ṡlíġ uaṫa, agus ḃí an oiḋċe ag teaċt, aċ ċomáineadar leó. Ḃí an t-ocras orṫa agus ḃí an ḃreóiteaċt ar Ċáit. B'éigean dóiḃ

siúbal ana réiḋ. Nuair a ḃí cúpla míle de'n tslíġ curṫa díoḃ acu b' éigean do Ċáit stad. Ní féadfaḋ sí dul a tuille. Do casaḋ cómarsain orta. Do tugaḋ deoċ agus blúire éigin bíḋ ċúċa, aċ ní leig-feaḋ sgannraḋ d'aoinne beiṫ istiġ a ṫabairt dóiḃ toisg iad a ḃeiṫ tagaiṫe lom díreaċ ó'n bpoorhouse, agus an droċ ḃreóiteaċt a ḃeiṫ ar an mnaoi. Níor ḋein Pádraig aċ an ḃean do ṫógáilt ċuige ar a ṁuin agus comáint leis siar ó-ṫuaiḋ fé ḋéin an ḃoṫáin.

Ḃí an fear boċt féin lag go maiṫ. Ḃéaḋ sé dian air an tslíġ ċur dé gan aon ualaċ a ḃeiṫ air. Nuair a ḃí an t-ualaċ air b'éigean dó stad go minic agus an t-ualaċ do leigint uaiḋ siar ar ċlaiḋ an ḃóṫair ar feaḋ tamaill. Aċ pé tuirse a ḃí air do lean sé ag cur na slíġe dé. Níor sgar sé leis an ualaċ. Do ṡrois sé an boṫán. Ḃí an boṫán fuar folaṁ roimis, gan teine gan tear.

Amáireaċ a ḃí ċúġainn ṫáinig cómarsa éigin ċun an ḃoṫáin. Ċuaiḋ sé isteaċ. Ċonaic sé an ḃeirt istiġ agus iad araon marḃ, agus dá ċois a ṁná istiġ 'n-a ḃrollaċ ag Pádraig, fé mar ḃéaḋ sé a d'iaraiḋ iad do ṫéiḋ. Do ḋeaḃróċ' an sgéal gur ṁoṫuiġ sé lagaċar an ḃáis ag teaċt ar Ċáit agus a cosa fuar, agus gur ċuir sé na cosa isteaċ 'n-a ḃrollaċ féin ċun an fuaċta do ḃaint asta.

“Ba ṁaiṫ, agus ba ḋílis, agus dob' uasal an fear é!” adéarfaiḋ duine éigin b'ḟéidir, “agus dob' uasal an gníoṁ a ḋein sé!”

Is fíor. Aċ deirim-se an méid seo leat. Do deineaḋ na mílte gníoṁ de'n tsaġas céadna san ar fuaid na h-Éirean i gcaiṫeaṁ na h-aimsire sin, agus níor ḋein aoinne puinn iongnaḋ díoḃ mar ġeall ar a ḃfeaḃas de ġníoṁarṫaiḃ. Dar le gaċ aoinne

níor ḋein Pádraig ua Buaċalla aċ an rud a ḋéanfaḋ aon ḟear gur ḃ'ḟiú é Críostaiḋe tabairt air.

Ḃí an firín úd n-ar ḃ' ainim dó Míċeál ua Laoġaire 'n-a ċóṁnuiġe i mbotán ná raiḃ aḃfaḋ ó'n mbotán n-a ḃfuair Pádraig ua Buaċalla agus a ḃean bás ann. Míċeál Duḃ a tugtí mar leas-ainim ar Ṁíċeál ua Laoġaire. Caitilín Pruiséal ab ainim d'á ṁnaoi. Ḃí lán tíġe de ċlainn acu. Ní raiḃ oiread agus aon ḟocal aṁáin Béarla acu féin ná ag aoinne de'n ċlainn. Ṫáinig an gorta go dian orta. Taḋg ab ainim do'n ṁac ba sine a ḃí acu. Ċonaic sé a aṫair agus a ṁáṫair ag dul i laige leis an ocras, agus an t-é b' óige de'n ċlainn sínte marḃ i gcúinne an ḃotáin. D'árduiġ sé tuaġ agus sgian leis, agus siúd amaċ é, ar ṫuitim na h-oíḋċe. Ċuaiḋ sé isteaċ i gcró beiṫiġeaċ le duine des na cóṁarsain, agus ṁairḃ sé ceann des na buaiḃ. Ḃain sé cuid de'n ċroicean de'n ḃoin. Do noċt sé an méid de'n ḟeoil a ṫeastuiġ uaiḋ a ḃreiṫ leis. Ṫug sé leis an dá ċeaṫraṁain deiriġ. Ṫáinig sé aḃaile. Ḃí béile ṁaiṫ an oíḋċe sin acu go léir. Nuair a ḃí an t-ocras bainte díoḃ do rug Taḋg leis amaċ an corp a ḃí sa ċúinne, agus ḋein sé poll amuiċ sa ġáirdín, agus ċuir sé an corp ann.

Nuair a ṫáinig an ṁaidean d'airiġ muintir na bó. Do fuaraḋ an ḃó marḃ amuiċ sa ċró, agus an dá ċeaṫ-raṁain deiriġ di imṫiġṫe. D'imṫiġ an fear gur leis í go Maġċromṫa agus ṫug sé leis ḃaránta cuardaiġ. Ḃí tuairim aige cár rugaḋ an ḟeóil. Ṫáinig sé féin agus pé oifigeaċ dlíġe a ḃí le n-a ċois aige, go botán Ṁíċil Duiḃ. Do fuaraḋ na cnáṁa agus cuid de'n ḟeóil. Do gaḃaḋ 'n-a ṗrísúnaċ Taḋg agus do rugaḋ síos go Maġċromṫa

é, agus do cuireaḋ isteaċ sa ṗrísún é. Nuair a ṫáinig an t-am do trialaḋ é. Do daoraḋ é gan puinn rígnis, agus do cuireaḋ an loċ amaċ é. Níor airiġeas aon tuairisg riaṁ ó ṡin ar cad d'imṫiġ air 'n-a ḋiaiġ san, ná ar cad í an ċríċ a ruġ é.

D'imṫiġ Míċeál agus Caitilín agus an méid a ḃí beó de'n ċlainn d'imṫiġeadar as an mbotán agus ċuadar ag siúḃal rómpa.

Raint laeṫanta tar éis iad a ḃeiṫ imṫiġṫe ḃí cómarsa éigin ag gaḃáil ṫar an mbotán. Ċonaic sé gaḋar sa ġáirdín agus rud éigin 'n-a ḃéal aige. Ċaiṫ sé cloċ leis an ngaḋar; do ċaiṫ an gaḋar uaiḋ an rud a ḃí 'n-a ḃéal aige agus do riṫ sé leis féin. Ṫáinig an ċómarsa agus ba ḃeag ná gur ṫuit sé le sgannraḋ agus le h-uaṫḃás nuair a fuair sé gur ḃ' é rud a ḃí 'n-a ḃéal ag an ngaḋar 'ná lám duine! Níor ḋein Taḋg an poll doiṁinn a ḋóiṫin sar ar ċuir sé an corp úd síos ann.

D'aimsiġ an ċómarsa borsa nó rud éigin d'á ṡórd, agus ṫóg sé an ċuid eile de'n ċorp aníos as an bpoll, agus do ruġ sé leis go dtí an roilig ba ġiorra ḋó an borsa, agus ċuir sé ann é. Níor ḃ' aon iongnaḋ an uair sin aoinne aṁáin a ḋ'ḟeisgint ag dul ċun roilge agus cómra i dtrucail aige, nó ar a ṁuin dá mba ná béaḋ an trucail ná an capall aige.

Sin mar a ḃí an sgéal an uair sin, go gránna agus go fuaṫṁar agus go déistineaċ, mór-ṫimpal na h-áite 'n-a tógaḋ mise. Tuigim go raiḃ an sgéal ar an gcuma gcéadna díreaċ mór-ṫimpal na h-Éireann go léir. Agus, donas an sgéil ar fad, ní le toil Dé, i gceart, a ḃí an sgéal ar an gcuma san. Le toil daoine iseaḋ ḃí an sgéal aṁlaiḋ. Do sgaoileaḋ amaċ a' h-Éirinn an ḃliain sin oiread arḃair, ní h-eaḋ,

aċ a ḋá oiread, agus ċoṫóċ' a raiḃ de ḋaoine beó i n-Éirinn. Ḃí cuanta na h-Éirean lán de loingeas, agus na loingeas lán d'arḃar na h-Éirean, ag imṫeaċt as na cuantaiḃ, agus na daoine ar fuaid na h-Éirean ag fáġail ḃáis leis an ocras.

"Cad 'n-a ṫaoḃ nár coimeádaḋ an t-arḃar?" a déarfaiḋ duine, b'féidir.

Níor coimeádaḋ é mar níor ḃ' foláir é ḋíol ċun an ċíosa ḋéanaṁ, é féin agus an t-ím agus an feóil, agus an uile ḃlúire eile de ṫoraḋ an tailiṁ, aċ amáin an práta. Do rug an duḃ an práta leis, agus ansan níor fan aon ḃlúire bíḋ le n-iṫe ag na daoine.

"Cad 'n-a ṫaoḃ," a déarfaiḋ duine, b'féidir, "nár deineaḋ dlíġ ċun na ndaoine do ċosaint ar an éag-cóir sin a ċur féaċaint orṫa an t-arḃar do ḋíol agus gan aon rud le n-iṫe do ċoimeád dóiḃ féin?"

Mo ṫruaġ do ċeann gan ċiall! "Dlíġ ċun na ndaoine do ċosaint," arsa tusa. Airiú, dá dtráċtfá an uair sin le h-uaisliḃ Ṡasana ar ḋlíġ ċun na ndaoine do ċosaint, déarfaidís gur ar buile ḃeifeá.

Ní ċun na ndaoine ċosaint a ḋeineaḋ muíntir Ṡasana dliġṫe an uair sin i n-aon ċor. Ċun na ndaoine do ḃrúṫ síos agus do ċreaċaḋ, agus do ċur ċun báis le gorta agus le gaċ aon tsaġas éag-córa iseaḋ ḋeineaḋ muíntir Ṡasana dliġṫe an uair sin. Is ait an sgéal é, aċ ḃí sórd seanfocail ag muíntir Ṡasana an uair sin. Sidé an seanfocal:—

"Éagcóir ar an máiġistir iseaḋ ceart do ṫaḃairt do'n tineóntaiḋe."

VII

SGOIL ĊARAIG AN IME

Nuair a ḃíos tímpal trí bliana déag d'aois do cuireaḋ suas tiġ sgoile i gCaraig an Ime ċoir. Go dtí san is istiġ sa ḃaile a ḃíoḋ an sgoil agam féin agus ag an gcuid eile de ċlainn m'aṫar agus mo ṁáṫar. Ḃímís ag obair san lae ar an ḃfeirm ḃeag, an méid againn a ḃí ábalta ar aon rud i ḃfuirm oibre do ḋéanaṁ. Nuair a ṫagaḋ an oíḋċe do lasaḋ mo ṁáṫair coinneal ar an mbórd, agus ċuireaḋ sí i n-ár suíḋe tímpal an ḃúird sinn, agus ṫugaḋ sí na leaḃair dúinn, agus múineaḋ sí ár gceaċtana dúinn. Ḃí an múineaḋ ṫugaḋ sí dúinn níb' fearr go mór 'ná an múineaḋ a tugtí dos na leanḃaiḃ a ḃíoḋ ins na sgoileanaiḃ. Mar sin féin do ceaptí, níḋ nár ḃ' iongnaḋ, gur ċóir gur ḃ' fearr an múineaḋ a tugtí ins na sgoileanaiḃ.

Do h-osgalaḋ sgoil Ċaraig an Ime. Do cuireaḋ múinteóir isteaċ ann d'ár ḃ' ainim Cormac ua Luasa. Do cuireaḋ mise ar sgoil ann. Is cuiṁin liom go maiṫ an ċéad lá ċuas isteaċ ann. Ní feidir Cormac cad é an rang de'n sgoil 'n-a gcuirfeaḋ sé mé. Ḃí cuid de'n eólus ró ṁaiṫ agam, agus ḃí tuille dé ná raiḃ i n-aon ċor agam. Ḃíos ábalta ar na leaḃair a ḃí acu do léiġeaḋ ar áilleaċt, níb' fearr go mór 'ná na buaċaillí dob' fearr a ḃí aige. Ansan ḃí rudaí eile nár airiġeas riaṁ aon teaċt ċórsa. Isé rud a ḋeineaḋ sé 'ná tamall ṫíos agus tamall ṫuas a ṫabairt dom. Ċuireaḋ sé tamall ag múineaḋ mé agus tamall ag foġluim. Ḃí tabairt

suas maiṫ air féin, agus an ceann go maiṫ aige. Aċ ḃí sé ana ṫeasaiḋe.

Sa sgoil sin a ċonac, an ċéad uair riaṁ, rud a ċuir iongnaḋ mo ċroiḋe orm, daoine óga ag foġluim focal, agus 'ġá léiġeaḋ, agus 'ġá labairt, agus 'ġá innsint cad é an bríġ a ḃíoḋ leó, agus gan aon ṗioc d'á ḟios acu cad é an ḃríġ a ḃíoḋ leis na focalaiḃ 'ná leis an mbríġ! Ní baoġal go mbíoḋ rud de'n tsórd san sa ḃaile againn. Ní baoġal go ḃfáġtí aon ḟocal gan a ḃríġ ṫabairt dúinn i dtreó go dtuigfimís idir ḟocal agus bríġ.

Is cuiṁin liom conus mar a ḃínn, uaireanta, nuair a ḃímís ag sgrúduġaḋ na gceaċt agus sinn i n-ár suiḋe ag deisganaiḃ na sgoile. Ḃínn am' ṡuiḋe agus na buaċaillí eile, cuid acu níba ṁó agus níba ṡine go mór 'ná mé, bailiġṫe am' ṫímpal i dtreó go mbínn múċta acu, agus mé ag freagairt ceisteana dóiḃ, 'ġá innsint dóiḃ cad é an bríġ a ḃíoḋ leis na focalaiḃ a ḃíoḋ sa ċeaċt. Iongnaḋ orṫa-san cá ḃfuaras-sa an t-eólus go léir, agus iongnaḋ orm-sa conus ḟéadfaḋ aoinne ḃeiṫ gan an t-eólus san. Do ċíoḋ Cormac sinn, aċ ní leigeaḋ sé air go ḃfeiceaḋ. Ḃíoḋ ḟios aige go mbíoḋ tairḃe d'á ḋéanaṁ, agus ḃíoḋ sé sásta.

Níor ḃ' aon iongnaḋ i n-aon ċor an sgéal a ḃeiṫ mar sin idir mise agus na buaċaillí eile úd. Níor tugaḋ dóiḃ-sin riaṁ an ċaoi a tugaḋ dóṁ-sa ar an eólus a ḃeiṫ agam ar na focalaiḃ Ḃéarla úd. Ní airiġdís ċoíḋċe aon ḟocal sa ḃaile aċ Gaeluinn, nó Béarla briste. An Béarla a ḃí ins na leaḃraiḃ a ḃí acu ba ṁar a ċéile dóiḃ é nó Gréigis.

Ḃí an Ġaeluinn go breaġ againn go léir. Ḃí sí go h-áluinn ag Cormac féin. Ḃí an clós a ḃí ar

aġaiḋ tíġe na sgoile amaċ ḃí sé lán de ċaraigreaċaiḃ móra cloċ. Ċonac beirt fear ann lá agus iad ag ḃriseaḋ na gcloċ ċun iad a ḃreit as an áit. Ḃí Cormac ag caint leis na fearaiḃ. As Gaeluinn a ḃíodar ag caint. Ḃí aon ċloċ aṁáin ann agus ḃí teipiṫe ar na fearaiḃ í ḃriseaḋ, ḃí sí ċóṁ cruaiḋ sin. Ḃí sí trí nó a ceaṫair de ṫroiġṫiḃ ar raíṁre ar gaċ aon tslíġ, agus í, ba ḋóiċ leat, ċóṁ ċóṁċruinn le liaṫróid coise. Ḃí na fir ag iniúċaḋ uirṫi féaċaint a' ḃféadfaidís aon áit fáġail 'n-a sgoilfeaḋ buille maiṫ láidir de'n órd í aċ í ḃualaḋ ann. Ḃí ag teip orṫa. Do rug Cormac ar an órd. Fear óg láidir cruaiḋ fuinneaṁail ab eaḋ é an uair sin.

"Druidiḋ amaċ uaiṫe!" ar seisean.

Ḃain sé casaḋ as an órd, agus buail sé a buille ċóṁ maiṫ agus ḃí 'n-a ċuisleanaiḃ agus 'n-a ċorp é ḃualaḋ. Ḃíos ag féaċaint air. Ba ḋóiċ leat gur ṁó go mór an fuinneaṁ a ḃí leis an órd ag eiriġe de'n ċloiċ 'ná mar a ḃí leis ag teaċt anuas uirṫi. Is dóiċ liom gur ċrit an t-aḋmad i láiṁ Ċormaic i dtreó gur ċuir sé codla grípín sa láiṁ. Ċait sé uaiḋ an t-órd agus ċuir sé an láṁ 'n-a ṗóca.

"Is éadtroma cleite 'ná é, a Ċormaic!" arsa duine des na fearaiḃ.

Ḃí an séipéal i n-aice na sgoile i gCarraig an Ime, agus ṫéiġmís go léir ó ṫiġ na sgoile isteaċ sa tséipéal nuair a ḃíoḋ an Teagasg Críosdaiḋe le foġluim againn. Ní ḃíoḋ aon focal Béarla d'á labairt sa tséipéal aċ fíor beagán. Ḃíoḋ dá oiread ag foġluim Teagaisg Críosdaiḋe sa tséipéal agus ḃíoḋ ag foġluim léiġinn sa sgoil, agus ní baoġal

ná go dtuigtí an uile ḟocal de'n ṁúineaḋ a tugtí sa tséipéal.

Is cuiṁin liom lá agus sinn go léir i dteannta 'ċéile istiġ sa tséipéal. Ḃí sagart ann agus é ag múineaḋ an Teagaisg Ċríostaiḋe, agus ba ró ṁaiṫ ċuige é. Ḃí an Ġaeluinn aige go ceólṁar. Téiġinn féin agus buaċaillí eile go minic tréasna na gcnuc cos-lomnaċta ar maidin Dé Doṁnaiġ ċun an tséipéil n-a mbíoḋ sé ċun Aifrinn do ráḋ ann, i dtreó go bféadfaimís éisteaċt leis an seanamóin Ġaeluinne tugaḋ sé uaiḋ, bíoḋ an tseanamóin ċóṁ breaġ san. Ḃí sé sa tséipéal an lá adeirim, agus bí, an ċuid ba lúġa dé, suas le cúpla céad duine ag foġluim ann. Tráṫ éigin i gcaiṫeaṁ na h-aimsire do ḃuail ċúġainn an doras isteaċ garsúinín ana ḃeag agus seál fillte fé n' osguil aige. Ṡiúbluiġ sé ċúġainn aníos go h-ana réiḋ agus an dá ṡúil ar an sagart aige. Ċeap an sagart go mb' féidir go raiḃ sgáṫ air nó eagla. Do labair sé go réiḋ agus go cneasta leis.

"Seaḋ, a ġarsúin," arsa'n sagart, "cad tá uait?"

"Tá duine des na cailíní beaga san, a Aṫair," arsa'n garsúinín, agus ní raiḃ sgáṫ ná eagla 'n-a ċaint ná 'n-a ġlór. Do labair sé ċóṁ dána agus dá mbéaḋ sé ċóṁ mór ċóṁ láidir leis an sagart féin. Do ṗléasgamair go léir ar ġáirí. Do ċuir an sagart féin sgeartaḋ gáire as. Níor ċuir san aon ċorbuais ar an ngarsún.

"Agus cad ab áil leat de'n seál san?" arsa'n sagart.

"Ċun é ċasaḋ uirṫi, a Aṫair," arsa'n garsún.

Ansan iseaḋ ḃí an spórt againn agus sinn go léir

ins na triṫíḃ gáirí. Le n-a linn sin do léim duine des na cailíníḃ amaċ ó'n gcuid eile, agus do riṫ sí ċun an ġarsúin agus do ṡnap sí uaiḋ an seál, agus ċaiṫ sí aniar uirṫi é agus siúd amaċ í. D'ḟéaċ sé 'n-a diaiġ.

"Imṫiġ soir go Meall na h-Órnan, a Ṗeig," ar seisean, "agus abair leó go mbeimíd ag déanaṁ ime Dé Luain agus go mbeiḋ na spealadóirí againn Dé Máirt."

Nuair a ḃí an méid sin ráiḋte aige do ḃuail sé ċúġainn suas agus ṡeasaiṁ sé i n-ár measg.

Níor sgar cuiṁne an ġarsúin sin riaṁ ó ṡin le m' aigne. Aḃfad 'n-a ḋiaiġ san, nuair a ṫagaḋ an leanḃ agus an ċaint suas ċúġam am' aigne agus ḃínn ag breiṫniuġaḋ ar an sgéal, ḃínn ag cur an leinḃ sin, mar a ḃí sé an uair sin, i gcompáráid leis an gcuma 'n-a raiḃ sé tamall 'n-a ḋiaiġ san má ċuaiḋ sé ar sgoil Ġallda, agus má ḟoġluim sé an saġas Béarla a ḃí ins na sgoileanaiḃ sin. Ḃí sé an uair sin go neaṁsgáṫmar agus go seasaṁaċ i n-a aigne, go súil-aibiġ agus go h-ollaṁ ċun freagra taḃairt nuair a cuirfí ceist ċuige. D'ḟéaċ sé suas idir an dá ṡúil ar an sagart nuair a ḃí sé ag caint leis. Ḃí sé dána gan beiṫ droċ-ṁúinte.

Ní ḟeaca riaṁ ó ṡin é. Aċ do ċonac daoine d'á ṡórd go minic ó ṡin. Agus tá ḟios agam go dian ṁaiṫ, má ṫug sé roinnt aimsire i n-aon sgoil Ġallda agus má ḟoġluim sé an saġas Béarla a ḃíoḋ ionta, nár b'ḟada gur imṫiġ an tseasaṁaċt as a ṡúiliḃ agus as a ċroiḋe, agus má ḃí air teaċt isteaċ i séipéal agus seál fé n'orguil aige, agus gur ċuir sagart éigin na ceisteana úd ċuige, gur b' aṁlaiḋ a ḃí sé

ag smiḋireaċt gáirí i n-ionad freagra ṫaḃairt, agus gur ag lútáil a ḃí sé i n-ionad seasaṁ díreaċ. I n-ionad ḃeiṫ dána gan ḃeiṫ droċ-ṁúinte gur b' aṁlaiḋ a ḃí sé droċ-ṁúinte gan ḃeiṫ dána.

Ḃí beirt nó triúr ban sa paróiste agus cúpla gearaċaile le gaċ mnaoi acu ag foġluim Teagaisg Críostaiḋe sa tséipéal. Ní ḋéanfaḋ Gaeluinn an gnó i n-aon ċor dos na mnáiḃ sin. Níor ḃ'ḟoláir an Teagasg Críostaiḋe ṁúineaḋ as Béarla d'á gclainn. Ḃí ceaṫrar nó cúigear, as an dá ċéad, agus iad ag casaḋ le Teagasg Críostaiḋe d'ḟoġluim as Béarla. Do cuirtí mise 'ġá ṁúineaḋ. Ḃíos ana ḃeag agus iadsan ana ṁór. Is cuiṁin liom go maiṫ an obair a ḃíoḋ agam orṫa a d'iaraiḋ bríġe na bfocal do ċur isteaċ 'n-a gceann, agus é ag teip orm glan. Ar dtúis ní ḟéadaidís an focal do ráḋ. Nuair a deirinn leó "Resurrection" do ráḋ, ní deiridís aċ "Rerusection," nó rud éigin mar sin. Ansan nuair a ṫugainn an bríġ ḋóiḃ, do ṫuiginn ná téiġeaḋ an bríġ isteaċ i n-aon ċor 'n-a n-aigne. Fé ḋeire, nuair a ṫugainn an bríġ ḋóiḃ fé leiṫ, gan bac leis an bfocal, do ġlacaidís é, aċ ní ḟéadaḋ mo ḋíċeal an focal agus an bríġ ṫaḃairt i n-aonḟeaċt ḋóiḃ. Ḃéaḋ "Resurrection" acu, agus ḃéaḋ "to rise again from the dead" acu, aċ ní ḟéadaidís coíḋċe a ṫuisgint gur b' aon níḋ aṁáin an dá níḋ sin. Ansan, nuair a deirinn ná raiḃ sa dá níḋ aċ an t-aon níḋ aṁáin, .i. "Aiseirġe ár Slánuiġṫeóra", do lasaḋ a súile agus do ġáiridís.

Raint blianta 'n-a ḋiaiġ san ḃí an scéal níba ḟeaċt measa 'ná san féin. Ḃí forṁór na ndaoine óga ag foġluim an Teagaisg Críostaiḋe as Béarla agus gan aon ḟocal Gaeluinne acu. Ansan ní raiḃ

"Resurrection" acu, ná "rising again from the dead", ná "Aiseiriġe ár Slánuiġṫeóra"!

Ní dóiċ liom gur deineaḋ éagcóir aigne riaṁ ar ḋaoiniḃ óga, i n-aon ṗáirt de'n doṁan, ċóṁ mór agus a deineaḋ ar aos óg na h-Éirean nuair a cuireaḋ orṫa an saġas múineaḋ sin a ḋ'ḟág sa deire iad gan Ḃéarla gan Ġaeluinn. Nuair a ḃíos-sa ar sgoil i gCarraig an Ime, suas le trí ficiḋ blian ó ṡin, iseaḋ ḃí an éagcóir sin ag tosnuġaḋ. Mura mbéaḋ idir Ḃéarla agus Gaeluinn a ḃeiṫ ró ḋaingean istiġ ionam-sa ḃéaḋ an sgéal go h-olc agam.

Dá mba ná béaḋ agam aċ an Ġaeluinn anois, ní taḃarfaí aon toraḋ orm pé olc maiṫ a ḃéaḋ sí agam. Agus dá mba ná béaḋ agam aċ an Ḃéarla, ní ḟéad-fainn aon úsáid a ḋéanaṁ dé ċun na Gaeluinne do ḟaoṫruġaḋ pé olc maiṫ a ḃéaḋ sé agam.

VIII

TRÍ LIAṪRÓIDÍ DUḂA

Tá faid ṁaiṫ sa tslíġ ó Lios Carraġáin go Carraig an Ime, agus slíġ garḃ anacair iseaḋ an tslíġ. Nuair a ḃíoḋ an aimsir fliuċ fuar do ċaiṫinn fanṁaint sa baile. Ḃíoḋ an aimsir fliuċ fuar minic go leór. Do ṫuig m' aṫair, beannaċt Dé le n' anam, go raiḃ a lán de'n aimsir ag imṫeaċt gan tairḃe uaim. Ḃí

sgoil i Maġċromṫa an uair sin, agus ḃí árd ċáil uirṫi féin agus ar an máiġistir a ḃí uirṫi. Is dóiċ liom go mb' ḟéidir go raiḃ Cormac ua Luasa ag caint le m' aṫair agus go ndúḃairt sé leis gur mór an truaġ gan mo ḟeans a ṫabairt dom i sgoil Maġċromṫa.

Timpal na h-aimsire céadna san d'éiriġ clampar dliġe airís idir ṫineóntaiṫe an baile agus an máiġistir. D'ḟan duine des na tineóntaiṫe gan a ċíos do ḋíol nuair a ḃí an cíos ag glaoḋaċ. An t-agent a ḃí os a gcionn Broderick ab ainim dó. Claḃaire rógaire ab eaḋ é. Do leig sé do'n ḟear a ḃí ag fanṁaint siar ó'n gcíos a ḋíol fanṁaint siar go dtí go raiḃ cuid ṁaiṫ gan díol aige. Do ḋein sé an méid sin i dtreó go ḃféadfaḋ sé teaċt orta go léir leis an éileaṁ. Ḃí súil aige go ndiúltóċaidís do'n éileaṁ. Ḃí ḟios aige go raiḃ cuid acu agus gur b' ar éigin a ḃídís ábalta ar a gcuid féin de'n ċíos do ċur le céile agus gan bac do'n éileaṁ eile. Dá ndiúltuiġdís ḃéaḋ an léas bristе, agus d'ḟéadfaḋ sé iad go léir do ċaiteaṁ amaċ, agus árduġaḋ cíosa d'ḟáġail do'n ṁáiġistir, agus breab ṁaiṫ a ḋ'ḟáġail dó féin ar gaċ feirm beag d'á dtaḃarfaḋ sé do ṫineóntaiḋe nua.

Do ċuir na tineóntaiṫe le céile agus do cosnadar an dliġ. Ċuireadar le céile, aċ ba ḋeacair leó cur le céile. Ṫagaidís ċun ár dtiġe-na ag déanaṁ cóṁairle, mar b' é an tiġ ba ċóṁgaraiġe ḋóiḃ go léir é. Is cuiṁin liom go maiṫ lá agus iad bailiġṫe istiġ sa tiġ againn. Ṫugadar an lá go léir ag caint agus do ṫeip orta socaruġaḋ ar cad ba ċeart dóiḃ a ḋéanaṁ.

"Tá sé i n' oíḋċe," arsa duine acu. "Tá sé ċóṁ maiṫ againn dul aḃaile anois agus teaċt anso airís

Dé Céadaoin seo ċúġainn. Tá aimsir ár ndóiṫin fós againn ċun labairt le n-ár n-atúrnae."

Ḃí Seáġan ua Laoġaire, mac do ḟeana Ḋiarmuid ua Laoġaire, ag éisteaċt leis an gcaint sin. Do labair sé. (Ní raiḃ aon ḟocal Béarla d'á labairt sa ċóṁairle sin.)

"Seaḋ!" arsa Seaġan ua Laoġaire: "Tá an lá go léir caiṫte ansan agaiḃ ag caint agus ní'l aon rud déanta agaiḃ. Ní'l socair agaiḃ ar cad tá le déanaṁ agaiḃ aċ ċóṁ beag agus ḃí nuair a ṫánaḃair anso ar maidin. Imṫeóċaiḋ siḃ aḃaile anois. Tiocfaiḋ siḃ anso arís Dé Céadaoin seo ċúġainn. Tiocfaiḋ Seáġan ua Luasa anso agus gur cuma nó watch gaċ aon trúil leis. Tiocfaiḋ Miċeál ua Laoġaire anso agus gur fiú ċúig púint gaċ aon ḟocal uaiḋ. Tiocfaiḋ Barnaby anso agus gur cuma é nó Socrates. Tiocfaiḋ siḃ go léir anso agus coimeáḋfaiḋ gaċ aoinne agaiḃ a aigne beag aige féin, agus ní ḋéanfaiḋ siḃ aon trocarúġaḋ an lá san aċ ċóṁ beag agus 'tá déanta indiu agaiḃ. Sleaṁnóċaiḋ an aimsir uaiḃ go dtí go mbeiḋ sé ró ḋéanaċ ċun labarṫa le h-aon atúrnae. Ansan beiḋ Broderick agus Saunders anuas sa ḃraiceal oraiḃ go léir, agus neart dóiḃ a roġa cor a ṫaḃairt daoiḃ."

Ḃíodar go léir ag cur an anama amaċ ag gáirí nuair a ḃí deire ráiḋte aige. Do socaruiġeadar ar ḋul láiṫreaċ agus labairt leis an atúrnae, agus an dlíġ cur i ḃfeiḋm ċun iad féin do ċosaint. Do ḃuaḋdar ar an máiġistir sa dlíġ. Do díolaḋ cíos an fir a ḃí i ndiaiġ láṁa, agus do tugaḋ dóiḃ an ḟeirm a ḃí aige go dtí go mbéaḋ a gcuid féin tar n-ais acu airsti.

Nuair a ḃí an méid sin clampair i leiṫ taoiḃ do

ḟocaruiġ m' aṫair ar mé ċur ar sgoil síos go Maġċromṫa, ar feaḋ tamaill ar aon ċuma. Ba ró deacair dó é déanaṁ. Ḃíos díreaċ ag tosnuġaḋ ar ḃeiṫ ábalta ar raint oibre déanaṁ, agus ḃí gáḋ leis an gcongnaṁ aige d'á ḟuaraiġe é. Aċ ḃí an dúil sa léiġean aige féin riaṁ, agus ṫeastuiġ uaiḋ raint éigin dé a ṫaḃairt d'á ṁac, pé cuma 'n-a dtiocfaḋ sé air.

Ḃíos i Maġċromṫa go minic roimis sin. Is cuiṁin liom go raḃas ann tamall maiṫ roimis sin, agus go raḃas am' ṡeasaṁ ag ceann an droċaid, ag bun Ḃótar na Sop. Ḃíos ag féaċaint anonn ar an gcaisleán atá ṫall ag an gceann eile de'n droċad. Ċonac, ar aġaiḋ an ċaisleáin amaċ, ar an dtaoḃ ṫoir de'n tsráid ḃeag ar a dtugtar Sráid an Ċaisleáin, tiġ éigin mór agus fallaí árda daingeana 'n-a ṫimpal, agus trí slata caola árda 'n-a seasaṁ anáirde as, agus mar ḃéaḋ liaṫróidín duḃ anáirde ar fad ar ḃarr gaċ slaite acu. Ní raiḃ aon ṗioc d'á ḟios agam an uair sin cad é an bríġ a ḃí leis na slataiḃ sin agus na liaṫróidí beaga anáirde orṫa. Aḃfad 'n-a ḋiaiġ san iseaḋ do h-innseaḋ dom gur sparaí iarainn gur ḃ' eaḋ na slata san, agus gur trí plaoisgeana gur ḃ' eaḋ na trí liaṫróidí beaga. Ḃ'ṡiniad trí cinn na ḃfear a croċaḋ mar ġeall ar Ṁ'leaċlainn ua Dúḃgáin. Cárṫaiġ ab eaḋ iad, agus triúr driṫár ab eaḋ iad, Cormac agus Ceallaċán agus Taḋg. Do ċuir Malachi feuċaint ar Ċormac Bob Hutchinson do láṁaċ. Ansan do ḋearḃuiġ sé ar Ċormac. Ansan ḃí eagal air go ndéanfaḋ duine éigin de'n ḃeirt driṫár díoġaltas air féin mar ġeall ar an ndearḃuġaḋ, agus isé rud a ḋein sé'ná dearḃuġaḋ ar an dtriúr i n-aonḟeaċt. Do croċaḋ an

triúr i n-aonḟeaċt, agus do cuireaḋ a dtrí cinn ansúd anáirde ar na sparaiḃ caola árda úd, agus do fágaḋ ann iad ar feaḋ mórán blianta. Do ċonac-sa ann iad agus mé am' ṡeasaṁ ag ceann an droċaid an lá úd. Níor ró ḟada 'n-a ḋiaiġ san gur tógaḋ anuas na trí plaoisgeana. Ḃí náire ar na h-uaisliḃ iad fágaint ann níba sia.

Do lean an gníoṁ san, agus gníoṁarṫa eile do ḋein sé 'n-a ḋiaiġ san, d'á sgaraḋ mar asaċán le Malachi agus le gaċ aoinne d'á ġaoltaiḃ riaṁ ó ṡin. Níor ṁaiṫ le h-aoinne aon ḃaint a ḃeiṫ aige leó, ḃí a leiṫéid sin de ġráin ag an bpoibiliḋeaċt go léir orṫa. Ba ṁór an éagcóir é sin, áṁṫaċ, mar daoine galánta macánta ab eaḋ a bformór, cóṁ galánta cóṁ macánta le h-aon treabċas eile daoine a ḃí sa dúṫaiġ.

Ḃí Diarmuid ua Tuaṫaig, aṫair Ṁáire ní Ṫuaṫaig, aṫair mo ṡeana ṁáṫar-sa, 'n-a ċóṁnuiġe ar Gleann Daiṁ. Tá sruṫán idir an áit 'n-a raiḃ sé 'n-a ċóṁnuiġe agus feirm eile atá lastiar de'n ḟeirm sin. Ḃí an ḟeirm ṫiar le cur. Cé ṫiocfaḋ agus ṫógfaḋ an ḟeirm ṫiar aċ fear n-ar ḃ' ainim dó Dóṁnall ua Dúḃgáin, gaol gairid do Ṁalachi. Ḃí Diarmuid ua Tuaṫaig ar buile, a ráḋ go mbéaḋ aoinne de'n droċ aicme sin cóṁ cóṁgarac dó. Ní fada ḃí Dóṁnall ua Dúḃgáin lastiar de'n tsruṫán 'n-a ċóṁnuiġe nuair a ḃuail sé féin agus Diarmuid ua Tuaṫaig umá ċéile maidin ḃreaġ ṡaṁraiḋ.

"Dia 's Muire duit, a Ḋiarmuid uí Ṫuaṫaig!" arsa Dóṁnall.

Ṫug Diarmuid a ċúl leis agus ḃuail sé ṫairis gan labairt. Do ġluais an aimsir. Níor ḃ' fada go dtug Diarmuid fé ndeara gur cóṁarsa ana ṁaiṫ, ana ṡíoṫċánta, ana ċneasta, Dóṁnall, pé gaol a

ḃí le Malachi aige. Bliain díreaċ ó'n lá a ḃeannuiġ Dóṁnall do Ḋiarmuid do ḃuail an ḃeirt umá ċéile arís.

"Dia 's Muire duit, a Ḋóṁnaill uí Ḋúḃgáin!" arsa Diarmuid.

Ṫug Dóṁnall a ċúl leis agus ḃuail sé ṫairis, díreaċ mar a ḋein Diarmuid an ċéad lá úd. Bliain eile díreaċ ó'n lá san do ḃuail an ḃeirt umá ċéile an tríṁaḋ h-uair.

"Ó, Dia 's Muire 's Pádraig duit, a Ḋiarmuid uí Ṫuaṫaig!" arsa Dóṁnall, díreaċ mar a déarfaḋ sé dá mba an neómat san a ḃéaḋ Diarmuid tar éis beannuġaḋ dó. Má ṫug Diarmuid bliain gan labairt ṫug Dóṁnall bliain gan freagairt. Do ġáir an ḃeirt go sultṁar agus ḃíodar ana ṁuintearḋa le n-a ċéile as san amaċ.

Ṫáinig an t-am ċuige, agus an ċaoi air, agus do cuireaḋ síos go Maġċromṫa mé go dtí an sgoil a ḃí ag fear d'ár ḃ' ainim Miċeál de Ḃál. Ḃí an sgoil ċóṁ maiṫ san go dtagaḋ sgoláirí ċúiċi ó'n ndúṫaiġ go léir mór-ṫímpal. Is cuiṁin liom go maiṫ go raiḃ an mearsgán mearaiḋe céadna ar an máiġistir sin a ḃí ar Cormac ua Luasa i gCaraig an Ime, i dtaoḃ cad é an rang sa sgoil 'n-ar ċeart mé ċur. Ḃí cuid de'n eólus ró ṁaiṫ agam d'aon rang íseal, agus gan cuid dé maiṫ a ḋóiṫin agam do rang uaċtaraċ. Aċ do socaruiġeaḋ an sgéal. Is cuiṁin liom, leis, nuair a ḃímís ag sgrúduġaḋ na gceaċt ins na leaḃraiḃ léiġinn, go mbíoḋ garraḋ des na buaċaillíḃ am' tímpal, ag brúṫ isteaċ orm ar gaċ aon taoḃ, agus a leaḃar ag gaċ duine acu, agus mé 'ġá innsint dóiḃ conus na focail do ráḋ agus cad é an ḃríġ a ḃíoḋ leó. Níor ċóir, áṁṫaċ, aon

ċreideaṁaint a ṫaḃairt dóṁ-sa mar ġeall air sin. An t-eólus a tugaḋ dóṁ-sa sa ḃaile ar leaḃraiḃ agus ar léiġean an Ḃéarla níor tugaḋ dóiḃ-sin riaṁ é.

I mBóṫar na Sop, i dtiġ fir n-ar ḃ' ainim dó Seáġan ua Séaḋa, isead ḃínn ar lóisdín. Ḃí aiṫne aige féin agus agam' aṫair ar a ċéile. Fear fial deaġ-ċroiḋeaċ ab eaḋ é. Níor ṫóg sé aon leaṫpinne díoluiġeaċta riaṁ ar mo lóisdín, agus ḃíos ann tamall maiṫ, cúpla bliain nó trí. Ṫéiġinn suas aḃaile go Lios Caragáin gaċ aon tSaṫarn. Tá mac do'n Seáġan ó Séaḋa céadna san sa tsráid céadna san 'n-a ċóṁnuiġe anois, agus Seáġan ua Séaḋa is ainim dó, agus tá sé ċóṁ bunúsaċ ċóṁ creideaṁnaċ d'ḟear agus atá le fáġail sa ḃarúntaċt.

Tar éis saint aimsire ḃeiṫ caiṫte agam sa sgoil sin Ṁiċíl de Ḃál i Maġċromṫa, ní cuiṁin liom anois i gceart cad é méid aimsire, do laḃair Míċeál de Ḃál le m' aṫair. Ḃuaileadar suas Bóṫar na Sop le cois a ċéile agus iad ag caint.

“Is mór go léir an truaġ,” arsa Míċeál, “gan caoi ṫaḃairt do'n ġarsún san ar na teangṫaċaiḃ a ḋ'ḟoġluim. Ní'l a ṫuille agam-sa le múineaḋ dó, 'sé sin a ṫuille go mbéaḋ aon tairḃe dó ann. Agus an méid atá múinte agam dó,” ar seisean, “cad é an tairḃe ḋó anois é má's ṫuas sa ḃaile ċeapan tú é ċoimeáḋ?”

D'innis m' aṫair dó go n-airiġeaḋ sé mise 'ġá ráḋ gcóṁnuiġe riaṁ gur ḃ' ḟearr liom 'ná a ḃfeaca riaṁ gur am' ṡagart a ḃeinn.

“Aċ cad é an ṁaiṫ ḃeiṫ ag tráċt air sin,” ar seisean, “agus gan aon ḃreiṫ agam-sa ar ċailleaṁaint leis ċun sagairt a ḋéanaṁ ḋé!”

“Ní ḃéaḋ an ċailleaṁaint ċóṁ mór i n-aon ċor

agus is dóiċ leat é," arsa'n fear eile. "Tá sgoil Laidne anso i Maġċromṫa anois. D'ḟéadfá a ċur ar an sgoil sin anois agus ní ḃéaḋ agat le díol ar aċ púnt sa ráṫa. I gcionn cúpla bliain nó trí, ó'n aiṫne atá curṫa agam-sa air, do raġainn i n-urraḋas duit air, go mbéaḋ oiread Laidne agus Gréigise foġluimṫa aige agus ḃéarfaḋ isteaċ i gColáisde Ṁaiġe Nuaḋat é. Ansan ní ḃéaḋ ort aon leaṫpinne eile do ċailleaṁaint leis, agus i gcionn sé nó seaċt de ḃliantaiḃ, dá mb' é toil Dé go seasóċ' a ṡláinte, ḃéaḋ sé ag teaċt ċúġat aḃaile 'n-a ṡagart. Tá an ċúil-ḟéiṫ ann ċun na foġluma agus an éirim. Má ċoimeádan tú sa ḃaile é ní ḃeiḋ puinn d'á ḃárr agat. Ní ḟásfaiḋ sé ró ṁór coiḋċe. Ní ḃeiḋ an téagar ná an neart ann ba ġáḋ ċun sgláḃaiḋeaċta ḋéanaṁ ar an ḃfeirm, agus dá mbéaḋ féin tá do ḋóiṫin conganta agat sa ċuid eile de'n ċlainn."

B' é críċ an sgéil é gur ṡocaruiġ m' aṫair ar mé ċur ag foġluim na Laidne.

IX

Sgoil Maġċromṫa agus Coláisde Ċolmáin

Ḃí sgoil Laidne ar an dtaoḃ ṫall de'n droċad, i Maġċromṫa, an uair sin, díreaċ ag bun an ċaisleáin, ag firín beag d'ár b'ainim Mac Nally. Do raġfá ṫar droċad anonn i dtreó an ċaisleáin, agus nuair

a ḃeifeá ag an gceann ṫall de'n droċad, díreaċ ag ceann slaite an droċaid, d'iompófá isteaċ i leiṫ do láṁa deise agus do raġfá síos cúpla ciscéim staiġre nó trí. Ansan do ċífeá dorus ar t' aġaiḋ amaċ. Do ḃuailfeá an dorus. Do h-osgalófaí ḋuit. Do raġfá isteaċ sa halla. Do h-osgalófaí dorus eile ḋuit ar do láiṁ ḋeis. Do raġfá isteaċ i seómra. Ċífeá ansan istiġ róṁat seisear nó mórḟeisear gasrún 'n-a suiḋe ag bórd agus an máiġistir ag ceann an ḃúird, iad-san ag foġluim agus an máiġistir 'ġá múineaḋ. Ċífeá finneóg ar aġaiḋ an doruis isteaċ. D'ḟéaċfá an ḟinneóg san amaċ agus ċífeá, buailte suas le bun na finneóige, an aḃa, an Solán, ag gaḃáil ṫar an ḃfinneóig soir, agus isteaċ fé ṡúiliḃ an droċaid, go breaġ ciúin leaṫan réiḋ.

Istiġ sa tseómra san, agus mo ġuala ċlé leis an ḃfinneóig sin, iseaḋ do leigeas-sa mo ṡúile an ċéad uair riaṁ ar na trí focalaiḃ beaga millteaċa úd, .i. "hic, haec, hoc." Ní'l ansan agat aċ trí cinn acu, aċ tá deiċ gcinn fiċid acu ar fad i ndíċlaonaḋ an aon ḟocailín sin aṁáin. Ṫáinig taiṫíġe maiṫ agam orṫa 'n-a ḋiaiġ san, aċ an ċéad uair riaṁ a ċuireas ċun iad d'ḟoġluim, ansúd ar aġaiḋ na finneóige úd isteaċ, do ḃriseadar mo ċroíḋe ionam. Dá n-innstí ḋom ar dtúis cad é an bríġ a ḃí leó do ġeóḃaḋ m' aigne greim éigin orṫa; aċ níor h-innseaḋ. Dob' ait an sagas múineaḋ é. Na focail d'á ngaḃáil ar dtúis do ġlan ṁeaḃair sar a dtugtí aon ċaoi do'n ḃreiṫeaṁantas ar iad do láiṁseáil i n-aon ċor! Agus gur ċóir go mbéaḋ 'fios ag aoinne go mbéaḋ aon ċiall aige gur b'usa go mór rud a ġlacaḋ do ġlan ṁeaḃair nuair a tuigtear é 'ná sar a dtuigtear é.

Aċ go deiṁin le fírinne is mó go mór an ḟoġluim gan tuisgint a deintí sa tseómra beag úd 'ná an ḟoġluim le tuisgint.

Aċ ní raḃas ró ḟada sa tseómra nuair a ḃíos ag gaḃáil do "Ċaesar." Is cuiṁin liom go raḃas lá éigin gan dul ar sgoil. Ní cuiṁin liom anois an ċúis a ċoimeád gan dul ann mé. Ḃíos istiġ i dtiġ Ṡeáġain uí Ṡéaḋa um ṫráṫnóna agus mé ag gaḃáil do "Ċaesar" ar mo ḋíċeal. Ṫánag go dtí an focal "propterea quod." Ḃí ḟios agam gur ḃ' ionan "propterea" agus "because." "Agus," arsa mise liom féin, "cad ċuige an 'quod'?" Ḃíos i bpúnc. Ní ḟéadfainn i n-aon ċor a ḋéanaṁ amaċ cad é an gnó a ḃí ag an "quod" sa n-áit sin. Cé ḃuailfeaḋ ċúġam isteaċ aċ an máiġistir. Ṫáinig sé féaċaint cad a ċoimeád ó'n sgoil mé an lá san. D'innseas dó. Ḃí sé sásta. Dúḃairt sé go raiḃ eagal air gur ḃreóite a ḃíos. Siúd ċun an leaḃair mé.

"Look here, sir," arsa mise, "what is the meaning of this 'propterea quod'?"

"Oh," ar seisean, "'propterea quod' is 'because.'"

"But," arsa mise, "what is 'quod'?"

"Oh," ar seisean, "that is quite simple. 'Quod' is 'because'; 'propterea quod' is 'because';" agus d'ḟéaċ sé orm ċóṁ maiṫ le n-a ráḋ, "You must be very stupid not to see that simple matter."

Níor ċuas níba sia ar an sgéal leis, níḋ nár ḃ'iongnaḋ. Ḃí "propterea" "because" agam. Agus ḃí "quod" "because" agam. Agus ḃí "propterea quod" "because" agam. Agus mura sásóċaḋ san mé, cad a ṡásóċaḋ mé?

Ċuir an máiġistir sin i gcuiṁne dom sgéal a d' airiġeas aḃfad roimis sin ó Ṡeáġan ua Laoġaire,

ó'n ḃfear úd a dúḃairt le Seáġan ua Luasa gur ċuma nó watch gaċ aon tsúil leis.

Fadó, nuair a ṫáinig na Franncaiġ isteaċ i gcuan Ḃeanntraiġe, ḃí beirt aeḋrí bó i n-áit éigin iarsoir de Ḃeanntraiġe. Diarmuid ab ainim do ḋuine acu agus Dóṁnall ab ainim do'n ḟear eile. Ḃí an dá ḟeirm ar a raḃadar ag aeḋreaċt teóranaċ d'á ċéile. Do ḃuaileaḋ an ḃeirt umá ċéile go minic ar ḋá ṫaoḃ ċlaiḋe na teóran agus ḃídís ag seanaċaiḋeaċt. Ní túisge a ḃí na Franncaiġ istiġ i gcuan Ḃeanntraiġe 'ná mar a leaṫ an sgéal go tiuġ ar fuaid na dúṫċa san mór-ṫímpal. Do ḃuail an beirt aeḋrí umá ċéile.

"Dia 's Muire ḋuit, a Ḋiarmuid."

"Dia 's Muire 's Pádraig ḋuit, a Ḋóṁnaill."

"An ḃfuil aon sgéal nua agat, a Ḋiarmuid?"

"Ambriaṫar go ḃfuil, a Ḋóṁnaill, agus náċ aon sgéal fóġanta é aċ toġa droċ sgéil."

"Aċ! Dia linn! a Ḋiarmuid. Agus cad é an saġas sgéil é?"

"Tá go ḃfuil invasion ana ṁór go léir ag teaċt."

"Agus cé inis duit, a Ḋiarmuid, go raiḃ sé ag teaċt?"

"Tá sé i mbéal gaċ aoinne."

"Aċ! go ḃfóiriḋ Dia orainn! Cad a ḋéanfaid na daoine i n-aon ċor?"

"Ní ḟeadar an saoġal cad a ḋéanfaid siad. Beiḋ an sgéal go h-olc acu is baoġalaċ."

"Agus cogar, a Ḋiarmuid. Caṫain atá sé ag teaċt?"

"Ambasa aċ tá sé buailte leat, a ṁic ó."

"Invasion" mór! Dia linn a's Muire!"

"Invasion mór go díreaċ, an t-invasion is mó d'ár ṫáinig ar Éirinn riaṁ fós."

"Agus cogar, a Ḋiarmuid. Mar is eól duit, ní duine ró ṫuisgionaċ mise i neiṫiḃ de'n tsórd san. Cad é an saġas ruda, an dtuigean tú mé, an t-invasion mór so?"

"Tá, a Ḋóṁnaill, (an dtuigean tú mé?) invasion; 'sé sin le rá, 'invasion.' Ní'l aċ mar a déarfaḋ duine 'invasion,' ansan, tá ḟios agat."

"Ó, tá 'ḟios agam, a Ḋiarmuid."

Do ċuireaḋ Seáġan Ua Laoġaire sgeartaḋ gáire as nuair a ḃíoḋ an sgéal san inste aige, agus go deiṁin do ċuireaḋ gaċ aoinne a ḃíoḋ ag éisteaċt leis sgeartaḋ gáire as. Do ṁíniġ an máiġistir úd "propterea quod" dóṁ-sa ar an gcuma gcéadna díreaċ:—

"Ní'l aċ mar a déarfá 'because' ansan, tá 'ḟios agat."

"Tá 'ḟios agam," arsa mise, agus d'ḟágas ansan an sgéal.

Ḃí ana ḋúil ag an máiġistir i ngal tobac. An fad a ḃímís-ne ag casaḋ le "hic, haec, hoc" d'ḟoġluim ḃíoḋ an máiġistir boċt ag ól a ṗíopa. Ḃí an fear boċt go maiṫ ċuige. Ḃíoḋ sé ag tarang an ṗíopa agus an deataċ ag gluaiseaċt ar fuid an tseómra go dtí gur ḃ' ar éigin ḟéadaimís a ċéile d'ḟeisgint, ní áiriġim leaḃar do léiġeaḋ.

Fé ḋeire d'imṫiġ sé as an sráid ar fad, agus d'ḟág sé ansan sinn.

Ḃí sgoil eile Laidne i Maġċromṫa an uair céadna. Ṫuas i mḃóṫar Massy a ḃí an sgoil sin, agus fear d'ár ḃ' ainim Toirḋéalḃaċ Ua Goilíde a ḃí 'ġá múineaḋ. Nuair a ḃí Mac Nally imṫiġṫe ċuaḋmair go léir suas

ag triall ar Ua Goilíḋe. Is dóiċ liom gur tugas leaṫḃliain ar an sgoil sin.

An uair sin díreaċ isead do h-osgalaḋ Coláisde Ċolmáin i Mainistir Ḟear Muiġe. Níor ḃ'ḟéidir dóṁ-sa, ná d'á lán dem' ṡórd, dul isteaċ sa ċoláisde sin, mar do ċaiṫfinn deiċ bpúint fiċid sa mbliain do ḋíol asam féin ann.

Nuair a h-osgalaḋ Coláisde Ċolmáin ḃí cuid des na sagartaiḃ ar fuid na dúṫa ag gearán go cruaiḋ ar an éagcóir a ḋéanfaḋ an coláisde sin ar na buaċ-aillíḃ go raiḃ éirim aigne acu agus ná raiḃ an gustal airgid agá n-aiṫreaċaiḃ. Mar ġeall ar an ngearán do ḋein an t-Easbog, an t-Aṫair Liam ua Caṫáin, socarugaḋ. Do ṡocaruiġ sé, aon ḃuaċaill go mbéaḋ an éirim aigne ṫar bárr aige agus ná béaḋ an t-airgead aige, go gcaiṫfí é ġlacaḋ saor isteaċ i gColáisde Ċolmáin. Do ṡásaiṁ an méid sin a lán des na sagar-taiḃ. Ḃí cuid acu ná raiḃ sásta. Dúḃradar 'n-a n-aigne ná féadfaḋ an socarugaḋ san puinn tairḃe ḋéanaṁ. Ná raiḃ aon airgead ċun an ċoláisde ċoimeád suas aċ an t-airgead a ḋíolfaḋ na buaċaillí asta féin ann. D'á ḃríġ sin nár ḃ' ḟéidir aċ fíor ḃeagán díoḃ a ġlacaḋ isteaċ saor, pé éirim aigne ḃéaḋ acu. Dúḃairt a lán des na sagartaiḃ gur ḃ' ḟearr leigint do gaċ aon ḃuaċaill a ċuid léiġinn do ṡoláṫar 'n-a ṗoġa sgoil agus ansan an t-inead i gColáisde Ṁaiġe Nuaḋat a ṫaḃairt do'n ḃuaċaill ab ḟearr. Dúḃairt tuille acu nár ṁaiṫ i n-aon ċor an rud é sin. Gur ṁór an osgailt aigne, agus an osgailt súl, d'aon ḃuaċaill caoi ṫaḃairt dó ar raint aimsire ċaiṫeaṁ i sgoil éigin ṗoiḃilíḋe i n-aice an baile sar a' raġaḋ sé isteaċ i gColáisde Ṁaiġe Nuaḋat. D'á éaġmuis sin, nuair a ḃéaḋ triail comórtais idir

buaċaillíḃ ós na sgoileanaiḃ tuaṫa agus na buaċaillí a ḃéaḋ i gColáisde Ċolmáin, go mbéarfaḋ buaċaillí an ċoláisde an buaḋ leó pé éirim aigne ḃéaḋ ag buaċaillíḃ na tuaṫa. Dúḃraḋ 'n-a ċoinniḃ sin, go raiḃ an múineaḋ ins na sgoileanaiḃ tuaṫa, nó i gcuid acu ar aon ċuma, níḃ' fearr 'ná an múineaḋ a ḃéaḋ le fáġail istiġ sa ċoláisde, tar éis an deiċ bpúint fiċid sa mbliain a ḃeiṫ díolta as.

Ḃí sagart paróiste sa Domnaċ Ṁór, deiċ míle soir ó-ṫuaiḋ ó Maġċromṫa, agus ḃí sé ar an aigne sin go daingean. Ċun a ṫaisbeáint go raiḃ an ceart aige do rug sé leis ó Maġċromṫa Toirḋealḃaċ ua Goilíde, agus d'osgail sé sgoil sa Domnaċ Ṁór dó, agus ċuir sé ag múineaḋ na dteangṫaċa ann é.

D'ḟág san mise airís ar seaċrán. Aċ ḃí fear de ṁuintir Śúilloḃáin, fear ó Ċiarraiġe, ag múineaḋ sgoile i gCeann Tuirc, agus ḃí fear gur ḃ' ainim dó Tomás ua Laoġaire 'n-a ċóṁnuiġe ar Doire na Móna, timpal trí ṁíle siar ó Ċeann Tuirc. Clann na beirte dritár ab eaḋ an Tomás ua Laoġaire sin agus mo ṁáṫair-se. Ċuas ó-ṫuaiḋ go Ceann Tuirc ar sgoil agus ṫagainn go Doire na Móna gaċ aon oíḋċe go tiġ Ṫomáis uí Laoġaire. Ṫugas, is dóiċ liom, bliain nó bliain go leiṫ ag dul ar an sgoil sin.

Ḃí an sgoil sin maiṫ go leór ar feaḋ tamaill. Ḃí mórán sgoláirí ag teaċt ann, agus ní raiḃ aon ċongnaṁ ag an máiġistir. Is aṁlaiḋ a ḃíoḋ gaċ aoinne 'ġá ṁúineaḋ féin cóṁ maiṫ agus d'ḟéadaḋ sé é, go minic. Amuiċ i seana stábla a ḃíoḋ an sgoil againn. Ḃí an seana stábla maiṫ go leór i gcaiṫeaṁ an tsaṁraiḋ. Nuair a ṫáinig an geiṁre ḃí an donas le fuaire air. Nuair a ḃíoḋ an aimsir ana ḟuar ḃíoḋ teine againn. Ní raiḃ aon tsimné ar an stábla.

Ḃí poll sa ḃfalla, áṁṫaċ, laistiar de'n teine. Ḃíoḋ an poll go maiṫ an fad a ḃíoḋ imṫeaċt na gaoiṫe tríd siar. Aċ nuair a ḃíoḋ an ġaoṫ ag séideaḋ tríd an bpoll aniar ḃímís múċta ag an ndeataċ. Ba ṁeasa go mór an deataċ 'ná an fuaċt. Agus go deiṁin is aṁlaiḋ a ḃíoḋ an fuaċt agus an deataċ i n-aonfeaċt againn, mar ní ḃíoḋ an teine aċ go h-olc.

Fé deire do tuigeaḋ ins gaċ aon ḃall nár ḃ'aon ṁaiṫ do sgoileanaiḃ tuaṫa ḃeiṫ ag dul i gcoṁórtas leis an gcoláiste a ḃí i Mainistir Ḟear Muiġe. Do ċrom na h-aiṫreaċa, pé mar a ḃí aon ġustal acu ċuige, ar na buaċaillíḃ do ċur go dtí an coláiste. Do socaruiġeaḋ neiṫe sa ċoláiste i dtreó go ḃféadfaḋ buaċaill teaċt ann agus gan ḃeiṫ air an deiċ bpúint fiċid do ḋíol. D'ḟéadfaḋ sé teaċt agus lóistín a ṫógaint sa tsráid agus dul isteaċ sa ċoláiste gaċ aon lá. Ansan ní ḃéaḋ air aċ sé púint sa mbliain do ḋíol as an sgolaiḋeaċt agus d'ḟéadfaḋ sé é féin do ċoṫuġaḋ ċóṁ saor agus do b' féidir é.

Tuig at' aigne, a léiġṫeóir, go raiḃ an saoġal ana ċruaiḋ an uair sin ar ṁuintir na h-Éirean. An t-é go mbíoḋ feirm ṫailiṁ aige ċaiṫeaḋ sé ḃeiṫ ag obair ó ḋuḃ go ḋuḃ ċun an ċíosa ḋéanaṁ, agus ċun é féin agus pé muiriġean a ḃíoḋ air do ċoṫuġaḋ agus do ċlúdaċ ar ċuma éigin. An fear a ḃeartuiġeaḋ tabairt suas do ċur ar ṁac leis, do ċaiṫeaḋ sé dúbailt oibre do ḃaint as féin agus as an gcuid eile de'n ċlainn ċun an t-aoinne aṁáin sin do ċur ċun cinn. D'á ḃríġ sin, an buaċaill a raġaḋ go Coláiste Ċolmáin agus do tógfaḋ lóistín sa tsráid dó féin, do ċaiṫfeaḋ sé é féin do ċoṫuġaḋ gan puinn rab-airne, nó ḃéaḋ éagcóir aige 'á ḋéanaṁ ar an muintir

a ḃéaḋ sa ḃaile 'n-a ḋiaiġ, ag obair go cruaiḋ ċun eisean do ċur ċun cinn.

Fé mar a ḃí na buaċaillí ag imṫeaċt as na sgoil-eanaiḃ tuaṫa ḃíodar-san, níḋ náċ iongnaḋ, ag dul ċun deiriḋ agus ag dul i n-olcas. Do ṫuig m' aṫair-se i n' aigne nár ḃ' aon ṁaiṫ ḋó mé ċoimeád níba ṡia i gCeann Tuirc. Do ṡocaruiġ sé i n' aigne gur ḃ' ḟearra ḋó mé ċur go Coláisde Ċolmáin am' sgoláire lae. Do ḋein sé an níḋ sin. Ṫugas bliain ar lóisdín sa tsráid agus ag dul isteaċ sa Ċoláisde gaċ aon lá. Nuair a ṫáinig deire na bliana agus an triail comórtais, féaċaint cé ġeoḃaḋ dul go Coláisde Ṁaiġe Nuaḋat do ċuas isteaċ sa ċomórtas ċóṁ maiṫ le cáċ.

Ḃí buntáisde mór ag na buaċaillíḃ a ḃí 'n-a gcóṁ-nuiġe istiġ sa Ċoláisde ar na buaċaillíḃ a ḃí amuiċ ar lóisdín, mar do ḃítí ag múineaḋ na muintire istiġ gaċ aon tráṫnóna. Ċuaiḋ ceaṫrar agus trí fiċid des na buaċaillíḃ isteaċ ar an gcomórtas san. Nuair a ḃí an triail déanta do fuaras go raḃas-sa ar an gceaṫraṁaḋ duine. Ní raiḃ aċ triúr ann a ḃí níḃ' ḟearr 'ná mé. Ní raiḃ aon ṁaiṫ ḋom sa méid sin, mar ní raiḃ aċ trí h-inid folaṁ i Maġ Nuaḋat an bliain sin. Ċuaiḋ m' aṫair ansan agus do laḃair sé leis an Easbog agus ċuir sé i gcuiṁne ḋó an socaruġaḋ a deineaḋ nuair a h-osgalaḋ an Coláisde. Mar ġeall ar an socaruġaḋ san do ṫug an t-Easbog inead saor sa Ċoláisde ḋom i gcaiṫeaṁ na bliana a ḃí ċúġainn, agus nuair a ṫáinig an triail arís do ċuas go Maġ Nuaḋat. Sa bliain d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad trí fiċid a h-aon ab eaḋ é sin.

X

Siuḃal na gCnuc

Ó'n uair a ṫosnuiġeas ar na teangṫaċaiḃ d'ḟoġluim i Maġċromṫa ḃínn ṫuas sa ḃaile go minic. Ṫéiġinn aḃaile gaċ aon tSaṫarn, agus ansan ṫagainn anuas arís ar maidin Dé Luain. D'á éagmuis sin ḃínn ṫuas sa ḃaile nuair a tugtí laeṫanta saoire do luċt na sgoile. Do leanaḋ na laeṫanta saoire cúpla seaċtṁain nó trí. An fad a ḃínn sa ḃaile ḃínn ag obair ar an ḃfeirm ḃeag i dteannta na cod' eile de'n ċlainn. Ṫug san taitíġe maiṫ dom ar gaċ aon tsaġas oibre sgláḃaiḋeaċta ḋéanaṁ. Ḃíos ábalta ar ráinn do láiṁseáil nó ar ḟluasaid do láiṁseáil. Ní h-anaṁ a ḃí teinneas am' ġéagaiḃ agus am' ḋrom ó ḃeiṫ ag baint féir le speil, nó ag baint ṁóna le sleán, nó ag baint coirce le corán. Ḃí fios agam an 'mó dias a ḋéanfaḋ teiḋal agus an 'mó teiḋal a ḋéanfaḋ dórnán, agus an 'mó dórnán a ḋéanfaḋ punan. Ḃí fios agam conus súiste do ċasaḋ agus láiṫreán arḃair do ḃualaḋ, gaċ 're mbuille i gcoinniḃ buailteóra eile, agus mo ḃuille do ḃualaḋ ar an gcuma dob' fearr ċun an ġráinne ḃaint as an dtuiġe.

Uaireanta is ag aeḋreaċt a cuirtí mise nuair a ḃíoḋ an ċuid eile ag obair. Deirtí liom go ḃféadfainn ḃeiṫ ag gaḃáil do'n leaḃar i dteannta na h-aeḋreaċta ḋéanaṁ. Is cuiṁin liom lá agus mé ag déanaṁ na h-aeḋreaċta go ḃfeaca gaṁna iasaċta i dteannta na mbó. Ṫall ar an muing mbig a ḃí na ba agam. Ċeapas, níḋ nár ḃ' iongnaḋ, gur anoir ó ḃuaiḃ na Caṫairríneaċ a ṫáinig na gaṁna iasaċta.

Ċromas ar na gaṁna iaraċta, dar liom, do ḋeiġilt amaċ ó n-ár mbuaiḃ féin agus do ċoṁáint soir abaile. Ní raiġdís soir dom. Pé díċeal a ḋéanfainn ar iad a ċomaint soir ní raiġdís soir dom. Ċonaic an ṁuintir eile mé agus iad ag obair i bPáirc na n-Aḃan. Ḃíodar ag faire orm agus iad ag gáirí. D'innseadar dom ar ball gur linn féin na gaṁna a ḃí agam 'á ċomáint ċun siúḃail. Is aṁlaiḋ a ḃí na gaṁna imṫiġṫe ar m' aiṫne toisg mé ḃeiṫ ar baile ċóṁ mór. Do castí liom go minic 'n-a ḋiaiġ san an dearmad a ḋeinear. "Siné," a deirtí, "an buaċaill nár aiṫin a ġaṁna féin!"

Lá éigin eile d'á dtánag abaile ḃí cúpla gaḃar le tabairt adtuaiḋ ó Leaba Ḋiarmuda.

"Raġad-sa agus tabarfad liom iad," arsa mise. Ḃí an fonn orm ċun an ċnuic do siúḃal. Ċuirear an cnuc ó-ṫuaiḋ díom. Do suiḋeas ar Ḟaill na bFiaċ ag féaċaint uaim síos agus ag féaċaint am' ṫímpal ar na sléiḃtiḃ. Nuair a ḃí tamall maiṫ caiṫte ansan agam ḃuailear an cnuc siar agus ṫugas tamall am' suiḋe i n-áit eile. Fé ḋeire ċuas síos go dtí an áit 'n-a raiḃ an dá ġaḃar. Ḃíodar ceangailte d'á céile. Ċomáinear róṁam iad an cnuc suas i dtreó go bféadfainn teaċt cóṁgar an ċnuic abaile leó. B'ḟearra dom gur ḃ' é an tímpal a ġeóḃainn, soir go Caraig an Stáca, mar a raiḃ an cosán fé m' ċois agam. Ní h-é sin a ḋeinear, aċ aġaiḋ a ṫabairt ar an gcnuc. Ní raiḃ fios agam go raiḃ oiread de'n lá caiṫte agam ag féaċaint am' ṫímpal. Um an dtaca 'n-a raḃas féin agus na gaḃair ar mullaċ an ċnuic ḃí sé i n' oiḋċe ḋuḃ. I dteannta é ḃeiṫ i n' oiḋċe ḋuḃ ḃí ceó tagaiṫe ar an gcnuc. Leis an ndoirċeaċt agus leis an gceó is ar éigin féadainn na gaḃair a

ḋ'ḟeisgint agus iad rómam amaċ ar an ḃfionán. Ċromas ar an dtalaṁ fé m' ċosaiḃ agus am' tímpal do ḃreiṫniuġaḋ, ċóṁ fada agus d'ḟéadas é sa doirċeaċt, le h-eagla go raiġinn amú. Ḃí m' aġaiḋ, dar liom, lom díreaċ, síos ar an áit 'n-a raiḃ ár dtiġ féin. Ḃíoḋ an dá ġaḃar a d'iaraiḋ gaḃáil soir i n-inead gaḃáil siar ó-ḋeas i dtreó na h-áite 'n-a raiḃ ár dtiġ, dar liom-sa. Do ṫánag rómpa agus ċasas anoir iad cúpla uair. Fé ḋeire do riṫeadar uaim soir, agus níor ḟéadas teaċt rómpa go dtí gur ċuadar isteaċ i gclós éigin. Siúd gaḋair ag aṁstaraiġ láiṫreaċ. Do leanas na gaḃair isteaċ sa ċlós. Ḃí dorus an tíġe ar m' aġaiḋ amaċ. Ṫáinig bean amaċ. "Cé h-é sin?" ar sise. D'aiṫniġeas í láiṫreaċ. D'innseas di cé 's b' é mé. Cailín de ṁuíntir Luasa ab eaḋ í. Nuair a ḃíos ag dul isteaċ sa ċlós san ṫaḃarfainn an leaḃar gur isteaċ i gclós Ṁicíl Ḃreaṫnaig ṫoir ar Ġleann Daiṁ a ḃíos ag dul. Nuair a ċonac an tiġ measas, ḃíos deiṁniġṫeaċ dé, gur b'é tiġ Ṁicíl Ḃreaṫnaig a ḃí agam. Nuair a laḃair an cailín liom isí céad ċeist a ṫáinig ċun m' aigne 'ná "Cad a ṫug anso a leiṫ go tiġ Ṁicíl Ḃreaṫnaig í sin?" I ndiaiġ céile do léiriġeaḋ dom gur b' aṁlaiḋ a ḃí measgán mearaiḋe tar éis teaċt orm. Is ag an dá ġaḃar a ḃí an ceart. Ḃíos-sa a d'iaraiḋ na ngaḃar do ċoṁáint ar an slíġ ċóir d'á n-aiṁḋeóin. Ċoimeád na gaḃair mise ar an slíġ ċóir dom' aiṁḋeóin. D'á dtugaḋ na gaḃair mo ṡlíġ féin dóṁ-sa an oíḋċe sin, is siar ċun Millín na Móna a ṫaḃarfaimís aġaiḋ, áit a ḃí lán an uair sin de ṗollaiḃ doiṁne uisge. Ní ḃéaḋ aon ḃreiṫ againn gan dul isteaċ i bpoll éigin acu. Gan aon dabṫ ar doṁan do ḃáṫfaí mise an oíḋċe sin mura

mbéaḋ an dá ġaḃar úd a ḃeiṫ ag taisbeáint na slíġe dom.

Lá éigin, an faid a ḃíos ag dul ar sgoil go Ceann Tuirc, ṫug mo neaṁṫuisgint féin contaḃairt eile orm, agus ba ró ḋóbair dom gan teaċt saor as. D'ḟágas Lios Carragáin lá Doṁnaiġ agus d'éisteas Aifreann i gCarraig an Ime. Ansan ṫugas aġaiḋ ó-ṫuaiḋ bóṫar Sráid a' Ṁuillinn, ċun dul go Doire na Móna an oiḋċe sin agus ḃeiṫ i n-am ċun dul go Ceann Tuirc ar maidin Dé Luain a ḃí ċúġainn. Nuair a ḃíos ag gaḃáil Céim Carraige síos do ċonac ar m' aġaiḋ anonn Caisleán Ċille Míde agus cnuc Clárraiġe. Ḃí an lá go h-áluinn agus an spéir ana ġlan. Dúḃart liom féin ná raiḃ aon teóra leis an raḋarc le breaġṫaċt a ḃéaḋ agam ar an nḋúṫaiġ go léir mór-ṫímpal dá mbeinn ar ṁullaċ an ċnuic sin. Dúḃart liom féin go ḃféadfainn gaḃáil suas fan an ċaisleáin go bárr an ċnuic agus féaċaint am' ṫímpal, agus ansan rith le fánaiḋ síos isteaċ sa tsráid, agus go mbeinn sa tsráid ċóṁ luaṫ, naċ mór, agus dá ngaḃainn an bóṫar. Siúd suas mé ċun an ċnuic ċóṁ luaṫ agus ṫánag ar aġaiḋ an ċaisleáin. Níor ṡroiseas barra an ċnuic ċóṁ luaṫ agus ṁeasas do ṡroisfinn é. Um an dtaca n-a raḃas ar ḃarra an ċnuic ḃí an ġrian aḃfad níba ṡia siar, agus síos, ná mar a ċeapas a ḃéaḋ sí. Ḃí an raḋarc go breaġ gan amras. Ḃí Mullaċ an Oir agus Claedeaċ, agus na cnuic ṁóra eile go léir, laistiar díom agus laistear díom, agus iad

"Ag bagairt a gcinn de ḋruím a ċéile,"

agus gan aon ḃlúire ceóiġ orta, aċ iad ċóṁ glan san gur ḋóiċ le duine gur niġte a ḃíodar. Ḃí

Muisire ar m' aġaiḋ soir agus é ċóṁ nigte leó. Ní raiḃ an cóṁarṫa soininne air:

"Ceó ar Ṁuisire 's Cláraċ lom
An cóṁarṫa soininne is fearr ar doṁan."

Ḃí Dúṫ 'Alla go léir leaṫta amaċ ansúd fém' súilib, soir, agus ó-ṫuaiḋ agus siar, agus an ġrian ag taiṫneaṁ air, agus é ċóṁ breaġ ċóṁ mór ċóṁ leaṫan! Ḃí na cnucáin ḃeaga ṫíos ag bun an ċnuic, agus bíoḋ go raḃadar árd go maiṫ dá mbeifeá laistíos díoḃ, ní ṁoṫófá aon aoírde i n-aon ċor ionta nuair a ḃeifeá ag féaċaint síos orṫa ó ṁullaċ an ċnuic. Ḃa ḋóiċ leat gur talaṁ leiḃéalta ar fad iad.

Aċ ḃí an ġrian ag druidim ró fada síos ċun na gcnuc a ḃí laistiar díom, agus do riṫeas le fánaiḋ síos i dtreó na sráide. Ḃí an tslíġ síos ċun na sráide níḃa sia 'ná mar a ṁeasas, agus níḃa ċrosta go mór 'ná mar a ṁeasas. B' éigean dom claṫaċa móra ċur díom, agus páirceanna treaḃṫa, agus cumair a ḃí lán de sgeaċaiḃ, agus fé ḋeire, nuair a ḃíos ag dul isteaċ sa tsráid ḃí tuitim na h-oíḋċe ann. Ḃí tuitim na h-oíḋċe ann agus ḃí seaċt míle, de ṁíltiḃ móra fada idir mé agus Doire na Móna, agus ní raiḃ aiṫne agam ar aoinne i Sráid an Ṁuillinn, ná ag aoinne orm. Ṫugas aġaiḋ ar an mbóṫar. Ṡiúḃluiġeas soir tríd an tsráid go géar; ó-ṫuaiḋ go Drisean; go Droċad an Ċaoil. Ḃíos ag cur an ḃóṫair díom agus doirċeaċt na h-oíḋċe ag méaduġaḋ. Fé ḋeire do ṁoṫuiġeas an tuirse ag teaċt orm. Ansan ṁoṫuiġeas an tart ag teaċt orm. Ansan do ṁoṫuiġeas mé féin ag laguġaḋ leis an ocras. Ḃíos gan aon ḃlúire bíḋ a ḋ'iṫe ó ḟágas an baile ar maidin. Aċ do ċomáineas liom. Um an dtaca go raḃas ċóṁ fada soir ó-ṫuaiḋ le Doire na Groiḋe

ḃíos ċóṁ buailte amaċ san gur ṡíneas ar ḃara ċlaiḋ an ḃóṫair ċun an tuirse ċur ḋíom beagán. Ḃíos ar mo ṡuaiṁneas ansan ar feaḋ tamaill. Ar ball do ṡaṁluiġeas go raḃas ag tuitim am' ċodla. Le n-a linn sin do ṁoṫuiġeas mar a ḃéaḋ codla griṡín ag ruiṫ tréam' ballaiḃ go léir. Do léimeas suas. Ṫuigeas láiṫreaċ dá dtuiteaḋ mo ċodla i gceart orm ar ṁullaċ an ċlaiḋ sin gur marḃ a ġeófaí ann mé ar maidin. Siúd ċun bóṫair airís mé. Ḃí eólus na sliġe go maiṫ agam. Do ṡroiseas tiġ Ṫomáis uí Laoġaire ar Ḋoire na Móna. Ḃíodar gan dul a ċodla nuair a sroiseas an tiġ, bíoḋ go raiḃ sé aḃfad tar éis a ḋóḋéag a' ċlog sa n-oíḋċe. Ḃí driṫáir do Ṫomás sa tiġ. Diarmuid ab ainim dó. Ḃí sé féin agus mise ana ṁór le n-a ċéile. B' é an ċéad duine é a ċonaic mé ag teaċt an dorus isteaċ ċuige. Ḃí iongnaḋ air cad a ṫug ċóṁ déanaċ mé. Ḃí iongnaḋ ba ṁó 'ná san air nuair a fuair sé gur b' ar éigin a ḃí ionam labairt leis. Do tugaḋ mo ḋóiṫin le n-iṫe agus le n-ól dom láiṫreaċ. Ċuas a ċodla, agus go deiṁin do ċodlas go sáṁ.

Níor innseas d'aoinne cad a ċuir an tuirse go léir orm, ná conus mar ba ḋóḃair dom fanṁaint i mbara an ċlaiḋ ar ṫaoḃ an ḃóṫair i n-aice ṡéipéil Ḋoire na Groíḋe. Níor innseas d'aoinne i n-aon ċor riaṁ ó ṡin é. Ḃí náire orm a ṫaḃairt le ráḋ d'aoinne go dtaḃarfainn a leiṫéid de ċúrsa, gan ġáḋ gan riaċtanas.

Tá aon rud aṁáin, áṁṫaċ, a ċuirean cancar mór anois orm agus atá ag cur cancair orm riaṁ ó sin. Ag maċtnaṁ dom 'n-a ḋiaiġ san ar ag gcuma 'n-a mbíḋís ag féaċaint orm an oíḋċe sin, nuair a ṁeasaidís ná binn ag féaċaint orṫa, do buaileaḋ isteaċ

am' aigne gur ṁeasadar gur ḃ' aṁlaiḋ a casaḋ cuideaċta éigin orm i Sráid an Ṁuillinn agus gur rugadar isteaċ i dtiġ tabairne éigin mé—agus gur ḃ' é sin a ċoimeád amuiċ ċóṁ déanaċ mé, agus do ċuir an tuirse go léir orm agus do ḃain mo ċaint díom!

Féaċ gur ḃ' uirrisce éagcóir a ḋéanaṁ ar ḋuine! Go mór mór nuair a ṫugan duine féin an ċaoi ċuige le beart éigin mí-ċuíḃsaċ.

XI

An Ṁangarta

Tá sé ċóṁ maiṫ agam a ḋ'innsint sa n-áit seo conus mar a ḋeinead beart a ḃí mí-ċúiḃsaċ go leór aḃfaḋ sar a' ndeiġeas isteaċ i n-aon sgoil riaṁ aċ aṁáin an sgoil a ṫug mo ṁáṫair dom. Ḃíos, is dóiċ liom, tímpal deiċ mbliana ḋ'aois, nó b' ḟéidir ag déanaṁ ar ḃeiṫ aon ḃliain déag. Ḃí trí nó ceaṫair de ċolanaiḃ beaga seasga agam' aṫair le cur siar go dtí an Leitir Ċeanan, ar an gcnuc, i dtreó go gcaiṫfidís an samraḋ ann agus go ḃfágfaí an ḟosaiḋeaċt sa ḃaile ag na buaiḃ bainne. Ḃí fear oibre againn. Miċeál ua Ḟineagáin ab ainim dó. Ḃí dataċa ag imirt ar an nduine mboċt. Ḋeanfaḋ sé obair maiṫ go leór aċ ní ḟéadfaḋ sé ruiṫ. Dúḃraḋ leis na ba seasga do ċomáint leis siar go dtí an cnuc. Dúḃraḋ liom-sa dul le n-a ċois i dtreó dá mbéaḋ na ba ag ruiṫ uaiḋ,

a' d'iarraiḋ teaċt tar n-ais abaile, go ndéanfinn-se ruiṫ agus teaċt rómpa dó.

Ċomáineamair linn iad, Daingean na Saileaċ siar; síos ar bóṫar Ċnuic an Iúbair; siar go Béal an Ġeárṫa; siar tré Ċarraig an Aḋmaid; siar ċun an Ṁuillinn. Ag an Muillean do ċuamair ó-ḋeas tar an ndroċad. Ansan do ċomáineamair an bóṫar siar iad go Cúil Aoḋa; san Loċ' an Ḃogaiḋ siar; tré Ḋoirín na Gréine; agus siar go bun an ċnucáin mar a dtosnuiġean an bóṫar ag gabáil suas Cúm na n-Éag. Ṫáinig tuirse ar Ṁiċeál ag bun an ċnuic sin. Dúḃairt sé liom-sa aire ṫaḃairt dos na buaiḃ agus do ṡín an duine boċt ar ṫaoḃ an ḃóṫair agus ċoidil sé greas dó féin. Ní raiḃ aon loċt ag na buaiḃ air sin. Ḃí féar breaġ glas ar gaċ taoḃ de'n ḃóṫar agus d'iṫeadar a ndóiṫin dé.

Nuair a ḃí a ġreas codlata déanta ag Miċeál agus greas maiṫ ingír déanta ag na buaiḃ do ċomáineamair linn airís iad; suas cliaṫán an ċnuic go barr Ċúm na n-Éag agus siar bóṫar Neidín go dtí gur ṡroiseamair an Leitir Ċeanan, nó, mar a dúḃairt file éigin nó bean ċaointe éigin, "an Leitir ná léiġtear."

Ċuamair isteaċ i dtiġ na ndaoine go mba leó an cnuc. Fuaramair rud le n-iṫe agus le n-ól go fial. Ḃí sé 'n-a ṫráṫnóna mór luaṫ. D'ḟan Miċeál istiġ, aċ do ċuas-sa i n-aonḟeaċt le fear óg de ṁuintir an tiġe a ḃí ċun na mbó do ċomáint suas an cnuc ċun na h-áite 'n-a raḃadar le fanṁaint, i dteannta na mbó eile a ḃí ann ar an gcuma gcéadna.

Ḃí bean ó'n gcóṁarsanaċt san pórta, ar Ṗroṫus, i bParóiste Ṫuaṫ na Droman, ag driṫáir aṫar dóṁ-sa. An ḟaid a ḃíomair ag gabáil suas an cnuc ḃí radarc againn ó-ḋeas ar na tiġṫiḃ a ḃí ar an dtaoḃ ṫeas

de'n ġleann. Ċromas ar ċeistiuċán ar an mbuaċaill a ḃí lem' ċois 'ġá ḟiafraiġe dé cé ḃí 'n-a ċóṁnuiġe, "sa tiġ úd tall,"—"sa tiġ eile úd tall"—agus mar sin, go dtí gur ainimniġ sé duine de ṁuintir Ṫuama.

"Ná fuil bean ar an dtiġ sin pósta lastoir i n-áit éigin?" arsa mise.

"Tá go díreaċ," ar seisean. "Tá sí pósta ag fear de ṁuintir Laoġaire ṫoir ar fad ar Proṫus."

"Cad é an ainim atá ar an bfear san?" arsa mise.

"'Peadar Ruaḋ,' a ṫugaid siad air," ar seisean. Sin a raiḃ uaim. D'ḟéaċas go géar ar an dtiġ i dtreó gur ċuireas a ċóṁarṫaí isteaċ am' aigne go daingean. Ċomáineamair linn suas na ba go dtí gur ċuireamair isteaċ i gcumar ḃreaġ ċlúṫṁar iad, mar a raiḃ a lán eile ba searga, agus gairḃṫean a ṫaiṫn leó acu agus iad ag ingíor air go suaire.

Ḃíomair ar an gcliaṫán ṫuaiḋ de'n "Leitir ná léiġtear" an uair sin agus ḃí raḋarc breaġ againn. Ḃí gleann ana ḋoiṁinn, ana leaṫan lastuaiḋ dínn, agus cnuc ana ṁór, ana árd lastuaiḋ de'n ġleann.

"Cad é an ainim atá ar an gcnuc mór san?" arsa mise.

"Ar airiġis riaṁ teaċt ṫar an Mangartain?" ar seisean.

"D'airiġeas go minic," arsa mise. "'Mangarta an Ċeóiġ' a ḋ'airiġinn i n-aṁránaiḃ air."

"Ní misde Mangarta an Ċeóiġ a ṫaḃairt air go deiṁin," ar seisean. "Ḃíon an ceó go trom agus go dorċa air uaireanta."

"Is dóċa," arsa mise, "go ḃfuil raḋarc ana ṁór ó n-a ḃarr."

"Tá," ar seisean, "raḋarc ana ṁór ó n-a ḃarr.

Ba ḋóiċ leat go bfeicfeá Éire go léir ó n-a ḃara dá mbéaḋ an lá glan."

"Tá sé ana ġlan anois," arsa mise. "Ní ḃeiḋ an ġrian ag dul fé go ceann tamaill. Beiḋ aimsir ár ndóiṫin againn ċun dul suas go dtí a ḃara agus an radarc breaġ d'ḟeisgint. Téanam ort."

D'féaċ sé orm.

"An ḃfuil ḟios agat," ar seisean, "cad é an fad atá an cnuc san uait anois?"

"Ba ḋóiċ liom," arsa mise, "go ḃfuil sé ḋá ṁíle go maiṫ uainn."

"Ḋá ṁíle!" ar seisean agus iongnaḋ air. "Isé méid atá an cnuc san uait anois, a ṁic ó," ar seisean, "'ná deiċ míle; agus dob' usa ḋuit go mór fiċe míle de ḃóṫar a ṡiúḃal 'ná an deiċ míle sin!"

Ní dúḃairt a ṫuille, aċ ḋeinear ceapaḋ am' aigne féin. Dúḃart liom féin go n-eireóċainn ana ṁoċ ar maidin amáireaċ a ḃí ċúġainn agus go raġainn go ḃara an ċnuic sin sar a mbéaḋ Miċeál ua Fineaġáin ar a leabaiḋ.

Ṫánamair abaile. Ċuas isteaċ sa tiġ. Ḃí seana ḃean ag caint istiġ agus ṁeasas go raiḃ fearg uirṫi. Do buaileaḋ isteaċ am' aigne gur doiċeal a ḃí uirṫi roṁam. Níor leigeas aon rud orm. Do ṡleaṁnuiġeas ċun an dorais. Níor ḋeacair dom sleaṁnuġaḋ ċun an dorais, mar ní raḃas tar éis dul aḃfad isteaċ ó'n ndoras. Ċóṁ luaṫ agus fuaras mé féin ar an dtaoḃ amuiċ de'n doras ċuireas an talaṁ ḋíom! Síos liom ċun na glaise agus anonn tar glaise, agus suas, ar an dtaob ṫeas de'n ġlaise agus de'n ḃóṫar, ċun tiġe muintir Ṫuama. Ċóṁ luaṫ agus tánag isteaċ sa ċlós, siúd trí nó ceaṫair de ġaḋaraiḃ ag aiṁstaraiġ orm. Siúd beirt nó triúr

am' ċosaint orṫa. Ḃuaileas ṫórsa go léir isteaċ, idir ġaḋaraiḃ agus luċt cosanta. Ḃuaileas suas ċun na teine. Ḃí sé tamall beag tar éis na h-oíḋċe ṫuitim. Nuair a ḟroiseas an teine ċonac seana ḃean ḃreaġ ṁór ḃroṫalaċ ṁáiṫreaṁail agus í n-a suiḋe ar ḟuarma i n-aice na teine, i leiṫ mo láiṁe clé. D'ḟéaċas uirṫe agus d'imṫiġeas agus ṡuiḋeas ar ċaṫaoir a ḃí ar an dtaoḃ eile de'n teine. Níor laḃras le h-aoinne agus níor laḃair aoinne liom, ar feaḋ tamaill. Fé ḋeire do laḃair an ḃean ṁór liom go ḃreaġ séiṁ sultṁar.

"Seaḋ, a ġarsúin," ar sise, "cár ġaḃais ċúġainn?"

"Go deiṁin," arsa mise, "ba ċóir go n-aiṫneoċaḋ siḃ mé!" agus do ġáireas.

Níor laḃair aoinne ar feaḋ tamaill eile, aċ ḃí an ḃean ṁór ag cur na súl tríom. Fé ḋeire do laḃair sí arís.

"B'ḟéidir gur anoir a ġaḃais ċúġainn?" ar sisi.

"Is anoir," arsa mise, "agus Peadar Ua Laoġaire is ainim dom."

"Seaḋ, a Ṗeadair Uí Laoġaire," ar sisi, "aiṫniġim go maiṫ anois tú. Mac do Ḋiarmuid iseaḋ tú."

"Mac do Ḋiarmuid iseaḋ mé," arsa mise.

Do cuireaḋ gaċ aon ċóir orm láiṫreaċ agus ní baoġal gur ṁoṫuiġeas aon doiċeal róṁam. Ní raiḃ aon ḃlúire doiċil sa n-áit eile róṁam aċ ċóṁ beag, pé rud a ċuir am' aigne go raiḃ.

Ċuas a ċodla. Aċ ḃí an Ṁangarta am' aigne agam. Ċóṁ luaṫ agus ċonac an ċéad aiṁsgarnaċ de ṡolus an lae ar maidin ḃíos am ṡuiḋe agus amuiċ. Siúd síos mé go dtí an bóṫar. Nuair a ṫánag ar an mbóṫar d'ḟéaċas uaim ó-ṫuaiḋ. Ní raiḃ aon radarc

ar an Mangartain ó'n mbóṫar, aċ ḃí ḟios agam cad é an treó baill 'n-a raiḃ an cnuc. Ṡiúbluiġeas an bóṫar síar go dtí go raḃas, mar a ṁeasas, ar aġaiḋ an ċnuic ó-ḋeas, nó, go dtí go raiḃ, do réir mo ḃreiṫeaṁantais, an Mangarta ar m' aġaiḋ ó-ṫuaiḋ díreaċ. Ansan d'imṫiġeas isteaċ tar claiḋ an ḃóṫair agus ṫugas m' aġaiḋ ó-ṫuaiḋ tríd an sliaḃ. Ḃí an talaṁ ana ġarḃ, ana mí-ċoṫromaċ, lán de ċloċaiḃ agus de ṫurtógaiḃ agus de ṗollaiḃ agus de ċarraigreaċaiḃ, aċ do ċomáineas liom ó-ṫuaiḋ díreaċ. Ḃí sruṫáin leaṫana ḋoiṁinne róṁam le gaḃáil ṫórsa. Do stadainn uaireanta ar ḃruaċ sruṫáin acu ag féaċaint síos ar na ḃreacaiḃ beaga a ḃíoḋ ionta ṫíos, ag sceinnt anonn 's anall, agus ag dul isteaċ fés na cloċaiḃ nuair a ċídís mé. Ansan do ċomáininn liom ó-ṫuaiḋ arís agus mé ag faire ċúġam, ag braṫ air nár ḃ' ḟada go ḃfeicfinn ceann mór raṁar na Mangartan ag eiriġe ċúġam de ḋruim an ċnuic ar a raḃas ag siúḃal. Aċ ḃí an ġrian ag eiriġe lastoir agus ní raiḃ an Mangarta ag eiriġe lastuaiḋ. Ḃí tiġ ṁuíntir Ṫuama agus na tiġṫe eile a ḃí sa ċóṁarsanaċt ag imṫeaċt as mo raḋarc lastear, agus ní raiḃ aon rud lastuaiḋ díom fós, ná lastoir díom, ná laistiar díom, aċ an sliaḃ agus é lán des na cloċaiḃ agus des na turtógaiḃ agus des na carraigreaċaiḃ. Ḃí an ġrian ag druidim suas ar an spéir lastoir agus an brotal ag tosnuġaḋ ar ṫeaċt airti, agus ḃí tart ag teaċt orm. Ḃaineas deoċ ḃreaġ a' ceann des na sruṫánaiḃ, agus ċom-áineas liom ó-ṫuaiḋ.

Fé ḋeire do ċonac ceann mór raṁar na Mangartan ag eiriġe ċúġam. D'ḟéaċas go géar air. Do ṁeasainn go mbíoḋ sé ag suaṫaḋ agus ag guagaṫ

agus 'ġá luasgaḋ féin anonn 's anall i n-aġaiḋ gaċ ciscéim d'á dtugainn. Ṫuigeas go maiṫ gur ḃ' é an ḟaid aḃí sé uaim fé ndeár an luasgarnaċ san, nó a ḋeaḃraṁ. Ċomáineas liom ó-ṫuaiḋ tamall eile go dtí gur osgail an gleann mór leaṫan doiṁinn fúm ṫíos iarṫuaiḋ díom, agus idir mé agus an Mangarta.

Ḃí tamall maiṫ de'n ṁaidin imṫiġṫe um an dtaca san. Ḃí ocras ag teaċt orm. Ḃíos suaiṫṫe go maiṫ, agus tuirse orm agus allus orm, ó ḃeiṫ ag siúḃal tríd an sliaḃ. D'ḟéaċas ar an ngleann a ḃí ansúd ar leaṫaḋ ar m' aġaiḋ amaċ, agus d'ḟéaċas uaim ó-ṫuaiḋ ar an Mangartain—agus ċuiṁniġeas ar an deiċ míle úd a ḃí níba deacra do ṡiúḃal 'ná ḟiċe míle. Ambasa aċ do ċuiṁniġeas gur ḃ'ḟearr gan dul a ṫuille.

Ansan d'ḟéaċas am' ṫimpal. Ḃí ḟios agam go raiḃ Cúm na n-Éag ar m' aġaiḋ soir díreaċ, agus go ḃféadfainn cóṁgar mór a ḋéanaṁ aċ aġaiḋ a ṫaḃairt soir. Ḃí ḟios agam, leis, nár ḃ' ḟada go mbuailfeaḋ tiġ éigin umam, agus nár ḃaoġal ná go ḃfaġainn mo ḋóiṫin le n-iṫe ann. Siúḋ soir mé tríd an sliaḃ. Ḃíos ag cur na sliġe díom soir go dtí gur ṁeasas nár ḃ'ḟéidir dom gan ḃeiṫ ag teaċt ar Ċúm na n-Éag. Ṫánag ar ċúm, aċ níor ḃ' é Cúm na n-Éag é. Clais ṁór ḟada ab eaḋ an cúm, mar a ḃéaḋ gearaḋ mór fada leaṫan tríd an sliaḃ, ó-ṫuaiḋ agus ó-ḋeas, agus sruṫán beag ag riṫ ó-ḋeas tríd an ngearaḋ, le tuitim an tailiṁ, agus bóṫar tríd an ngearaḋ, fan an tsruṫáin. Ba ḋóiċ le duine gur ḃ' é rud an gearaḋ san, tríd an sliaḃ, 'ná caiḋséar a ḋein an sruṫán do féin, aċ amáin go raiḃ an caiḋséar ró ṁór, ro leaṫan, ró ḋoiṁinn, agus an

srután ró ḟuaraċ. Dá mbéaḋ seaċtṁain fearṫana ann, áṁṫaċ, agus an fearṫainn trom, ní dóiċ liom go mbéaḋ an srután ró ḟuaraċ ċun an ċaiḋséir a ḋéanaṁ. Do stadas ar bruaċ an ċaiḋséir ar feaḋ tamaill. Ḃí cúis staid agam. Ḃí an tsál imṫiġṫe ó ḃróig liom. Ní raiḃ puinn greama ag bonn na bróige eile. Agus ḃí tuirse agus ocras orm. Ḃíos ag féaċaint an bóṫar ó-ṫuaiḋ. Ḃí radarc aḃfaḋ ó-ṫuaiḋ agam, mar ḃí an bóṫar díreaċ agus ḃí an áit 'n-a raḃas árd go maiṫ os cionn an ḃóṫair agus os cionn an tsruṫáin. Níor ḃ' ḟada go ḃfeaca ag gaḃáil ċúġam an bóṫar a-dtuaiḋ rud a ċuir iongnaḋ agus alltaċt orm. Ḃí an rud ag siúḃal ar nós duine. Aċ ní ḟeaca ar aon duine riaṁ a leiṫéid de ċeann le méid. Ḃí sé ag siúḃal ana ġéar. Fé mar a ḃí sé ag teaċt i gcóṁgar dom iseaḋ ba ṁó a ċonac an deaḃraṁ daona air, aċ an ceann a ḃeiṫ ag dul i méid go h-uaṫḃárać. Níor ḃ'ḟada go ḃfeaca go raiḃ aḋarca beaga ar an gceann. Go luaṫ tar éis na n-aḋarc a ṫaḃairt fé ndeara dom do ṫuigeas an sgéal go léir. Bean a ḃí ann agus corcán ar a ceann aici, a ceann sáiḋte suas i mbéal an ċorcáin aici agus an corcán lán d'ḟéar ṫirim, i dtreó ná gortó-ḟaí an ceann, agus trí cosa an ċorcáin anáirde mar ḃéaḋ trí aḋaircíní.

Cóṁ luaṫ agus ṫuigeas an méid sin do riṫeas síos agus ṫar srután soir agus ḃíos 'n-a coinniḃ ar an mbóṫar um an dtaca 'n-a dtáinig sí suas.

Níor leigeas blúire orm i dtaoḃ na preibe do ḃí bainte aici asam.

“Dia 's Muire duit!” arsa mise léi.

“Dia 's Muire duit a's Pádraig, a ġarsúin,” ar sise; “aċ ní aiṫniġim ṫu. Ní dóiċ liom,”

ar sisi, "gur aoinne de ġarsúnaiḃ na h-áite seo tú?"

"Ní h-eaḋ," arsa mise. "Anois ó Ċluandroċad isteaḋ mé, agus táim ag déanaṁ cóṁgair soir abaile. Táim ag taḃairt aġaiḋ soir ar Ċúm na n-Éag. An ḃfuil Cúm na n-Éag aḃfad soir as so?"

D'ḟéaċ sí go géar orm.

"Ó Ċluandroċad!" ar sise. "Aililiú!" ar sisi. "Cúm na n-Éag!" ar sisi. Ansan, fé mar ḃéaḋ a h-iongnaḋ curṫa ḋi aici, d'iompuiġ sí orm. "Aċ," ar sisi, "tá Cúm na n-Éag ana ḟada soir as so, agus tá an tsliġ ana ġarḃ ana ṁí-ċoṫromaċ. Buail mar seo síos i n-aonḟeaċt liom-sa agus cuirfeaḋ ar an mbóṫar tú. Tá bóṫar breaġ réiḋ agat ó'n gcrois seo ṫíos soir go Cúm na n-Éag, agus as san soir go dtí muilean Ḃaile Ṁúirne. Agus go deiṁin is fada an bóṫar é duit-se le siúḃal anois."

Ċomáinear liom síos le n-a cois. Níor ḃ'ḟada go ḃfeaca, ṫíos ag an gcrois, fear agus bata 'n-a láiṁ aige agus é ag croṫaḋ an ḃata ċúġam go feargaċ. Miċeál ua Fineagáin a ḃí ann. Ḃí an duine boċt tar éis an lae ċaiṫeaṁ a'm ċuardaċ. Nuair eiriġ sé ar maidin ní raiḃ aon tuairisg orm ag aoinne ḋó. Ċonaic duine éigin mé ag dul anonn go tiġ Ṁuíntir Ṫuama. Ċuaiḋ sé anonn. Ní raiḃ aon tuairisg ṫall orm aċ gur tugas an oiḋċe ann agus ná feacaiḋ aoinne mé ag imṫeaċt ar maidin. Ṫáinig sé anall. Ṫall ná aḃus ní raiḃ aon tuairisg orm.

"Cad a ḋéanfad i n-aon ċor!" ar seisean. "Conus a ṫaḃarfad aġaiḋ ar a aṫair agus ar a ṁáṫair!"

"Imṫiġ ort abaile," arsa gaċ aoinne leis. "Ṫoir sa ḃaile rómat a ġeoḃair é, gaḃaim-se orm!"

Ar an mbóṫar ag dul abaile a ḃí sé nuair a ċonaic

sé ċuige a-dtuaiḋ an bóṫar úd tríd an gcaiḋréar mé. Ḃí fearg air, aċ ba ṁó an t-áṫas a ḃí air 'ná an ḟearg. Ní leigfeaḋ sé as a raḋarc as san amaċ mé go dtí go raḃamair araon sa ḃaile. Nuair a ṡroiseamair an baile ḃí iongnaḋ orm-sa. Níor laḃair sé oiread agus focal amaċ as a ḃéal ċun aon ġearáin a ḋéanaṁ orm mar ġeall ar an sgannraḋ a ċuireas air! Ní baoġal gur laḃras féin ar an sgéal go dtí aḃfad 'n-a ḋiaiġ san.

XII

AR ṀULLAĊ NA MANGARTAN

Aḃfad 'n-a ḋiaiġ san, leis, do ċuas go mullaċ na Mangartan, aċ is ó'n dtaoḃ ṫuaiḋ a ċuas anáirde air, ó Ċill Áirne. Ḃíos níba ṡine agus níba ṫreise an uair sin 'ná mar a ḃíos an lá a ċuas siar go dtí an "Leitir ná léiġtear." Ḃíos am' aonar agus ḃí an lá ana ḃreaġ. D'ḟágas Cnuc an Eirḃaill ċóṁ luaṫ agus ḃí mo ḃrecfaist iṫte agam, agus ċuireas gaċ aon ċóṁgar díom siar ó-ḋeas go dtí go raḃas ag bun an ċnuic. Ansan do ċuardaiġeas an cosán a ḃí, mar a h-innseaḋ dom, ó ḃun an ċnuic suas go dtí a ḃarr, an cosán a deineaḋ ann fé ċosaiḃ na ndaoine iasaċta a ṫagaḋ ann ċun Cill Áirne agus na raḋarcana breaġṫa atá timpal air a ḋ'ḟeisgint. Ċóṁ luaṫ agus do ṫánag ar an gcosán do ċomáineas liom suas. Nuair a ṫagaḋ an saoṫar orm, tré ḋéine

an ċnuic, do stadainn agus d'ḟéaċainn am' ṫímpal ar an nDúṫaiġ a ḃí laistiar díom. Ḃí an radarc san ag leaṫanuġaḋ agus ag dul i mbreaġṫaċt sé mar a ḃíos ag druidim suas. Nuair a ḃíos tamall maiṫ suas ḃí an radarc ċóṁ breaġ ċóṁ mór ċóṁ leaṫan sin go stadaḋ m' anál orm nuair ḟéaċainn am' ṫímpal air. Fé ḋeire do ṡroiseas an fiaraḋ. Do stadas ansan tamall maiṫ ag féaċaint am' ṫimpal. Dob' uaṫḃásaċ an radarc é! Ḃí an lá ċóṁ glan le criostal. Ḃí sgamaill ḃeaga ḃána ar an spéir, aċ ḃíodar ana ḟada suas agus ḃí an t-aer fúṫa gan aon ḃlúire ceóiġ ann, i dtreó gur ḟéadas an talaṁ, agus na páirceana, agus na coillte, agus cuid des na h-aiḃniḃ, agus cuid des na teampullaiḃ, agus an ċuid des na tiġṫiḃ cóṁnuiġṫe ná raiḃ ró ḟada uaim, a ḋ'feiscint go soiléir. Ḃí Cill Áirne ansúd ṫíos am' aice, ċóṁ cóṁgarach san dom, dar liom, go measainn go ḃféadfainn méaróg ċloiċe do ċaiṫeaṁ síos isteaċ sa tsráid ḃeag.

Ar éadan an ċnuic iseaḋ ḃíos an uair sin. Ḃí an tuitim laismuiċ díom agus a leiṫéid d'fánaiḋ ann go measainn dá sgaoilinn cloċ síos ná stadfaḋ sí go dtí go mbéaḋ sí ag bun an ċnuic. Ḃí bara an ċnuic go breaġ leaṫan leiḃéalta laistiar díom, agus gur ḋóiċ leat nuair a ḋruidfeá isteaċ air náċ ar ṁullaċ cnuic a ḃeifeá i n-aon ċor aċ ar réiḋ ḃreáġ leaṫan. Do ḋruideas isteaċ air. Ní raiḃ aon ċoinne agam, go dtí go raḃas ag siúḃal air anonn 's anall ar an gcuma san, go raiḃ an mullaċ ċóṁ breaġ fada fair-sing. Ḃí na cnuic ṁóra eile, agus na cnuic ḃeaga ar a measg, laistiar agus laistear agus lastoir díom. Ba ḋóiċ leat ná raiḃ sa ċuid eile acu aċ cruiceóga beaga seaċas an beiṫiġeaċ cnuic a ḃí sé

m' ċosaiḃ. Ní raiḃ aċ Corán Tuaṫail, a ḃí ansúḋ laistiar ḋíom, go raiḃ aon téagar ná aon aoirde ann, dar liom. Ḃí an Dá Ċí agus Mullaċ an Oir lastoir ḋíom, agus d'ḟéaċadar ana ḟuaraċ. D'ḟéaċas ó-ḋeas féaċaint an aiṫneoċainn an "Leitir ná Léiġtear." Do ṫeip orm glan aon ṗioc d'á ḋeaḃraṁ a ḋéanaṁ amaċ ameasg na sliaḃ eile. Ní raiḃ sa n-áit ar fad aċ sraṫain sléiḃte. Ḃí raḋarc siar ó-ḋeas agam ar na h-inḃiriḃ atá ag teaċt isteaċ ó'n ḃfarraige idir na cnucaiḃ, i dtreó gur ḋóiċ le duine gur b'aṁlaiḋ a ḃéaḋ na cnuic ag dul fé uisge, agus nár ḃ' ḟada go mbéaḋ an ḟarraige os a gcionn; nó gur b' aṁlaiḋ a ḃéaḋ na cnuic ag éiriġe as an uisge, agus nár ḃ' ḟada go mbéaḋ an ḟarraige imṫiġṫe siar ar fad amaċ as na gleanntaiḃ sin atá idir na cnucaiḃ. Ag féaċaint orṫa dom tugas fé ndeara láiṫreaċ an ċosaṁlaċt ċruinn atá idir an raḋarc a ċonac ansúd, idir ċnucaiḃ agus uisge, agus an raḋarc a ċíon aoinne nuair ḟéaċan sé ar an gcúinne ṫiar ṫeas de ṁapa na h-Éirean ar ḟalla tíġe sgoile. Níor ḟéadas gan fanṁaint tamall maiṫ ag féaċaint ar an mapa úd atá ansúd anois, agus naċ fios dóṁ-sa ná d'aoinne eile cad é an ḟaiḋ atá ó cuireaḋ ann é.

Tar éis mé ḃeiṫ tamall maiṫ ag féaċaint air agus ag maċtnaṁ air, d'iompuiġeas agus ḃuaileas soir tríd an réiḋ ḃreaġ leaṫan ar an mullaċ. Ní fada soir a ċuas nuair a baineaḋ árd-ġeit asam. Do ċonac ar m' aġaiḋ amaċ poll mór leaṫan doiṁinn, síos ansa ċnuc. B' é sagas puill díreaċ é 'ná an poll a ḃéaḋ ann dá mb' aṁlaiḋ a bainfí ceann de Ċíoċaiḃ Danann aníos a' lár na Mangartan agus an Ċí sin do ċaiṫeaṁ tall i n-aice na Ciċe eile, mar a ḃfuil

sí anoir, an taoḃ a ḃí suas di, sa ċnuc, ar an dtalaṁ, agus an ceann caol di, a ḃí síos sa ċnuc, é suas anoir. Ḃa ḋóiċ leat, dá dtógfaí ó'n dtalaṁ airís í agus í ċur isteaċ sa ṗoll, an ceann caol di síos, go líonfaḋ sí an poll agus go mbéaḋ mullaċ na Mangartan 'n-a réiḋ ḃreaġ leaṫan, ar aon leiḃéal ó ṫaoḃ taoḃ, mar a ḃí sé sar ar tógaḋ an cnuc eile sin aníos as.

Má ḟanas tamall maiṫ ag féaċaint siar ar na sléiḃtiḃ agus ar na h-inḃiriḃ i n-iarṫar Éirean, ó Ḃaoí Ḃéara go h-inḃear Neidín agus go h-inḃear Ṫrága Lí agus go h-inḃear an Daingin, do ṫugas tamall ba ṁó 'ná é ag féaċaint uaim síos sa ṗoll úd gur ḃaineaḋ, dar liom, an ċíoċ ba ġiora dom de Ḋá Ċíċ Danann aníos as uair éigin fadó. Níor ḟéadas dul ró aċmair do'n ṗoll. Ḃí an tuitim ó 'n-a ḃruaċ síos ró ḋíreaċ agus dá dtéiġinn ró imealaċ ar an mbruaċ ba ḃaoġal dom go n-imteóċ' an fód ó m' ċosaiḃ agus go sgaoilfí le fánaiḋ mé. Ṫánag ċóṁ h-aċmair, áṁṫaċ, agus go raiḃ raḋarc agam ar an loċ uisge atá ṫíos i mbun an ṗuill. Féaċan an loċ san go fada síos agus go gránna agus go h-uaigneaċ agus go duḃ.

Ṡaṁluiġeas gur ḃ' aṁlaiḋ a ḃí draoiḋeaċt éigin ag an loċ san d'á imirt ar mo ṡúiliḃ, d'ḟanas ċóṁ fada san ag féaċaint síos air. Nuair ḟéaċainn am' ṫimpal tamall, soir ar an Dá Ċí nó ó-ḋeas ar na h-inḃiriḃ, níor ḃ' ḟada go n-iompuiġeaḋ mo ṡúile ṫar n-ais airís, agus síos ar an loċ gránna duḃ úd. D'ḟéaċainn anonn ar an dtaoḃ ṫoir de'n ṗoll agus ċínn raḋarc áluinn ann, taoḃ an ṗuill 'n-a ṡeasaṁ ṫall, ar m' aġaiḋ anonn agus an ġrian ag taiṫneaṁ air agus sgáileana na sgamall mbeag leaṫta amaċ air agus iad ag gluaiseaċt san é go breaġ réiḋ, díreaċ mar a

ḃí na sgamaill ḃeaga féin ag gluaiseaċt ṫuas os mo ċionn ar an spéir. Ansan, nuair ḟéaċainn síos airís ar an loċ, agus nuair a ċuirinn cor ḋíom anonn nó anall, ḟaṁluiġinn go mbíoḋ an loċ, agus bun an ṗuill ar fad, ag suaṫaḋ agus ag luasgarnaiġ anonn 's anall, díreaċ mar a ḃíoḋ mullaċ an ċnuic féin nuair a ḃíos ag féaċaint air andeas ó'n "Leitir ná Léiġtear."

Nuair a ḃínn corṫa de ḃeiṫ ag féaċaint síos ar an loċ gránna ḋuḃ agus anonn ar an dtaoḃ ṫoir de'n ṗoll, agus am' ṡuaṫaḋ féin anonn 's anall go ḃfeicfinn an luasgarnaċ laistíos, d'ḟéaċainn uaim ó-ṫuaiḋ ar an ndúṫaiġ ḃreaġ a ḃí leaṫta amaċ lastuaiḋ díom. Ḃí um an dtaca san an ḃreacarnaċ ċéadna ar an ndúṫaiġ sin a ḃí ar an dtaoḃ ṫoir de'n ṗoll, mar ḃí na sgamaill ḃeaga tar éis iad féin do leaṫaḋ amaċ ar an spéir go léir, agus ḃí na sgáileana beaga leaṫta amaċ ar an ndúṫaiġ go léir. Ní ḟeaca riaṁ roimis sin, agus ní ḟeaca riaṁ ó ṡin, radarc ċóṁ breaġ leis an radarc a ḃí leaṫta fé m' ṡúiliḃ nuair a ḃíos ag féaċaint siar agus ó-ṫuaiḋ agus soir ar an ndúṫaiġ sin, agus an ḃreacarnaċ san, sgáṫa agus soluis, ar leaṫaḋ air. Ḃí an ḃreacarnaċ ċéadna ar an spéir ṫuas, os cionn na dúṫa, aċ so a ḃeiṫ de ḋeifriġeaċt idir an mbreacarnaċ ṫuas agus an ḃreacarnaċ ṫíos, .i. an rud ba sgáṫ laistíos gur ṡolus lastuas é, agus an rud ba solus laistíos go mba sgáṫ lastuas é. Sgamaill ġeala ab eaḋ na sgamaill ḃeaga a ḃí ar an spéir agus ḃíodar níba ġile 'ná mar a ḃí an spéir 'n-a dtímpal. Tríd an spéir a ḃí gan sgamall a ṫagaḋ solus na gréine anuas, agus an sgamall beag geal isé ċuireaḋ an sgáṫ ar an dtír laistíos dé.

Ṫugas oiread san aimsire ag féaċaint ar na

raḋarcanaiḃ breaġṫa san, ar na sléiḃtiḃ agus ar na h-inḃiriḃ laisteas díom, ar an nDúṫaiġ, ní h-eaḋ, aċ ar na dúṫaiḃ móra leaṫana lastuaiḋ díom, ar an bpoll uaṫḃásaċ a ḃí ansúd agam' ċosaiḃ, ar an loċ duḃ draoiḋeaċta a ḃí ansúd ṫíos, ag suaṫaḋ agus ag luasgarnaiġ, i mbun an ṗuill, agus ar an mbreac-arnaċ sgáṫa agus solus a ḃí orṫa go léir, go raiḃ an tráṫnóna ag teaċt sar ar ṫáinig aon ṗioc d'á ċuiṁ-neaṁ ċúġam go raiḃ Cnuc an Eirḃaill tamall maiṫ soir ó-ṫuaiḋ uaim, agus go gcaiṫfinn dul ann i gcóir na h-oiḋċe. Ansan féin ba ró ḋeacair liom imṫeaċt ó'n raḋarc. Ag dul i mbreaġṫaċt a ḃí an raḋarc fé mar a ḃí an ġrian ag druidim síos agus an solus ag aṫrúġaḋ; an solus ag laġuġaḋ agus na sgáṫana ag dorċuġaḋ; agus an loċ ṫíos i mbun an ṗuill ag dúḃċtaint tuille agus ag dul, ba ḋóiċ le duine, tuille fé 'n ndraoiḋeaċt. Ṫugas iarraċt ar imṫeaċt. Do stadas tamaillín eile. Ṫugas iarraċt eile ar imṫeaċt agus do stadas tamaillín ċun aon ḟéaċ-aint aṁáin eile ṫaḃairt am' ṫimpal orṫa go léir. Fé ḋeire do riṫeas as an áit.

B' usa go mór agus ba ḟaoráidiġe teaċt an cnuc anuas 'ná dul suas. Mar sin féin ḃíos tamall maiṫ ag teaċt anuas mar, an ḟaid a lean an raḋarc leaṫan, ní ḟéadainn gan stad anois agus arís ċun mo ḟúile do ḟásaṁ air. Um an dtaca n-a raḃas ag bun an ċnuic ḃí an oiḋċe ann, i dtreó gur ḃ' ar éigin a ḃí solus mo ḋóiṫin agam ċun na Fleisge do ġaḃáil. Do ġaḃas í, áṁṫaċ, gan mo ċosa do ḟliuċaḋ, agus ċomáineas liom ó-ṫuaiḋ go dtí gur ċuireas mo ċos ar bóṫar Ċille Áirne. Ḃí an oiḋċe duḃ ann um an dtaca san; aċ ḃí an oiḋċe go breaġ agus go ciúin,

agus níor ḃ' ḟada gur eiriġ an ġealaċ. Nuair a ḃí an ġealaċ 'n-a suiḋe agus an solus agam ba ċuma liom an oíḋċe nó an lá agam. Ċomáineas liom an bóṫar soir. Ṫánag go dtí áit 'n-a raiḃ falla mór árd cloiċe ar an dtaoḃ ṫuaiḋ de'n ḃóṫar, ar mo láiṁ ċlé, agus seana ċaisleán laistiġ de'n ḟalla. Do h-innseaḋ dom cúpla lá roimis sin go raiḃ droċ ainm ar an seana ċaisleán agus ar an áit sin de'n ḃóṫar; go ḃfeictí púca nó sprid nó rud éigin mí-nádúrṫa de'n tsórd san ann. Ḃí sé ag déanaṁ amaċ ar uair an ṁeaḋon-oíḋċe nuair a ṫánag go dtí an áit. Ḃíos ag cuiṁneaṁ ar an bpúca, aċ má ḃíos ní le h-aon eagla roimis an bpúca é. Ḃíos 'ġá ráḋ am' aigne gur ṁór an díṫ céille do ḋaoine ḃeiṫ 'ġá ṁeas go ḃféadfaḋ púcaí ḃeiṫ sa n-oíḋċe ann aċ ċóṁ beag agus ḃeidís ann i lár an lae. Le n-a linn sin siúḋ ċúġam an bóṫar anoir ainmiṁíġe éigin uaṫḃáraċ agus é ar cosan-áirde go dian. Ḃí crainn ar gaċ taoḃ de'n ḃóṫar sa n-áit, i dtreó nár ḟéadas i n-aon ċor a ḋéanaṁ amaċ cad é an saġas ruda an t-ainmiṁíġe. Ḃí baitín beag am' láiṁ agam. D'árduiġeas an baitín d'á luiġeaḋ agus d'á ḟuaraiġe é. Do riṫ an t-ainmiṁíġe ċúġam go dtí go raiḃ sé ar m' aġaiḋ amaċ. Díreaċ agus é ag gabáil ṫorm siar do leagaḋ ar an mbóṫar é. D'eiriġ a leaṫ agus ġaiḃ sé siar ar cos anáirde agus d'ḟan an leaṫ eile ar an mbóṫar. Ḃíos ag iniúċaḋ ar an leaṫ a ḃí ar an mbóṫar. Aċ níor ḟéadas a ḋéanaṁ amaċ cad é an saġas ruda é. Le n-a linn sin d'eiriġ sé de'n ḃóṫar agus ḋein sé orm.

“Fan uaim amaċ!” arsa mise, “pé rud tú!” agus mo ḃaitín anáirde agam.

Do laḃair sé.

“Ó ṁaire!” ar seisean, “go mbrisiḋ an D——l do

ċosa, mar asal!" agus é ag féaċaint an bóṫar siar i ndiaiġ an ruda a ḃí imṫiġṫe siar ar cos anáirde. "Gaḃaim pardún agat!" ar seisean liom-sa. "Is aṁlaiḋ a ċaiteas mé féin anuas de'n ḃiteaṁnaċ asail sin. Do leagas é d'aon ġnó ċun teaċt anuas dé. Ag dul soir go Sráid an Ṁuillinn atáim. D'ḟágas Cill Áirne um ṫráṫnóna ċun dul soir go Sráid an Ṁuillinn. Ḃíos ċóṁ fada soir leis an mBarra Duḃ nuair a ḃuail an t-asal san umam ar an mbóṫar. Do rugas air agus do léimeas anáirde air ċun é ḃreiṫ liom agus marcaiġeaċt a ḃeiṫ agam ar tamall de'n ḃóṫar. Ċóṁ luaṫ agus ḃíos socair anáirde air agus do fuair sé ná féadfaḋ sé mé ċaiteaṁ dé, cad a ḋein sé aċ iompáil an bóṫar siar! Níor ḟéadas é ċasaḋ toisg gan srian ná ceannraċ a ḃeiṫ agam air. Ḃéarfaḋ sé siar isteaċ go Cill Áirne mé arís mura mbéaḋ mé 'ġá leagaḋ ansan ar an mbóṫar. Do rugas ar ċluais air a d'iarraiḋ é ċasaḋ soir, agus is aṁlaiḋ a leagas é, an rógaire biteaṁnaiġ!"

Ansan d'inis sé dom cé 'r ḃ' é agus cad é an gnó a ḃí soir go Sráid an Ṁuillinn aige. Ó ṫiġ na mboċt i gCill Áirne dob eaḋ a ṫáinig sé agus go tiġ na mboċt i Sráid an Ṁuillinn a ḃí sé ag dul. Garsún ceiṫre mblian ndéag nó cúig mblian ndéag ab eaḋ é. Ċeap sé an éagcóir a ḋéanaṁ ar an asal agus ṫug an t-asal "cos i n-aġaiḋ an ċaim" dó.

Ċomáineamair araon linn ansan an bóṫar soir, agus ḋeineamair cuideaċtanas d'á ċéile go dtí gur sroiseamair an bóiṫrín ó-ṫuaiḋ ċun an tiġe ar Cnuc ar Eirḃaill mar a raiḃ mo ġaolta-sa 'n-a gcóṁnuiġe agus mar a raiḃ mo ṫriall i gcóir na h-oiḋċe. Do

sgaramair le céile ar an áit sin. Ní ḟeaca riaṁ ó sin é beó ná marḃ.

Ní raiḃ sé aċ tamall beag roim lá nuair a ṡroiseas an baile. Ḃí muintir an tíġe 'n-a gcodla, níḋ nár ḃ' iongnaḋ. Do fágaḋ biaḋ agus deoċ am' ċóir-se i n-aice na teine. D'iṫeas an biaḋ agus d'ólas an deoċ. Ansan dúḃart mo ṗaidireaċa agus ċuas a ċodla. Ní baoġal ná gur ċodlas go sáṁ.

Eidirḟaisneis iseaḋ an méid sin cainte atá ráiḋte i dtaoḃ na cuarda san a ṫugas go "Mangartain an aeir aoiḃinn," mar aḋúḃairt an file. An "Leitir ná léiġtear" fé ndeara dom cuiṁneaṁ ar an gcuaird sin. Do ċuas suas aon uair aṁáin eile go mullaċ na Mangartan, tamall maiṫ i ndiaiġ an lae sin, aċ ní raiḃ an lá ċóṁ breaġ ná an spéir ċóṁ glan, agus ḃí daoine lem' ċois, agus níor ḟéaċ an radarc ċóṁ h-áluinn i n-aon ċor, ná ċóṁ h-oirdeirc, ná ċóṁ h-uasal, agus ḃí sé an ċéad lá úd a ċonac é. Is dóċa gur lá mar an lá san a ḃí ag an ḃfile ṫuas air nuair a ṫug sé "Mangarta an aeir aoiḃinn" ar an gcnuc. D'airiġeas féin "Mangarta an Ċeóiġ," 'á ṫaḃairt ar an gcnuc gcéadna i n-aḃrán eile. Is eagal liom gur minicíġe go mór a ḃíon an cnuc 'n-a "Ṁangartain ċeóiġ," 'ná mar a ḃíon sé 'n-a "Ṁangartain aeir aoiḃinn."

XIII

MAĠ NUAḊAT

Sa bliain d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad trí fiċid a h-aon iseaḋ do ċuas síos go Coláisde Ṁaiġe Nuaḋat ċun mo ṫéarma aimsire do ċaiṫeaṁ ann am' ollṁuġaḋ ċun ḃeiṫ am' ṡagart.

B' é dlíġ an Ċoláisde an uair sin go gcaiṫfeaḋ duine oċt mbliana, nó seaċt mbliana, nó sé bliana, do ċaiṫeaṁ ann, ag foġluim na n-ealaḋan a ḃéaḋ riaċtanaċ dó i dtreó go mbéaḋ an t-eólus ceart aige ċun go ndéanfaí sagart dé. Do cuirtí triail ar na h-ógánaiġ ag dul isteaċ dóiḃ, i n-éaġmuis na trialaċ a ċuireaḋ na h-Easboig amuiċ orṫa. Dá dtaisbeánaḋ an triail nár ġáḋ do'n ógánaċ na h-oċt mbliana do ċaiṫeaṁ istiġ do maiṫfí bliain dó. Ansan, dá dtaisbeánaḋ an triail nár ġáḋ dó na seaċt mbliana do ċaiṫeaṁ istiġ do maiṫfí obair dá ḃlian dó. Do maiṫeaḋ obair dá ḃlian dóṁ-sa. Ba ṁór an tairḃe ḋom é sin mar tá aer na h-áite ana ḋian ar ṡláinte na mbuaċaillí a ṫéiġean isteaċ ann 'ó'n dtuaṫ. Do ḃí sé dian orṫa an uair sin pé'r doṁan é. Ní ḟeadar an ḃfuil aon ḟeaḃas tar éis dul air nó ná fuil. Ċuaiḋ buaċaillí breaġṫa móra láidire isteaċ ann an ḃliain céadna do ċuas-sa isteaċ. Ċóṁ luaṫ agus ḃí bliain caiṫte istiġ acu ḃí cuid acu seirgte go maiṫ. Nuair a ṫéiġdís aḃaile i gcaiṫeaṁ ráṫa an tSaṁraiḋ do ċuirdís an ḟeóil suas arís agus ṫagaḋ a neart dóiḃ. Aċ d'imṫiġeaḋ an ḟeóil agus an neart arís nuair a ḃídís raint aimsire tar éis teaċt tar n-ais. Nuair a ḃíoḋ deire na h-aimsire caiṫte agus iad ag

dul amaċ 'n-a sagartaiḃ críoċnuiġṫe ḃíoḋ na cnáṁa lom go maiṫ acu go léir, go mór mór ag an gcuid acu do tógaḋ ar an dtuaṫ. An ċuid acu do tógaḋ insna sráideanaiḃ nó insna bailtiḃ móra, ní ġoilleaḋ an áit istiġ ċóṁ mór i n-aon ċor orṫa. Ní ḃíoḋ an neart ionta, ó ṫosaċ, a ḃíoḋ insna fearaiḃ óga a ṫagaḋ ó'n dtuaṫ, aċ an méid nirt a ḃíoḋ acu do ċoimeádaidís é i gcaiṫeaṁ na h-aimsire. Ḃídís lag, neambríġeaċ, i gcomparáid le buaċaillíḃ na tuaṫa, ar dtúis; aċ ag déanaṁ amaċ ar deire na h-aimsire ḃídís-sin ar an gcuma gcéadna náċ mór, agus ḃíoḋ an t-anam sladaiṫe, nó geall leis, as an mbuaċaill a ṫáinig isteaċ ó'n dtuaṫ.

Ṫagaḋ buaċaillí ana ċalma isteaċ ann ó Ċontae Ṫiobraid Árann. Is cuiṁin liom buaċaill a ṫáinig isteaċ an ḃliain ċéadna a ċuas féin isteaċ. Ḃí sé os cionn sé troiġṫe ar aoirde, agus ḃí sé ċóṁ cúmṫa ċóṁ córaċ san 'n-a déanaṁ gur ḃreaġ liom beiṫ ag féaċaint air agus é ag siúḃal i n-aonfeaċt le n-a ċompánaiṫiḃ. Ḃíodar go léir árd go maiṫ, deaġ-ċúmṫa go maiṫ, aċ do ṁeasainn go mbíoḋ a ċeann agus leaṫ a ṁuinil suas glan os a gcionn go léir. Ḃí neart uaṫḃáraċ ann. Ḃí sé féin agus triúr eile buaċaillí lá ag imirt ċluiċe le liaṫróid láiṁe. Ḃí ainim an nirt go léir air. Ṫug an triúr eile cogar d'á ċéile go mbéarfaidís i dtriúr air agus go leagfaidís é. Ḃíos féin ag féaċaint ar an imirt. Ní raiḃ puínn maiṫeasa riaṁ ionam ċun aon ċluiċí gleacaiḋeaċta de'n tsórd san. Ba ġearr go ḃfeaca an triúr ag breiṫ isteaċ ar an aoinne aṁáin. Ḃí a láṁa timpal an ċuim air ag beirt acu, agus ḃí greim ar ġlúiniḃ air ag an dtríṁaḋ duine. Do lúb an fear láidir a ġlúiniḃ, agus do leig sé síos é féin go dtí go

raiḃ an ḃeirt uaċtaraċ daingean aige sé n-a ḋá osguil, agus greim le n-a ḋá láim aige ar ḋá ċeaṫramain an ḟir íoċtaraiġ. Ansan do ḋíriġ sé suas é féin agus ṫóg sé an triúr i n-aonḟeaċt glan ó'n dtalaṁ agus siúḃluiġ sé mór-ṫimpal na cúirte leó. Nuair a leig sé uaiḋ iad dob' éigean dóiḃ suiḋe síos ar feaḋ tamaill ċun teaċt ċúċa féin ó'n ḃfásgaḋ a ṫug sé dóiḃ. Agus ní raiḃ sé aċ ag gáirí an faid a ḃí an gníoṁ san aige 'á ḋéanaṁ. Agus fir luaṫa láidire ċumasaċa ab eaḋ an triúr.

"Seaḋ," ar seisean, nuair a leig sé uaiḋ iad, "an beag liḃ de'n spórt?"

"Measamair," arsa duine acu, "go mbéaḋ sé le ráḋ againn gur leagamair ṫú. Aċ cad ba ġáḋ duit mé ḋ'ḟásgaḋ ċóṁ mór? Ḃainis m'anál díom, agus is ar éigin atá ionam labairt fós!"

"Tú féin fé ndeár é," arsa duine eile acu leis an ḃfear a labair. "Mura mbéaḋ tusa ní ṫabarfaimís féi i n-aon ċor. Tá teinneas am' ḋrom agus suas am' ċúl fós!"

Ḃí caṫuġaḋ ar an ḃfear mór nuair a ċonaic sé an cás 'n-a raḃadar, agus ḃí sé ag gabáil a leaṫsgéil leó agus 'gá ráḋ nár ṁoṫuiġ sé an neart san aige 'á ċur sa ḃfásgaḋ; nár ṁeas sé gur ṫug sé dóiḃ aċ an fásgaḋ do ċoimeádfaḋ a ġreim orṫa ċun iad do ṫógaint ó'n dtalaṁ.

"Dar fiaḋ," arsa'n tríṁaḋ duine acu, "aċ dá ḃfáisgṫá a ṫuille mise ḃíos marḃ agat!"

Cúpla bliain 'n-a ḋiaiġ san do ċonac-sa an fear san agus is ró ḃeag an neart a ḃí ann. Do ġoill aer na h-áite air agus do ġoill an biaḋ air, agus do ṫuit sé i gceann a ċos. B'éigean dó dul abaile. Ḃí sé ró imṫigṫe, áṁṫaċ, sar ar ċuaiḋ sé abaile. Ní raiḃ

ṡé aḃfad sa ḃaile agá ṁuintir nuair imṫiġ sé aḃaile ar an ríoruiḋeaċt, gura' maiṫ an ṁaise ḋó é !

Dúḃart gur ġoill aer na h-áite air. Do ġoill. Aċ níor ḃ' aon iongnaḋ é sin. Tá an áit ró íseal agus tá an ċanáil ag gaḃáil tré lár na tíre, siar, lasmuiċ d'ḟalla an Ċoláiste, agus fliuċan ceó na canáile sin an t-aer i dtreó go mbíon an t-aer mí-ḟoláin do ċliaḃ an duine, agus go músglan sé an uile ḟaġas galair cléiḃ ann.

Aċ dúḃart gur ġoill an biaḋ air. Ba ṁó d'iongnaḋ an ġoilleaṁaint sin 'ná an ġoilleaṁaint eile. Tugtar, nó do tugtí an uair sin ar aon ċuma, an ċaoirḟeóil ab ḟearr d'ár ḃlais aon daonaiḋe riaṁ le n-iṫe dúinn. Níor ḃ' ḟéidir aon loċt fáġail uirṫi. Ní lúġa 'ná mar ab ḟéidir aon loċt fáġail ar an arán a tugtí dúinn. Aċ d'á ḟeaḃas a ḃíoḋ idir feóil agus arán ní deinidís puinn tairḃe do ċuid againn. An ċuid againn a ṫéiġeaḋ isteaċ ó'n dtuat ní ḃíoḋ taiṫíġe ar an bḟeóil againn. An gráinne agus an práta agus an bainne iseaḋ ḃíoḋ againn sa ḃaile ar fad. Ní ḃíoḋ an ḟeóil le fáġail aċ go h-anaṁ, nó b'ḟéidir go ró-anaṁ. Ansan, nuair a ṫéiġmís isteaċ sa Ċoláiste ní ḃíoḋ le fáġail aċ an ḟeóil ar fad. Ḃíoḋ an t-aer breaġ foláin agus an biaḋ ar ar tógaḋ sinn fágṫa i n-ár ndiaiġ lasmuiċ againn. Ḃíoḋ an biaḋ lastiġ go h-ana ṁaiṫ, aċ ní h-ar an mbiaḋ sin a tógaḋ sinn. Ní ḃíoḋ an taiṫíġe againn air. Ní ṫéiġeaḋ sé ċun socair dúinn. Ḃíoḋ a rian air, nuair a ṫagaimís aḃaile ar ár laeṫantaiḃ saoire sa tsaṁ-raḋ, is ar éigin aiṫniġeaḋ ár máiṫreaċa sinn, ḃímís ag féaċaint ċóṁ lom ċóṁ-míliteaċ ċóṁ h-ocraċ san.

An ḟaid a ḃímís sa ḃaile ḃíoḋ ár ndóiṫin airís againn de'n ḃiaḋ ar ar tógaḋ sinn, an t-arán coirce

agus an t-arán cruiṫneaċtan ó'n muillean, an t-uḃ circe agus an t-uḃ laċan, an leaṁnaċt agus an bainne ramar agus an ḃláṫaċ, an práta agus an gobalaċ, agus an blúire bagúin anois a's arís. Ḃ'ḟiné an biaḋ a ṫéiġeaḋ ċun socair dúinn. Do ċuirimís suas an ḟeóil airís go tiuġ, agus na pluic, agus ṫagaḋ an neart agus an fuinneaṁ airís ionainn, i dtreó, nuair a ḃíoḋ an trí ṁí laeṫanta saoire caiṫte agus ṫéiġmís ṫar n-ais go dtí an Ċoláisde, gur ḃ' ar éigin aiṫniġdís na h-uaċtaráin sinn, agus gur ḃ' ar éigin aiṫniġmís a céile.

Ċuireas féin an ċéad ḃliain díom ann gan aon léic a ṫeaċt am' ṡláinte, bíoḋ go raḃas ana lom nuair a ṫánag aḃaile sa tsaṁraḋ. Ċuas ṫar n-ais sa ḃfoġ-ṁar agus mé láidir go maiṫ. Ní raḃas aḃfad istiġ, áṁṫaċ, nuair a ṫosnuiġ an goile ar ḃeiṫ ag cur orm. As san amaċ b' éigean dom cuid ṁaiṫ de m' aimsir do ċaiṫeaṁ i dtiġ na n-easlán ann, agus níor ḟéadas a ṫaḃairt d'aireaċas dom' ċuid léiġinn aċ oiread agus ḃéarfaḋ saor mé tré gaċ sprúdouġaḋ sé mar a ṫagaḋ sé. Ḃíoḋ an trí ṁí go breáġ fada agam sa tsaṁraḋ, agus ba ḃeag ná go leiġfeaḋ san an méid díoḃála a ḃíoḋ déanta ag an gcuid eile de'n ḃliain.

I gcaiṫeaṁ na sé mblian a ṫugas sa Ċoláisde sin ḃínn ag maċtnaṁ go minic ar na coláisdiḃ úd a ḃí i n-Éirinn i dtosaċ aimsire. Ní ḃíoḋ aon tiġṫe breaġṫa móra slinne an uair sin ag múinteóiriḃ ná ag macaiḃ léiġinn. Is aṁlaiḋ a ḃíoḋ a tiġ beag féin ag gaċ aoinne, tiġ beag deas clúṫṁar agus díon maiṫ tuiġe air agus gan de ṫrioscán istiġ ann aċ an bórd agus an leabaiḋ agus cúpla caṫaoir b'ḟéidir, agus an tinteán. Innstear dúinn gur ġnáṫ leis na macaiḃ léiġinn ḃeiṫ ag dul amaċ mór-tímpal ar

fuaid na cóṁarsanaċta ag soláṫar an ḃainne ḋóiḃ féin. Ní raiḃ na fallaí breaġṫa 'n-a dtímpal, mar a ḃí i n-ár dtímpal-ne, aċ measaim gur ḃ'ḟearr an tsláinte a ḃíoḋ acu 'ná an tsláinte a ḃíoḋ ag macaiḃ léiġinn Ċoláiste Ṁaiġe Nuaḋat, an faid a ḃí aiṫne agam-sa ar an áit, ar aon ċuma. B'ḟéidir go bfuil an scéal níos fearr anois acu.

XIV

BAOĠAL AR AN nGAELUINN

An faid a ḃíos-sa sa ḃaile agus gan taiṫiġe ná eólus agam aċ ar na cóṁarsain a ḃí am' tímpal i bparóiste Ċluandroċaḋ agus i bparóiste Ḃaile Ṁúirne, níor ṫáinig lá d'á ċuiṁneaṁ riaṁ ċúġam go raiḃ aon ḃaoġal ar an nGaeluinn. Aċ nuair a ċuas isteaċ sa Ċoláiste agus ċuireas aiṫne ar ḃuaċaillíḃ a tógaḋ i n-áiteanaiḃ eile, agus nuair a fuaras ná raiḃ aon focal Gaeluinne acu, ḃí iongnaḋ agus alltaċt orm. Ansan iseaḋ do buaileaḋ isteaċ am' aigne go raiḃ an Ġaeluinn ag imṫeaċt; go mbéaḋ sí ag imṫeaċt fé mar a ḃéaḋ na seandaoine ag imṫeaċt agus na daoine óga ag teaċt; go n-eireóċaḋ slioċt agus an dá ṫeanga acu, Gaeluinn agus Béarla i n-aonḟeaċt; ansan go n-eireóċaḋ slioċt i ndiaiġ an tsleaċta san, agus gan aon focal Gaeluinne acu. Nuair a buaileaḋ an méid sin isteaċ am'

aigne ṫáinig uaigneas ṫar bárr orm agus brón agus ceann-ḟé. Ḃa ḃeag ná gur ḃ' ḟearr liom imṫeaċt go dtí dúṫaiġ éigin iasaċta, agus mo ṡaoġal do ċaiṫeaṁ agus do ċríoċnuġaḋ ann, 'ná ḃeiṫ i n-Éirinn agus Éire ag iompáil 'n-a dúṫaiġ iasaċta. Dar liom níor ḃ' í Éire i n-aon ċor í nuair a ḃéaḋ sí gan aon ḟocal Gaeluinne d'á laḃairt inti.

Isé rud a ṫáinig dom ar an maċtnaṁ, agus ar an mbrón agus ar an uaigneas, 'ná gur socruiġeas am' aigne, pé rud a ḋéanfaḋ aon duine eile, go gcoimeádfainn féin mo ċion de'n Ġaeluinn gan dul ar neaṁníḋ. Ċromas láiṫreaċ ar ḃeiṫ ag ráḋ na Coróinneaċ Muire as Gaeluinn fé mar a deirimís sa ḃaile í, agus fé mar a deirimís ṫuaiḋ ar Doire na Móna í an fad a ḃíos ann. Do ċoimeád san mé gan dul as taiṫíġe na cainte. Do ċromas, leis, ar ḃeiṫ ag léiġeaḋ na Gaeluinne dom féin as na leaḃraiḃ Gaeluinne a ġeiḃinn i leaḃarlann an Ċoláiste, agus do sgríḃinn síos aon rud a ṫaiṫneaḋ liom i leaḃar beag a ḃíoḋ am' póca agam.

Ḃínn ag déanaṁ na h-oibre sin, aċ, tríd agus tríd, ḃínn coitċianta 'ġá ḟiafraiġe díom féin an raiḃ aon ṁaiṫ am' ġnó; nó an ḃféadfaḋ mo ḋíċeal cosg do ċur leis an meaṫaluġaḋ a ḃí ar an nGaeluinn. Ḃí a lán rudaí os cóṁair mo ṡúl, am' tímpal, a ḃí coitċianta 'á ċur 'n-a luiġe ar m' aigne "gur ḃaoṫ mo ġnó." An ċuid ba ṁó des na buaċaillíḃ eile, nuair a ċídís an obair a ḃíoḋ ar siúḃal agam, ní ḋeinidís aċ a gceann do ċroṫaḋ agus gáire ḋéanaṁ agus sgaoileaḋ liom. I ndiaiġ ar ndiaiġ do ṫuigeas am' aigne go mb' féidir go raiḃ dearṁad agam 'á ḋéanaṁ. Ċinn gaċ aoinne a d'iaraiḋ é féin do ċur ar aġaiḋ agus do ḃeaċtuġaḋ i n-eólus agus i

gclisteaċt agus i gcumas ar an mBéarla. Cad féadfaḋ aoinne amáin a ḋéanaṁ?

I nDiaiġ céile do ṁaoluiġ an díogras ionam agus ṫugas aġaiḋ ar na gnóṫaiḃ a ḃain le h-obair an Ċoláiste i mBéarla agus i Laidin agus sa bFraincis. Do leanas, áṁṫaċ, ar mo Ċoróinn Ṁuire do ráḋ as Gaeluinn nuair a ḃínn ag dul a ċodla. Do sgríḃinn síos am' leaḃar sgríḃinne, anois agus arís, blúire beag Gaeluinne nuair a ḃuaileaḋ sé umam. Is cuiṁin liom conus mar a ḃíos lá ag féaċaint ar leaḃar Gaeluinne sa leaḃarlann. Ċonac ar ciúṁais leaṫanaiġ ann an dán beag so:—

"A ċoluim an ċeóil ḃrónaiġ sa nDún duḃ ṫall,
Is doilḃ an róiṁ nósṁar san fúṫ go fann.
Tulaċ Uí Róig ṁórḋa na múrṫa meann
Gan ċoire, gan spórt seólta, gan lúḃaḋ lann!"

Ṫuigeas gur b' aṁlaiḋ a ḃí an file ag féaċaint uaiḋ ar ṡeana ċaisleán ḃriste éigin, agus go ḃfeac-aiḋ sé colúr 'n-a ṡeasaṁ anáirde ar ḃarra an tseana ċaisleáin agus "Cú-ú! cú-ú!" aige, agus gur ḃeart-uiġ an file i n' aigne an colúr san a ḃeiṫ "ag éiġeaṁ 's ag osnaḋal," ag caoineaḋ na h-uaisleaċta a ḃí ar an gcaisleán san sar ar deineaḋ seana ċaisleán ḃriste dé. Ní raiḃ aon tuairisg sa leaḃar, ná ar ċiúṁais an leaḃair, ar cad é an caisleán é ná ar cá raiḃ sé. Ḃíos féin 'á ċuiṁneaṁ go mb' ḟéidir gur "Tulaċ Uí Ruairc" ba ċeart a ḃeiṫ sa dán agus gur ḃ' ar ṡeana ċaisleán éigin le Brian na Múrṫa do ċonaic an file an colúr.

Nuair a ḃí sé ag dul 'n-a luiġe ar m' aigne ná raiḃ aċ cailleaṁaint aimsire dom ann, beiṫ ag casaḋ

le h-aon ruḋ a ḋéanaṁ a ċuirfeaḋ cosg leis an meaṫalugaḋ a ḃí ag cur na Gaeluinne as an saoġal, do ċonac i leaḃar éigin caint a ḋúḃairt Eoġan Ó Caṁraiġe i dtaoḃ na h-oibre a ḃí aige féin agus ag cuid de luċt a ċóṁaimsire 'á ḋéanaṁ, .i. "go raḃadar ag cruinniuġaḋ agus ag míniuġaḋ na seana Ġaeluinne a ḃí insna leaḃraiḃ a sgríoḃaḋ faḋó, i dtreó, nuair a ḃéaḋ an Ġaeluinn a ḃí d'á laḃairt imṫiġṫe as an saoġal, go mbéaḋ fuíġleaċ éigin nó iarsma éigin fágṫa i n-Éirinn 'n-a diaiġ."

"Dar fiaḋ," arsa mise am' aigne, "má ḃíodar súd ċóṁ deiṁniġṫeaċ, agus an Ġaeluinn ċóṁ beó agus a ḃí sí an uair sin, go raiḃ sí ag dul ċun báis agus ná raiḃ aon ḃreiṫ acu féin, d'á ḟeaḃas éirim aigne a ḃí acu, ar í ċoimeád ó ḃás, cad déarfaidís dá mbéidís beó an uair seo agus go ḃfeicfidís conus mar atá an Ġaeluinn imṫiġṫe a' breis agus leaṫ an oileáin! Má ṫuigeadar súd ná raiḃ aon ḃreiṫ acu féin ar an meaṫalugaḋ do ċosg an uair sin, cad déarfaidís leis an t-é a ṁeasfaḋ go mbéaḋ aon ḃreiṫ ag aoinne ar an meaṫalugaḋ do ċosg anois!"

B' é críċ an ṁaċtnaiṁ agam é gur stadas. Aċ, mar adúḃart, do leanas ag ráḋ na Coróinneaċ Muire as Gaeluinn.

Le linn na h-aimsire sin do ṫárla go raiḃ buiḋean des na macaiḃ léiġinn a ḃíoḋ d'á dtaḃairt i n-aonḟeaċt isteaċ i halla mór gaċ aon ṫráṫnóna, ċun rainnt foġluma ḋéanaṁ ar conus Béarla do léiġeaḋ agus do sgríoḃaḋ agus do laḃairt mar ba ċóir agus mar ba ċuiḃe agus mar ba ċeart do ḋaoine foġlumanta. Do ráinig go raḃas-sa ar an mbuiḋin sin. Ḃí sagart óg ó ḋóiseas Ċorcaiġe i mbun na h-oibre sin dúinn. Ċuireaḋ sé i n-ár suiḋe sinn uaireanta agus ṫugaḋ

sé ḋúinn níḋ éigin ar a sgríḃfimís aiste Béarla ḋó. Is cuiṁin liom gur ṫug sé ḋúinn, aon tráṫnóna aṁáin, an ráḋ so ċun na h-aiste do sgrí' air, .i. "Perseverando vinces," .i. "Beirean buan buaḋ."

Bíomair go léir i n-ár suiḋe go ciúin, a ṗeann agus a ḋuḃ agus a ḃlúire páipéir ag gaċ aoinne agus é ag maċtnaṁ ar a ḋíċeal a d'iaraiḋ cuiṁneaṁ ar ruḋ éigin a ċuirfeaḋ sé síos. Uair a' ċluig a tugaḋ ḋúinn ċun na h-oibre do ḋéanaṁ. D'imṫig an aimsir, agus ba ġairid an ṁoill uirṫi imṫeaċt. Ba ḋóiċ le duine ná raiḃ tar ċúig neómataí sa n-uair a' ċloig sin. Do buaileaḋ an cloigín. Do ṡín gaċ aoinne suas a ṗáipéirín pé beag mór a ḃí sgríoḃṫa aige air.

Um ṫráṫnóna amáireaċ a ḃí ċúgainn ṫánamair go léir ċun an halla ċéadna. Is orm-sa a ḃí an iongnaḋ nuair a glaoḋaḋ m' ainim ar dtúis. Do síneaḋ ċúgam anuas an páipéirín ċun go léiġfinn amaċ é os a gcóṁair go léir. Ansan d'imṫig ruḋ greannṁar orm. Bí sé air agam mo sgríḃinn féin do léiġeaḋ, ruḋ atá ṫar éis imṫeaċt orm go minic ó ṡin, leis. Bíos ag treaḃaḋ ṫríd ar feaḋ cúpla neómat.

"Taḃair dóṁ-sa é," arsa'n múinteóir.

Ṡíneas ċuige suas é. Do léiġ sé amaċ é ċóṁ breáġ ċóṁ réiḋ agus dá mb' é féin do ḃéaḋ tar éis é sgrí'. Aḋṁuiġim gur ṫaiṫn sé go maiṫ liom. Ṫaiṫn sé go maiṫ leó go léir. Ṁoladar go mór é pé'r doṁan é.

Nuair a ḃí deire na bliana ag teaċt do ceapaḋ aiste ḋúinn go léir le sgrí' agus ḃí duais aonair le fáġail ag an t-é do sgríoḃfaḋ an aiste ab fearr. Siḋé an ruḋ ar a raiḃ orainn an aiste do sgrí' .i. "The Elizabethan Age of English Literature."

Ṫáinig deire na bliana. Ċuamair go léir isteaċ sa halla mór. Bí seisear nó mórseisear Easbog

ar an árdán ṫuas. Do tugaḋ dóṁ-sa an duais aonair. Ḃí orm raint de'n aiste do léiġeaḋ i láṫair na n-Easbog.

Is cuiṁin liom, i dtosaċ na sgríbinne, gur ṫráċtas ar léiġean na Gréige agus gur ṁolas é; gur ṫráċtas ar léiġean na Róṁa agus gur ṁolas é; gur ṫráċtas ar na léiġeanaiḃ eile ar fuaid na h-Euróipe, an Ḟrainncis agus an Almáinnis agus an Spáinnis, na saiġseana leiġinn sin a ṡíolraiḋ ó'n nGréigis agus ó'n Laidin, agus do ṁolas iad. Ansan do ṫráċtas ar léiġean agus ar úġdaraiḃ Ṡasana i n-aimsir Elisabet, agus do ṁolas idir léiġean agus úġdair. Níor ḋeacair dom iad do ṁolaḋ. Ḃí eólus maiṫ agam ar a lán acu. Ḃíodar agam sa ḃaile. Ṫug mo ṁáṫair léi a-dtuaiḋ ó'n Mullaċ Ruaḋ iad, beannaċt Dé le n-a h-anam!

Siné díreaċ an páirt de'n sgríbinn a marcálaḋ dom le léiġeaḋ os cóṁair na n-Easbog. Do léiġeas amaċ é go h-árd agus go neaṁsgáṫṁar.

Ḃí duine des na h-Easbogaiḃ 'n-a ṡuiḋe ṫuas i lár baill, díreaċ ar m' aġaiḋ amaċ. Nuair a stadas d'eiriġ sé 'n-a ṡeasaṁ agus d'ḟéaċ sé idir an dá ṡúil orm.

“Ḋeinis an méid sin go maiṫ, a ḃuaċaill,” ar seisean. “Ṫugais do ċuaird mór-ṫimpal orṫa go léir. Do ṁolais léiġean na Gréige. Do ṁolais léiġean na Róṁa. Do ṁolais léiġean na Frainnce agus léiġean na Spáinne agus léiġean na h-Almáinne. Ansan do ṁolais go h-árd léiġean Ṡasana. Agus féaċ, oiread agus aon ḟocal aṁáin amaċ as do ḃéal ní dúḃrais i dtaoḃ léiġinn na h-Éirean.”

Dúḃairt sé a lán eile ansan 'á ċur ar mo ṡúiliḃ dom go raiḃ dearmad mór déanta agam, mar go

raiḃ léiġean na h-Éireann nib' feárr agus níob' uaisle agus níba fíne 'ná aon léiġean des na léiġeanaiḃ eile sin a d'ainimniġeas.

Ḃíomair araon ag féaċaint go daingean agus go dlúṫ agus go díreaċ idir an dá súil ar a ċéile an faid a ḃí sé ag caint.

Seáġan mac Éil, Árd-easbog Ṫuama, isé do ċas an t-asaċán san liom-sa an lá san, i gColáisde Maiġe Nuaḋat, os cóṁair na n-Easbog eile a ḃí ann, agus os cóṁair na n-uaċtarán, agus os cóṁair na gcoláis-teánaċ go léir, agus adṁuiġim ó ċroiḋe gur ḃain sé an ṁóráil díom i gceart. D' aṫruiġ m' aigne láiṫreaċ. D'imṫiġ an ṁór-urraim a ḃí tagaiṫe agam do'n Ḃéarla, agus do las airís am' ċroiḋe an meas a ḃí agam riaṁ roimis sin ar an nGaeluinn. Do ċromas airís ar na leaḃraiḃ Gaeluinne sa leaḃarlann do léiġeaḋ agus do sgrúdaḋ, agus ar na blúiríní beaga filiḋeaċta do ṫaiṫneaḋ liom do ċur síos am' leaḃar sgríḃinne. Nuair a ṫagainn aḃaile ar laeṫantaiḃ saoire ḃínn ag gluaiseaċt anso agus ansúd ar fuid na cóṁarsanaċta ag bailiuġaḋ aṁrán agus seana ċainteana Gaeluinne ó ṡeandaoine go mbíoḋ a leiṫéidí acu. Is cuiṁin liom go ndeiġeas siar lá go dtí an Tóċar, mar a raiḃ Dóṁnall ua Loingsiġ 'n-a ċóṁnuiġe, agus go ḃfuaras ó ṡeanduine ḃeag a ḃí 'n-a ċóṁnuiġe i n-aice Loċa an Ḃogaiġ, aṁrán ar a dtugtí "An Bodaċ beag tórtalaċ." Tá an t-aṁrán san i gcló anois agus ní gáḋ é ċur síos anso. Fuaras uaiḋ, leis, "An Giolla Ruaḋ," an t-aṁrán a ċuir am' aigne an tuairisg úd ar an sceól síḋe atá curṫa síos agam i "Séadna."

XV

GNÓ SAGAIRT; AGUS TEAĊT NA ḂFÍNÍNÍ

Do ġluais na sé bliana a ṫugas sa ċoláisde agus ba ṁar a ċéile, geall leis, iad go léir. Ní raiḃ de ḋeifríġeaċt eatarṫa aċ an deifríġeaċt a ḃí idir na céimeanaiḃ oibre a ḃí againn le déanaṁ. Ḃí a céim oibre féin ceapaiṫe do gaċ bliain díoḃ, bliain aḃcóiḋiḋeaċta, bliain ealaḋanḋaċta, agus ansan, ceiṫre bliana diaḋaċta. Ċuireas díom iad gan aon ruḋ neaṁċoitċianta do ṫuitim amaċ dom. Ní ḃfuaras a ṫuille duaiseana. Níor ḋeineas aon iaraċt ar iad ḟáġail. Ḃí a ṁalairt de ċúram orm. Ó'n gcéad bliain amaċ ḃí an tsláinte ag bagairt orm agus ḃí an ḃagairt ag dul i ngéire i n-aġaiḋ gaċ bliana, i dtreó, nuair a ḃí deire na h-aimsire ag druidim liom, gur ċuma liom aċ go mbéarfainn na cosa liom as an áit. Ṫug Dia dom, molaḋ 's buiḋeċas leis, gur rugas. Fuaras na h-úird, gaċ órd acu sé mar a ṫáinig mo ṫeiḋiol ċuige, go dtí gur cuireaḋ sé ġráḋ sagairt mé an t-aonṁaḋ lá déag de Ṁeiṫeaṁ an tSaṁraiḋ sa bliain d'aois an Tiġearna, míle oċt gcéad, trí ficiḋ, a seaċt. Ṫánag abaile, agus ní raḃas sa ḃaile aċ roint laeṫanta nuair a ṫáinig leitir an Easboig ċúġam 'á ráḋ liom dul ag déanaṁ gnóṫa sagairt i bparóiste Ċille Ṡeanaiġ, i n-aice Ṁalla. Paróiste mór fada leaṫan iseaḋ í, ó Nead an Ḟiolair soir go teórainn Ḃaile na Móna agus ó ḃruaċ Aḃan Móire ó-ḋeas go dtí Áṫ an Dalláin agus go dtí Ḃárr an Ċárṫainn geall leis. Sa taoḃ ṫeas

de'n ṗaróiste a cuireaḋ am' ċóṁnuiġe mé, ar an mBeinn. "Beinn na Míol" an ainm iomlán. "Míol ṁáiġe" a tugtí ar "ġiorḟiaḋ," agus bíoḋ mórán giorḟiċe sa n-áit, agus uime sin a tugaḋ "Beinn na Míol" ar an sliaḃ san. Sin mar a ṁíniġ-eadar muintir na h-áite dóṁ-sa an ainm. Is dóċa gur acu b'ḟearr fios an scéil.

Tá caraig sa taoḃ ṫoir de'n ṗaróiste agus is orm-sa a bí an iongnaḋ nuair airiġeas "Caraig Clíoḋna" mar ainm ar an gcaraig sin, agus ar an mbaile n-a ḃfuil an ċaraig ann. Ní féidir liom a ḋéanaṁ amaċ an ḃfuil aon ḃaint ag an "gCaraig Clíoḋna" so le "Clíoḋna na Caraige Léiṫe." Deir an "Giolla Ruaḋ" sa n-aṁrán aḋúḃairt, go raiḃ "Aoiḃil agus Mear agus Clíoḋna na Caraige Léiṫe" ag gluaiseaċt ar tosaċ sa tsluaġ síḋe a ċuaiḋ leis go h-Eóċaill ċun an Duineárdaiġ do ċosaint ar an mbás. Ḃí sluaġ síḋe a táinig a-dtuaiḋ ó Ċonnaċt-aiḃ a d'iarraiḋ an Duineárdaiġ a ḃreiṫ leó. Do troideaḋ caṫ idir iad agus sluaġ síḋe na Múṁan. Do ḃuaiḋ sluaġ síḋe na Múṁan ar an sluaġ síḋe a-dtuaiḋ, ar "Ḋaoraicme Ċonnaċt," agus táinig an Duineárdaċ saor ó'n mbreóiteaċt a bí air. Tá an t-aṁrán le fáġail i gcló anois.

D'inis seanduine éigin sa n-áit dom go raiḃ duin'uasal 'n-a ċóṁnuiġe i n-áit éigin ar ḃruaċ Aḃan Móire sa tsean aimsir fadó riaṁ; gur b'ógánaċ ana ḋaṫaṁail é; gur tuit Clíoḋna na caraige sin Ċille Ṡeanaiġ i ngráḋ leis; gur ċuir sí ċuige mar ṫeaċtaire seana ċailleaċ ar a dtugtí Caitilín Duḃ; gur órduiġ sí do Ċaitilín a ḋ'innsint do'n ógánaċ uasal cad é an spré a bí le fáġail aige léi dá bpósaḋ sé í:

"Ċúig céad gaḃar oḋar ar aon daṫ;
Ċúig céad tona d'ór na gréige;
Ċúig céad loiliġeaċ ceanḟion, bléinḟion;
Ċúig céad caoira ar ínse taoḃ leó."

Níor ḟéad sé a ṫuille ṫaḃairt dom, agus ní ḟeadar ar ṫug sé an méid sin sa ceart dom. B'ḟéidir go bḟuil tuille ḋé ag duine éigin eile.

Ní foláir dom trácht, sar a ndruidead níos sia ó aimsir an ċoláisde, ar níḋ do ṫárla an fad a ḃíos ann. I dtreó go dtuigfeaḋ an níḋ sin i gceart ní mór dom dul siar tamall. Nuair a ḃíos ag dul ar sgoil go Caraig an Ime ḃí ar an sgoil gcéadna buaċaill gur ḃ'ainim dó Muirċeartaċ ua Muíneaċáin. Ḃí sé eiriġṫe suas i n-ḟear, geall leis, an uair sin. Ḃí an ceann agus an éirim agus an cúil-ḟéiṫ go maiṫ aige. D'imṫiġ sé ó-ḋeas go dtí an Sgibirín, is dóiċ liom, ag múineaḋ sgoile, nuair ḟág sé sgoil Ċaraig an Ime.

Níor airiġeas a ṫuille cúntais air go dtí go raḃas ar sgoil i gCeann Tuirc ag foġluim na Laidne. Ansan do ṫáinig ċúġainn ráfla éigin ó'n Sgibirín agus ó'n ndúṫaiġ sin mór-ṫímpal, .i. go raiḃ buiḋean éigin ar bun ann agus go raḃadar ceapaiṫe ar eirige amaċ do ḋéanaṁ, agus ar ċóṁaċt Sacsan do ḃriseaḋ i n-Éirinn agus ar Ġaeḋlaiḃ d'ḟuasgailt ó ḋaor-smaċt na Sacsan. "Phœnixmen" a tugtí ar an mbuiḋin sin. Níor ṁeasas gur ċuir riaġaltas na h-Éireann puinn suime ionta. Fé ḋeire do ṡrois ráfla gránna sinn 'n-a dtaoḃ. Do h-innseaḋ dúinn gur ḋein duine acu féinig feall ar an gcuid eile acu; gur imṫiġ sé agus gur ḋíol sé iad; gur ṫug sé a n-ainimneaċa do'n naṁaid, agus go raiḃ beirṫe orṫa

agus go raḃadar istiġ i bprísún go daingean fé ġlasaiḃ duḃa. Is cuiṁin liom go ḃfeaca ainim Ṁuirċeartaiġ uí Ṁuíneaċáin ar ainimneaċaiḃ na ḃfear a ḃí curṫa isteaċ. De ṁuíntir Ṡúillioḃáin ab eaḋ an fear a ḋein an feall. "Ó Súillioḃáin Gallda" a tugtí air. An seana sgéal i gcóṁnuiġe!

> "Oh for a tongue to curse the slave
> Whose treason like a withering blight
> Comes o'er the counsels of the brave
> To blast them in their hour of might!"

Ḃa ḋóiċ liom féin go mbéaḋ an ḟiliḋeaċt níos fearr dá n-abarṫí

> "Oh for a rope to hang the slave" ⁊rl.

Aċ is cuma é. Níor ċuir an easgaine ná an téaḋ aon ċosg riaṁ leis an informer i n-Éirinn. Níor ḃ' ḟéidir é an faid a ḃí an éagcóir ċóṁ trom ċóṁ tiubaisteaċ san nár ḃ' ḟéidir le daoine macánta í ḋ'ḟulang gan iaraċt éigin a ḋéanaṁ fé ċeilt 'n-a coinniḃ, agus ansan, an t-airgead ċóṁ flúirseaċ ag luċt na h-éagcóra do ḋéanaṁ, ċun na breiḃe ṫabairt go fial do'n informer. Ḃa ṫruaġ an sgéal é! "Cloċa ceangailte agus madraí sgaoilte!" Éagcóir i rioċt cirt. An ḃréag i rioċt na fírinne. Cos-ar-bolg i rioċt dlíġe. An éagcóir 'n-a suiḋe ṫuas go dána "ar ḃinse an tsaor ċirt," agus daor ḃreiṫ 'á ṫabairt ar an macántaċt. Sin mar atá an sgéal anso i n-Éirinn againn an faid atá cuiṁne am' ċeann-sa. Tá súil le h-aṫarruġaḋ againn anois agus tá a rian air, tá an éagcóir ar dearg-ḃuile.

Tá eagal uirṫi go gcurfar ar an mbínse í. Tá súil agam gur b' é eagla na h-áiriġṫe ḋí é.

Níor cuireaḋ an dlíġ ró ḋian ar na Phœnixmen. Ní feacaṫar sa ġnó aċ rud suarac. Do tuigeaḋ gur b' ḟearr gan iomad suime ċur ann. Ċuaiḋ gaċ aon rud ċun suaiṁnis 'n-a ṫaoḃ, ċóṁ fada agus do feiceaḋ ar aon ċuma. Ḃí fear sa ġnó agus Diarmuid ó Donaḃáin Rossa ab ainim dó. Do h-airiġeaḋ an ainim sin airís, agus go minic, 'n-a ḋiaiġ san.

Ní ró ḟada a ḃíos istiġ sa ċoláiste nuair a ṫosnuiġ ráflaí ar ṫeaċt ċúġainn isteaċ i dtaoḃ uisge-fé-ṫalaṁ eile a ḃí ar siúḃal ar fuid na h-Éirean i gcoinniḃ Ṡasana. "Fíníní" a tugtí ar an mbuiḋin a ḃí ag déanaṁ na h-oibre an uair sin. Ó'n sean ainim .i. "Fiana Éirean" a síolraiḋ an ainim "Fíníní." Is dóċa gur "Fiana" a tugaḋ ar dtúis orṫa; ansan gur cuireaḋ "Fenians" mar Ḃéarla ar an bfocal; ansan gur cuireaḋ "Fíníní" mar Ġaeluinn airís ar an bfocal Béarla Fenians. Ṁeasadar go bféadfaidís iad féin do ċosaint ar an informer aċ gan aon eólus a ṫaḃairt d'aoinne ar a ngnó aċ eólus ná féadfí a ḋíol, eólus ná béaḋ aon tairḃe do'n naṁaid ann, agus, d'á ḃríġ sin, ná ceannófaí ó aoinne. Níor ḋein san, áṁṫaċ, aċ an t-eólus tairḃeaċ do ċoimeád ag uaċtaránaiḃ áiriġṫe, agus d'ḟág san ag na h-uaċtaránaiḃ sin rud a ceannófaí go daor uaṫa dá mba ṁaiṫ leó é ḋíol. Ansan, dá mbéaḋ fiċe duine acu ná díolfaḋ é, b' ḟéidir go mbéaḋ aoinne aṁáin do ḋíolfaḋ, agus, donas an sgéil—do ḃí. Níor b' ḟéidir gan a ḃeiṫ.

Airiġim daoine, uaireanta, ag tromaiḋeaċt ar ṁuintir na h-Éirean, 'á ráḋ, "dá gcurtí Éireanaċ

ar ḃior os cóṁair na teine go ḃfaiġfí Éireanaċ eile do ċasfaḋ an ḃior." Is fíor é, b'féidir. Aċ tá rud eile ċóṁ fíor leis. Dá gcuirtí duine de ṁuíntir Ṡasana ar ḃior os cóṁair teine do ġeóḃfaí duine eile acu do ċasfaḋ an ḃior. Dá gcuirtí Spáinneaċ, nó Almáinneaċ, nó Franncaċ, nó duine ó aon náisiún eile sa doṁan, ar ḃior os cóṁair teine do ġeóḃfaí duine eile de'n náisiún céadna, ní h-eaḋ aċ beirt, triúr, ceaṫrar, do ċasfaḋ an ḃior. Tá maoiḋeaṁ ana ṁór d'á ḋéanaṁ le breis agus céad blian ar an gcuma 'n-ar ṫroid muíntir America i gcoinniḃ Ṡasana agus ar an gcuma 'n-ar ḃuaḋdar orta, agus ar an gcuma 'n-ar ċaiteadar díoḃ smaċt Ṡasana. Léiġeaḋ aoinne tuairisg an troda san agus ċífiḋ sé go soiléir náċ fiú tráċt ar an ḃfeallaire Éireanaċ seaċas na feallairí a ḃí tímpal ar Washington gaċ aon ré soluis, ag dul isteaċ 'n-a ḃéal le dílse dó, mar 'ḋ eaḋ, agus sa n-am gcéadna na breabana móra 'n-a bpócaiḃ acu ar é ṫaḃairt suas, beó nó marḃ, do ċóṁaċt Ṡasana. Dá ndeintí comórtas idir na tíorṫaiḃ isé mo ṫuairim láidir go ḃfaiġfí níos mó daoine dílse ar Ġaeḋlaiḃ 'ná mar a ġeóḃfí i náisiúnaiḃ eile, agus níos lúġa ropairí. Ní ró ṁór an sásaṁ aigne é sin, áṁ, agus go ḃféadfaḋ aon ropaire aṁáin, go mór mór dá mbéaḋ iontaoiḃ as agus eólus aige ar na neiṫiḃ bunaiḋ, na mílte do ċroċaḋ agus a saoṫar do ċur ar neaṁníḋ.

Nuair a ċonaic na Phœnixmen an rud a dein Ó Súilliobáin Gallda leó do socaruiġeadar a n-aigne ar an gcluiċe d'imirt fearta ar ċuma ná fágfaḋ ar ċumas Súilliobáin Ġallda eile an feall san do ḋéanaṁ orta. D'aṫaruiġeadar a n-ainim, leis. Ṫugadar Fíníní orta féin. Ċuadar siar go h-aimsir

Ḟinn ṁic Cúṁail ċun na h-ainime ḋ'ḟáġail. Dar leó, agus dob' ḟíor dóiḃ é, do ḋein Fionn agus Fiana Éirean an tír seo na h-Éirean do ċosaint ar gaċ naṁaid iasaċta an ḟaid a ṁair a réim i n-Éirinn. Níor neaṁoireaṁnaċ an ainim "Fiana" le taḃairt, 'n-a n-aimsir féin, ar ḃuiḋin a ḃí ceapaiṫe ar an naṁaid iasaċta do ḋíbirt a h-Éirinn.

"Nár ḃ' ḟearr an ċiall dóiḃ," adéarfaiḋ duine, b'ḟéidir, "éiriġe as an obair ar fad, ó ḃí fios acu, pé díċeal a ḋéanfaidís air, nár ḃ' ḟéidir dóiḃ gan Ó Súilliobáin Gallda éigin do ḃeiṫ le fáġail, luaṫ nó mall, istiġ i lár na cóṁairle ba ṗríoṁóiḋiġe a ḃéaḋ ar bun acu ?"

D'eireóċaidís as an obair tapaiḋ go maiṫ dá mb' ḟéidir dóiḃ é. Níor ḃ' ḟéidir dóiḃ eiriġe as an obair, mar ḃí an cos-ar-bolg ró ṫiubairseaċ ar fad 'á ḋéanaṁ ar ṁuintir na h-Éirean. Na cíosana ag eiriġe go dtí ná raiḃ biaḋ ná deoċ, ná fiú balcais éadaiġ ar aon tslaċt, ag an dtineóntaiḋe. Na daoine ar mullaċ a gcinn ag obair ó ḋuḃ go duḃ agus ó ċeann ceann de'n ḃliain, agus an uile ḃlúire de ṫoraḋ na sgláḃaiḋeaċta go léir agus de ṫoraḋ an alluis go léir ag imṫeaċt sa ċíos. Níor ḃ' ḟéidir cur suas leis. Níor cuireaḋ suas leis.

Ḃí cúpla bliain caiṫte istiġ i Maiġ Nuaḋat agam sar ar h-airiġeaḋ, i mbéalaiḃ daoine, puinn tráċt ar na Fíníniḃ. Ansan do tosnuiġeaḋ ar ḃeiṫ 'ġá innsint go raiḃ a leiṫéidí ann; go mbídís amuiċ sa n-oíḋċe i n-áiteanaiḃ uaigneaċa ag foġluim conus arm teine agus arm faoḃair do láiṁseáil. Ḃuiḋean fé ċeilt ab eaḋ iad, aċ ní raḃadar fé ċeilt ar fad. Ḃí páipéar poiḃiliḋe i mḂaile Áṫa Cliaṫ acu agus níor ḋaoine maola ná daoine gan acfuinn aigne an

ṁuintir a ḃí i mbun an ṗáipéir sin. Ḃí eólus acu agus ḃí tabairt suas orṫa agus ḃí tuisgint acu. Ḃí Diarmuid ua Donabáin Rossa i n’ḟear eagair ar an bpáipéar, agus ba láidir dána neaṁsgáṫṁar an fear é. Ḃí daoine ag sgrí’ do’n ṗáipéar san agus, cóṁ fada ’s ċuaiḋ mo ḃreiṫeaṁantas féin, ó’n ṗaḋairc a ġeiḃinn anois agus arís ar an bpáipéar, ba ró ḋeacair fir ba ṫreise aigne ná ba ġéire caint a ḋ’ḟáġail an uair sin i n-aon ṗáirt de’n doṁan go raiḃ Béarla d’á labairt ann. Béarla ar fad a ḃí sa ṗáipéar. Ní raiḃ aon focal Gaeluinne ag dul i n-aon ṗáipéar an uair sin. Níor ḋóiċ leat ar ċaint an ṗáipéir go raiḃ aon níḋ i n-aon ċor ag an mbuiḋin d’á ḋéanaṁ ná raiḃ acu d’á innsint sa ṗáipéar. Ċuiridís síos an uile ġníoṁ éagcórta a ḋeineaḋ tiġearna talṁan ar ṫineóntaiḋe, agus deiridís go dána, mura gcuireaḋ muintir Ṡasana, ó’s acu a ḃí déanaṁ na ndliġṫe, cosg leis na h-éagcóraiḃ sin, gur ḋóiḃ ba ṁeasa; go n-éireóċaḋ muintir na h-Éirean ’n-a gcoinniḃ agus go gcomáinfaidís amaċ as oileán na h-Éirean iad idir ċorp ceart.

Ḃí san go maiċ, aċ dein muintir an ṗáipéir sin níḋ eile, níḋ nár ċeart dóiḃ a ḋéanaṁ. Ḃí sean aiṫne ag cléir na h-Éirean agus ag seandaoine na h-Éirean, an uair sin, ar na h-iarraċtaiḃ a deintí ar éirġe amaċ i gcoinniḃ cóṁaċta Ṡasana. Ċonacadar cad é an deire a ḃí ar an iarraċt a ḋein an [1] Brianaċ. Ċonacadar cad é an deire a ḃí ar obair na mBuaċaillí mBán. Ċonacadar an feall agus an croċaḋ a ḋein M’leaċlainn ó Dúḃgáin. Ḃí sé daingean ’n-a n-aigne ná béaḋ ar obair na bḟíníní aċ deire de’n

[1] Smith O’Brien.

tsaġas céadna, fir óga d'á seólaḋ ar aiṁleas ar feaḋ tamaill, agus ansan, feall agus éiṫeaċ agus airgead fola agus croċaḋ agus ruagaḋ tar na farraigíḃ ar ḟearaiḃ óga na h-Éirean, agus an "Times," diaḃal coíṁdeaċta Ṡasana, ag tromaiḋeaċt orta go malluiġṫe, agus ag guiḋe gur ḃ' imṫeaċt gan teaċt orta é. Do ṫuig an ċléir agus na sagairt an méid sin go dian ṁaiṫ agus, níḋ nár ḃ' iongnaḋ, ḃíodar a d'iaraiḋ na mbuaċaillí do ċóṁairliuġaḋ agus do ċur ar a leas, agus iad a ċoimeád amaċ a' buiḋniḃ na ḃFíníní. Do ṫuig na cinn a ḃí ar na buiḋniḃ sin an taoḃ san de'n sgéal.

"Ní h-aon ṁaiṫ ḋúinne," ar siad le n-a ċéile, "ḃeiṫ a d'iaraiḋ na ḃfear óg so do ġléasaḋ mar is cóir i gcoinniḃ Ṡasana an fad atá greim cóṁ daingean ag na sagartaiḃ seo orta. Ní foláir ḋúinn aġaiḋ a ṫaḃairt ar an ngreim sin do ḃogaḋ."

Ṫugadar aġaiḋ air. Ṫug an páipéar a ḃí acu aġaiḋ ḃéil ar aon tsagart n-a raiḃ sé de ṁisneaċ aige a ráḋ le buaċaillíḃ óga a ṗaróiste fanaṁaint amaċ ós na Fíníníḃ nó go mbéaḋ caṫuġaḋ orta; gur ḃ' í an ċroċ a ġeóḃaidís ar ball, nó an loċ amaċ. Ḃí an páipéar san coitċianta 'á ċur 'n-a luiġe ar na buaċaillíḃ go raiḃ na sagairt sin ag gaḃáil páirte le muintir Ṡasana. Ḃréag ġránna ab eaḋ é sin. Ḃí a lán neiṫe ċun na bréige sin do ċur i ḃfeiḋm. Ḃí na buaċaillí ró óg. Ní raiḃ cuiṁne acu ar an sean aimsir, ar aimsir na mḂuaċaillí mḂán, agus ar Ṁ'Leaclainn, agus ar ċroċaḋ na gCárṫaċ. Ḃí fios acu go maiṫ, áṁ, conus a ḃí a saoġal acu féin 'á ċaiṫeaṁ; conus mar a ḃí ar an uile ḋuine acu ḃeiṫ ag obair go cruaiḋ gaċ aon lá 'an tseaċtṁain, agus an uile ḃlúire do ṫoraḋ na h-oibre sin ag imṫeaċt

sa ċíos. Agus anois, dar leis an bpáipéar úd, b' ḟiniad na sagairt ag cabruġaḋ leis an éagcóir sin. Do cuireaḋ 'n-a luiġe orṫa gur namaid gur b' eaḋ an sagart, go raiḃ sé 'n-a namaid ag Éirinn agus 'n-a ċaraid ag namadaiḃ na h-Éirean.

Nuair a ċíḋinn féin an obair sin 'á ḋéanaṁ sa ṗáipéar san do ḃínn ar buile ċun an ṗáipéar. Ḃí fios agam go maiṫ go raiḃ an cos-ar-bolg ag muintir Ṡasana 'á ḋéanaṁ ar Éirinn. Ḃí fuaṫ fíoċmar agam do ṁuintir Ṡasana mar ġeall air sin. Ní cuiṁin liom riaṁ gan an fuaṫ san a ḃeiṫ ar lasaḋ istiġ am' ċroíḋe. Is cuiṁin liom, agus mé ana ḃeag, gur taisbeánaḋ dom caint éigin a ḃí sa "Times" 'á ráḋ ná raiḃ dliġṫe Ṡasana cruaiḋ a nḋóiṫin i n-aon ċor ar na cuirpṫeaċaiḃ sin, .i. muintir na h-Éirean. Is cuiṁin liom gur rugas ar an bpáipéar, agus gur ċuireas anuas ar an dtalaṁ é, agus gur ġaḃas do ċosaiḃ ann go dtí go raiḃ sé 'n-a ġiobalaiḃ. Agus b'ḟiné anois an páipéar Éireanaċ so 'ġá innsint os cóṁair an doṁain go raḃas am' ċaraid ag an Sasana céadna san agus am' namaid ag Éirinn!

Rud ba ṁeasa 'ná san féin. Ċuaiḋ an ḃréag i ḃfeiḋm ar a lán des na buaċaillíḃ. Ċuaiḋ an ḃréag i ḃfeiḋm ar feaḋ tamaill orṫa pé'r doṁan é. Ṫagainn abaile gaċ aon tsaṁraḋ, mar adúḃart, ó'n gcoláisde. Nuair a ḃuaileaḋ na buaċaillí umam ar an dtuaṫ, nó ar ḃóṫar Ṁaġċromṫa, ḃídís go léir ana ṁuintearṫa liom agus ana uramaṁail d'aḋḃar an tsagairt, dar leó. An dá ṡaṁraḋ deirineaċa ṫugas fé ndeara aṫaruġaḋ, aṫaruġaḋ gránna, aṫaruġaḋ a ċuir seirḃṫean agus diombáḋ agus buairt mór go léir orm. Do ḃuaileaḋ ceaṫrar nó cúigear buaċaillí umam ar ḃóṫar Ṁaġċromṫa agus iad ag

siúḃal go dásaċtaċ, a gcosa acu 'á "tarac i n-aoin-ḟeaċt," mar a deirtear i dTáin Bó Cuailgne. Nuair a ḃídís ag gaḃáil ṫorm do ḋúḃaḋ agus do ḋoirċiġeaḋ ar na gnúiseanaiḃ acu, agus d'ḟéaċaidís a' cúinníḃ a súl orm mar ḟéaċfaḋ duine ar ropaire biṫeaṁnaiġ.

XVI

"A ḊIA, SAOR ÉIRE!"

Do ġluais an dá ḃliain. Ṫáinig an t-earaċ deirineaċ a ṫugas i Maiġ Nuaḋat. I gcaiṫeaṁ an trí ráṫa a ṫáinig roim Lá Ḟéil' Pádraig an earaiġ sin ḃí gaċ aon tsaġas ráflaí ag gluaiseaċt i dtaoḃ na bFíníní. Ḃí an t-eirġe amaċ le beiṫ ann Lá Samna. Ansan ḃí sé le teaċt Lá Coille. Ansan ḃí sé le teaċt gan aon dabt Lá Ḟéile Bríġde. Fé ḋeire ṫáinig sé. Do ġluais deiċ míle fear amaċ ó ċaṫair Ċorcaiġe. Fir ḃreaġṫa óga láidire ab eaḋ iad. Dá mbéaḋ na h-airm acu, agus an ċóir orṫa, agus an stiúruġaḋ ceart orṫa, ḋéanfaidís obair a ḃainfeaḋ cuid de'n ṁórtáil de'n "Times." Mar a ḃí, do ċuireadar crit ċos agus láṁ ar a raiḃ de landlordibh agus de ṡeóiníníḃ i n-Éirinn ó Ḋoṁnaċ Diaġ go Tiġ Ṁáire. Aċ ḃí aon níḋ aṁáin sa n-eirġe amaċ san agus ċuir sé áṫas mór orm-sa. Ḃí na buaċaillí go léir sin, 'n-a gcéadtaiḃ agus 'n-a míltiḃ, ar a nglúiniḃ i láṫair sagart, fé mar ḟéadaidís na

sagairt d'ḟáġail, ag déanaṁ a ḃfaoisdine dóiḃ féin i dtreó go mbeidís ollaṁ ċun dul i láṫair Dé nuair a ṫuitfidís sa ċaṫ a ḃí le teaċt, dar leó. Ċuir san i n-úil dom ná raiḃ sa droċ ḟéaċaint úd a ṫugaidís orm, bliain nó cúpla bliain roimis sin, aċ an éagcóir is gnáṫ le duine a ḋéanaṁ, uaireanta, ar a aigne agus ar a ċroíḋe féin, agus ar a ċoinsias féin, nuair a ċuirean droċ ċóṁairle agus droċ ċóṁluadar suas é ċun ruḋ a ḋéanaṁ a ḃíon lom díreaċ i gcoinniḃ a ṫuisgeana agus i gcoinniḃ a ċroíḋe.

Ḃíomair go léir istiġ sa ċoláisde an ṁaidin do ġluais an t-eiriġe amaċ. Ḃí an uile ṡagas ráflaí ag teaċt ċúġainn. "Traénana lán de ṡaiġdiúiriḃ dearga ag gluaiseaċt ó-ḋeas! Gaċ aon traéin acu leaṫ-ṁíle ar faid! Traénana eile ag teaċt anḋeas agus iad lán de ṡaiġdiúiriḃ gonta! Sruṫáin fola ar na bóiṫriḃ iarainn ós na saiġdiúiriḃ gonta a ḃí d'á dtaḃairt anḋeas. An Ċuraċ agus a raiḃ de ḃaraiciḃ air i láṁaiḃ na ḃFíníní!" Mar sin dóiḃ.

Ṫáiniġ an sneaċtaḋ. Ḃíomair go léir ag cur a's ag cúiteaṁ féaċaint conus a raiġmís ó-ḋeas abaile, nó an gcaiṫfimís an tsliġ do ṡiúḃal.

Do lean an sneaċtaḋ. Ansan ṫáiniġ aṫaraċ na sgéal. Ansan ṫáiniġ an dliġ; na prísúnaiġ; an cúirt; na trialaċa; agus—an seana sgéal i gcóṁnuiġe—an t-informer. Agus cé r' ḃ' é an t-informer, an dóiċ leat? Duine des na cinn uraid. Fear go raiḃ eólus agus fios a ngnóṫaí go léir aige! Fear a ḃí ag taḃairt an eóluis sin go léir do naṁaid na ḃFíníní, do ṁuintir an Ċaisleáin i mB'l'Áṫa Cliaṫ, ar feaḋ mórán aimsire roimis sin, a gan ḟios d'aoinne beó. Fear gur ṁeas an uile ḋuine des na Fíníniḃ nár ṁair an fear san riaṁ a ḃí níba dílse 'ná é. Ḃíoḋ

sé ansúd 'n-a measg, sáiḋte ins gaċ cóṁairle leó ba ḋiaṁaire agus ba ḋírgréiḋíġe 'ná 'ċéile; a n-ainimneaċa go léir curṫa síos go Baile Áṫa Cliaṫ aige agus fiaċa a gcoḋ' fola geallta ḋó, agus a lán de'n airgead fola 'n-a ṗóca aige an uair sin féin! Ba ṫúisge leó go mór a cóṁairle ġlacaḋ 'ná cóṁairle sagairt a ġlacaḋ—go dtí go ḃfeacadar ansúd é, sa ċúirt, ag freagairt ceisteana, agus gaċ aon ḟocal d'á dtagaḋ as a ḃéal ag fásgaḋ na cnáibe níba ḋéine ar a muineálaiḃ. Ba ṫruaġ an radarc é!

"Aċ," adéarfaiḋ duine, b'ḟéidir, "má ḃí aoinne aṁáin 'n-a ropaire fill féaċ ar na mílte a ḃí fíor-ḋílis, daoine do ċaillfeaḋ an t-anam seaċt n-uaire níba ṫúisge 'ná mar a ḋéanfaidís feall de'n tsórd san."

Agus náċ ṡiné donas an sgéil ar fad! Na mílte ann d'ḟearaiḃ breaġṫa cróḋa dílse deaġ-aigeanta, agus neart d'aon ropaire aṁáin iad go léir do ċroċaḋ nó do ċur an loċ amaċ, agus an gnó, gur ċailleadar a raiḃ an saoġal acu leis, i dteannta a sláinte, b' féidir, do ċailleaṁaint leis, neart dó an gnó san do ċur ar neaṁníḋ i n-aon lá tiubaisteaċ aṁáin, tar éis blianta fada beiṫ caiṫte 'ġá saoṫruġaḋ agus 'ġá ṫabairt ċun raṫṁaireaċta. Cuirean an t-aon informer aṁáin saoṫar na mílte fear fóġanta ar neaṁníḋ.

"Agus náċ ait an sgéal a ráḋ ná féadfaí gnó ḋéanaṁ ar slíġ ná fágfaḋ ar ċumas aon informer doċar a ḋéanaṁ ḋó?"

Ní féadfaí. Níor féadaḋ riaṁ agus ní féadfar go deó. Ní féidir é. An faid a beiḋ droċ ḋlíġṫe d'á ndéanaṁ, dlíġṫe a ċuirfiḋ rómpa éagcóir a ḋéanaṁ ar ḋaoine macánta, beiḋ na daoine macánta san

ag éirġe i gcoinnib na ndroċ ḋliġṫe sin. Ansan beiḋ luċt na ndroċ ḋliġṫe do ḋéanaṁ ag breabaḋ na ropairí ċun sgéiḋ ar na daoine macánta agus iad a ṫaḃairt ċun na croiċe. Dliġṫe éagcórṫa, dliġṫe ċun robála, fé ndear an droċ obair go léir. As na droċ ḋliġṫe a ḋ'ḟásan an t-informer.

Ċuir an dlíġ agus an t-informer deire leis an éirġe amaċ. An deiċ míle fear a ġluais amaċ ó Ċorcaiġ níor ḃ' ḟada go ḃfeacadar ná raiḃ aon ṁaiṫ 'n-a ngnó; go raiḃ na cinn a ḃí ċun na h-oibre go léir do sciúrsuġaḋ, go raḃadar daingean fé ġlasaiḃ na bprísún. Ansan ní raiḃ le déanaṁ ag gaċ aoinne aċ dul fé ċeilt go dtí go ḃféadfaḋ sé imṫeaċt tar farraige a gan ḟios dos na slóiġte luċt faire a ḃí ag muintir Ṡasana ar na cuantaiḃ.

Ṫánamair go léir abaile ó'n gcoláisde nuair a ṫáinig an samraḋ, agus ní raiḃ orainn siúḃal abaile. Ḃíos féin, mar a dúḃart, ag déanaṁ gnóṫa sagairt sa paróiste sin Ċill Ṡeanaiġ. Ḃí an t-informer tar éis oibre na ḃFíníní do ḃriseaḋ agus do sgaipeaḋ agus do ċur ar neaṁníḋ. Ḃí formór na gceann-urraiḋ daingean fé ġlasaiḃ na bprísún nó díbearṫa an loċ amaċ le daor-ḃreiṫiḃ dlíġe. An dlíġ nár ḟéad an ceart a ḋéanaṁ agus muintir na h-Éireann do ċosaint ar an éagcóir a ḃí ag an landlord 'á ḋéanaṁ orṫa ḃí sí ollaṁ go maiṫ ar ṁuintir na h-Éireann do ḋaoraḋ agus do ċur tar farraige nuair a ṁeasadar féin iad féin do ċosaint ar an éagcóir sin.

Aċ ḃíoḋ go raiḃ formór na gceann-urraiḋ fé ġlasaiḃ, nó curṫa anonn, ḃí raint acu fós gan taḃairt ċun láṁa. Ḃí ar an raint sin ceann-urraiḋ oirḋeirc de ṁuintir Ċeallaiġ. Ḃí an tóir 'n-a ḋiaiġ go teiṫ, aċ

do ḟleaṁnuiġ sé anonn go Sasana, é féin agus Captaen Déiseaċ. Nuair a ḃíodar ṫall i Manchester do ċonaic duine éigin de'n luċt faire é agus d'aiṫin sé é. Do gaḃaḋ é láiṫreaċ. Ḃí sé féin agus an Captaen i gcarra dúnta d'á mbreiṫ ċun an ṗrísúin. D'airiġ Fíníní na caṫaraċ an sgéal. Ċruinniġeadar tímpal ar an gcarra. Do ḃriseadar an glas agus do leigeadar an ḃeirt amaċ. Do marḃuiġeaḋ an fear a ḃí 'ġá gcoimeád, aċ tionóisg ab eaḋ an marḃ-uġaḋ. D'imṫiġ an ḃeirt, aċ do rugaḋ ar ċúigear de'n luċt fuasgalta, agus do triallaḋ i marḃuġaḋ an duine iad, agus do daoraḋ ċun báis iad, ċun a gcroċta. Do fuaraḋ ar ball go raiḃ duine de'n ċúigear agus ná raiḃ sé sa n-áit i n-aon cor an lá san. Ḃí duine eile de'n ċúigear agus Cúnún ab ainim dó. Americánaċ ab eaḋ é ó ġéillsine. Ní raiḃ aon úġdarás ag dlíġ Ṡasana ós a ċionn. Ċóṁ luaṫ agus do h-airiġeaḋ ṫall i n-America go rabṫas ċun é ċroċaḋ ṫáinig teaċtaireaċt ḋána anall ó riaġaltas America 'ġá ráḋ le muíntir Ṡasana gan baint le h-é ċur ċun báis nó gur ḋóiḃ ba ṁeasa. Do sgaoileaḋ ċun siúḃail é. Do croċaḋ an triúr eile. Ḃíos i gCeann Tuirc ar Caibidiol, mé féin agus na sagairt eile a ḃain leis an áit, agus ṫáinig an tásg ċúġainn. Ḃí iongnaḋ agus fearg orainn go léir. Ḃí fios againn go léir gur le tionóisg a marḃuiġeaḋ an duine; ná raiḃ aoinne ciontaċ 'n-a ḃás. Ḃí fios againn, leis, go raiḃ muíntir Ṡasana ag imṫeaċt as a meaḃair le sgannraḋ roimis na Fíníní agus go rabadar ar buile le feirg, a ráḋ gur ḟéad na Fíníní a leiṫéid de sgeón a ċur ionta. Mar ġeall ar an ngráin a ḃí ag muíntir Ṡasana ar na Fíníníḃ agus ar ṁuíntir na h-Eirean iseaḋ do croċaḋ an triúr fear

san. Muna mbéaḋ an sgeón agus an sgannraḋ agus an ġráin a ḃí istiġ i gcroiḋe ṁuintir Ṡasana ní croċfaí na fir.

Nuair a ḃí an triúr 'n-a seasaṁ ar ċlár na croiċe agus an téad ar ṁuineál gaċ fir acu, do ṗógadar a ċéile agus díreaċ sar ar baineaḋ an clár ó n-a gcosaiḃ, "A Ḋia, saor Éire!" ar siad. Do lean an focal san i mbéalaiḃ Éireannaċ ó ṡin, agus leanfaiḋ an ḟaid a ḃeiḋ duine de ṡlioċt Gaeḋal beó ar ṫalaṁ na h-Éireann. Agus, an ḟaid ċéadna díreaċ, beiḋ clú an trír sin ag dul i méid agus i n-oirḋearcas, agus beiḋ aiṫis Ṡasana ag dul i ngráinneaṁlaċt.

XVII

i gCill Ṡeanaiġ agus i gCill Úird

An ḟaid a ḃíos i bparóiste Ċill Ṡeanaiġ ḃí orm ḋá Aifreann do ráḋ gaċ aon Doṁnaċ agus gaċ aon lá saoire. Ṫugainn seanmóin uaim ag gaċ Aifreann díoḃ, seanmóin ar Ḃéarla ag Aifreann díoḃ, agus seanmóin ar Gaeluinn ag an Aifreann eile. Tá trí séipéil sa ṗaróiste, séipéal i gCill Ṗeadair, séipéal sa Ġleanntán, agus séipéal ag Beinn na Miol. Ní foláir Beinn na Miol a ṫabairt air, mar tá Beinn eile siar ó-ḋeas uaiḋ agus Beinn na Leaċt a tugtar air. Is minic a ṫáinig glaoḋaċ ola sa n-oiḋċe ċúġam ó Ḃeinn na Leaċt.

Is cuiṁin liom aon ġlaoḋaċ ola aṁáin díoḃ agus

ní baoġal ná go gcoimeádfaḋ cuiṁne air. Do riṫ buaċaill ċúġam isteaċ agus saoṫar air i dtreó gur ar éigin ḟéad sé labairt.

“Tá fear ag fáġail báis, a Aṫair,” ar seisean.

“Canad?” arsa mise.

“Ṫiar ar Ḃeinn na Leaċt, a Aṫair,” ar seisean.

“Cad ’tá air?” arsa mise.

“Do ḟloig sé a ṫeanga, a Aṫair!” ar seisean.

“Aililiú!” arsa mise, “conus ḟéadfaḋ sé a ṫeanga do ḟlogaḋ?”

“Ḃí sé ag ól bainne raṁir, a Aṫair,” ar seisean, “agus do ḟloig sé siar a ṫeanga i n-aonḟeaċt leis an mbainne. Ní’l aon ḟocal cainte aige,” ar seisean, “agus nuair ḟéaċamair isteaċ ’n-a béal níor ḟéadamair aon radarc fáġail ar a ṫeangain. Is baoġalaċ ná béarfair ’n-a ḃeaṫaiġ air, a Aṫair,” ar seisean.

Ċomáinear liom siar. Do rugas ’n-a ḃeaṫaiġ air. Ḃí a ċaint aige nuair a ṡroiseas é.

“Airiú, cad fé ndeara ḋuit do ṫeanga ḟlogaḋ!” arsa mise leis.

“Ó ṁaise!” ar seisean, “an breallán buaċalla san!” ar seisean. “Ḃí tart orm agus d’ólas an deoċ ró ṫapaiḋ, agus ṫáinig crampa nó rud éigin de’n tsórd san am’ sgórnaiġ i dtreó gur crap mo ṫeanga siar ar fad am’ ċúlcraos agus gur ṁeas sé siúd gur b’ aṁlaiḋ a ḟloigeas mo ṫeanga! Ní’l aon ċiall aige!”

Ḃí an crampa imṫiġṫe a’ sgórnaiġ an ḟir ḃoiċt i dtreó ná raiḃ aon ġáḋ le h-ola aige, agus ṫánag-sa abaile air mo ṡuaiṁnear.

Ní gan ċúis a tugtar Beinn na Leaċt ar an mbaile sin. Táid na leaċtana ann. Tá ar dtúis ann ḋá roṫ ṁóra leaṫana cloċ, roṫ mór lasmuiċ agus an roṫ

eile laistiġ dé sin agus iad aoinneaċ. De ċloċaiḃ, curṫa 'n-a seasaṁ, mar ḃéaḋ cloċa roilige, atá an dá roṫ san déanta. Tá ansan, siar ó-ḋeas ó'n roṫ amuiċ, ḋá líne cloċ agus na cloċa 'n-a seasaṁ ar an gcuma gcéadna, agus an dá líne fan a céile, agus gan iad ró ḟada amaċ ó ċéile. Ní cuiṁin liom anois cad é an ḟaid a déarfainn a tá ionta, aċ is dóiċ liom go rabadar ceaṫair nó cúig de ḟlataiḃ nó mar sin. Ḃí cúpla cloċ nó trí ṫiar ag an gceann ṫiar díoḃ 'ġá dtaḃairt ċun a ċeile i dtreó gur ṗarallelogram iad. Tá breis agus ceiṫre bliana agus daċad ó ċonac iad.

Tá bóṫar siar ó Ḃeinn na Míol go Nead an Ḟiolair agus go Cill Ċóirne. Mórán blianta san a dtánag-sa go Beinn na Míol ḃí sagart áirigṫe 'n-a ċóṁnuiġe i gCill Ċóirne. Do buaileaḋ breóiṫe é. Ċeap sé go mbéaḋ sé tagaiṫe ċuige féin i gcóir an Doṁnaiġ a ḃí ċuige, aċ ní raiḃ. Ḃí sagart a ḃí báiḋeaṁail leis toir i mBaile na Móna. Ċomáin sé teaċtaire soir um ṫráṫnóna Dé Saṫarainn 'ġá iaraiḋ ar ṡagart Ḃaile na Móna teaċt, dá mb' ḟéidir é, agus an t-Aifreann do ráḋ tar a ċeann i gCill Ċóirne. Ḃí capall ana ṁaiṫ ag sagart Ḃaile na Móna agus "Spíorac" an ainim a ḃí aige ar an gcapall. D'eiriġ sé go moċ ar maidin Dé Doṁnaiġ agus siúd siar é, siar Aṫ an Dalláin, siar Beinn na Míol, siar Gleann na h-Aiṫriġe, siar go Nead an Ḟiolair agus go dtí séipéal Ċill Ċóirne. Dúḃairt sé an t-Aifreann díreaċ ar an uair a ḃí ceapaiṫe, gan aon neómat riġnis. Is dóċa go mb' ḟéidir go raiḃ taiṫíġe ag cuid de'n pobul ar an Aifreann a ḃeiṫ tamall beag deireanaċ. Pé sgéal é, ḃí a lán acu déanaċ ċun an Aifrinn an ṁaidean san. Ḃí an sagart ag dul soir

a ḃaile aṫrís tar éis an Aifrinn do ráḋ, agus ḃuail cuid de'n ṗobul uime ar an mbóṫar. Iadsan ag teaċt go dtí an t-Aifrean agus an t-Aifrean ráiḋte aige-sean. Ḃí air ḃeiṫ i n-am ċun Aifrinn do ráḋ an lá céadna i mBaile na Móna tar éis dul aḃaile ḋó. Do laḃair sé le cuid des na daoine a ḃí déanaċ.

"Ohó!" ar seisean.

> "Gríosaċ, a ċodail i mBaile na Móna,
> Do sgiob sé an t-Aifrean ó ṁuintir Ċill
> Ċóirne!"

Ṫagaḋ glaoḋaċ ola ċúġam go minic aníos ar fad ó ḃruaċ Aḃan Móire, agus is minic gur i lár na h-oiḋċe ṫagaḋ sé. Uaireanta, b' ḟéidir, ḃeinn tar éis ḃeiṫ ṫíos ann i gcaiṫeaṁ an lae, ag déanaṁ gnóṫa Doṁnaiġ nó ag taḃairt turus ar sgoileanaiḃ. Ansan b' ḟéidir, nuair a ḃeinn am' ṡáṁ-ċodla, i lár na h-oiḋċe, ṫiocfaḋ an glaoḋaċ ola, agus ċaiṫinn eiriġe agus imṫeaċt síos aṫrís. Aċ ḃíos óg láidir an uair sin agus ní ḃíoḋ puinn ḃinne agam ar neiṫiḃ de'n tsórd san.

Gaeluinn a laḃraḋ gaċ aoinne liom an uair sin nuair a ṫéiġinn mar sin ag cur na h-ola orta. Na teaċtairí féin, bíoḋ go mbíoḋ cuid acu óg go maiṫ, is Gaeluinn a laḃraidís liom.

An sagart paróiste a ḃí os a gcionn ḃí Gaeluinn ḃreaġ aige. An t-Aṫair Tomás ua Muirṫe ab ainim ḋó. Andeas ó Ċairbre a ṫáinig sé. Ṫáinig sé andeas sar ar deireaḋ dá ḋóiseas de ḋóiseas Ċluanaċ agus Rosa. Ḃí sé suas le deiċ mbliana agus trí fiċid nuair a ḃíos-sa agus é féin i bparóiste Ċille Ṡeanaiġ. Do ṁair sé go dtí go raiḃ sé aon ḃliain

déag agus ceiṫre fiċid. Nuair a ḃíos-sa bliain agus ráṫa i gCill Ṡeanaiġ ċuir an t-Easbog soir go Cill Úird mé, agus beagán aimsire 'n-a ḋiaiġ san ċuaiḋ an t-aṫair Tomás ó-ḋeas go h-Iniscairṫe. Anſan isead fuair sé bás agus é aon ḃliain déag agus ceiṫre fiċid, tar éis é ḃeiṫ trí fiċid blian 'n-a ṡagart. Ḃí obair ċruaiḋ air cuid de'n aimsir sin. Ċonaic sé an droċ ṡaoġal go léir. Ċonaic sé na daoine ag fáġail ḃáis cois na gclaṫaċ agus ar na bóiṫriḃ —— agus an biaḋ ag imṫeaċt tar farraige ċun cíosa déanaṁ dos na máiġistiriḃ talṁan. Ní féidir liom cuiṁneaṁ air anois féin gan buile feirge teaċt orm.

Is cuiṁin liom go maiṫ an lá fágas Beinn na Míol agus mé ag dul go Cill Úird soir. Do cuireaḋ ríġneas éigin ar leitir an Easboig. Níor ṫáinig sí ċúġam go dtí ar maidin Dé Saṫarainn. Níor ṁór ḋom ḃeiṫ i gCill Úird ar maidin Dé Doṁnaiġ a ḃí ċúġainn ċun dá Aifrean do ráḋ, an ċéad Aifrean acu amuiċ i n-Araiglinn, agus Aifrean a dóḋéag i gCill Úird.

Ḃí láir ṁaiṫ agam agus trap beag dear éadtrom. Ċomáineas liom isteaċ go Malla agus an bóṫar soir ó Ṁalla. Nuair a ḃíos cúpla míle soir ó Ṁalla ṫugas fé ndeara an lá ag dorċuġaḋ.

“Tá eagal orm go mbeiḋ tóirneaċ againn,” arsa mise am' aigne féin.

Le n-a linn sin d'airiġeas foṫram trom láidir éigin nár airiġeas riaṁ a leiṫéid eile.

“Ní tóirneaċ é sin!” arsa mise am' aigne.

Do stadas an láir agus d'ḟanas tamall am' stad féaċaint an aireoċainn arís é. Níor airiġeas. Ḃíos ag cuiṁneaṁ agus ag cuiṁneaṁ féaċaint cad leis

go ṡamlóċainn é. Ṫeip orm cuiṁneaṁ ar aon tsaġas foṫraim a ċuirfinn i gcomparáid leis. Ḃí sé ana láidir, ana ṫrom. Ba ḋóiċ le duine go raiḃ sé sa spéir agus sé ṫalaṁ i n-aonfeaċt. Dá gcuireaḋ sé an tarna guṫ as d'féadfainn, b' féidir, tuairim éigin a ṫaḃairt cad é an saġas foṫraim é, aċ níor ċuir. Ċomáineas liom agus d'imṫiġ sé ar mo ċeann.

Fuaras an bóṫar ó Ṁalla go Cill Úird níba sia go mór 'ná mar a ṡíleas. Ḃí sé ag déanaṁ amaċ ar a dóḋéag sa n-oíḋċe nuair a ṡroiseas an áit. Do ċailleas raint ṁaiṫ aimsire, tar éis na h-oíḋċe teaċt orm, ag glaoḋaċ ar ḋaoine a ḃí 'n-a gcodla agus ag cur tuairisge na sliġe orta. Do ṡroiseas Cill Úird. Ḃí na dóirse go léir dúnta agus na daoine 'n-a gcodla. Ċonac solus i n-aon tiġ aṁáin. Ṫugas aġaiḋ ar an solus. Do ġlaoḋas ar ṁuíntir an tiġe. Ṫáinig bean ċun an dorais ċúġam. D'innseas di cé r' b' é mé, agus d'fiafraiġeas di a' bféadfaḋ sí ḃeiṫ istiġ a ṫaḃairt dom go lá, mar go raiḃ orm dul amaċ go moċ ar maidin go h-Araiglinn ċun an Aifrinn do ráḋ ann.

"Oċón, a Aṫair," ar sise, "taḃarfaḋ agus fáilte; agus go deiṁin féin ní ró ṁaiṫ an ċóir is féidir dom a ċur ort, a Aṫair," ar sise. "Aċ bíoḋ an ċóir olc nó maiṫ ní ró ḟada a ḃeiḋ an tiġ seo againn ċun ḃeiṫ istiġ a ṫaḃairt d'aoinne ann. Táimíd féin le cur amaċ as ar maidin Dé Luain! Tar isteaċ, a Aṫair," ar sise.

Ċuas isteaċ. Ḃí tiġ folaṁ amuiċ sa ċlós agus ċuireas mo láir isteaċ ann agus ṫugas rud le n-iṫe di. Ḃí san agam sa trap beag. Do cuireaḋ cóir ċodlata orm féin ċóṁ maiṫ agus d'féad na daoine boċta é. Ḃíos am' ṡuiḋe ar maidin ar an gcéad

folus. Ṫug bean an tiġe stiúruġaḋ agus cóṁarṫaí an ḃóṫair dom agus do ġluaiseas, am' ċarra beag, soir go dtí an droċad atá ar aḃainn Araiglinn; soir ó-ṫuaiḋ tré Ḃaile na Páirce, mór-ṫimpal i radarc an treana ċaisleáin atá 'n-a seasaṁ ar ṁullaċ cnucáin ar an dtaoḃ ṫiar de'n aḃainn, d' aḃainn Araiglinn; ṫar na h-aḃan arís, soir ó-ṫuaiḋ, go dtí gur ṡroiseas an crosaire mar a n-iompuiġtear siar go dtí Cúil Múċan. Do leanas an bóṫar díreaċ soir ó-ṫuaiḋ fé ḃun Ḃaile na mḂodaċ. Ansan do ṡroiseas droċad eile agus ċuaḋas tar aḃainn siar agus suas cnucán, agus ḃíos ag séipéal Araiglinn. Séipéal nua ab eaḋ é. Ḃí sé ana árd, agus do luiġ-eaḋ an ġaoṫ go mór ar an gcnucán nuair a ḃíoḋ aon ṗuinn nirt inti. Tá ḋá ṡruṫán ḋeasa ag teaċt ċun a ċéile ṫoir ṫíos ag bun an ċnucáin, agus deinean an cnucán poiṫín mór do'n ínse beag atá ṫíos idir an dá ṡruṫ. Níor ḟéadas gan a ṁeas gur mór an truaġ nár deineaḋ an séipeál ṫíos ar an ínse sin i n-inead é ḋéanaṁ ṫuas ar ṁullaċ an ċnucáin. Ínse an Ċlampair an ainim a tugtar ar an ínse sin.

Nuair a ḃí an pobal cruinniġte dúḃairt an t-Aifrean dóiḃ, agus ansan ṫugas aġaiḋ siar ó-ḋeas arís ar Ċill Úird, agus ḃíos ann ar a dóḋéag ċun an tarna h-Aifrinn do ráḋ ann. Ḃí iongnaḋ a ċroiḋe ar an sagart paróiste nuair a ċonaic sé ag teaċt mé. Ḃí ḟios aige go raiḃ an sagart a ḃí aige róṁam imṫiġte, aċ ní raiḃ ḟios aige go raḃas-sa tagaiṫe. Ḃí sé ar buile ċúġam nuair nár ṫugas aġaiḋ ar a ṫiġ féin. D'innseas dó conus mar a ḃí sé ró ḋéanaċ sa n-oiḋċe nuair a ṡroiseas an áit agus ná raiḃ ḟios agam cá raiḃ a ṫiġ.

Ar maidin Dé Luain a ḃí ċúġainn ḃíos ag féaċaint

ar ṗáipéar. Níor ċuireas suím ró mór i n-aon rud d'á ḃfeaca ann go dtí gur luiġ mo ṡúil ar an méid seo, .i. "Extraordinary occurrence. About 2 o'clock, p.m. on Saturday last a distinct shock of earthquake was felt in the neighbourhood of Mallow. It was accompanied by a loud subterranean noise which lasted only a moment. Several persons felt the shock and heard the sound."

Ṫuigeas ansan cad é an bríġ a ḃí leis an ḃfuaim úd d'airiġeas agus mé cúpla míle soir ó Ṁalla Dé Saṫarainn roimis sin. Tráṫ éigin sa ḃfóġṁar, sa ḃliain d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad trí fiċid a h-oċt, isead do h-airiġeaḋ an foṫram san agus do moṫuiġeaḋ an t-aon luasgaḋ talṁan aṁáin sin, i n-aice Ṁalla. Níor ṁoṫuiġeas-sa an luasg, toisg mé ḃeiṫ sa ċarra, is dóċa, agus an carra ag gluais-eaċt.

An faid a ḃíos i gCill Úird an uair sin ṫugas breis agus bliain am' ċóṁnuiġe i dtiġ atá ar ċnucán os cionn droiċid Araiglinn, tímpal míle soir síos ó'n mbaile beag ar a dtugtar Cill Úird. Do h-innseaḋ dom go raiḃ an Barún Pigott 'n-a ċóṁnuiġe sa tiġ ċéadna nuair a ḃí sé óg, nuair a ḃí sé 'n-a ṁacléiġinn, agus go raiḃ seómra beag aige ar ṁullaċ caraige laistiar de'n tiġ agus go dtugaḋ sé a lán d'á aimsir sa tseómra san i n-aonar ag déanaṁ foġluma. Ḃí sé 'n-a ḃreiṫeaṁ i mB'l'Áṫa Cliaṫ nuair a ḃíos-sa am' ċóṁnuiġe sa tiġ. Tiġ ana ḋeas ċun cóṁnuiġṫe isead an tiġ an faid a ḃíon an samraḋ ann, aċ tá sé 'n-a seasaṁ ar ġruaḋ an ċnucáin ar an dtaoḃ ṫuaiḋ, agus nuair a ṫagan an geiṁre beirean an fuaċt air go h-ana ḋian. Baile-idir-ḋá-aḃainn an ainim a tugtar ar an mbaile. Ruiṫean aḃa Araiglinn isteaċ

sa n-Aḃainn Ṁóir lastoir de'n ḃaile, agus ruiṫean an Ḟuinsion isteaċ sa n-Aḃainn Ṁóir céadna laistiar de'n ḃaile, agus fágan san an baile idir an dá aḃainn. Tá seana ċaisleán tamall ó-ḋeas ó'n áit 'n-a ḃfuil an tiġ, agus an Riġṫeaġlaċ a tugtar mar ainim air. “Rathealy” a tugtar i mBéarla air, i dtreó gur ḋóiċ le duine gur ó ḋuine éigin de ṁuintir Éaloiġṫe a tugaḋ an ainim. Sin mar a loitean an Béarla gaċ aon rud Gaeḋlaċ go mbíon aon teangaḃáil aige leis. Tá bóṫar breaġ réiḋ san ḃruaċ Aḃan Móire soir go h-Ínse an Léime agus go dtí an Baile Duḃ agus go Lios Mór, agus as san go Ceapaċ Ċuinn.

Ní fada a ḃíos ar an gcnucán úd i mBaile '-dir-ḋá-Aḃainn nuair a ḃí eolus maiṫ curṫa agam ar na bóiṫriḃ go léir, a ḃfuil tríd an bparóiste ḋíoḃ. Do h-innseaḋ dom go raiḃ tobar beannuiġṫe sa ċúinne ṫoir de'n ṗaróiste agus gur “Tobar na h-Ola” a tugtí air. Ċóṁ luaṫ agus d'airiġeas é beiṫ ann ċuas soir go ḃfeicfinn é. Áit ana uaigneaċ iseaḋ an áit 'n-a ḃfuil sé. Tobairín deas iseaḋ é, agus uisge ana ḃreaġ ann. D'ólas deoċ as agus ṫaiṫn sé go mór liom. Do h-innseaḋ dom go mbíoḋ daoine ag taḃairt turus ann, mór-ṫímpal an tobair, agus go mbíoḋ cóṁċalán ann uair sa mbliain. Do h-innseaḋ dom gur ṫárla, nuair a ḃí cóṁċalán éigin acu ann agus mórán daoine cruinniġṫe ann, gur eiriġ bruiġean fíoċṁar eatarṫa agus gur doirteaḋ fuil ann, mórán dé, agus ansan gur cuireaḋ mallaċt ar an áit, agus gur tugaḋ “Tobar na Fola” ar an dtobar i n-ineaḋ “Tobar na h-Ola.”

XVIII

SÉAMUS FRÉINÍ, AN FOĠLUIḊE

An bóṫar mór ó Ċorcaiġ go Baile Áṫa Cliaṫ, bóṫar an ċóiste, mar a tugtar air, is tré Ċill Úird ó-ṫuaiḋ a ġaḃan sé, tré lár na gcnuc. Táid na cnuic ana uaigneaċ. Raint aimsire ó ṡin ḃíodar níos uaigniġe go mór 'ná mar atáid siad anois, agus 'ná mar a ḃíodar nuair a ḃíos-sa sa ṗaróiste. Ḃíoḋ foġluiḋe ar an mbóṫar san agus ḃíoḋ sé ag robáil na ndaoine. Do ṫárla go raiḃ file n-ar ḃ' ainim ḋó Éamonn de Bál ag gaḃáil an bóṫar lá. Ṫáinig sé ċun áite a ḃí ana uaigneaċ. Do ṗreab an foġluiḋe ċuige amaċ ó ċlaiḋ an ḃóṫair. Séamus Fréiní ab ainim do'n foġluiḋe. Ṫóg sé suas a ṗiostal ar aġaiḋ an ḟile amaċ.

“Sín ċúġam aon airgead atá agat,” ar seisean.

“Ní'l aon leaṫpinne airgid agam-sa, a ṁic ó,” arsa'n file. “Tar anso agus cuardaiġ mé má's dóiċ leat go ḃfuil,” ar seisean.

D'ḟéaċ Fréiní air.

“Pé 'cu 'tá airgead agat nó ná fuil,” ar seisean, “ní'l puinn d'á ḋeaḃraṁ ort. Ċím go ḃfuil bróga nua ort,” ar seisean, “pé ball 'n-a ḃfuarais iad.” D'ḟéaċ sé síos ar a ċosaiḃ féin agus ar na seana ḃrógaiḃ briste a ḃí orṫa. “Is dóiċ liom,” ar seisean, “go n-oireaṁnfaḋ na bróga nua san mise. Bain díot iad.” B'éigean ḋó. “Caiṫ ċúġam a leiṫ iad,” arsa Fréiní. Do ċaiṫ. “Druid uaim síos ansan tamall anois,” arsa Fréiní.

Do ḋruid. Ansan do ḃain Fréiní ḋé a seana

ḃróga féin agus ċuir sé uime na bróga nua. Nuair a ḃíodar ar a ċosaiḃ do ṡeasaiṁ sé suas agus do ḃreiṫniġ sé conus a d'oireaṁnadar é.

“Ó,” ar seisean, “táid siad go h-áluinn! go h-áluinn ar fad! Táid siad ċóṁ h-oireaṁnaċ dom agus dá mba dom féin a déanfaí iad. Seo,” ar seisean, “bíḋis sin agat-sa,” agus caiṫ sé na seana ḃróga ċun an file.

Ċuir an file na seana ḃróga uime agus ċomáin sé leis ar a ċuaird féin agus d'imṫiġ Fréiní an cnuc amaċ.

D'airiġ file eile sgéal na mbróg. Ḋein sé an ḃérsa so:—

“Is brón liom an sgeón so do ġlacais, a Éamoinn,
Mar ċóḃaċ neaṁċróḋa gan neart 'n-a ġéagaiḃ;
'S gur ḋóiċ linn, dar ndóċaint, gur ċeap le céad tú!
'S do ḃróga do ṡeólaḋ 'n-a ġlaic ċun Fréiní!”

Ḃí an ḃérsa san ag dul ó ḃéal go béal. D'airiġ Éamonn é. Ṫug sé an freagra so air:—

“A óigfir naċ feóllta do ċanas ḃérsa,
Ní dreóileaċt neaṁċróḋa do ḃain dom féinig,
Aċ rógaire ar ḃóṫar do ġread le pléir mé,
'S nár ṁó aige siúd feóirling 'ná anam Éamoinn!”

Do h-innseaḋ dom gníoṁ eile a ḋein an Fréiní céadna. Do ġluais an cóiste lá ó Ċorcaiġ. Ḃí bean ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ ar an gcóiste agus níor féad sí gan ḃeiṫ ag caint. Níor stad a béal aċ 'ġá fiafraiġe de gaċ aoinne eile d'á raiḃ ar an gcóiste ar

ḋóiċ leis go raiḃ aon ḃaoġal go mbuailfeaḋ Fréiní úmpa.

"Tá míle púnt anso agam," adeireaḋ sí, anois agus arís, "agus cad a ḋeanfad i n-aon ċor má ḃuailean sé umainn!"

Do ċuireadar an bóṫar ḋíoḃ gan aon ḃárṫan go dtí gur ḟágadar Cill Úird laisteas díoḃ agus go raḃadar ag déanaṁ ar an sliaḃ. Nuair a ḃíodar sa n-áit ab uaigniġe de'n tsliaḃ siúd ċúċa Fréiní. Ċóṁ luaṫ agus do laḃair Fréiní le fear na gcapall do stad an cóiste. Ṫáinig Fréiní go dorus an ċóiste agus a ṗiostal ar leiḃéal aige.

"Seaḋ, a ċáirde ionṁuine, ná bíoḋ aon aċran againn, aċ síniḋ amaċ ċúġam pé airgead atá agaiḃ."

Ḃí fear ann nár laḃair puinn ó ḟág sé Corcaiġ. Do ḃéic sé amaċ, agus é ag gol le sgannraḋ, ċóṁ luaṫ agus do laḃair Fréiní.

"Ó, a ḋuin'uasail," ar seisean, agus ṫarraing sé amaċ a raiḃ d'airgead 'n-a ṗóca aige, lán a ġlaice de ṁion-airgead, "sin aḃfuil d'airgead agam-sa agus ná láṁaiġ mé! Seo ḋuit é aċ gan mé ṁarḃuġaḋ. Ní ḟeadar an mór an t-airgead atá ag aoinne eile anso, aċ féaċ, tá míle púnt ag an mnaoi uasail sin ansan. Sín ċuige an míle púnt san atá agat, a ḃean uasal, i dtreó ná láṁfaiḋ sé sinn!"

B'éigean di an míle púnt a ṫaḃairt do Fréiní. Ḃí Fréiní ag gáirí agus a ċúis aige. Níor ċuaiḋ sé ró ḋian ar an gcuid eile acu. Ṫóg sé pé méid a ṫugadar dó agus d'imṫiġ sé. Ansan iseaḋ ḃí an ċaint ag an mnaoi a ċaill an míle púnt. Níor stad a béal aċ ag mallaċtaiġe agus ag sbídiúċán ar an ḃfear a sgéiḋ uirṫi. Níor laḃair seisean a ṫuille. Do ṡroiseadar caṫair Ḃaile Áṫa Cliaṫ. Ċóṁ luaṫ agus

do stad an cóiste, istiġ sa ċaṫair, ċuir an fear ciúin a láṁ 'n-a ṗóca agus ṫarraing sé amaċ blúire páipéir agus ṡín sé ċun mná na cainte é.

“Seo,” ar seisean, “sin é do ṁíle púnt agat.” Ordúġaḋ míle púnt ar ḃanc Ḃaile Áṫa Cliaṫ ab eaḋ an blúire páipéar.

“Féaċ,” ar seisean, “tá deiċ míle púnt anso agam-sa, agus tá an t-airgead san agam 'á ṫabairt anso ó ḃanc Ċorcaiġe go dtí banc Ḃaile Áṫa Cliaṫ. I n-ór atá sé agam. Ḃí eagal orainn an t-ór d'ḟágáilt i gCorcaiġ mar d' airiġeamair go raḃṫas ar tí an banc i gCorcaiġ do ḃriseaḋ. B'éigean dom mo ṡeans a ġlacaḋ le Fréiní agus an t-ór a ṫabairt liom. Mura mbéaḋ tusa agus do ṁíle púnt ḃí mo ḋeiċ míle imṫiġte uaim-se.”

Nuair a ċonaic an bean an ainm a ḃí ṫíos ar an mblúire páipéir ḃí sí sásta. Ḃí aiṫne ṁaiṫ aici ar an ḃfear n-a raiḃ a ainm ar an mblúire páipéir. B' é an fear céadna a ṫug di an blúire páipéir, aċ níor aiṫin sí i n-aon ċor é ḃí an ceilt ċóṁ maiṫ san air. Nuair innis sé di cé r' ḃ' é ḃí áṫas mór uirṫi.

Ní feadar-sa an fíor an scéal. Ní'lim aċ 'á innsint sé mar a h-innseaḋ dom é.

Do h-innseaḋ dom conus a marḃuiġeaḋ Fréiní sa deire. Do ḃuail sé uime ḋuin'uasal a ḃí tar éis raint ṁaiṫ airgid d'ḟáġail an lá san.

“Sín ċúġam an t-airgead san atá ansan agat,” arsa Fréiní leis.

“Is dóċa ná fuil aon dul uaiḋ agam,” arsa'n duin'uasal, agus ċaiṫ sé sparán trom ar an dtalaṁ uaiḋ. Do ċrom Fréiní ċun an sparáin do ṫógaint. Le n-a linn sin do ṡnap an duin'uasal piostal as a

ṗóca féin, agus ċuir sé pléar tríd an ḃfear a ḃí ar a ċromaḋ. Do ġoin an pléar san é, aċ níor ṁairḃ sé ar an spota é. Do ḋírig sé é féin agus ṫug sé aġaiḋ a ṗiostail féin ar an nduin'uasal. Ṁeas an duin'-uasal go raiḃ uair a ḃáis tagaiṫe. Do stad Fréiní gan an t-urċar do ċaiṫeaṁ.

“Ní ḃeiḋ t'anam-sa orm,” ar seisean. “Táim ag dul i láṫair Dé. Ní beag dom a ḃfuil am' ċoinniḃ.”

D'imṫiġ sé ṫar claiḋ. Raint laeṫanta 'n-a ḋiaiġ san do fuaraḋ marḃ é tamall ó'n áit.

Ḃí ana ḃáiḋ ag na daoine leis. Do rainneaḋ sé ar ḋaoiniḃ boċta cuid mór de'n airgead a ḃaineaḋ sé de ḋaoiniḃ saiḋḃre. Gan aṁras ní raiḃ sa rab-airne sin aċ “fial stial de leaṫar ḋuine eile.” Mar sin féin ḃíoḋ daoine buiḋeaċ dé, agus ṫugaidís beiṫ istiġ dó nuair a ḃíoḋ gáḋ aige leis go minic.

Ní le daoine boċta aṁáin a ḃíoḋ sé fial uaireanta. Ḃuail duin'uasal uime oiḋċe.

“Sín ċúġam a ḃfuil d'airgead agat!” arsa Fréiní leis.

Do ṡín an duin'uasal ċuige sparán mór airgid a ḃí aige.

“Féaċ anois, a Ṡéamuis,” arsa'n duin'uasal, “ní h-é mo ṫuairim go ndéanfá an méid sin orm dá dtuigṫá i gceart conus atá an sgéal agam.”

“Cad 'tá sa sgéal ná tuigim?” arsa Séamus.

“Ní liom-sa an t-airgead san i n-aon ċor, arsa'n duin'uasal. “Cíos é sin atá fáġalta agam indiu ó ṫineóntaiṫiḃ a leiṫéid seo de ṫiġearna talṁan,” 'ġá innsint dó cé r' ḃ' é, “agus caiṫfead-sa an cíos san do ṫaḃairt do'n tiġearna talṁan san pé ball

'n-a ṡoláṫróċad é. Ní ḃeiḋ sé siúd aon leaṫpinne ċun deiriġ leis an obair seo."

"An mar sin é?" arsa Séamus.

"Isead go deiṁin," arsa'n fear eile.

"Tá go maiṫ," arsa Séamus. "Ní ċuirfead-sa an cruaḋtan san ort-sa. Dá ḃféadainn an t-airgead a ḃaint dé féin ḃeinn sásta, aċ ní díot-sa is ceart dom a ċuid siúd a ḃaint. Seo ḋuit do sparán, aċ taḃair dom uait féin cúpla púnt ar iasaċt. Tá gnó áiriġṫe agam dé."

Do ṫug. Agus is 'mó lóisdín oiḋċe agus béile ṁaiṫ bíḋ a fuair Séamus i dtiġ an duin'uasal sin 'n-a ḋiaiġ san nuair a bíoḋ gáḋ go cruaiḋ aige le lóisdín oiḋċe agus le béile bíḋ.

Tá baile sa taoḃ ṫoir ṫuaiḋ de'n ṗaróiste agus Gort na Sgeiṫe an ainm a tugtar air. Tá an baile sin naoi míle ó Ċill Úird. Is minic a ṫagaḋ glaoḋaċ ola ċúġam ó'n mbaile sin i lár na h-oiḋċe. Do ḃínn am' ḋúiseaċt uaireanta agus d'airiġinn an teaċtaire agus é ag teaċt, ar sodar, ar muin capaill, agus "Gort na Sgeiṫe! Gort na Sgeiṫe!" adeir-eaḋ cosa an ċapaill sa tsodar ar an mbóṫar, agus mise am' ḋúiseaċt sa leabaiḋ ag éisteaċt leis an sodar, "Gort na Sgeiṫe! Gort na Sgeiṫe!" agus mé ag cuiṁneaṁ ar an naoi míle 'ṡlíġ a bíoḋ róṁam. Ní ġoilleaḋ an sgéal puinn orm, áṁṫaċ. Ċóṁ luaṫ agus bínn sa n-iallait agus ar an mbóṫar níor ḃ' ḟearr liom beiṫ sa leabaiḋ. Bíos óg an uair sin.

Tá áit ag bun Ġort na Sgeiṫe agus na Mianaċa a tugtar ar an áit. Do h-innseaḋ dom go raiḃ iarann d'á ṫógaint as an dtalaṁ ann raint aimsire ó ṡin, agus go ndéintí corcáin ann agus go gceannaiġeaḋ na cóṁarsain na corcáin sin, agus gur ċorcáin ṁaiṫe

iad aċ gur ḃ' ana ḋeacair iad a ċoimeád glan ar an dtaoḃ istiġ; gur ḋóċa ná glantí an t-iarann i gceart sa teine, nó sa ḃfúirnéis. Tugtar "an Fúirnéis," leis, mar ainim ar an mbaile.

XIX

An Staonaḋ ó'n Ólaċán

Ní ró ḟada a ḃíos tagaiṫe amaċ as an gcoláisde, críoċnuiġṫe am' ṡagart agus ag déanaṁ oibre sagairt ameasg na ndaoine, nuair a ṫugas níḋ fé ndeara. Ṫugas fé ndeara an díoḃáil tiubaisteaċ a ḃí ag an ólaċán 'á ḋéanaṁ do ṁuíntir na h-Éireann. Ċonac an ceárdaiḋe sáiḋte i dtiġ an taḃairne gaċ aon tráṫnóna Dé Saṫarainn, agus é ag fanṁaint ann go dtí go mbíoḋ páġ na seaċtṁaine imṫiġṫe, nó an ċuid ba ṁó ḋé, agus an ḃean agus an ċlann sa ḃaile gan béile na h-oíḋċe acu, gan, ḃ' ḟéidir, balcuis éadaiġ ar aon tslaċt; ansan, an fear san ar a leaḃaiḋ ar maidin Dé Doṁnaiġ agus gan é ábalta ar eiriġe ná ar ḋul fé ḋéin aon Aifrinn. Ċonac an ḃean agus a meaḃair bainte ḋi ó ḃeiṫ a d'iaraiḋ aire ṫaḃairt do'n ḟear san agus d'á ċlainn agus d'á ṫiġ, agus gan an t-airgead aici ċuige, í féin leaṫ lomraċta agus an ċlann leaṫ lomraċta agus an tínteán fuar folaṁ, gan teine ná aḋḃar teine, gan teas gan compórd. Ċonac an feirmeóir ag teaċt aḃaile

ar meisge ó'n aonaċ nó ó'n margaḋ, agus é féin agus a ċapall i gcontabairt tuitim i ndíg an bóṫair agus beiṫ báiṫte nó basgaiṫe, agus an t-airgead ba ċeart dó a ṫabairt leis abaile fágṫa aige ins na tigṫib tabairne a bí ar na crosairíb roimis; fágaltas fial fágṫa ins gaċ tiġ acu aige; nár mó leis feile tobac 'ná leaṫ ċoróinn ġeal do ċaiṫeaṁ uaiḋ ins gaċ tiġ tabairne acu; agus ansan, nuair a ṫagaḋ a ċiall dó amáireaċ 'n-a ḋiaiġ san, gur ḋóiċ le duine air gur b' ḟiú leaṫ-ṡobran an leaṫṗinne ruaḋ nuair a ḃéaḋ raint beag éigin aige 'á ṫabairt d'á ṁnaoi ċun rudaí ṡoláṫar do'n tiġ! Ċonac na h-uilc sin go léir agus na mílte olc eile 'n-a dteannta, agus do buaileaḋ isteaċ am' aigne gur ċeart dom iarraċt éigin do ḋéanaṁ ar ċur 'n-a gcoinnib, a beag nó a ṁór; dá mba ná tiocfaḋ liom a ḋéanaṁ aċ a beag féin, gur b' ḟearr é ḋéanaṁ 'ná gan aon rud a ḋéanaṁ.

Seo mar a tuigeaḋ dom ba ċeart tabairt fé'n obair, .i. a iarraiḋ ar gaċ aoinne staonaḋ ó gaċ deoċ meisgeaṁail. Ḃí fios agam go maiṫ go mbéaḋ mórán daoine agus gur ḋeacair iad do ṫabairt ċun an staonaḋ san do ḋéanaṁ. Ḃí fios agam, leis, nár ḃfoláir dom éadan ana ḋána beiṫ orm ċun a iarraiḋ ar aon duine an staonaḋ san do ḋéanaṁ gan mé féin 'á ḋéanaṁ ċóṁ maiṫ le các. Ṫuigeas nár ḃfoláir dom féin an tosnuġaḋ do ḋéanaṁ. Ċóṁ maiṫ do ḋeineas. Do ḋeineas an tosnuġaḋ. Ṡocaruiġeas m' aigne i láṫair Dé ar gan deoċ meisgeaṁail a ḋ'ól a tuille. Ansan do ċromas ar ḋaoine eile do ċóṁairliuġaḋ ċuige. Is cuiṁin liom aon ḟear aṁáin agus bíos 'á ráḋ leis gur ċeart dó an staonaḋ ḋéanaṁ. Ḃí gaċ aon leaṫsgéal aige ar bara a teangan dom ċun gan é ḋéanaṁ. Gaċ aon ċúis d'ár ṫug

sé dom ċun gan é ḋéanaṁ, ṫugas-sa cúis i gcoinniḃ na cúise sin dó ċun a ḋéanta. Fé ḋeire do ḃris ar an ḃfoiḋne aige agus duḃairt sé mar seo:

"Ṁaise go deiṁin féin, a Aṫair, ní fearr beiṫ siar ná aniar ar an sgéal, is maiṫ leis an sagart féin, nuair a ḃíon dinnéar maiṫ iṫte aige, a ḃraon beag puinns do ċur anuas ar an ndínnéar!"

"Tá dearmad sa méid sin ort," arsa mise. "Ní ḃlaisim aon ḃraon puinns coíḋċe ná aon ḃraon d'aon tsagas eile díġe a ċuirfeaḋ meisge ar ḋuine."

Do stad sé ar feaḋ tamaill agus iongnaḋ air. Ansan: "Asdó, a Aṫair," ar seisean, "caiṫim-se beiṫ amuiċ sa n-oíḋċe fé ḟuaċt agus fé ḟliuċra, agus do raġaḋ an fuaċt tré m' ċroíḋe dá mba ná h-ólfainn braon biotáile nó braon de ruḋ éigin teiṫ mar sin."

"Bím-se amuiċ sa n-oíḋċe, fé ḟuaċt agus fé ḟliuċra níos minicíġe 'ná mar a ḃíon tusa," arsa mise. "Bíon tú go sáṁ ar do leabaiḋ go minic nuair a ḃím-se sa n-iallait, ar ḃóṫar Ġort na Sgeiṫe, nó ar ḃóṫar Ínse an Léime, agus fearṫainn d'á stealladh orm le fuinneaṁ gaoiṫe, agus ní ḃíon aon ġáḋ agam le h-aon ḃraon biotáile nuair a ṫagaim abaile."

"Asdó, a Aṫair," ar seisean, "b'ḟéidir ná goillean anróḋ ort-sa ċóṁ mór agus ġoillfeaḋ sé ar ḋuine eile. Dá ḃfaiġinn droċ ḟliuċaḋ tiocfaḋ, b'ḟéidir, luiġċán trom orm mura n-ólfainn deoċ ṁaiṫ láidir biotáile ċun an ḟuaċta do ċur amaċ as mo ċroíḋe."

"Tá dearmad sa méid sin ort," arsa mise leis. "Is aṁlaiḋ a ċuirean an biotáile tuille fuaċta

isteaċ ionat i dteannta an fuaċta a ḃíon istiġ ionat roimis.”

D'ḟéaċ sé idir an dá ṡúil orm agus sult ar lasaḋ 'n-a ṡúiliḃ féin.

“Dar fiaḋ, a Aṫair, aċ siné an sgéal is greannṁaire d'ár airiġeas-sa de sgéaltaiḃ greannṁara riaṁ! Nuair ólaim braon de ḃiotáile ṁaiṫ, moṫuiġim an teas aige d'á ċur isteaċ am' ċroiḋe agus tré m' ballaiḃ beaṫa go léir.”

“Teas bréagaċ iseaḋ an teas san,” arsa mise leis. “Imṫiġeann sé go luaṫ 'n-a ḋiaiġ san, agus beireann sé leis, ar do ċuid fola, pé teas a ḃí ann roimis. Ansan téiġeann an fuaċt isteaċ ad' ċroiḋe ḋáiríriḃ, agus ní ṁoṫuiġeann tú an fuaċt san mar ḃaineann an biotáile an moṫuġaḋ asat.”

B' éigean dom eiriġe ḋé. Ḃí roinnt cainte de'n tsaġas céadna agam leis uaireanta 'n-a ḋiaiġ san. Ní raiḃ aon ṁaiṫ ḋom ann. Ní ḟéadfainn a ċur 'n-a luiġe ar a aigne go raiḃ aon díoḃáil sláinte sa “ḃraon ḋíġe.” Aċ pé caint a ḃí eadrainn ní ḋúḃairt sé focal amaċ ar a ḃéal, airís, i dtaoḃ “gur ṁaiṫ leis an sagart féin a ḃraon puins a ḋ'ḟáġail.”

Nuair a ḃíos am' ċóṁnuiġe ṫíos ar an gcnucán os cionn Droċaid Araiglinn ḃíoḋ orm teaċt aníos go Cill Úird ċun an Aifrinn do ráḋ agus ċun glaoḋaċ ola d'ḟreagairt sa tsráid ḃeag. Agus is minic gur i lár na h-oíḋċe do ṫagaḋ an glaoḋaċ ola. Ṫuigeas dá mbeinn am' ċóṁnuiġe ṫuas sa tsráid ḃeag go mbeinn i n-aice mo ġnóṫa ann, do ló agus d'oíḋċe. Aċ ní raiḃ tiġ le fáġail sa tsráid ḃeag.

Do lean an sgéal ar an gcuma san ar feaḋ breis agus bliain. Fé ḋeire do ṫáinig aṫaruġaḋ. Ḃí doċtúir 'n-a ċóṁnuiġe sa tsráid. Ṡocaruiġ sé ar

ḋul ċun cóṁnuiġṫe ó-ṫuaiḋ go Baile Ṁistéala. Ċóṁ luaṫ agus ḃí sé imṫiġṫe as an dtiġ a ḃí i gCill Úird aige do ṫógas-sa an tiġ, agus ṫánag aníos ċun cóṁnuiġṫe ann. Ḃíos i n-aice mo ġnóṫa ansan. D'á éaġmuis sin ḃíos meaḋonaċ sa ṗaróiste, agus ná bóiṫre díreaċ ó'n dtiġ agam soir go h-Ínse an Léime; agus soir ó-ṫuaiḋ go Baile na mBodaċ agus go Gort na Sgeiṫe; agus ó-ṫuaiḋ go dtí an barrac, mar a mbíoḋ an foġluiḋe, lá éigin; agus siar ó-ṫuaiḋ go dtí Bearna na Gaoiṫe, agus go dtí Caṫair Druinne, agus go dtí an Cnucán. Bóiṫre fada iseaḋ iad go léir, aċ ḃíoḋ dúbailt faid ionta nuair a ḃíos ṫíos ag droċad Araiglinn, mar do ċaiṫinn teaċt aníos ċun na sráide ċun dul ar na bóiṫriḃ eile aċ aṁáin bóṫar Ġort na Sgeiṫe agus bóṫar Ínse an Léime.

Ḃíoḋ gur ṫeip cuid de na seandaoiniḃ orm agus cuid des na daoiniḃ a ḃí i meaḋon aois, i dtaoḃ an ólaċáin, níor ṫeip na daoine óga orm. Ní raḃas aḃfad am' ċóṁnuiġe sa tsráid ḃeag nuair a ṫugas fé ndeara na gasrúin ḃeaga agus iad ag imṫeaċt fiain ar fuid na h-áiṫe gaċ aon tráṫnóna. Ċuiṁniġeas gur ṁaiṫ an rud seómra beag a ḋ'fáġail dóiḃ, agus leabair ḋeasa, agus iad do ċruinniuġaḋ ag léiġeaḋ na leaḃar ar feaḋ uair a' ċluig nó cúpla uair a' ċluig gaċ aon tráṫnóna. Ní raiḃ aon leaḃar Gaeluinne le fáġail i n-aon ḃall an uair sin, mura soláṫróċaḋ duine Bíobla Gallda, aċ níor ḃ'féidir baint i n-aon ċor leis an mBíobla san toisg an droċ ainim a ḃeiṫ faċta aige ós na Soupers.

Do sgríoḃas go Baile Áṫa Cliaṫ agus fuaras leaḃair a ḃí ċóṁ Gaeḋlaċ agus d'ḟéadfaḋ leaḃair Ḃéarla ḃeiṫ; an "Story of Ireland," agus "Poets and Poetry of Ireland," agus "Speeches from the Dock,"

agus mar sin. Ḃí an t-Árd Ḃarún Pigott beó an uair sin i mBaile Áṫa Cliaṫ. D'airiġ sé an scéal i dtaoḃ na mbuaċaillí agus i dtaoḃ na leaḃar, agus ċuir sé deiċ bpúint ċúġainn ċun tuille leaḃar do ċeannaċ. Ansan do ċeannaiġeamair tuille des na leaḃraiḃ, leaḃair ṁaiṫe bunúsaċa Béarla, Shakespeare, agus Milton, agus a leiṫéidí, agus ḃí cuid ṁaiṫ leaḃar againn ansan, leaḃair nár airiġ na buaċaillí aon tráċt riaṁ orṫa go dtí san. Ṫagaidís isteaċ gaċ aon tosaċ oíḋċe, nuair a ḃíoḋ na h-oíḋċeanta fada againn, agus ḃídís ag léiġeaḋ na leaḃar, a leaḃar féin ag gaċ duine, go dtí go mbíoḋ sé i n' am staid. Ansan do léiġinn féin blúire beag de ḃeaṫa naoiṁ éigin dóiḃ, agus ċuirinn aḃaile iad. Is cuiṁin liom gur ṫugas mórán oíḋ-ċeanta ag léiġeaḋ Ḃeaṫa an Ċuré d'Ars dóiḃ, agus gur ċuireadar ana spéis ann.

Tar éis tamaill do ṁeallas iad ċun staonaḋ ó gaċ deoċ meisgeaṁail, agus do ḋeineadar é go fonnṁar. Ḋeineas cárta beag dóiḃ agus ċuireas an ġeallaṁaint ar an gcárta, i gcló, mar seo:

"Mar ṡásaṁ am' peacaiḃ, agus ċun gaċ peaca do ṡeaċaint feasta le congnaṁ Dé, agus i n-onóir do Ḃríġid Naoṁṫa, staonfad ó gaċ deoċ meisgeaṁail."

Ḃí an obair go léir, agus sinn féin, agus an leaḃar-lann, fé ċomairce Ḃríġde Naoṁṫa againn. D'airiġeas 'n-a ḋiaiġ san gur lean a lán acu de'n ġeallaṁaint sin ar feaḋ aḃfad, agus gur lean cuid acu ḋé i gcaiṫ-eaṁ a saoġal.

Nuair a ṫagaḋ Lá Ḟéile Ḃríġde ḃíoḋ féasta beag againn; misleáin, agus cácaí, agus sóġluistí eile de'n tsórd san. Ḃíoḋ ólaċán áiriġṫe, leis, againn,

agus d'ólaimís sláinte ár naoiṁ, sláinte Ḃríġde, "Muire na nGaeḋal," mar a tugtí uirṫi fadó. Tá tobar breaġ fíoruisge ṫíos i mBaile-'dir-ḋá-Abainn agus "Tobar an Dúna" an ainim atá ar an dtobar san. Ċuirimís capall agus trucail, agus meadar breaġ mór istiġ sa trucail, síos ċun an tobair sin agus do tugtí ċúġainn aníos lán na meidire de'n uisge sin, agus i nglaine de'n uisge sin iseaḋ d'ólaḋ gaċ duine againn sláinte Ḃríġde Naoṁṫa.

Ḃí cárta eile againn agus sidiad na smuínte a ḃí ar an gcárta san.

Mo ġráḋ Dia!
Mo ġráḋ an Creideaṁ!
Mo ġráḋ Éire!

Gráin ar uaḃar aigne!
Gráin ar ainḃfios!
Gráin ar easaontaċt!

Ní ḋéanfad maoiḋeaṁ.
Ní ḋéanfad aċaran.
Ní ḃéad ar meisge.

Cárta bán ab eaḋ an cárta san. Cárta glas ab eaḋ an cárta eile. Ḃí an dá ċárta san ag gaċ duine d'ár mbuiḋin. Do rugadar leó abaile na cártaí. Ní deirim ná go ḃfuil fot ċárta acu le fáġail fós i gcuid des na tiġṫib ar fuid na paróiste sin.

I mBéarla iseaḋ ḃí na focail ar na cártaiḃ. Níor ḃ'féidir na focail do ċur orṫa i nGaeluinn an uair sin, bíoḋ gur mó go mór an Ġaeluinn a ḃí d'á laḃairt sa paróiste 'ná an Béarla a ḃí d'á labairt inti.

D'á éaġmuis sin, ḃí an Ġaeluinn a labarṫaí ḃí sí ar áilleaċt. Ba ḃreaġ liom ḃeiṫ ag éisteaċt leis na seanḋaoiniḃ 'ġá labairt. Nuair a ċuirinn an ola ḋéanaċ ar ṡeanḋuine acu, agus nuair a ṫugainn an Corp Naoṁṫa ḋó, agus nuair aḋeireaḋ sé ansan, ó ċroíḋe amaċ, "Mo ġráḋ mo Ṫiġearna Íosa Críosd! Mo ġráḋ go daingean é!" do stadaḋ m' anál orm agus ṫagaḋ luas croíḋe orm agus do sgeinneaḋ deóraċa ó'm ṡúiliḃ i dtreó go n-iompuiġinn i leiṫ taoiḃ beagán.

Sin í an ċaint go raiḃ an creideaṁ inti. Siniaḋ saġas daoine naoṁṫa a ḃí i n-Éirinn an uair sin agus roiṁe sin, agus gan aon ḟocal Béarla acu. Ba ḃaoṫ an gnó do'n naṁaid ḃeiṫ a d'iaraiḋ a ċur ḟéaċaint orṫa súd an creideaṁ do ṡéanaḋ.

Ḃí ceiṫre sgoileana "Náisiúnda" sa ṗaróiste, agus ní raiḃ oiread agus aon ḟocal aṁáin Gaeluinne ag aon duine des na múinteóiriḃ a ḃí ag múineaḋ aos óg ins na sgoileanaiḃ sin. B'uaṫḃásaċ an éagcóir é d'á ḋéanaṁ ar ṁúinteóiriḃ agus ar aos óg i n-aonḟeaċt. Na múinteóirí 'ġá marḃuġaḋ féin a d'iaraiḋ múineaḋ ḋéanaṁ le caint nár tuigeaḋ, agus aigne an luċt foġluma d'á ciapaḋ agus d'á dallaḋ agus d'á cur amú, ó ḃeiṫ a d'iaraiḋ eóluis do ġlacaḋ tré ċaint nár tuigeaḋ. Agus ansan, éagcóir eile ba ṫiubaistíġe ná an dá éagcóir i dteannta céile, cigire, nó "inspector," ag teaċt ó'n mBórd agus ag dul isteaċ ins na sgoileanaiḃ sin, 'ġá ḃféaċaint agus ag breiṫniuġaḋ orṫa, agus gan aon léur eóluis aige ar an dá éagcóir úd, an éagcóir ar na múinteóiriḃ agus an éagcóir ar an aos óg.

Tá so agam le ráḋ, áṁṫaċ. Cóṁ fada agus ċuaiḋ

an obair a deineaḋ ins na sgoileanaiḃ, an méid oibre dob' ḟéidir a ḋéanaṁ i n-aiṁḋeóin na n-éagcórṫa go léir, do deineaḋ é ar ċuma do ċuir iongnaḋ orm-sa. Do tugaḋ an t-eólus do'n ṁuintir óg agus do ġlac an ṁuintir óg an t-eólus, tré ḃóṫar ċruaiḋ an Béarla, tré ḃóṫar iaraċta an Béarla, ar ċuma do ḋéanfaḋ creideaṁaint do ṁúinteóiriḃ agus do luċt foġluma i n-aonḟeaċt dá mba ná béaḋ an bóṫar cruaiḋ ná iaraċta. An éirim aigne a ḃí ar gaċ taoḃ fé ndear an toraḋ san a ḃeiṫ ar an obair.

Aċ na daoine a ḃí i meaḋon aois an uair sin, na daoine a ḃí idir na seandaoine agus muintir na sgoileana, ḃí Béarla acu san d'á laḃairt agus ní dóiċ liom gur laḃraḋ riaṁ amaċ a' béalaiḃ daoine caint ba ġráinne 'ná an Béarla san. Féaċ ansan an sgláḃaiḋeaċt a ḃí ar na múinteóiriḃ agus ar na leanḃaiḃ. An Béarla gránna san d'á laḃairt coitċianta leis na leanḃaiḃ sa ḃaile, agus ansan na múinteóiriḃ a d'iaraiḋ Béarla éigin slaċtṁar a ṁúineaḋ dos na leanḃaiḃ sin ar an sgoil. Ansan, an cigire ag teaċt agus ag gaḃáil de ċosaiḃ ins gaċ aon ruḋ; ag spídiúċán ar na múinteóiriḃ, os coṁair na leanḃ go minic, nuair ná cuirdís Béarla cruinn i mbéalaiḃ na leanḃ, agus ag spídiúċán ar na leanḃaiḃ nuair a déarfaḋ leanḃ acu, "I do be," nó, "We does be."

Ḃíos ag éisteaċt le cigire acu lá. Ċuir sé ceist éigin ċun leinḃ i dtaoḃ cad a ċoimeád sa ḃaile é an lá roimis sin, nó ruḋ éigin de'n tsórd san.

"I does be thinning turnops, sir," arsa'n leanḃ.

"And what does your brother be doing?" arsa'n cigire.

"He do be minding the cows, sir," arsa'n leanḃ.

"'I does be,' 'He do be.' That is nice teaching!"

ar seisean leis an múinteóir. "Well, Mr. 'Do be,'" ar seisean leis an leanḃ, "how are you to-day, Mr. 'Do be'? And how is old Mr. 'Do be'? And how is Mrs. 'Do be'? And how are all the other little 'Do be's' and 'Does be's'?"

B' ṡin iad aṫair agus máṫair an leinḃ, agus an ċuid eile de'n ċlainn a ḃí i ndiaiġ an leinḃ sin sa ḃaile. Féaċ air sin mar ṫarcuisne 'á ṫaḃairt do'n lín-tíġe sin! Tarcuisne poiḃilíḋe, os cóṁair na sgoile go léir!

Ná measaḋ aoinne ná tuiteaḋ rud de'n tsórd san amaċ aċ go h-anaṁ. Do ṫuiteaḋ sé amaċ go minic, go h-ana ṁinic. Tá sé ag tuitim amaċ fós, uaireanta. Do ċonac féin cigire go minic ag rástáil isteaċ i sgoil agus a hata ar a ċeann aige, agus gan aige do'n ṁúinteóir, os coṁair na leanḃ, aċ an focal ba ṫarcuisniġe 'n-a ṗluic.

Ṫugas ċeiṫre bliana i gCill Úird an uair sin. Ḃí an leaḃarlann mór go maiṫ i ndeire na h-aimsire sin. I gcaiṫeaṁ na h-aimsire sin isead ṫáinig an cogaḋ mór úd idir an Ḟrainnc agus an Almáinn. I gcaiṫeaṁ bliana an ċogaiḋ sin do ḃíoḋ na páipéir againn sa leaḃarlann agus sinn ag faire ar an gcuma 'n-a raiḃ an cogaḋ ag gluaiseaċt, agus gan aṁras is leis an bḞrainnc a ḃíoḋ ár mbáiḋ go léir idir óg agus críona againn. Ḃí brón mór orainn nuair a ċonacamair an buaḋ ag an Almáinn.

I gcaiṫeaṁ na h-aimsire sin, leis, isead ḃí ár bḟeisirí Éireanaċa, agus Isaac Butt 'n-a ċeann-uraid orṫa, "ag seasaṁ a gcirt" ṫall i bPárliminnt Ṡasana. Ḃíoḋ cruinniuċáin móra againn ins gaċ aon pṗáirt d'Éirinn ag gaḃáil páirte le Butt sa ġnó san, agus le n-a ḃuiḋin. Is cuiṁin liom go ndeiġ garsa mór

de ṁuíntir Ċill Úird ó-ṫuaiḋ go Baile Ṁistéala lá Doṁnaiġ, go dtí cruinniuġaḋ mór díoḃ a ḃí ann, agus go mb' éigean dom dul leó, agus gur ṁeasamair go raiḃ árd obair déanta againn nuair a ḃí obair an lae sin déanta againn. Ba ḃeag ná go raiḃ Éire saor againn ó daor-smaċt Gall, dar linn.

XX

ÁR SGOIL I RÁṪ ĊORMAIC

Nuair a ṫáinig an t-am, do réir mar a ṫuig an t-Easbog, do cuireaḋ ó-ḋeas mé, treasna na h-aḃan, treasna Aḃan Móire, go Ráṫ Ċormaic. Ní raḃas aḃfaḋ sa ṗaróiste sin nuair a ṫosnuiġeas ar an obair ċéadna a ḃí ar siúḃal agam i gCill Úird. Ċruinniġeas cuid de ḃuaċaillíḃ na sráide biġe sin agus do laḃras leó. D'innseas dóiḃ i dtaoḃ na h-oibre a ḃíoḋ ar siúḃal agam i gCill Úird an fad a ḃíos ann, i dtaoḃ na leaḃar agus i dtaoḃ an dá ċárta, agus i dtaoḃ staonaḋ ó'n ólaċán go mór mór. Do tógaḋ na cártaí agus do geallaḋ an staonaḋ. Do ṫógamair tiġ agus do ceannaiġeaḋ na leaḃair agus ḃí an leaḃarlann againn, fé ċoṁairce Ḃríġde Naoṁṫa, díreaċ mar a ḃí i gCill Úird.

Níor ḃ' fada gur ṫugas fé ndeara go raiḃ tuisgint i gceól agá lán des na buaċaillíḃ i Ráṫ Ċormaic. Ḃíoḋ aṁráin againn, aṁráin Ḃéarla ab eaḋ iad,

áṁṫaċ. Ní raiḃ aon ḟocal Gaeluinne d'á labairt sa tsráid beag. Aċ má b' aṁráin Béarla féin iad, ḃídís ar áilleaċt le feabas gutaí agus le binneas glórṫa agus le fuaim árd agus le h-uċtaċ.

Ḃí eólus maiṫ, leis, ag cuid des na buaċaillíḃ ar ċeól úirlisí, ar ċeól fliúite agus ar ċeól beidlín. Do ṫuigeas am' aigne go mb' ḟéidir gur ṁaiṫ an rud, ó ḃí an dúil sa ċeól acu agus an éirim ċeóil ċóṁ maiṫ san acu, na h-úirlisí prais do ṡoláṫar agus banna prais a ḃeiṫ againn. Ḋeineamair suas daċad púnt agus ċuireamair síos ar raint des na h-úirlisíḃ prais. Do labras le fear de luċt ceóil an airm istiġ sa [1] Ṁainistir agus d'iaras air teaċt ċúġainn amaċ go Ráṫ Ċormaic cúpal uair sa tseaċt-ṁain agus a ṁúineaḋ dos na buaċaillíḃ conus na h-úirlisíḃ prais do láiṁseáil agus an ceól do ḃaint asta. Ṡocaruiġeamair ar an ndíoluiġeaċt a ġeóḃaḋ sé agus ṫáinig sé. Ḃí sé ag teaċt ar feaḋ raint aimsire; níor ró ḟada é. Do ṗioc cuid des na buaċaillíḃ suas an t-eólus go tiuġ i dtreó go raḃadar-san ábalta ar an gcuid eile do ṁúineaḋ agus gur ḟéadamair comáint linn agus gan ḃeiṫ ag díol ár gcod' airgid le fear na caróige deirge. Sar a raiḃ mórán aimsire curta díoḃ ag na buaċaillí ḃíodar ábalta ar na h-úirlisíḃ do láiṁseáil go cliste, agus do ṡeinnidís an ceól ċóṁ maiṫ agus d'ḟéadfaḋ aon ḃanna airm é ṡeinnt.

Ḃíos i Ráṫ Ċormaic tímpal dá ḃliain is dóiċ liom nuair a ḃí an méid sin gnóta déanta. Ansan díreaċ isteaḋ ṫáinig leitir ċúġam ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ 'ġá innsint dom go raiḃ buiḋean ar bun sa ċaṫair

[1] .i. Mainistir Ḟear Muiġe (Fermoy).

sin, buiḋean "ċun na Gaeḋilge do ċoimeád beó."

"Dar fiaḋ," arsa mise am' aigne féin, "má's maiṫ é is miṫid é!"

Ċomáineas leitir ċúċa 'ġá iaraiḋ orṫa na leaḃríní a ḃí acu do ċur ċúġam. Ṫáinig an céad ceann des na leaḃríniḃ. D'innseas dos na buaċailliḃ cad a ḃí déanta agam. D'airiġdís mé go minic ag taḃairt seanamóna ar Ġaeluinn uaim do'n ṗobal Dé Doṁnaiġ. Dúḃradar go léir láiṫreaċ gur ṁaiṫ leó an Ġaeluinn d'ḟoġluim. Ċuireas macsaṁail do'n leaḃrín i láiṁ gaċ buaċalla agus ċromadar ar na focalaiḃ d'ḟoġluim. Ḃí focail beaga ana ṡimpliḋe ins na ceaċtanaiḃ tosaiġ, mar seo, ċóṁ fada agus is cuiṁin liom anois:

lá = a day.	breaġ = fine.
bó = a cow.	bán = white.
gé = a goose.	duḃ = black.
cat = a cat.	mór = big.
bean = a woman.	beag = little.

Ansan ḃí ceaċt eile mar seo:—

lá breaġ = a fine day.	bean beag = a little woman.
bó mór = a big cow.	bean mór = a big woman.
gé bán = a white goose.	bó maiṫ = a good cow.
cat duḃ = a black cat.	bó duḃ = a black cow.

Ċuireamair dinn raint des na ceaċtanaiḃ. Ansan, nuair a ḃí raint des na ceaċtanaiḃ foġlumṫa ag na buaċailliḃ do h-innseaḋ an méid seo sgéil dúinn:—

'The true Irish for "a big cow" is really, not "bó mór," but "bó ṁór." So also with those other instances; the true Irish is, not "bean mór," but

"bean ṁór"; not "bean beag," but "bean ḃeag"; not "bó maiṫ," but "bó ṁaiṫ"; not "bó duḃ," but "bó ḋuḃ." We really considered it better not to burthen the learner at the beginning with the mysteries of Irish aspiration,' nó rud éigin mar sin.

Ċóṁ luaṫ agus ċonaic na buaċaillí an méid sin, "What is this!" ar siad. "We were first taught to say 'bó duḃ,' and now we are told that 'bó duḃ' is wrong, and that we must say 'bo ḋuḃ'! Why were we not told the right word from the start?"

Ċuireadar stailc suas. Ní ḟoglumóċaidís a ṫuille Gaeluinne as na leaḃraiḃ sin. Ċuireas-sa stailc suas ċóṁ maiṫ leó. Ṫuigeas am' aigne aon daoine do ċeap go ḃféadfaí an Ġaeluinn a ċoimeád beó leis an saġas san oibre nár ḃ' aon ṁaiṫ ḃeiṫ ag braṫ orṫa. Nuair airiġeaḋ duine des na seana ċainteóiriḃ "bó mór," agus "bó duḃ," agus "bean beag," ḃídís ag cur an anama amaċ ag gáirí.

Ṫugas fé ndeara go raiḃ cuid des na buaċaillíḃ agus go raiḃ éirim aigne acu agus solus breiṫeaṁ-antais agus cúil-ḟéiṫ ṫar an gcoitċiantaċt, cuid acu aḃḟad ṫar an gcoitċiantaċt. Do buaileaḋ isteaċ am' aigne gur ṁór an truaġ gan caoi ṫaḃairt dóiḃ ar úsáid éigin ṫairḃeaċ a ḋéanaṁ de'n éirim sin agus de'n tsolus san agus de'n ċúil-ḟéiṫ sin.

Ḃí mo ċuid eóluis féin ar na seana ṫeangṫaċaiḃ, ar an Laidin agus ar an nGréigis, ag dul i ndúire agus i neaṁċruinneas agus i ndoirċíġe.

"Dar ḟiaḋ," arsa mise liom féin, "b'ḟéidir nár ḃ' ḟearra dom rud a ḋéanfainn 'ná mo seana leaḃair Laidne agus Gréigise do ṫarang ċúġam arís agus díriuġaḋ ar na seana ṫeangṫaċaiḃ uaisle sin do ṁúineaḋ do ḋuine nó do ḃeirt des na buaċaillíḃ seo.

Cá ḃ'ḟios cad a ṫiocfaḋ as 'n-a ḋiaiġ so? Pé rud a ṫiocfaḋ as 'n-a ḋiaiġ so ná ná tiocfaḋ, do ṫiocfaḋ as anois go ndéanfainn m' eólus féin ar na seana ṫeangṫaċaiḃ d'aṫnuaċaint, agus níor ṁisde dom san."

Ṫarraingeas ċúġam na seana leaḃair agus ġlanas an ceó díoḃ agus ċromas ar ḟéaċaint tríota. Ba ġearr go ḃfeaca go raiḃ gáḋ leis an aṫnuaċaint. Do laḃras le duine des na buaċaillíḃ, an fear ab ḟearr díoḃ. Tomás Ua Mórḋa ab ainim dó. B' é an fear ab ḟearr é ar an gceól agus ar léiġeaḋ na leaḃar agus ar gaċ aon tsaġas eile oibre aige d'á mbíoḋ ar siúḃal againn. D'ḟiafraiġeas dé ar ṁaiṫ leis Laidion a ḋ'ḟoġluim.

"Cad é an gnó ḃéaḋ agam dé, a Aṫair?" ar seisean.

"Cá ḃ' ḟios ná go ndéanfaḋ Dia sagart díot," arsa mise. "Má's maiṫ leat Laidion d' ḟoġluim," arsa mise, "múinfead-sa ḋuit í, agus ní ḃeiḋ agat le díol as an obair aċ aon níḋ aṁáin."

"Agus cad é an níḋ é sin, a Aṫair?" ar seisean.

"An níḋ seo, a Ṫomáis," arsa mise; "má osgalan Dia an bóṫar duit ċun ḃeiṫ ad' ṡagart go ndéanfair féin leanṁaint de'n staonaḋ ó'n ól agus go ndéanfair do ḋíċeal ċun a ċur ḟéaċaint ar ḋaoine eile an staonaḋ céadna ḋéanaṁ."

"Déanfad an níḋ sin, a Aṫair," ar seisean, "agus go deiṁin, dá mb' é toil Dé ḋom é, do ṫaḃarfainn an saoġal go léir ar ḃeiṫ am' ṡagart."

"Tá go maiṫ," arsa mise. "Sidé an leaḃar, féaċ, agus sidí an ċéad ċeaċt atá agat le foġluim, agus tá sé ċóṁ maiṫ againn tosnuġaḋ anois."

Agus do ṫosnuiġeamair. Níor ḃ'ḟada go raiḃ an

tarna buaċaill i n-aonḟeaċt linn sa n-obair. Sar a raiḃ trí seaċtṁaine curṫa ḋínn againn ḃí mór-ḟeisear buaċaillí agam ag foġluim na Laidne uaim. Geallaim go mb' éigean dom féaċaint ċúġam féin go maiṫ, agus mo ċuid sean' eóluis do ġlanaḋ agus do líoṁaḋ agus do ċur i dtreó agus i n-eagar. Is uaṫḃásaċ an fás ceistiúċáin buaċaillí idir a dóḋéag agus a cúigdéag! Is fearr an t-eolus a ċuirear-sa an uair sin ar an Laidin leis an aṫnuaċaint sin, agus leis an múineaḋ, 'ná mar a ċuirear uirṫi nuair a ḃíos 'ġá foġluim i Maġċromṫa nó i gCeann Tuirc, nó i gColáiste na Mainistreaċ féin. Is fearr go mór a ṁúinean múineaḋ duine 'ná mar a ṁúinean foġluim é.

Ḃí buaċaill 'n-a ċóṁnuiġe tuaiḋ i n-aice Ḃaile Ṁistéala agus Toirḋéalḃaċ ua Siaḋail ab ainim dó. Ḃí bean 'n-a cóṁnuiġe i n-aice Ráṫa Ċormaic, bean ċreideaṁnaċ, agus ḃí gaol aici le Toirḋéalḃaċ. Ḃí fios aici go raiḃ aidm ana ṁór ag Toirḋéalḃaċ ar ḃeiṫ 'n-a ṡagart. D'inis sí dó i dtaoḃ na h-oibre a ḃí agam-sa 'á déanaṁ. Siúd ċúġam aduaiḋ é. Do ṫosnuiġ sé ar an obair. Ḃí sé an uair sin, is dóiċ liom, tímpal dá ḃliain déag nó trí bliana déag. Ṫugas fé ndeara go luaṫ go raiḃ an éirim aige, agus an ċúil-ḟéiṫ, agus féiṫ na foġluma.

Ḃí an sgoil ar siúḃal ansan, agus ḃí an ceól ar siúḃal, agus ḃí léiġeaḋ na leaḃar ar siúḃal, agus ḃí gaċ aon rud ag dul ċun cínn go h-áluinn. Ní raiḃ aon ċeangal ċun oibre orm féin ná ar na buaċaillí. Nuair a ṫagaḋ gnó paróiste orm-sa d'imṫiġeaḋ na buaċaillí abaile dóiḃ féin, agus ḃídís ag déanaṁ na h-oibre sa ḃaile ċóṁ maiṫ agus d'ḟéadaidís é, agus ag cuiṁneaṁ ar ċeisteanaiḃ le cur

ċúġam-sa nuair a ṫiocfainn tar n-ais ag triall orṫa.

Ḃí ana ṡaoġal againn, agam-sa agus acu-san, mise 'ġá múineaḋ agus iadsan ag foġluim uaim, agus aoibneas aigne orainn ar gaċ taoḃ. Ní dóiċ liom go ḃfuil aoibneas le fáġail ar an saoġal so a ḋ'ḟéadfaḋ ḃeiṫ níos aoibne 'ná an t-aoibneas aigne sin a bíon ar ṁúinteóir agus ar luċt foġluma nuair a bíd siad ar aon aigne sa n-obair, agus nuair a ṫuigid siad féin a ċéile, agus nuair ná bíon de ṫoirsg ná de bun ná d'aiḋm acu leis an obair aċ onóir do Ḋia agus tairbe do'n ċreideaṁ. Ḃí an t-aoibneas san againne an uair sin, agus bíomair ag dul ar aġaiḋ leis an obair go buacaċ.

XXI

I MAĠĊROMṪA

I lár an aoibnis dúinn do ṫáinig atarúġaḋ. Ṫáinig leitir ó'n Easbog 'á ráḋ liom-sa dul siar go Maġċromṫa agus gnó sagairt do ḋéanaṁ ann. Ċuir san stad leis an obair i Ráṫ Ċormaic. D'imṫiġeas siar. Ní fada a bíos ṫiar nuair a lean an ċuid ba ṁó des na buaċaillíb mé. Ġlacadar lóisdín sa tsráid agus ṫagaidís ċun mo ṫíġe-se gaċ aon lá agus do ġluais an múineaḋ agus an foġluim arís.

Suim aimsire tar éis na h-oibre do ṫosnuġaḋ i Maġċromṫa ṫáinig leitir ċúġam ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ,

ó'n "gCuman" úd "ċun na Gaeḋilge do ċoimeád beó." Do ṫráċtaḋ liom ar an ngáḋ a ḃí leis an obair a ḃí ag an gCuman 'á ḋéanaṁ, agus ar an ngáḋ a ḃí le h-airgead ċun na h-oibre do ḋéanaṁ. Ḋá ḟírinne ġlan ab eaḋ an dá níḋ sin gan aṁras. Ċuireas púnt airgid ċúċa agus do sgríoḃas leitir cúċa, agus is i nGaeluinn do sgríoḃas í. Ṫugas iaraċt, sa leitir, ar raint neiṫe do ċur ar a súiliḃ dóiḃ i dtaoḃ an ċuma 'n-ar ċeart an obair a ḃí curṫa rómpa acu do ḋéanaṁ. Ċuireadar freagra ċúġam ar mo leitir ag gabáil buiḋċais an airgid liom. Agus ċuireadar ċúġam cló de'n Freeman's Journal agus mo leitir Ġaeluinne i gcló air, díreaċ mar a sgar mo láṁ léi. Do ṫugadar le tuisgint dom, áṁṫaċ, i dtaoḃ na cóṁairle a ḃí taḃarṫa agam dóiḃ, ná raiḃ aon ġáḋ le diṫinear. Ba ṁar a ċéile an sgéal agus a ráḋ: "A ḋuine ṁacánta, taḃair-se aire do d' ġnó féin agus leig dúinne an rud céadna ḋéanaṁ."

Ní dúḃraḋ an ċaint cur ar an gcuma san, aċ siné bríġ a ḃí leis an gcaint. Ní raiḃ aon ṁilleán i n-aon ċor agam orṫa. Ní féidir do ḋuine a ṫuisgint conus is ceart an Ġaeluinn do ċoimeád beó mura dtuigean sé cad é an saġas ruda an Ġaeluinn atá beó. Níor ṫuigeadar súd cad é an saġas ruda Gaeluinn ḃeó ná cad é an saġas ruda Gaeluinn ṁarḃ. Ḃí sé daingean 'n-a n-aigne gur ṫuigeadar an dá níḋ sin níḃ' ḟearr go mór 'ná mar a ṫuigeas-sa aon níḋ acu. D'á ḃríġ sin níor ḃ' ḟéidir dóiḃ cóṁairle do ġlacaḋ uaim-se 'n-a dtaoḃ, agus ní raiḃ aon ṁilleán agam orṫa. Aċ níor ḋeineas a ṫuille cur isteaċ orṫa le leitreaċaiḃ—ná le h-airgead. An t-Aṫair Eóin ó Nualláin, sagart riaġalta, isé ḃí an uair sin 'n-a ċeann ar an gCuman san. Sagart ana ṁaiṫ, ana

naoṁṫa, ana ḋeaġċroiḋeaċ, ab eaḋ é gan aon ḋabṫ. Ḋein sé mórán oibre ar son na Gaeluinne, agus obair ċruaiḋ ab eaḋ an obair a ḋein sé. Aċ caḋ é an tairḃe obair ċruaiḋ gan eólus?

Ḃí buiḋean fear i Maġċromṫa an uair sin. Is dóiċ liom gur "Young Men's Society" gur ḃ' eaḋ iad. Ċonaic cuid acu an leitir i nGaeluinn ar an ḃFreeman. Ṫánadar ċúġam agus d'iaradar orm teaċt ċun a seómra tamall beag i dtosaċ gaċ oiḋċe agus iaraċt a ḋéanaṁ ar Ġaeluinn a ṁúineaḋ dóiḃ. Dúḃart go dtiocfainn. Do ṫánag. Ní raḃas dá neómat sa treómra ag caint leó nuair a ċonac go raiḃ eólus maiṫ acu ar an nGaeluinn ċeana féin, agus ná raiḃ agam le déanaṁ aċ a ṫaisbeáint dóiḃ conus í léiġeaḋ agus do sgrí'. D'aimsiġ gaċ duine acu a ṗeann agus a ḋuḃ agus a ṗáipéar, agus do ġluais an obair. Ċóṁ luaṫ agus ḃí na leitireaċa acu do ṡuiġdís ċun an ḃúird agus do ċromainn-se ar sgéal éigin a ḋ'innsint, agus do sgríḃidís-sin síos ar ṗáipéar gaċ focal fé mar a ṫagaḋ sé as mo ḃéal.

Ní raiḃ puinn trioblóide sa n-obair sin dóṁ-sa. Ní ḃíoḋ orm dul ag triall orṫa aċ cúpla oiḋċe sa treaċtṁain, agus ní ḃíoḋ orm fanṁaint aċ leaṫ uair a' ċluig gaċ oiḋċe. Ní raiḃ orm aon ṁúineaḋ cainte déanaṁ. Ḃí an ċaint agá ḃforṁór ċóṁ maiṫ díreaċ agus ḃí sí agam féin.

Ḃí an obair ar siúḃal ar an gcuma san, go h-éasga agus go h-anamaṁail. Ḃí beirt nó triúr buaċaillí ó'n gcóṁarsanaċt tagaiṫe ċúġam ċun na Laidne d'ḟoġluim agus iad tar éis na geallaṁna do ṫaḃairt go staonfaidís ó gaċ deoċ meisgeaṁail. I lár na h-oibre dúinn áṁṫaċ ṫáinig matalong crosta

orainn. Do laḃair an sagart paróiste liom agus ṫug sé le tuisgint dom nár ṫaitn leis mé ḃeiṫ ag múineaḋ na mbuaċaillí. Dúḃart leis, go breaġ réiḋ, gur istiġ am' ṫiġ féin a ḃíos 'ġá múineaḋ, agus go raiḃ sé ċóṁ maiṫ agam ḃeiṫ ag déanaṁ na h-oibre sin istiġ am' ṫiġ féin le ḃeiṫ ag imirt ċártaí nó le ḃeiṫ ag tuitim am' ċodla.

Tamall 'n-a ḋiaiġ san ṫáinig leitir ċúġam ó'n Easbog 'ġá ráḋ liom go raiḃ sagart paróiste ṫuaiḋ sa [1] Ráṫ agus go raiḃ dúil ana ṁór aige sgoil Laidne ċur ar bun sa ḃaile sin.

“Tá,” arsa'n t-Easbog liom, “airgead éigin le fáġail ó'n Riaġaltas ċun sgoile de'n tsórd a ċoimeád suas sa n-áit agus tá an t-airgead san díoṁaoin toisg gan an sgoil a ḃeiṫ ann. Ba ḋóiċ liom gur ṁaiṫ an rud duit-se dul ó-ṫuaiḋ go dtí an Ráṫ agus an obair seo atá agat 'á ḋéanaṁ i Maġċromṫa do ḋéanaṁ ṫuaiḋ.”

Ḃí ḟios agam cad é an bríġ a ḃí leis an gcaint sin. Ḃí ḟios agam nár laḃair an t-Easbog mar sin gan sagart paróiste Maġċromṫa ḃeiṫ ag gearán orm-sa agus ar mo sgoil. Aċ do sgaoileas leis.

“Tá go maiṫ, a Ṫiġearna Easboig,” arsa mise. “Comáin ó-ṫuaiḋ mé.”

Do buaileaḋ isteaċ am' aigne, leis, go mb' ḟéidir gur b' é toil Dé mé ḋul ó-ṫuaiḋ. B' ḟearr liom go mór fanṁaint i Maġċromṫa dá bḟágtí ann mé. Aċ do ṫuigeas go mb' ḟéidir nár b' é sin toil Dé. Ṫuigeas go mb' ḟéidir go raiḃ gnó éigin ceapaiṫe ag Dia dom le déanaṁ sa Ráṫ nár b'ḟéidir dom a ḋéanaṁ i Maġċromṫa. Sin í an ḟírinne. Ḃí uaigneas

[1] .i. Ráṫ Luirc (Charleville).

orm mar ġeall ar a ḃeiṫ orm imṫeaċt a' Maġċromṫa, mar d'á ġioraċt a ḃíos ann ḃí báiḋ ana ṁór agam féin agus ag na daoine le n-a ċéile. Aċ ḃí aon trásaṁ aigne aṁáin agam ag imṫeaċt dom. Ní h-ag leanṁaint mo ṫoile féin a ḃíos. Ċuireas mo ṫoil le toil Dé.

“Cá ḃ' ḟios dóṁ-sa,” arsa mise am' aigne féin, “cad 'tá beartuiġṫe ag Dia sa ġnó so? Ní ċun mo ṫoile féin do leanṁaint a ḋein Dia sagart díom!”

Ní ċuirfinn an méid sin cainte síos anso anois aċ ċun a ṫaisbeáint nár ċeart aon ṁilleán a ḃeiṫ ar ṡagart paróiste Maġċromṫa. Má b' é toil Dé mise do ḋul ó-ṫuaiḋ go dtí an Ráṫ, ní raiḃ sa méid a ḋein an sagart paróiste sin, leis, aċ rud a ċeaduiġ toil Dé dó a ḋéanaṁ. Níor ċuaiḋ an duine boċt ó ḃéalaiḃ na ndaoine sa ġnó. Ḃí leaṫ-amadán sa tsráid agus d'airiġeaḋ sé na daoine ag caint agus 'á ráḋ gur díbir an sagart paróiste an sagart óg mar ġeall ar ḃeiṫ ag múineaḋ Laidne dos na buaċaillíḃ.

“Is ait an sgéal é sin!” arsa'n t-amadán. “Cad é an díoḃáil do ṡagart ḃeiṫ ag múineaḋ buaċaillí? Dá mba ag múineaḋ cailíní óga a ḃéaḋ sé ba ċeart, b' ḟéidir, a ráḋ leis gan ḃeiṫ 'ġá ḋéanaṁ. Aċ ag múineaḋ buaċaillí!”

Ċuaiḋ caint an amadáin i mbéalaiḃ na ndaoine agus ḃí raint spóirt acu. Dúḃradar go tapaiḋ go raiḃ an ceart ag an amadán, agus do cuiṁniġeaḋ ar an sean-ḟocal: “Dealg múnlaiġe, fiacal con nó focal amadáin, na trí neiṫe is géire ar biṫ.”

XXII

AN SGOIL SA RÁṪ

Ḃailiġeas ċúġam mo ċuid trioscáin agus mo ċuid leabar agus siúd ó-ṫuaiḋ mé. Ċuas ċun cainte leis an sagart paróiste ṫuaiḋ. D'inis sé dom conus a ḃí gaċ aon rud le socarúġaḋ; gur i seómra am' ṫiġ cóṁnuiġṫe féin a ḃéaḋ an sgoil; go ndíolfaḋ gaċ duine des na sgoláiriḃ a deiċ fiċid sa ráṫa, .i. sé púint sa mbliain; go dtosnóċaḋ obair an lae ar a deiċ ar maidin agus go gcríoċnófaí ar a dó sa lá. An t-airgead a ḋíolfaḋ na sgoláirí as a sgolaiḋeaċt go gcurfí sa ċiste é, i dteannta na h-offrála, agus ansan go roinnfí ar na sagartaiḃ é díreaċ mar a roinntí an offráil. Ar an gcuma san go mbéaḋ mo ċion dé ag teaċt ċúġam-sa fé mar a ḃí mo ċion de'n offráil ag teaċt ċúġam. Go mbéaḋ ar na sagartaiḃ eile gnó na paróiste ḋéanaṁ agus ná béaḋ orm-sa a ḋéanaṁ aċ obair na sgoile.

D'éisteas leis an socarúġaḋ san gan aon ḟocal do ráḋ amaċ as mo ḃéal. Do h-osgalaḋ an sgoil. Ṫáinig roinnt buaċaillí. Ċuireas ag obair iad. I gcionn roinnt laeṫanta ṫáinig cuid dem' buaċailliḃ féin ċúġam. Ṫáinig beirt nó triúr ó Ráṫ Ċormaic agus duine ó Maġċromṫa. Agus ṫáinig Toirdéalḃaċ Ua Siaḋail ó Ḃaile Ṁistéala. Ṫógadar lóistín dóiḃ féin sa tsráid. Ċuireas isteaċ sa n-obair iad, fé mar a ḃíodar oireaṁnaċ ċuige.

Ḃí an obair ar siúḃal ansan, aċ ḃí aon níḋ amáin ag déanaṁ buarṫa ḋóṁ-sa. Ċonac an cruinneas a ṫaisbeáin an sagart paróiste i dtaoḃ an airgid,

agus ṫáinig maċtnaṁ dom. Ċóṁ luaṫ agus d'ḟéadas é do ġlacas caoi ar labairt leis an sagart paróiste i dtaoḃ an ṁaċtnaiṁ a ḃí am' aigne.

"A leiṫéid seo, a Aṫair," arsa mise leis. "Tá raint buaċaillí tagaiṫe anso am' ḋiaiġ. Ḃíos 'ġá múineaḋ i Maġċromṫa agus i Ráṫ Ċormaic. Ní raiḃ aon tráċt riaṁ eadrainn ar aon airgead, níḋ nár ḃ' iongnaḋ. Ní folár an múineaḋ a ġeoḃaid siad anso do ṫabairt dóiḃ i n-aisge, fé mar a ḃíodar 'ġá ḟáġail i Ráṫ Ċormaic agus i Maġċromṫa."

Do ċroṫ sé a ċeann.

"Ó," ar seisean, "ní ḋéanfaḋ san an gnó i n-aon ċor! Caiṫfid siad díol anso ar nós gaċ sgoláire eile d'á ḃfuil ag teaċt ċun na sgoile."

Do stadas, agus adṁuiġim gur ċoruiġ mo ċuid fola. Ḋéanfainn sgéal ana ġairid dó ḋé mura mbéaḋ aon níḋ aṁáin. Mura mbéaḋ an t-aon níḋ aṁáin sin ḋéarfainn leis mar seo: "Má 'sí sin aigne atá agat i dtaoḃ na sgoile seo, caiṫfir duine éigin eile do ṡoláṫar ċun na sgoile do ṁúineaḋ." Ní dúbart an ċaint sin. Ċoimeádas istiġ í. Ċuireas srian leis an ḃfeirg. Nuair a ḃí mo láṁ daingean agam ar an srian do labras mar seo.

"Tá go maiṫ, a Aṫair," arsa mise, "aċ ó 'sé an t-Easbog a ċuir mise anso, caiṫfiḋ an t-Easbog an puinte seo do ṡocarúġaḋ eadrainn."

Nuair a ṫáinig an t-Easbog do h-innseaḋ an sgéal dó. Dúbairt sé láiṫreaċ go raiḃ an ceart agam-sa.

Ḋéarfaiḋ duine, b'ḟéidir, "Cad 'n-a ṫaoḃ nár eiriġis as an obair láiṫreaċ nuair a h-iaraḋ ort an beart spriúnlaiṫe sin do ḋéanaṁ?"

Neósfad-sa san duit. D'innseas ċeana conus mar a ḃí an leabarlann i gCill Úird fé ċomairce

Ḃríġde Naoṁṫa againn, agus conus mar a ḃí an leaḃarlann i Ráṫ Ċormaic, agus an banna práis, agus an ceól, fé ċomairce Ḃríġde againn. Ḃí an obair go léir fé ċomairce Ḃríġde. Ċóṁ luaṫ agus d'osgalas an sgoil sa Ráṫ ċuireas an sgoil agus an obair agus mé féin agus gaċ aon ruḋ a ḃain leis an ngnó, fé ċomairce Ḃríġde. Agus go mór mór, ḃí an staonaḋ ó gaċ deoċ meisgeaṁail fé n-a comairce agam. Ḃríġid Naoṁṫa, Muire na nGaeḋal, isí fé ndeara dóṁ-sa an fearg do ḃrúṫ fúm an uair úd, nuair a h-iaraḋ orm an beart sprúnlaiṫe úd a ḋéanaṁ. Ní féadainn gan gáire ḋéanaṁ, i gcaiṫeaṁ an lae 'n-a ḋiaiġ san, nuair a ċuiṁniġinn ar a luiġeaḋ d'á ḟios a ḃí ag an sagart boċt úd gur ḃ' ar Ḃríġid Naoṁṫa ba ċeart dó a ḃuiḋeaċas a ḃeiṫ aige nár ċaiṫeas ċuige an sgoil, agus ná dúḃart leis, " Má's maiṫ leat airgeaḋ a ḋéanaṁ ar an sgoil, múin féin í, dein féin an obair."

Ḃí cúis eile agam, leis, le gan an sgoil do ċaiṫeaṁ ċuige. Ṫeastuiġ uaim an gnó do ċríoċnuġaḋ dos na buaċaillíḃ a lean mé. D'á gcaiṫinn uaim an sgoil do ċaillfinn orṫa san. Ḃéaḋ san sprúnlaiṫe, leis. Ní feadar ná gur ṫúirse leó an t-airgeaḋ do ḋíol 'ná mise d'éiriġe as an obair. Is dóiċ liom gur ṫúirse. Aċ pé 'cu ba ṫúirse nó nár ṫúirse ní ṫógfainn-se aon airgeaḋ uaṫa.

D'á éaġmuis sin arís, ḃí cuid des na buaċaillíḃ a ḃí tagaiṫe ċun na sgoile ó'n spáid agus ó'n gcóṁarsanaċt, agus ḃí aiṫne curṫa agam orṫa, agus ḃí fáġalta amaċ agam go raiḃ árd éirim aigne acu. Ṫuigeas gur ḃ'fiú iad raint d'á nduaġ ḋ'fáġail. Do ḃrúṫfainn a lán feirge fúm ní ba ṫúirse 'ná mar a staḋfainn d'iad a ṁúineaḋ agus iad cóṁ maiṫ

san ċun an eóluis do ġlacaḋ. D'á éaġmuis sin go léir, ḃí an ġeallamaint i dtaoḃ staonaḋ ó'n ndeoċ meisgeamail déanta ag an uile ḋuine des na buaċaillíḃ a ḃí tagaiṫe ċúġam ó'n áit. Dá n-eiriġinn as an obair an uair sin ḃí gaċ aon ċontaḃairt go raġaḋ an ġeallamaint sin ar neaṁníḋ i n-aigne a lán de'n ṁuíntir a ḃí tar éis í ḋéanaṁ. Ḃí greim eile leis, orm. An obair a ḃí agam 'á ḋéanaṁ ċóṁ fada roimis sin i n-onóir do Ḃríġid Naoṁṫa, i n-onóir do Ṁuire na nGaeḋal, obair ab eaḋ í ná féadfainn a ċur uaim. Gan amras ḃí iongnaḋ ar na daoine a ċonaic mé ag déanaṁ na h-oibre sin, aċ níor ṫuigeadar na greamana a ḃí orm. Do socaruiġeaḋ ná béaḋ aon ċuid d'obair na paróiste orm, aċ neaṁníḋ ab eaḋ an socarúġaḋ san. Ḋeineas mo ċion d'obair na paróiste ċóṁ maiṫ le các. Is dóiċ liom gur ṁeas a lán daoine gur ḋíṫ céille a ḃí orm. Níor ḃ' aon iongnaḋ iad 'ġá ráḋ. Aċ níor ṫuigeadar na greamana a ḃí orm.

“Fágaimís siúd mar atá sé!”

XXIII

An LAND LEAGUE

Is dóiċ liom gur díreaċ agus mé ag imṫeaċt ó Ṁaġċromṫa do leigeaḋ Míċeál Daiḃéid amaċ as an bprísún. Ṫáinig saṁraḋ ana ḟliuċ, agus fóġṁar ana ḟliuċ. Ní raiḃ aon ḃreiṫ ag daoine ar

ċíosanaiḃ do ḋíol. Do ṫuig cuid des na tiġearnaiḃ talṁan ṫiar i gConaċtaiḃ go mbéaḋ na feirmeóirí a d'iaraiḋ locáiste ḋ'ḟáġail. Níor ṁaiṫ leis na tiġearnaiḃ aon locáiste ṫaḃairt uata. Ċuireadar glaoḋ amaċ ċun a céile agus ṫánadar i bfoċair a céile ar aon láṫair, agus socaruiġeadar ar gan aon locáiste ṫaḃairt d'aon tineóntaiḋe. Is cuiṁin liom go dtáinig ana ḃrón agus ana ḃuairt orm nuair airiġeas an sgéal san. Ḃí ḟios agam ná béaḋ aon ḃreiṫ ar na cíosanaiḃ do ḋíol. Ṁeasas ansan go gcaiṫfí na daoine go léir amaċ as a gcuid talaiṁ, agus go mbéaḋ airís againn an léirsgrios a deineaḋ ar Éirinn i mbliain a h-oċt a's daċad. Ḃíoḋ an maċtnaṁ san ag baint codla na h-oíḋċe ḋíom. Níor ḃ'ḟada go dtáinig sgéal eile aniar ċúġainn. Do ċonaic Míċeál Daiḃéid an rud a ḃí déanta ag na tiġearnaiḃ. Ċuir sé amaċ glaoḋ ċun na dtineón-taiṫe 'ġá iaraiḋ orṫa teaċt i bfoċair a céile ar aon láṫair. Ṫánadar. Do laḃair sé leó. Ḃ'é toraḋ a ċainte gur socaruiġeaḋ ar gan aon leaṫṗinne cíosa ṫaḃairt d'aon tiġearna talṁan ná taḃarfaḋ locáiste maiṫ uaiḋ. Ṫug san "cos i n-aġaiḋ an ċaim" dos na tiġearnaiḃ. Ṫuigeadar féin gur ṫug. Ḃíodar ar buile. Do rugaḋ ar Ṁíċeál Daiḃéid agus do sáḋaḋ isteaċ arís é sa ṗríosún. Ní raiḃ sé amuiċ aċ ar ṫicéad. Do briseaḋ a ṫicéad agus do cuireaḋ isteaċ arís é. Aċ ní mar a ṁeastar a bítear go minic. Ḃí Disraeli 'n-a ṗríoṁ-ṁinistir nuair a briseaḋ ticéad Ṁícíl Daiḃéid. Trí seaċtṁaine díreaċ 'n-a ḋiaiġ san do caiṫeaḋ Disraeli agus a ḃuiḋean amaċ a' h-obair an Riaġaltais, agus ċuaiḋ Gladstone isteaċ. An túirse 'n-a raiḃ Gladstone istiġ do h-osgalaḋ dorus an ṗríosúin

airís, agus do leigeaḋ Daiḃéid amaċ. Ansan iseaḋ ṫosnuiġ an ġleic idir na tineóntaiṫiḃ agus na tiġearnaiḃ.

Ḃain san an ḃuairt mór díom-sa, aċ mar sin féin ní raḃas gan eagla. Ḃí eagal orm ná béaḋ sé de ṁisneaċ ag na tineóntaiṫiḃ an fód do ḟeasaṁ. Ḃí eagal orm ná creidfidís go mbéaḋ aon ḃreiṫ acu ar an gcíos do ċoimeád gan an sirriaṁ do ṫeaċt láiṫreaċ agus iad do ċaiṫeaṁ amaċ. Nuair a ċonacadar Miċeál Daiḃéid tagaiṫe amaċ as an bprísún i n-aiṁḋeóin na dtiġearnaí talṁan is ar éigin féadadar an sgéal do ċreideaṁaint. Aċ níor ḃ' ḟada go raiḃ sé ansúd ṫiar 'n-a measg airís 'ġá innsint dóiḃ conus a ḋéanfaidís na tiġearnaí do ṫroid. Ba ró ḋeacair a ċur 'n-a luiġe orṫa gur ḃ' ḟéidir an troid sin do ḋéanaṁ i n-aon ċor. Ḃí sé daingean 'n-a n-aigne ná raiḃ ag an landlord aċ teaċt agus iad do ċaiṫeaṁ amaċ ċóṁ luaṫ agus diúltóċaidís do'n ċíos a ḋíol.

"Má ṫéiġean siḃ ag triall air i nbúr nduine agus i nbúr nduine féadfaiḋ sé siḃ a ċaiṫeaṁ amaċ i nbúr nduine agus i nbúr nduine. Féadfaiḋ sé an duine a ḋiúltóċaiḋ do ċaiṫeaṁ amaċ láiṫreaċ. Aċ má ṫéiġean gaċ buiḋean tineóntaiṫe ag triall air i n-aonḟeaċt agus an diúltuġaḋ ḋéanaṁ i n-aonḟeaċt, cé féadfaiḋ sé a ċaiṫeaṁ amaċ? Ní ḃeiḋ an diúltuġaḋ aige le cur i leiṫ aon duine fé leiṫ. Ní féidir dó an dlíġ ċur orraiḃ go léir i n-aonḟeaċt. Téiġeaḋ an buiḋean ag triall air agus tairgiḋís an cíos dó, aċ amáin an locáirte a ḃeiḋ uaṫa. Má ḋiúltuiġean sé do'n locáirte ṫaḃairt tagaḋ an buiḋean uaiḋ gan aon ċíos a ṫaḃairt dó. Tá earba airgid ar a lán acu, agus taḃarfaid siad

uaṫa an locáiste d'ḟonn an ċuid eile d'ḟágail láiṫreaċ."

Ní ró ṁór an meas a ḃí ag cuid acu ar an gcóṁairle. Ḃí an taiṫíġe acu riaṁ ar a toil féin do ṫaḃairt do'n ṫiġearna talṁan; ar aon ċíos a h-iarrfí orṫa do ḋíol níba ṫúirse 'ná eagla an eviction a ḃeiṫ ag baint codla na h-oíḋċe ḋíoḃ. Aċ ḃí cuid acu, leis, agus ba ṫúirse leó aon tsaġas troda ḋéanaṁ, pé rud a ṫiocfaḋ as dóiḃ, 'ná ḃeiṫ ag sgláḃaiḋeaċt ag déanaṁ airgid do ḋaoiniḃ díoṁaoine agus 'ġá ṡíneaḋ amaċ ċúċa agus gáḋ acu féinig leis. Do cuireaḋ an Land League ar bun. I ndiaiġ ar ndiaiġ do leaṫ an obair go dtí go raiḃ buiḋean de'n ċonnraḋ san ins gaċ paróiste. Do cuireaḋ buiḋean acu ar bun go luaṫ sa Ráṫ. Is cuiṁin liom an lá go maiṫ. Ḃí cruinniuġaḋ mór daoine ann, i bpáirc ná raiḃ aḃfaḋ ó m' sgoil. Ċuas féin agus mo sgoláirí go léir go dtí an cruinniuġaḋ.

Ṫáinig smaointe áiriġṫe ċun m' aigne nuair a ċuas isteaċ ameasg na ndaoine. Ċuiṁniġeas ar an am úd nuair a ḃíos istiġ sa ċoláisde i Maiġ Nuaḋat agus an páipéar úd i mḂaile Áṫa Cliaṫ ag tromaiḋeaċt go dian orm féin agus ar an gcuid eile againn, 'ġá ráḋ go raḃamair ag gaḃáil páirte le cóṁaċtaiḃ Ṡasana, agus a ḟios againn féin istiġ i n-ár gcroiḋe gur ḃ' éiṫeaċ é sin; náċ ag gaḃáil páirte le cóṁaċtaiḃ Ṡasana a ḃíomair aċ ag gaḃáil páirte le n-ár ndaoine féin, le muintir na h-Éireann, a d'iaraiḋ iad do ċoimeád ó ḋul isteaċ i n-imreas le cóṁaċtaiḃ Ṡasana an faid a ḃí an t-arm go léir acu san agus gan ag muintir na h-Éireann aċ láṁa folaṁa. Ḃí ḟios againn go dian ṁaiṫ dá dtéiġeaḋ muintir na h-Éireann i ngleic de'n tsórd san le cóṁaċtaiḃ

Ṡasana an uair sin nár b'ḟéidir a ḃeiṫ ar an ngleic aċ an t-aon deire aṁáin, caṫ fuilteaċ b'ḟéidir, agus annsan an t-informer agus an ċroċ, agus an t-airgead fola, agus an loċ amaċ, agus croiḋṫe briste ag aiṫreaċaiḃ agus ag máiṫreaċaiḃ agus ag daoine muínteorṫa sa ḃaile. Ḃí fios againn go dian ṁaiṫ, dá mbéaḋ a seaċt n-oiread armála ag muintir na h-Éirean agus a ḃí acu an uair sin, dá mbéaḋ oiread armála acu, agus oiread saiḋḃris, agus oiread nirt slóġ, agus go ḃféadfidís an ġleic do ċoimeád ar siúḃal i gcoinniḃ Ṡasana ar feaḋ fiċe blian, go gcaillfeaḋ Sasana a raiḃ an tsaoġal aici, ó ċroicean amaċ, go gcaillfeaḋ sí an croicean féin, go gcaill-feaḋ sí an t-anam, níba ṫúirse 'ná mar a leigfeaḋ sí do ṁuintir na h-Éirean an láṁ uaċtair a ḋ'fáġail. Cá raiḃ an gustal? cá raiḃ an púdar? cá raiḃ na gunaí móra, ná na gunaí beaga? Cá raiḃ an neart slóġ? Cá raiḃ aon rud i n-aon ċor a ċuirfeaḋ ar a gcumas do ṁuintir na h-Éirean gleic de'n tsórd san do ṡeasaṁ i n-aġaiḋ Ṡasana?

Aċ nuair a ṫáinig an ġleic eile seo, an ġleic idir na feirmeóirí agus na máiġistirí talṁan, ḃí an sgéal aṫaruiġṫe ar fad. Ní faoḃar ná fuil ná púdar ná teine ná gunaí móra ná gunaí beaga a ḃí i gcás feasta, aċ gaċ aoinne do ċoimeád a ġreama ar a ċuid féin. Ní ḃrisean duine dlíġ Dé ná dlíġ ríġeaċta nuair ná déinean sé aċ a ċuid féin a ċoimeád. Siné an teagasg a ḃí le taḃairt ó'n árdán do'n ṗobul a ḃí cruinniġṫe annsúd an lá úd sa ṗáirc úd i n-aice an Ráṫa. Ní raiḃ ar mo ċumas-sa, nuair a ḃíos istiġ sa ċoláisde ná nuair a ṫánag amaċ as an gcoláisde, páirt do ġaḃáil leis na Fíníniḃ, ná cóṁairle taḃairt a ċomáinfeaḋ ar aġaiḋ iad sa ḃfuadar a ḃí fúṫa.

Ní raiḃ aon rud ċun mé ċosg ar ċómairle ṫabairt do ṗobul feirmeóirí, agus a ráḋ leo imṫeaċt ar aġaiḋ sa ḃfuadar a ḃí fúṫa.

Ṫuigeas go raiḃ gáḋ le cómairle acu. Ḃíodar anṡúd am' ṫímpal agus iad go dúr agus go gruamḋa. An seana sgannraḋ orṫa. An t-eagla orṫa go mbéarfaí orṫa ar ball agus go gcuirfí an dlíġ orṫa, mar ba ġnáṫ riaṁ, agus gur ḃaoġal ná tiocfaidís saor, bíoḋ ná raiḃ dlíġ Dé ná dlíġ ríġeaċta 'á ḃriseaḋ acu. Ḃíos ag faire orṫa agus ċonac 'n-a ngnúiseanaiḃ an ġruaim, agus an sgannraḋ, agus an droċ iontaoiḃ asta féin agus as a ċéile. Sgannraḋ ar gaċ aoinne le h-eagla go neósfaí do'n ṁáiġistir go raiḃ sé sa ṗáirc sin an lá san. Ní raiḃ aoinne ar an árdán fós aċ triúr nó ceaṫrar gasrún. Ansan ṫáinig sagart óg láidir ó Ċontae Luimniġe agus ċuaiḋ sé anáirde ar an árdán. Ċuas féin anáirde i n-aonḟeaċt leis. Ṫosnuiġ sé ar ċaint, agus ba ḋian ṁaiṫ ċuige é. Do laḃair sé go dána 'ġá ṁíniuġaḋ conus mar a ḃí na máiġistirí ag déanaṁ éagcóra ar na feirmeóiriḃ, ag éileaṁ cíosa nár ḃ' ḟéidir a ḋéanaṁ as an dtalaṁ. Ḃí na feirmeóirí ag éisteaċt leis an gcaint agus iongnaḋ orṫa a ráḋ go raiḃ sé de sgairt ag aoinne an ḟírinne ḋ'innsint amaċ cóṁ neamḃalḃ san. Ḃí seisean ag caint agus ḃíos-sa ag faire orṫa-san. Ṫáinig tuille sagart. Do léim gaċ sagart, fé mar a ṫáinig sé, do léim sé suas ar an árdán, go dtí go raiḃ oiread san againn ann gur ḃ' ar éigin a ḃí slíġ d'á ṫuille againn ann.

Seo rud a ṫugas fé ndeara an lá san, agus níor sgar sé le m' ċuiṁne riaṁ ó sin ná ní sgarfaiḋ go deó. Nuair a ċonaic na daoine an ḃrúṫ sagart

ṫuas ar an árdán agus gaċ aon tsagart acu, fé mar a laḃraḋ sé, ag labairt níba ḋána agus níba ḋásaċtaiġe 'ná an t-é a laḃair roimis, do ṫosnuiġ an ġruaim agus an t-eagla agus an droċ iontaoiḃ ar imṫeaċt as a ngnúisiḃ. D'ḟéadas a léiġeaḋ i n-aġaiḋ gaċ duine acu, ċóṁ soiléir díreaċ agus dá laḃraḋ sé liom, an ċaint seo: "Seaḋ! an ḟaiḋ atáid na sagairt sin go léir ansúḋ ṫuas ar an árdán ní baoġal dúinn!" Ċonac an méid sin agus ḃí áṫas mór orm, agus ḃíos ana ḃuiḋeaċ des na sagartaiḃ mar ġeall ar ṫeaċt agus ar ṡeasaṁ ansúḋ, idir na feirmeóiriḃ boċta agus na h-annsgiain a ḃí ag fásgaḋ an anama asta. Ḃí áṫas mór eile orm, leis, agus cúis ba ṁó 'ná san féin agam ċun an áṫais. Fé ḋeire ṫiar ṫall ḃí le feisgint ag an saoġal mór náċ aon ḃáiḋ le muintir Ṡasana ná le n-a ndliġṫiḃ fé ndeara do ṡagartaiḃ na h-Éireann ḃeiṫ i gcoinniḃ na ḃFíníní, agus gur ṁór agus gur ṫiubaisteaċ an éagcóir a deineaḋ orṫa nuair a dúḃraḋ gur ḃ' eaḋ.

XXIV

AṪARUĠAḊ AR AN SAOĠAL

Do cuireaḋ buiḋean de'n Land League ar bun sa Ráṫ. Ṫagaḋ na feirmeóirí ó'n gcóṁarsanaċt isteaċ ann cúpla lá sa tseaċtṁain. Do díolaḋ gaċ aoinne acu raint ḃeag airgid ċun costais na buiḋne. Raint

ḃeag ab eaḋ é, agus ríġin go leór a ḃídís 'ġá ḋíol, go dtí gur ṫosnuiġ neiṫe áiriġṫe ar ṫuitim amaċ ar fuaid na tíre agus gur ṫosnuiġ a dtuairisgí ar ṫeaċt amaċ ins na páipéaraiḃ.

Ṫáinig tuairisg amaċ i bpáipéar lá ar ġníoṁ a ḋein buiḋean tineóntaiṫe i n-áit éigin. Gur ċuir an máiġistir a ṫeaċtaire ċúċa mar ba ġnáṫ 'ġá ráḋ leó go tur teaċt a leiṫéid siúd de lá agus an cíos do ḋíol. Gur ġluaiseadar an lá a ḃí ainimniġṫe dóiḃ, aċ gur i n-aonfeaċt a ġluaiseadar. Gur ċuadar i n-aonfeaċt i láṫair an ṁáiġistir. Go ndúbradar leis ná taḃarfaidís aon ċíos dó gan a ċúig fiċid fé'n gcéad locáiste ḋ'fáġail uaiḋ, .i. an ceaṫraṁaḋ pingin, .i. coróinn fé'n bpúnt. Gur eiriġ sé ar buile agus go ndúbairt sé ná taḃarfaḋ, ná oiread agus leaṫpinne. Gur éisteadar leis go ciúin go dtí go raiḃ an fearg curṫa ḋé aige. Ansan go raiḃ aiġneas mór agus aragóint mór idir iad féin agus é féin. Fé ḋeire gur leag sé an cúigṁaḋ pingin dóiḃ, .i. a fiċe fé'n gcéad .i. ceiṫre sgillinge fé'n bpúnt.

D'osgail gaċ aoinne a súile, agus do leaṫ gaċ aoinne a ḃéal, agus do ṫarraing gaċ aoinne anál ḃreaġ fada, nuair a léiġeaḋ an tuairisg sin amaċ as an bpáipéar dóiḃ. Ḃí iongnaḋ agus alltaċt orṫa. I gcionn raint laeṫanta do léiġeaḋ amaċ dóiḃ tuairisg eile de'n tsaġas céadna. I gcionn seaċt-ṁaine tuairisg eile. Aċ aiḋe! As san amaċ do ċífeá láṁ gaċ aoinne acu síos i bpóca a ḃríste go fonnmar, agus an t-airgead geal ag teaċt 'n-a ċruaċaiḃ ar an mbórd ċúġainn.

Ḃí iongnaḋ a gcroíḋe orṫa. Níor airiġeadar a leiṫéid d'obair riaṁ. Dlíġ, agus prísún, agus

caiṫeaṁ amaċ, agus tógáilt sealba, agus imṫeaċt le fuaċt agus le fán isteaḋ ċeapadar a ṫiocfaḋ a' ḋiúltuġaḋ do'n ċíos a ḋíol, agus b'ṡin coróinn fé'n bpúnt tagaiṫe ar ḋóiḃ súd, agus ċeiṫre sgillinge fé'n bpúnt ḋóiḃ súd eile! Cad é mar aṫaruġaḋ ag teaċt sa tsaoġal!

Cuiṁniġeas féin ar an aimsir a ḃí curṫa ḋíom agam, ar Ṡaunders agus ar Ḃroderick, agus ar an ndlíġ agus ar an gclampar, agus ar an "smut de ġé úd a h-iṫeaḋ fadó nuair a ḃí an Nodlaig ann," agus go deiṁin do ġaḃas mo ḃuiḋeaċas ó ċroiḋe le Dia na glóire a ḃreiṫ am' ḃeaṫaiġ orm go bfeaca an t-aṫaruġaḋ aimsire sin, agus an sgeiṁle sin agus an briseaḋ caṫa san tagaiṫe ar na biṫeaṁnaiġ. An láṁ uaċtair fáġalta againn orṫa ċóṁ críoċnuiġṫe agus dá mbeimís tar éis éirliġ Cluana Tairḃ a ḋ'imirt orṫa ṫíos ar macaire Ċille Dara!

Duine anoir ó Ċill Moċeallóg a ḃíoḋ sa ċaṫaoir againn i gcaiṫeaṁ na h-aimsire sin. Ṫagaḋ sé anoir gaċ aon lá a ḃíoḋ cruinniuġaḋ buiḋne againn. Ṫéiġinn-se ann uaireanta, aċ ní féadainn dul ann i gcóṁnuiġe toisg cúram na sgoile ḃeiṫ orm. Ḃí gaċ aon rud ag eiriġe linn go h-áluinn go dtí gur ṫáinig lá áiriġṫe. Ṫáinig cúntas sa páipéar ar rud a ṫuit amaċ ṫiar i dTráiġ Lí. Ḃí buiḋean Ṫráġa Lí cruinniġṫe 'n-a seómra agus iad ag déanaṁ a ngnóṫa. Go h-oban, agus gan blúire coinne acu leis, do ṗreab ċúċa isteaċ buiḋean luċt airm, agus do gaḃaḋ 'n-a bprísúnaċaiḃ a raiḃ sa tseómra. Do ġluais an tuairisg sin ar fuaid na h-Éireann. Ṫáinig crit ċos agus láṁ ar a lán de ṁuintir an Land League. Cúpla lá 'n-a ḋiaiġ san a ḃí buiḋean an Ráṫa le cruinniuġaḋ ċun gnóṫa. Do ċruinniġ an buiḋean,

aċ níor ṫáinig fear na caṫaoireaċ. Níor féadaḋ aon obair a ḋéanaṁ an lá san. Siúḋ isteaċ sa sgoil ċúġam-sa an ḃuiḋean go léir tar éis na h-oíḋċe ṫuitim. Do ṡuiġeadar isteaċ ins na suiḋċánaiḃ mar a ṡuiġeaḋ na buaċaillí i gcaiṫeaṁ an lae. Do laḃair duine acu.

“Tá níḋ againn le h-iarraiḋ ort, a Aṫair,” ar seisean, “agus tá súil againn ná tógfair orainn é, agus ná h-eiteoċair sinn.”

“Tá go maiṫ,” arsa mise. “Cad tá uaiḃ?”

“Ní’l aon ḟear caṫaoireaċ againn,” ar seisean. “Ar ḃ’ é do ṫoil-se, a Aṫair, teaċt agus ḃeiṫ ad’ ḟear caṫaoireaċ againn?”

“Aċ! mura ḃfuil uaiḃ aċ an méid sin,” arsa mise, “ní deacair siḃ a ṡásaṁ. Mearas gur rud éigin ana ṁór a ḃí uaiḃ. Tiocfad agus fáilte,” arsa mise. “Caṫain a ḃeiḋ an ċéad ċruinniuġaḋ eile agaiḃ?”

“Ba ṁaiṫ linn é ḃeiṫ againn amáireaċ ar a sé ’ċlog um ṫráṫnóna, i dtreó ná beifeá ag obair sa sgoil le n-a linn,” ar seisean.

“Tá go maiṫ,” arsa mise. “Béad-sa agaiḃ ar a sé ’ċlog um ṫráṫnóna amáireaċ, le congnaṁ Dé.”

Ċuas go dtí an seómra ar a sé ’ċlog um ṫráṫnóna amáireaċ a ḃí ċúġainn. Ḋeineamair ár ngnó go breaġ réiḋ socair. Níor ṫáinig “peeler” ná saiġ-diúir ċúġainn. Níor ṫáinig a ṫuille tuairisge ċúġainn ó Ṫráiġ Lí. Do ġluais an obair ar fuaid na tíre, na feirmeóirí ag dul ’n-a mbuiḋniḃ i n-aonḟeaċt ag éileaṁ na locáirtí, agus na locáirtí acu d’á ḟáġail tar éis aiġnis, agus misneaċ na ndaoine ag borraḋ agus ag neartuġaḋ i n-aġaiḋ an lae.

Ní raiḃ aon ḃáiḋ, áṁṫaċ, ag an sagart paróiste

leis an Land League. Ḃí sé aosta. Is dóċa gur ċeap an duine boċt ná raiḃ sa Land League aċ Fíníní fé ainim eile, agus ná raiḃ i gcóṁairle an Land League aċ cóṁairle aiṁleasa. Pé rud a ċeap sé ní raiḃ aon ḃáiḋ aige leis an obair. Is dóiċ liom gur sgríoḃ sé ag triall ar an Easbog 'ġá iaraiḋ air cóṁairle ṫaḃairt dóṁ-sa, agus a ráḋ liom nár ḃeag dom cúram na sgoile agus gan cúram an Land League a ḃeiṫ orm 'n-a ṫeannta. Ṫáinig leitir ċúġam ó'n Easbog 'á ráḋ liom go raiḃ eagal air go ḃfanfaḋ cuid des na buaċaillíḃ ó'n sgoil mar ġeall ar mise ḃeiṫ sáiḋte sa Land League. Do sgríoḃas ċuige agus dúḃart leis mar seo.

"A Ṫiġearna Easboig," arsa mise, "i n-ionad aon díoḃála déanaṁ do'n sgoil is tairḃe a ḋéanfaiḋ sé ḋi mé ḃeiṫ sa Land League. Is clann feirmeóirí na buaċaillí go léir atá ag teaċt ċun na sgoile, aċ aṁáin beirt, agus tá báiḋ ana ṁór ag aiṫreaċaiḃ na beirte sin féin leis an Land League.

"Agus tá níḋ eile sa sgéal, a Ṫiġearna Easboig," arsa mise. "Dá n-abrainn-se leis na fearaiḃ úd a ṫáinig ċúġam an oiḋċe úd, 'á iaraiḋ orm ḃeiṫ am' stiúrṫóir orṫa, dá n-abrainn ná féadfainn é mar nár ḃeag dom cúram na sgoile ḃeiṫ orm, cad is dóiċ leat a déarfaidís? Déarfaidís gur eagla roimis na "peelers" a ḃí orm. Náċ deas a ḃéaḋ an sgéal ansan agam? Go mór mór nuair ná raiḃ an t-eagla san orm, ná aon níḋ d'á ḟórd. Conus féadfainn féaċaint ins na súiliḃ ar na fearaiḃ úd go deó dá dtaisbeánainn an ṁeaṫtaċt an uair sin? Go mór mór nuair ná raiḃ an ṁeaṫtaċt ionam!"

Ní ḃfuaras a ṫuille "cóṁairle" ó'n Easbog. Níor ċuir san aon iongnaḋ orm. Ní raiḃ 'á ḋéanaṁ

agam aċ an rud a ḋéanfaḋ sé féin dá mbéaḋ sé am' inead. Cártaċ ab eaḋ é. Níor ḋual dó aon ṁeat-taċt a ḃeiṫ ann; agus ní raiḃ.

Do ġluais obair na sgoile agus an obair eile i n-aonḟeaċt, agus ḃíomair ag cur an tsaoġail ḋínn. Ḃí an sagart paróiste flaiṫeaṁail. Ḃímís, mé féin agus an sagart óg eile, ar ḋínnéar aige go minic. Ḃíomair 'n-a ṫiġ lá áiriġṫe ar ḋínnéar. Ḃí seisear nó mór ṡeisear eile ann, leis. Daoine ab eaḋ a ḃformór ná raiḃ aon ḃáiḋ acu leis an Land League aċ cóṁ beag agus ḃí ag fear an tíġe. Do ġluais caint eatarṫa, mar seo.

“Náċ ar a ṁargaḋ a ṁaireann gaċ aoinne? Nuair a ḋéanfaiḋ duine margaḋ, náċ ceart dó an margaḋ do ṡeasaṁ? Nuair a ḋéanfaiḋ feirmeóir margaḋ le tiġearna talṁan agus nuair a ġeallfaiḋ sé cíos áiriġṫe do ḋíol a' feirm ṫailiṁ, ná fuil ceangailte air an cíos san do ḋíol nó an talaṁ do ṫaḃairt ṫar n-ais do'n t-é gur leis é?”

Ḃíos ag éisteaċt leis an gcaint agus fearg ag éiriġe istiġ ionam. Fé ḋeire do laḃras.

“Ba ṁaiṫ liom ceist a ċur ċúġat, a Aṫair,” arsa mise le fear an tiġe, “má 'sé do toil é.”

“Ó, cuir, cuir, a Aṫair,” ar seisean.

“Ḃí aiṫne agam ar ḟear,” arsa mise, “agus ḃí feirm ṫailiṁ aige, agus ḃí deiċ bpúint a's daċad cíosa aige 'á ḋíol as an ḃfeirm. Ḃí léas aige ar an ḃfeirm. Do ṫuit an léas tímpal doséan blianta ó ṡin. Ṫáinig an máiġistir ċuige. ‘Tá an ḟeirm seo agat le fada ar deiċ bpúint a's daċad sa mbliain,’ ar seisean. Níor laḃair an fear eile focal. ‘Caiṫfir céad púnt sa mbliain cíosa do ḋíol as an ḃfeirm seo feasta,’ arsa'n máiġistir. Níor laḃair an fear eile focal.

'Tá tiġ nua déanta ansro agat,' arsa'n máiġistir. 'Is dóċa gur ċaill sé cúpla céad púnt leis. Lam-álfar dá céad duit as pé rud a ċaill sé leis. Do réir cúig púnt fé'n gcéad déanfaḋ san deiċ bpúint sa mbliain. Leagfar an cíos an méid sin duit. Fágfaiḋ san deiċ bpúint 's ceiṫre fiċid sa mbliain cíosa ort feasta. An bfuilir sásta leis sin?' Níor laḃair an fear eile focal. Do stad an máiġ-istir ar feaḋ tamaill ag feiṫeaṁ féaċaint cad déar-faḋ an tineóntaiḋe. Níor laḃair an tineóntaiḋe focal. Fé ḋeire do laḃair an máiġistir airís. 'Is cuma liom sa diaḃal cé'cu taoí sásta nó ná fuilir,' ar seisean, 'aċ sin é an cíos a ċaiṫfir a ḋíol feasta!' An dtaḃarfá-sa margaḋ ar an méid sin deiġleála, a Aṫair?" arsa mise leis an sagart paróiste.

Is dóċa go raiḃ faoḃar ar mo ċaint, mar níor laḃair sé féin ná aoinne ar feaḋ tamaill.

"Ó," ar seisean fé ḋeire, "cás fé leiṫ isead é sin."

"Ní h-eaḋ, a Aṫair," arsa mise. "Cás coitċian isead é. Táim ag féaċaint ar ġnóṫaiḃ talṁan idir ṁáiġistiriḃ agus tineóntaiṫe anois le daċad éigin blian, agus ní ḟeaca riaṁ fós a ṁalairt sin de ṡaġas margaiḋ 'á ḋéanaṁ eatarṫa. Ní ḟeaca riaṁ aċ cíos d'á árduġaḋ gaċ aon uair a ṫuiteaḋ léas, nó gaċ aon uair a ḋeineaḋ an tineóntaiḋe aon ḟeaḃas do ċur ar an bfeirm le n-a ṡaoṫar féin."

Ḃí firín beag seaḃcaiḋe, caṁṡúileaċ, 'n-a ṡuiḋe ar m' aġaiḋ anonn ar an dtaoḃ eile de'n ḃórd. D'ḟéaċ sé anall orm agus do laḃair sé.

"Agus, a Aṫair," ar seisean, "mura raiḃ sé sásta le deiċ bpúint 's ceiṫre fiċid cíosa do ḋíol ar an

ḃfeirm, cad 'n-a ṫaoḃ nár laḃair sé agus a ráḋ ná raiḃ sé sásta?"

"Tá go breaġ, a ṁic ó," arsa mise leis. "Dá n-abraḋ sé ná raiḃ sé sásta do caiṫfí amaċ é as an dtiġ a ḋein sé féin dó féin agus d'á ṁnaoi agus d'á ċlainn. Ansan is dóċa go dtaḃarfá-sa ḃeiṫ istiġ dóiḃ!"

Níor laḃair sé sin a ṫuille. Do tarraingeaḋ aḋḃar éigin eile cainte anuas an ċuid eile de'n tráṫnóna. Níor beag leó de'n "ṁargaḋ" úd, margaḋ an leaṫ-taoiḃ, "raint na cailliġe, mar is áil léi féin é."

Ṫáinig sagart riaġalta ċun an Ráṫa ag taḃairt misiúin uaiḋ. Ċonaic sé an sgoil. "Sgoil Ḃríġde Naoṁṫa," an ainim a ḃí agam ar an sgoil. Do ṫaiṫn an sgoil leis go mór. Ċuir sé aiṫne ar ċuid des na buaċaillíḃ. Ḃí sgoil curṫa ar bun aige féin ṫíos i gcaṫair Luimníġe. Ċun buaċaillí do ṁúineaḋ agus sagairt a ḋéanaṁ díoḃ, dá mb' é toil Dé é, agus iad do ċur anonn i ndúṫaiḃ iasaċta ag leaṫaḋ an ċreidiṁ iseaḋ ċuir sé an sgoil sin ar bun. De ṁuíntir Rónáin ab eaḋ é. Deireaḋ sé go raiḃ ana iontaoiḃ aige as buaċaillíḃ boċta na h-Éireann; go raiḃ mianaċ ḟóġanta ionta; gur ó ríoġra Éireann a ḟíol-radar; go raiḃ an braon uasal ionta bíoḋ go mb' ḟéidir ná raiḃ saiḋḃreas saoġalta acu; gur ḃ' ḟearr na sagairt a ḋéanfaidís 'ná mar a ḋéanfaḋ clann na ndaoine saiḋḃre a ḃí againn; mura raiḃ an saiḋ-ḃreas acu go raiḃ an uaisleaċt aigne ionta ó ḋúṫċas. "An Sgoil Arboltaċ" an ainim a ḃí ar an sgoil aige. Do casaḋ mo ḃuaċaill-se, Toirḋealḃaċ Ua Siaḋail, air. Ċuireadar aiṫne ar a ċéile. Nuair a ḃí sé ag imṫeaċt d'imṫiġ Toirḋealḃaċ i n-aonfeaċt leis.

I gCualaċt Íosa iseaḋ ḃí an t-Aṫair Ua Rónáin.

Ċuir sé Toirḋéalḃaċ isteaċ sa Sgoil Asboltaċ. Tá Toirḋéalḃaċ 'n-a ṡagart anois, i gCualaċt Íosa, ṫiar i n-America, agus is creideaṁaint é do'n Ċualaċt san, agus d'á ṁuintir, agus d'á ṫír ḋúċais, agus dóṁ-sa, ó's mé ċuir an ċéad láṁ ann.

Ḃí buaċaill eile agam sa sgoil. Leis an áit isteaḋ ḃain sé. [1] Domnall Ó Mainċín ab ainim dó. Tá sé anois 'n-a Árdeasbog ṫall i Melbourne. Tá a lán eile des na buaċaillíḃ a ḃí agam ar an sgoil tar éis dul ċun cinn go maiṫ, cuid acu 'n-a sagartaiḃ agus cuid acu i ngairmiḃ bunúsaċa eile.

XXV

ÉAGCÓIR AGUS DÍOĠALTAS AGUS SMAĊT-DLIĠṪE

Seo ceist. Conus a ṫárla gur féad na feirmeóirí, an uair sin, a leiṫéid de ḃriseaḋ caṫa ḋéanaṁ ar na tiġearnaiḃ talṁan? Sidé an freagra. Gladstone fé ndear é.

Do ċonaic Gladstone aḃfad roimis sin an cos-ar-bolg a ḃí ag na tiġearnaiḃ talṁan 'á ḋéanaṁ ar feirmeóiriḃ na h-Éireann. Le neart gastaċta agus le neart aicillíġeaċta ċuir sé dlíġ tríd an bPárliminṫ sa ḃliain 1870 ċun a ċur féaċaint ar aon

[1] Daniel Mannix.

tiġearna talṁan a ċuirfeaḋ amaċ tineóntaiḋe leórġníoṁ a ḋéanaṁ leis mar ġeall ar é ċur as a ineaḋ cóṁnuiġṫe. Ḋein na tiġearnaí sgiot sgot de'n ḋlíġ sin. Do leanadar ag caiṫeaṁ na ndaoine amaċ agus 'ġá gcur le fuaċt agus le fán i n-aiṁḋeóin Ġladstone agus a ḋlíġe. Ansan, nuair a ḃí an Land League eiriġṫe 'n-a gcoinniḃ do ḋiúltuiġ Gladstone d'aon ċongnaṁ a ṫaḃairt dóiḃ i gcoinniḃ an Land League. Siné a ṁairḃ iad. Ní raiḃ aon rud 'á ḋéanaṁ ag na feirmeóiriḃ i gcoinniḃ aon ḋlíġe. Ní raḃadar aċ ag diúltuġaḋ do ċíos a ḋíol a ḃí ró árd agus a cuireaḋ orṫa d'á n-aiṁḋeóin. Níor ṫuig Gladstone go raiḃ féaċaint ar aoinne congnaṁ a ṫaḃairt dóiḃ ċun an ċíosa san do ḃaint amaċ. Ṫaisbeánadar féin ná raiḃ aon uraiṁ do ḋlíġ acu nuair a ḋeineadar sgiot sgot de'n ḋlíġ úd an leórġníṁ. Gan congnaṁ ó'n riaġaltas ní raiḃ aon ḃreiṫ acu ar aon tsaġas cíosa ḃaint amaċ. Ḃíodar i gcruaḋ-ċás. Dá leanaḋ an sgéal aḃfad ar an gcuma san ḃéaḋ gaċ aon rud ar a dtoil ag na feirmeóiriḃ. Aċ níor lean.

Ḃí riaġail déanta ag an Land League, nuair a cuirfí feirmeóir as a ċuid talṁan tré gan é ḃeiṫ ábalta ar raṁar-ċíos do ḋíol, gan aon duine eile do ṫógaint na feirme sin. Siní an riaġail a ḃris a gcroíḋe ins na tiġearnaiḃ. Dá ndeintí beart do réir na riaġlaċ san go beaċt, níor ḃ' aon ṁaiṫ d'aon landlord tineóntaiḋe do ċaiṫeaṁ amaċ, mar do fágfaí an talaṁ díoṁaoin aige. Do coimeádaḋ an riaġail maiṫ go leór i n-áiteannaiḃ. Aċ do briseaḋ an riaġail anso agus ansúd. Ḃí fear le fáġail anso 's ansúd a ġéill do'n tsaint agus do ṫóg feirm ar ar cuireaḋ duine eile amaċ. Ċuir san an fear a

cuireaḋ amaċ ar ḋearg-ḃuile. Gan aon ḋaḃt ba ḋeacair feall ba ġráinne 'ná é do ḋéanaṁ. Ṫáinig as gur deineaḋ díoġaltas anso 's ansúd ar an ngrabber. B'ḟiné an ċéad aoiṫeó a fuair na tiġearnaí. Ḃí ḟios acu go gcaiṫfeaḋ Gladstone an dlíġ ċur i ḃfeiḋm i gcoinniḃ an sagas san díoġaltais, agus ḃí átas cléiḃ orta.

Fé mar a deintí gníoṁ díoġaltais de'n tsórd san do h-innstí an sgéal ṫall ar fuaid Ṡasana, agus do méaduiġtí ṫar na bearṫaiḃ é. Nuair a ḃíoḋ feirm ar a láiṁ ag landlord tar éis duine boċt éigin do ċaiṫeaṁ amaċ as, ḃíoḋ sé ag faire féaċaint an dtiocfaḋ fear na sainte ċuige ċun na feirme do ṫógaint. Dá dtagaḋ fear na sainte do tugtí an ḟeirm dó ana ḟaor, d'aon ġnó, ċun na riaġlaċ úd do ċur ar neaṁníḃ dá mb' ḟéidir é. Uaireanta do tugtí an ḟeirm d'ḟear na sainte gan aon ċíos ar feaḋ bliana nó ḋó, ar an inntinn gcéadna, aċ is i gan ḟios a déintí é sin. Do ṁéaduiġ ar na gníoṁarṫaiḃ díoġaltais mar ġeall ar an gcamastuiol san. Fé ḋeire do gortuiġeaḋ daoine. Ansan do marḃuiġeaḋ daoine. Níor ḃ'ḟéidir do Ġladstone an sagas san oibre do leigint ar aġaiḋ. Níor ḃris an tineóntaiḋe aon dlíġ nuair a ḋiúltuiġ sé do'n raṁar-ċíos a ḋíol. Níor ḃris an landlord dlíġ na ríġeaċta nuair a ċaiṫ sé amaċ an tineóntaiḋe. Ní luġa 'ná mar a ḃris sé dlíġ na ríġeaċta nuair a ḋein sé a ḋíċeal ar ṫineóntaiḋe eile ċur isteaċ sa ḃfeirm. Níor ḃris fear na sainte dlíġ na ríġeaċta nuair a ṫóg sé an ḟeirm. Gan aṁras do ḃris sé dlíġ an ċirt nuair a ḋein sé ar a ċóṁarsain rud nár ṁaiṫ leis a ḋéanfaḋ an cóṁarsa air féin. Ba leis an gcóṁarsain an ḟeirm, mar is le h-éagcóir a cuireaḋ

amaċ ar an bfeirm é. Níor ċosain dlíġ na ríġeaċta ar an éagcóir é. Níor ḋein san ceart de'n éagcóir. Aċ do ḃris an ċóṁarsa dlíġ Dé agus dlíġ na ríġ-eaċta i n-aonḟeaċt nuair a ċuir sé an pléar tré ḟear na sainte mar ġeall ar an bfeirm do ḃreiṫ uaiḋ.

Timpal na h-aimsire sin do ċonac féin páipéar a ṫáinig anall o Lúnduin: *Punch* an ainm a ḃí ar an bpáipéar san. Ḃíoḋ peictiúirí magaiḋ air, aċ bíoḋ gur peictiúirí magaiḋ iad ḃíoḋ bríġ doiṁinn leó uaireanta. Ḃí peictiúir acu ar an bpáipéar a ċonac; Gladstone agus culaiṫ policeman uime agus é 'n-a ċoilg-ḟeasaṁ ar aġaiḋ siopa amaċ, agus a ḋrom le dorus an tsiopa agus é ag féaċaint uaiḋ ar bun an aeir. Istiġ sa tsiopa, ag an gcúntar, raint fear agus éadaċ duḃ ar a ngnúisiḃ acu, agus iad ag ceannaċ arm, gunaí agus piostail, agus claiḋṁte, agus pící. Sagart laistiġ de'n ċúntar agus é ag díol na n-arm leo. Disraeli 'n-a ḟeasaṁ amuiċ i n-aice Ġladstone agus é ag féaċaint suas air agus a ṁéar sínte aige ċun an tsiopa agus an ċaint seo, mar 'ḋ eaḋ, ag teaċt ar a ḃéal: "I say, Mr. Pleeceman, I think it is about time that you should look in here!"

Ansan do ṫáinig na smaċt-dliġṫe i i diaiġ 'ċéile, gaċ smaċt-dlíġ acu níba ġéire 'ná an smaċt-dlíġ roimis, go dtí go raiḃ fir ċreideaṁnaċa, ó gaċ aon ṗáirt d'Éirinn, sáiḋte isteaċ ins na prísúnaiḃ, gan triail dlíġe gan breiṫ dáréag, agus go ndúḃairt Gladstone an focal úd, "The resources of civilisation are not yet exhausted."

Ḃí airgead 'á ḋéanaṁ suas ins gaċ aon áit dos na daoine a ḃí ins na prísúnaiḃ. Ċuiṁniġeas féin ar slíġ ċun raint airgid a ḋéanaṁ suas dos na fearaiḃ

a ḃí istiġ ó'n Ráṫ. Ṡocaruiġeas ar ṡaġas raffle a ḋéanaṁ, agus sidiad na duaiseana a ḃí ar ṫicéad an raffle.

"A splendid Bengal tiger called 'Resources of Civilisation.' Warranted sound in wind and limb."

"A huge African elephant called 'Passive Resistance.'"

"An Egyptian mummy called 'Rackrent,' said to be as old as the days of Moses."

"A magnificent puck goat called 'Peel,' alias 'Fix Bayonets.'"

With many other highly interesting and valuable prizes.

Do díolaḋ na ticéadaí go tiuġ. Ċonaic an sagart paróiste ceann acu. Ḃí sé ar buile. Ṫáinig sé ċúġam agus ticéad acu 'n-a láiṁ aige.

"Is tusa ċuir amaċ iad so, a Aṫair," ar seisean.

"Is mé gan aṁnas," arsa mise, "ná feicean tú m'ainim ṫíos orṫa?"

"Agus cad ċuige iad?" ar seisean.

"Ċun airgid a ḋéanaṁ," arsa mise.

"Agus cad ċuige an t-airgead?" ar seisean.

"Neósfad-sa san duit go cruinn," arsa mise, "ó ċuiris an ceist ċúġam. Ċun é ċur ag triall ar na fearaiḃ ó'n sráid seo atá istiġ sa ṗrísún ag Buckshot."

Ḃí fearg i nglór gaċ duine againn an ḟaid a ḃíomair ag caint.

Níor ḃ' ḟada 'n-a ḋiaiġ san gur ċuir an t-Easbog mise soir go Cill Úird i n-inead an tsagairt paróiste a ḃí ann, mar ḃí an duine boċt ró ċríona agus ḃí ag dul d'á ċiall, agus ní raiḃ sé oireaṁnaċ ċun na h-oibre.

XXVI

"BARRY THE RAKE"

Nuair a ḃíos socair ṫoir i gCill Úird airís, tar éis Ráṫ Ċormaic agus Maġċromṫa agus an Ráṫ do ċur ḋíom, ṁoṫuiġeas mo ṡláinte ag géilleaḋ ar ċuma éigin. Dúḃairt na daoine liom go raḃas ag féaċaint ana ḃuailte amaċ. Is dóċa go raiḃ an obair ró ḋian orm sa Ráṫ, an sgoil, agus obair na paróiste, agus obair an Land League, agus iad ar siúḃal i n-aonḟeaċt. Níor ġlacas a ṫuille oibre sgoile orm. Ḃí obair an Land League ċóṁ dian i gCill Úird an uair sin agus ḃí sí i n-aon ḃall eile, aċ má 'seaḋ ḃí daoine i mbun na h-oibre ann ċeana agus ní raiḃ orm-sa aċ dul agus cóṁairle ṫaḃairt uaim anois agus airís. D'ḟág san mé gan aon ċúram aċ aṁáin cúram na paróiste, agus níor ḃ' ḟada go raiḃ mo lán neart agus mo lán ṁisneaċ airís ionam.

Ḃínn amuiċ ar ḟuaid na paróiste gaċ aon lá breaġ, i gcaráiste beag a ḃí agam, nó ar muin capaill. Ba ṁór an t-aṫaruġaḋ é ó ḃeiṫ istiġ i sgoil. Do ḃuailinn féin agus na daoine umá ċéile go minic, agus Gaeluinn a laḃraimís i gcóṁnuiġe le n-a ċéile. Ṫáinig duine beag isteaċ ó Ġort na Sgeiṫe ċúġam, lá, 'ġá iaraiḋ orm dul amaċ ċun an ola ċur ar ḋuine a ḃí breóiṫe 'n-a ṫiġ. Firín beag aosta ab eaḋ é. 'N-a ċuis a ṫáinig sé. Ḃí ḟios agam nár ḃ' ḟéidir dó gan ḃeiṫ tuirseaċ. Ċuireas isteaċ am' aice sa ċaráiste beag é, agus ṫugas marcaiġeaċt aḃaile dó. Ḃí an fear boċt ana ḃuiḋeaċ.

Ċromamair ar ċaint. Ċromas-sa ar ḃeiṫ ag cur

tuairisge na gcóṁarsan air, féaċaint cé r' ḃ' iaḋ a ḃí imṫiġṫe anonn, nó tar éis ḃáis, ó ḟágas an par-óiste naoi nó deiċ de ḃlianaiḃ roimis sin. Sa ċeis-tiúċán dom d'ḟiafraiġeas dé cá raiḃ "Barry the Rake," nó an raiḃ sé tar éis ḃáis.

"Tá sé tar éis ḃáis, an fear boċt," ar seisean, "gura maiṫ an ṁaise d'á anam é!"

"File ab eaḋ Barry the Rake," arsa mise.

"Dob' eaḋ go deiṁin, a Aṫair," ar seisean, "agus d'airiġeas-sa blúire filiḋeaċta a ḋein sé agus go deiṁin do ḋein sé go h-ana ḋeas é."

"Abair dom é," arsa mise leis, "má tá sé agat."

"Tá sé agam, a Aṫair," ar seisean. "Sa ḋroċ ḟaoġal ab eaḋ é," ar seisean, "agus ḃí an t-ocras ar gaċ aoinne. Ḃí duine boċt gur ḃ' ainm dó Seáġan Ó Gríobṫa 'n-a ċóṁnuiġe ṫuaiḋ ansan ar Caṫair Druinne, agus duine boċt ná raiḃ ró ġasta ann féin ab eaḋ é. Ḃí sé pósta, agus ní raiḃ aon ġastaċt mór sa ṁnaoi aċ ċóṁ beag leis féin. Ḃí inġean acu agus ba lúġa an ġastaċt a ḃí sa n-inġín 'ná mar a ḃí i n-aoinne de'n ḃeirt. Ṫéiġeaḋ Barry the Rake go dtí an tiġ go minic, agus ḃí aiṫne maiṫ aige orṫa. Ġeiḃeaḋ sé ḃeiṫ istiġ uaṫa uaireanta, agus béile ḃiḋ. Ḃí sagart paróiste ṫuaiḋ i mḂaile Ṁistéala an uair sin, agus is dóċa gur cuiṁin leat é, a Aṫair. Murċaḋ ua Briain ab ainm dó."

"Is cuiṁin liom é go maiṫ," arsa mise, "agus ḃí aiṫne maiṫ agam air."

"Ḃail," ar seisean, "ḃí an t-ocras i sráid Ḃaile Ṁistéala ċóṁ dian agus ḃí sé i n-aon ḃall, mar ḃí a lán daoine boċta ann agus ḃíodar ana ḋealḃ. Ḃí an sgéal ċóṁ h-olc san acu go raiḃ an t-Aṫair Murċaḋ ag ceannaċ mine agus 'ġá raint orṫa i dtreó

ná faiġdís bás do'n ġorta. D'airiġ an Barraċ go raiḃ an ṁin d'á taḃairt amaċ i mBaile Ṁistéala. Ċeap sé, níḋ nár ḃ' iongnaḋ, go raiḃ Seáġan na Gríoḃṫa boċt ag fáġail na mine, agus go ḃfaġaḋ sé féin béile de'n ṁin le n-iṫe aċ dul ó-ṫuaiḋ go Caṫair Druinne. Siúd ó-ṫuaiḋ é agus an t-ocras air. Ċuaiḋ sé isteaċ.

"'An ḃfuil aon rud anso a ḋ'íosfaḋ fear ocrais?' ar seisean.

Ní raiḃ aon ḃlúire bíḋ fé díon 'tiġe!

"'Ṁeasas go mbéaḋ cuid de'n ṁin agaiḃ,' arsa'n Barraċ.

"'Cad í an ṁin?' arsa Seáġan.

"'An ṁin seo atá d'á taḃairt amaċ ṫuaiḋ ansan i mBaile Ṁistéala,' arsa'n Barraċ.

"'Níor airiġeas focal 'n-a taoḃ,' arsa Seáġan.

"'Greadaḋ ċúġat,' arsa'n Barraċ, 'imṫiġ ó-ṫuaiḋ láiṫreaċ agus taḃair ċúġainn cuid dí!'

"'Ní'l aon airgead agam,' arsa Seáġan.

"'Tá an sagart paróiste ag taḃairt na mine úd amaċ gan aon airgead. Tá sé 'ġá bronnaḋ ar na daoine boċta. Imṫiġ láiṫreaċ agus taḃair ċúġ-ainn cuid di. Fanfad-sa anso go dtagair. Táim ag dul i laige leis an ocras!'

"D'imṫiġ Seáġan ó-ṫuaiḋ. Tar éis raint ṁaiṫ aimsire ṫáinig sé.

"'Ar ṫugais leat an ṁin?' arsa'n Barraċ.

"'Níor ṫugas,' arsa Seáġan.

"'Cad 'n-a ṫaoḃ?' arsa'n Barraċ.

"'Mar ní ḃfuaras í,' arsa Seáġan.

"'Cad 'dúḃraḋ leat?' arsa'n Barraċ.

"'Do fiafraiġeaḋ díom an raiḃ ocras orm,' arsa Seáġan.

"'Agus cad dúḃrais leó?' arsa'n Barraċ.

"'Dúḃart ná raiḃ," arsa Seáġan.

"'Airiú, greadaḋ ċúġat, cad 'n-a ṫaoḃ nár innis an fírinne ḋóiḃ?' arsa'n Barraċ.

"'Ní ṫaḃarfainn le ráḋ ḋóiḃ é,' arsa Seáġan.

"'Ó ṁaire, Dia linn! Dia linn a's Muire!' arsa'n Barraċ.

"Ṫaraing sé peann agus duḃ agus blúire páipéir as a ṗóca. Ḃíḋis aige ċun beiṫ ag sgrí'. na filiḋeaċta. Ṡuiġ sé agus do sgríoḃ sé síos an béarsa so:

> A Aṫair Murċaḋ atá go gunta líomṫa,
> Taḃair-se cuid de'n ṁin seo do Ṡeáġan ua Ġríoḃṫa.
> Tá a bean 'n-a h-óinsiġ, agus a inġean ċríona.
> Tá sé féin 'n-a ḃreall, agus beiḋ sé amlaiḋ ċoíḋce!

"'Seo,' ar seisean le Seáġan. 'Beir leat an páipéirín sin, agus eiriġ go dtí tiġ an tsagairt féin agus taḃair ḋó é, isteaċ 'n-a láiṁ féin, agus ġeoḃair an ṁin. Imṫiġ anois agus ná bí aḃfad.'

"D'imṫiġ Seáġan agus do ruġ sé leis an páipéirín. Ṫáiniġ sé go dorus tiġe an tsagairt.

"'Cad 'tá uait-se?' arsa'n bean-tiġe.

"'Dúḃraḋ liom an páipéar so ṫaḃairt isteaċ 'n-a láiṁ féin do'n tsagart paróiste,' arsa Seáġan.

"Do ṡnap sí an páipéar as a láiṁ agus d'imṫiġ sí isteaċ.

"'Seo, a Aṫair,' ar sise, 'agus deir an teaċtaire é ṫaḃairt isteaċ ad' láiṁ féin duit.'

"Do léiġ sé a raiḃ ar an bpáipéar. Do léim sé as an gcaṫaoir.

"'Cé ṫug ḋuit é seo?" ar seisean.

"'Duine boċt atá amuiċ ag an ndorus, a Aṫair,' ar sise.

"'Cuir ċúġam anso isteaċ é,' ar seisean.

"Do cuireaḋ isteaċ Seáġan.

"'Cé ṫug an páipéar so ḋuit?' arsa'n sagart.

"D'inis Seáġan a sgéal dó ċóṁ maiṫ agus d'ḟéad sé é.

"'Agus an tusa Seáġan ua Gríobṫa?' arsa'n sagart.

"'Is mé, a Aṫair,' arsa Seáġan.

"'Tuigim,' arsa'n sagart. Do baineaḋ an t-ocras de Ṡeáġan, agus do tugaḋ oiread mine dó agus d'ḟéad sé a ḃreiṫ leis.

"'Agus,' arsa'n sagart leis, 'abair leis an ḃfear a ṫug an páipéar so ḋuit teaċt ċúġam anso ar maidin, go ḃfuil gnó agam dé.'

"Amáireaċ a ḃí ċúġainn d'imṫiġ an file ó-ṫuaiḋ go Baile Ṁistéala, agus do tugaḋ a ḋóiṫin le n-iṫe dó, agus nuair a ḃí a ḋóiṫin iṫte aige do tugaḋ culaiṫ éadaiġ dó, agus dúbraḋ leis teaċt arís nuair a ḃéaḋ gáḋ aige le biaḋ nó le h-éadaċ."

Aoinne do léiġfiḋ le h-aireaċas an blúire filiḋeaċta san a sgríoḃ an Ḃarraċ ċífiḋ sé níḋ is fiú dó a ṫabairt fé ndeara. Ċífiḋ sé ná fuil sa ḃéarsa aċ fíor ḃeagán cainte aċ go ḃfuil oiread ráiḋte sa ḃeagán cainte sin agus ná déarfaí ar Ḃéarla le n-a seaċt n-oiread cainte.

Tá fabar ag an ḃfile le h-iaraiḋ ar an Aṫair Murċaḋ. Molan sé a "ġuntaċt" agus a "líoṁtaċt." Níor ṁór caint fada sa Ḃéarla ċun an dá ṁolaḋ san do ḋéanaṁ, agus ní ḋéanfaḋ an ċaint fada Ḃéarla an dá ṁolaḋ leaṫ ċóṁ deas agus

ḋeinean an dá ḟocal sa Ġaeluinn iad. Ansan, ní mór do'n ḟile truaġ do Ṡeáġan ua Ġríoḃṫa do ṁúirsgilt i gcroiḋe an Aṫar Murċaḋ. Agus cá ḃfuil an fear san 'n-a ḃeaṫaiḋ is mó de ṫruaġ 'ná an fear atá pósta le h-óinsiġ mná? Dá mbéaḋ aon ċiall ag an inġín b' ḟéidir gur ḃ' ḟusaide é, aċ ḃí dúbailt míḟortiúin ar an ḃfear mboċt nuair a ḃí an inġean 'n-a h-óinsiġ ċóṁ maiṫ leis an máṫair. Ansan, donas an sgéil ar fad, "É féin 'n-a ḃreall," agus mar ḃarr ar an ndonas san féin—"Beiḋ sé aṁlaiḋ ċoíḋċe!" Ní h-aon iongnaḋ gur léim an t-Aṫair Murċaḋ as an gcaṫaoir nuair a léiġ sé an páipéar.

Tá aiṫne agam ar a lán filiḋeaċta Béarla, agus ar a lán d'ḟiliḋeaċt na Gréige agus d'ḟiliḋeaċt na Róṁa. Ní h-eól dom i n-aon ḟiliḋeaċt dár cúmaḋ riaṁ i n-aon teangain acu, beó ná marḃ, aon ċeiṫre líne ċóṁ maiṫ leis na ċeiṫre líntiḃ sin a ċúm Barry the Rake an uair sin agus an t-ocras air! "Brevis esse certo," arsa Horatius, "et obscurus fio." Tá caint an Ḃarraiġ sa ḃéarsa so ċóṁ "brevis" agus do b' ḟéidir í ḃeiṫ, níos cruinniġṫe go mór 'ná mar ab ḟéidir í ḃeiṫ i n-aon teangain eile, agus i n-inead aon "obscuritas" a teaċt de'n ċruinniġṫeaċt is ḃreis soluis a ṫagan d'á druim. Is aṁlaiḋ a glantar agus do neartuiġṫear an solus ar an maċtnaṁ.

XXVII

Tineóntaiṫe agus Tiġearnaí

I gcaiṫeaṁ na h-aimsire a ċugas i gCill Úirḋ an uair sin ḃíos ag faire ar an ngleic a ḃí ar siúḃal idir na feirmeóiriḃ agus na tiġearnaiḃ talṁan, agus ba ḋeas an radharc é. Nuair a deintí droċ ġníoṁarṫa díoġaltais ar luċt na sainte, a tógaḋ talaṁ as a mbíoḋ tineóntaiḋe éigin díbearṫa, do h-innstí an sgéal ins na páipéaraiḃ ṫall i Sasana, agus do méaduiġtí é. Ansan do ṫagaḋ an ḟearg ar ṁuintir Ṡasana, agus do caiṫtí na smaċt-dliġṫe do ċur i ḃfeiḋm. Ansan ṫagaḋ misneaċ do'n landlord agus ṫarraingeaḋ sé ċuige an seana ḋoiṫiġeas. Do ċomáineaḋ sé litir ċun tineóntaiḋe ag éileaṁ cíosa uaiḋ. Do taisbeántí ḋom an leitir. Siḋí an saġas cainte a ḃíoḋ inti:

"Carey,

"Come in here on Saturday and pay your rent. The next application will be a writ.

"George Smith."

Nuair a conac leitir acu cóṁairliġeas do Ċarey dul agus an cíos do ḋíol, le h-eagla go gcurfaí tuille costais air. D'imṫiġ sé isteaċ Ḋé Saṫarainn a ḃí cúġainn. Ṫarraing sé lán a ḋuirn d' airgead as a ṗóca agus ṡín sé ċun an agent é. Ċóṁairiṁ seisean é. Ḃí raint pinginí i n-easnaṁ air. Ṫóg an t-agent suas an t-airgead 'n-a láiṁ agus do

steall sé anonn i gcoinniḃ an ḟalla é i dtreó gur ġluais na píosaí ag rinnce ar fuaid an úrláir.

"Pick it up now," ar seisean, "and go and bring me in the full amount!"

Do ṗioc Carey suas an t-airgead agus ċuir sé 'n-a ṗóca é, agus tug sé aġaiḋ ar an ndorus. Díreaċ agus é ag gabáil an dorus amaċ dúbairt sé, "When I give it to you again you will keep it."

Ṫáinig sé abaile. Ṫáinig an writ. Má ṫáinig níor ċuir Carey aon tsuim ann.

Fé ċeann beagán aimsire ṫáinig aṫarugaḋ dlíġe. Ḃí an cluiċe i bḟabar do'n tineóntaiḋe agus i gcoinniḃ an landlord. Do lean an sgéal mar sin ar feaḋ tamaill. Ansan ṫáinig leitir eile ó'n agent gcéadna ag triall ar Ċarey.

"DEAR MR. CAREY,

"I shall feel much obliged if you will come in next Saturday and let me have the rent. The amount you owe is———(gan aon tráċt ar an ndeiċ agus daċad do'n writ).

"I remain,

"Yours sincerely,

"G. SMITH."

Níor ċuaiḋ Carey isteaċ, agus ní ḃfuair Smith an an t-airgead, an uair sin ná riaṁ ó ṡin.

Sin mar a bíoḋ na tiġearnaí, mín agus garḃ, cneasta agus doiṫiġearaċ, gaċ re dturas, fé mar a ġluaisiġeaḋ an cluiċe leó nó 'n-a gcoinniḃ, síos nó suas. Ċuirḋís i gcuiṁne dom rud a ṫuit amaċ i n-aice tíġe feirmeóra mórán blianta roiṁis sin. Ḃí beirt baċaċ sa n-áit. Ḃí láṁ le duine acu gan

aon lúṫ inti, agus ḃí cos leis an nduine eile crap-aiṫe, ċóṁ crapaiṫe sin gur ḋóiċ le duine air nuair a ḃíoḋ an fear boċt ag siúḃal gur ag cromaḋ agus ag éiriġe a ḃíoḋ sé. Do ṫárla go raiḃ an ḃeirt ag teaċt i n-aonḟeaċt ċun tiġe an feirmeóra um ṫráṫ-nóna, lá áiriġṫe. Ní raiḃ aon ċoinne acu le n-a ċéile, agus go deiṁin ní raiḃ aon fáilte acu d'á ċéile. B'ḟearr le gaċ duine acu gan an duine eile do ṫeaċt. Ċeap fear na coise crapaiṫe go dtaḃar-faḋ sé priocaḋ beag géar do'n ḟear eile.

"Náċ leaṫláṁaċ an aimsir í seo againn, a Ṡeáġain!" ar seisean. Ḃí an aimsir ana ḃriste.

Do ṗrioc an focal "leaṫláṁaċ" Seáġan boċt, aċ má ṗrioc ṫug sé priocaḋ ċóṁ géar leis uaiḋ.

"Aċ, ní'l inti aċ síos agus suas, síos agus suas, a ṁic ó!" ar seisean.

Do ṫárla go raiḃ fear an tiġe ag éisteaċt leis an gcaint. Do sgeart sé ar ġáirí.

"Dar fiaḋ," ar seisean, "aċ do ṫugaḃair d'á ċéile é ċóṁ deas agus d'airiġeas 'á ḋéanaṁ riaṁ é! 'Leaṫláṁaċ,' agus 'síos agus suas'!"

Ċuir sé féaċaint ar an mbeirt dul isteaċ agus beiṫ síoṫċánta le n-a ċéile. Aċ sin mar a ḃí na landlordaí agus na h-agentí i gcaiṫeaṁ na h-aimsire sin, "síos agus suas, síos agus suas, a ṁic ó," lá mín agus lá garḃ, lá sibialta agus lá doiṫiġeasaċ, lá béasaċ agus lá droċ ṁúinte, sé mar a ḃíoḋ an cluiċe ag gabáil leó nó ag gabáil 'n-a gcoinniḃ.

Ba ró ḋeacair i n-aon ċor a ḋ'áiteaṁ orṫa nár ḃ' éagcóir ana ṫrom orṫa gan leigint dóiḃ dliġ d'imirt 'n-a lán neart ar na feirmeóiriḃ, agus an cíos d'ḟásgaḋ asta dá ḃfáisgtí an t-anam asta i n-aon-ḟeaċt leis. Ḃíos lá ar dinnear i dtiġ duin'uasail

sa n-áit. Ḃí tiġearna talṁan ag an mbórd. Ḃí focal anois a's arís aige 'á sgaoileaḋ amaċ i dtaoḃ na h-éagcóra a ḃí 'á ḋéanaṁ ar na tiġearnaiḃ boċta. Ní raḃas-sa 'gá leigint orm gur ṫuigeas cad a ḃí ar siúḃal aige. Fear boċt fóġanta ab eaḋ é ar gaċ aon ċuma eile, agus níor ṫeastuiġ uaim ḃeiṫ 'gá ġríosaḋ. Ḃí duin'uasal eile ag an mbórd agus ḃí fios agam gur leis na tiġearnaiḃ talṁan a ḃí a ḃáiḋ go léir, agus níor ṁisde liom claḃtóg a ḃualaḋ air dá dtugaḋ sé an ċúis agus an ċaoi ḋom. Doċtúir ab eaḋ é. Do ṫug. Do ġluais caint i dtaoḃ cé'cu ag na feirmeóiriḃ a ḃí an ceart nó ag na máiġistriḃ, agus ansan i dtaoḃ conus ba ċeart cosg do ċur leis na gníoṁartaiḃ díoġaltais. Ní raiḃ aon focal agam-sa d'á ráḋ. Fé ḋeire do laḃair an doċtúir liom lom díreaċ.

"Inis an méid seo ḋom, a Aṫair," ar seisean. "Cad 'tá uaiḃ?"

Ċeap sé go dtaḃarfainn caoi ḋó ar a ráḋ gur ḃ' é rud a ḃí uainn 'ná talaṁ gan ċíos a ṫaḃairt dos na feirmeóiriḃ, agus go raoḃfaḋ san an seaċtṁaḋ aiṫne, ná raiḃ ann aċ cuid na cómarsan do ṫógaint go h-aindleaġṫaċ.

"Neósfad-sa ḋuit, a Ḋoċtúir," arsa mise, "cad 'tá uainn. Sidé atá uainn; gan a ḃeiṫ ar ċumas duine cuid duine eile do ḃreiṫ leis agus do ċoiméad. An t-é a ḋeinean saoṫar is leis toraḋ an tsaoṫair. An t-é a ḃainfiḋ de'n duine sin toraḋ an tsaoṫair sin déanfaiḋ sé éagcóir. Isé rud atá uainn 'ná cosg do ċur leis an éagcóir sin le dlíġ."

Níor ċuir an doċtúir an tarna ceist ċúġam.

Ní raḃas aċ dá ḃliain sa ṗaróiste nuair ab é toil Dé glaoḋaċ ar an seana ṡagart. Dúḃairt gaċ

aoinne gur ḃ' é mo ċeart-sa an paróiste ḋ'ḟáġail ansan. Ní ḃfuaras í, áṁṫaċ. Dúḃairt an t-Easbog go raiḃ sé ar aigne an paróiste ṫaḃairt dom dá maireaḋ an seana ṡagart cúpla bliain nó trí eile, aċ ná féadfaḋ sé í ṫaḃairt dom an uair sin mar go raiḃ mórán sagart eile aige a ḃí aḃfad níba ṡia sa n-obair 'ná mar a ḃíos-sa, agus gur ḃ' éagcóir orṫa san an paróiste ṫaḃairt dóṁ-sa an uair sin. Dá laḃrainn-se ḋ'ḟiafróċainn dé cad 'n-a ṫaoḃ náċ duine acu san a cuireaḋ ag déanaṁ oibre na paróiste nuair a cuireaḋ mise 'á ḋéanaṁ. Aċ níor laḃras. Ní ḋúḃart aon focal. Ṫugas dá bliain eile sa paróiste ansan fé'n sagart paróiste a ṫáinig, ag taisbeáint na mbóiṫre ḋó agus ag cur aiṫne aige féin agus ag na daoine ar a ċéile. Ní raiḃ aon focal Gaeluinne aige bíoḋ gur i sráid Maġċromṫa a tógaḋ é.

Ṫugas dá bliain i gCill Úird i dteannta an tsagairt paróiste sin, agus ansan do cuireaḋ ó-ṫuaiḋ mé go Dún ar Aill. Ní fada ḃíos sa n-áit sin nuair eiriġ ana ċoiṁeasgar idir an tiġearna talṁan ba ṁó a ḃí ann agus a ṫíneóntaiṫe. Lord Doneraile an teidiol a ḃí aige. Ḃíoḋ sé 'ġá ṁaoiḋeaṁ nár ċuir sé féin aon tíneóntaiḋe amaċ riaṁ. Ṫéiġdís amaċ, áṁṫaċ. Seo mar a ḋeineaḋ sé a ġnó. Ḃí na feirmeaċa go léir curṫa ana ḋaor aige. Nuair a ṫagaḋ tíneóntaiḋe ag díol ċíosa do glactí uaiḋ, go breaġ réiḋ, pé méid a ḃíoḋ aige le taḃairt uaiḋ, agus do curtí an ċuid eile síos 'n-a ċoinniḃ i leaḃar an ċúntais. Do ḋíolaḋ sé i gcóṁnuiġe an méid ba ṁó a féadaḋ sé díol; 'sé sin le ráḋ do ḋíolaḋ sé breis agus an méid ba ṁó ba ċeart a ḃeiṫ mar ċíos air. Aċ bíoḋ an cúntas 'n-a ċoinniḃ ag méadúġaḋ

n-aġaiḋ an lae, i dtreó go mbíoḋ a ċroíḋe briste ó ḃeiṫ ag cuiṁneaṁ air, agus a ḟios aige ná béaḋ aon ḃreiṫ go deó aige ar an leaḃar san do ġlanaḋ. Do ḟleaṁnuiġeaḋ an sgéal amaċ. Do ḃíoḋ a ḟios ag na cóṁarsain an t-airgead mór a ḃeiṫ sa leaḃar i gcoinniḃ an ḟir sin. Ḃíoḋ duine des na cóṁarsain sin go mbíoḋ raint éigin airgid cruinniġṫe aige, le gráséireaċt b' ḟéidir. D'airiġeaḋ sé sgéal na feirme úd. Ṫagaḋ sé ċun cainte leis an agent.

"A leiṫéid seo, a ḋuin'uasail," adeireaḋ sé. "D'airiġeas go raiḃ an ḟeirm úd Ṡeáġain ui Rudaiḋe le cur, agus is aṁlaiḋ mar atá an sgéal d'oir-eaṁnfaḋ an áit mise go h-ana ṁaiṫ."

"Ní'l an ḟeirm le cur fós," adeireaḋ an t-agent, "aċ tá an cíos ċeiṫre ċéad púnt i ndiaiġ láṁa. Ní'l ó'n máiġistir aċ a ċuid féin. Ní maiṫ leis ḃeiṫ dian ar Ṡeáġan ua Rudaiḋe boċt, aċ ní mór do gaċ aoinne a ċuid féin fáġail. Má ḋíolan tusa an ċeiṫre ċéad púnt ġeoḃair an ḟeirm ar an gcíos gcéadna atá ar Ṡeáġan ua Rudaiḋe."

"Tá go maiṫ, a ḋuin'uasail," adeireaḋ fear an airgid, agus d'imṫiġeaḋ sé.

Ċuireaḋ an t-agent fios ar Ṡeáġan ua Rudaiḋe. Ṫagaḋ Seáġan ua Rudaiḋe boċt agus criṫ ċos a's láṁ air.

"A leiṫéid seo, a Ṡeáġain," adeireaḋ an t-agent. "Tá do ċíos ċeiṫre ċéad púnt i ndiaiġ láṁa anso sa leaḃar so."

"Tá go macánta, a ḋuin'uasail," adeireaḋ Seáġan.

"Is aṁlaiḋ mar atá an sgéal, a Ṡeáġain," adeireaḋ an t-agent, "ní maiṫ leis an máiġistir ḃeiṫ dian ort. D'ḟéadfaḋ sé a ḃfuil agat do ṫógaint le ceart dliġe dá mba ṁaiṫ leis é, agus tú ċur amaċ gan

feóirling. Ní maiṫ leis é sin a ḋéanaṁ ort féin agus ar do ṁnaoi agus ar do ċlainn. Ḃéaḋ sé sásta dá n-imṫiġṫeá as an áit agus a bḟuil agat do ṫógaint leat. Tá láir agus trí cínn de ḃuaiḃ agat agus cúpla caoire. D'ḟéadfaḋ sé iad san a ḃaint díot le dlíġ dá mba ṁaiṫ leis é, aċ ḃéaḋ sé sásta dá dtógṫá leat iad agus an treilḃ a ṫaḃairt dó. Aċ tá ḟios agat féin dá dtéiġeaḋ an scéal ċun dlíġe go gcaiṫfí a bḟuil sa n-áit a ṫógaint."

Ṫuigeaḋ Seáġan ua Ruḋaiḋe cad é an bríġ a ḃíoḋ leis an gcaint sin. Ṫugaḋ sé uaiḋ an treilḃ agus ṫógaḋ sé leis pé éifeaċtaí beaga a ḃíoḋ aige, agus do "ṁaiṫtí" an ċeiṫre ċéad púnt dó! Agus dar nóin ba "ṁórċroiḋeaċ" an fear an máiġistir tar éis an ċeiṫre ċéad púnt san do "ṁaiṫeaṁ"! Do ġeiḃeaḋ fear an airgid an ḟeirm, agus do ġeiḃeaḋ an máiġistir an ċeiṫre ċéad púnt úd a "maiṫeaḋ" do Ṡeáġan ua Ruḋaiḋe.

Ní ḃíoḋ ag fear an airgid, b'ḟéidir, aċ trí ċéad. Ṫógaḋ sé an céad eile ar iasaċt as an mbanc. Ċuireaḋ san sé púint sa mbliain de ḃreis ar an gcíos dó, cíos a ḃí ró árd ar fad ċeana. Ċomáineaḋ sé leis ag briseaḋ a ċroiḋe ag obair ar an ḃfeirm go dtí go mbíoḋ, b'ḟéidir, naoi nó deiċ de ḃlianaiḃ curṫa ḋé aige. Ní ḃítí ró ḋian ċoíḋċe air i dtaoḃ cíosa. Aċ nuair a ḃíoḋ raint blianta caiṫte aige sa n-áit ḃíoḋ, i n-aiṁdeóin a ḋíċil ḃáis agus ḃeaṫa, ċeiṫre ċéad púnt eile sa leaḃar 'n-a ċoinniḃ.

Do h-imirtí an cluiċe céadna díreaċ airís, ar an gcuma gcéadna. Do "maiṫtí" an ċeiṫre ċéad púnt airís d'ḟear an airgid nuair a ġeiḃtí é ó ḟear airgid eile. Mar sin dóiḃ ag teaċt agus ag imṫeaċt i ndiaiġ ċéile. Sin mar a h-innseaḋ an scéal dóṁ-sa

nuair a ċuas ann agus nuair a ḃíos a ḋ'iaraiḋ fírinne an sgéil a ḋéanaṁ amaċ eatarṫa.

D'eiriġ an t-impeas, mar ṫeastuiġ ós na tineóntaiṫiḃ locáiste ḋ'ḟáġail sa ċíos a ḃí orṫa, fé mar a ḃí ḋ'á ḟáġail ag na tineóntaiṫiḃ ar gaċ aon estát eile sa ḋúṫaiġ. Ní ṫabarfaḋ Lord Doneraile aon locáiste uaiḋ. Ṫáinig na tineóntaiṫe go léir ċúġam-sa agus ḋ'iaradar orm an t-airgead do ṫógaint ar mo láiṁ féin, 'sé sin an cíos aċ aṁáin an locáiste, agus é ċoimeád go dtí go dtoileóċ' an máiġistir ċun é ġlacaḋ gan an locáiste. Ṫógas an t-airgead agus ċuireas isteaċ sa ḃanc é. Ṫug luċt dlíġe an ṁáiġistir iaraċt ar garnishee ḋéanaṁ ar an airgead nuair a ḃí sé sa ḃanc. Do ṫeip orṫa. Ní ḋéanfaḋ an banc rud orṫa. Ṫáinig órdugaḋ ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ 'ġá ráḋ leis na bancairiḃ i nDún ar Aill an t-airgead do ċoimeád go dtí go dtabarfaidís ṫar n-ais ḋóṁ-sa é. D'ḟan an sgéal ar an gcuma san ar feaḋ leaṫ-ḃliana. Ḃí an máiġistir ró ġasta ḋúinn áṁṫaċ. Níor ċuir sé an dlíġ ar aoinne des na tineóntaiṫiḃ. Nuair a fiafraiġtí ḋé an dtaḃarfaḋ sé an locáiste uaiḋ ní ḃíoḋ d'ḟreagra ċoíḋċe aige aċ ná raiḃ aon diṫneas air féin leis an gcíos; go nglacfaḋ sé pé méid a taḃarfaí ḋó, pé uair ba ṁaiṫ le h-aon tineóntaiḋe é ṫaḃairt ḋó. Níor ḃ' ḟéidir aon rud a ḋéanaṁ le fear de'n tsórd san. Fé ḋeire do ḃris ar an ḃfoiḋne ag cuid des na tineóntaiṫiḃ. Ṫánadar ċúġam agus dúḃradar nár ḃ' aon ṁaiṫ ḃeiṫ ag fágaint an sgéil mar a ḃí sé. Go mb' ḟéidir go raiḃ cuid acu agus dá dtugtí ḋóiḃ an locáiste féin ná béaḋ ar a gcumas an ċuid eile de'n ċíos a ḋíol; go mb' ḟéidir gur lúġa a ḃéaḋ le díol acu gan an locáiste ḋ' ḟáġail 'ná dá ḃfaiġdís é.

Ċonac cad é an fuadar a ḃí fúta agus ċaiṫeas ċúca an t-airgead. Is dóiċ liom go ḃfuarasdar go léir níos mó búntáiste 'ná mar a ġeóḃaidís dá ngeartí amaċ an locáiste dóiḃ agus an ċuid eile d'éileaṁ orṫa go léir sa tímpal. Ḃí a lán acu lasmuiċ de ṗaróiste Dún ar Aill agus d'á ḃríġ sin níor ḃ' ḟuiriste iad a ċoimeád dlúiṫte le céile ar aon aigne ar feaḋ aon ḟaid mór aimsire. Ṫáinig aon toraḋ aṁáin fóġanta ó'n obair. Do cuireaḋ deire leis an gcleas úd a déintí ar "Ṡeáġan ua Rudaiḋe" agus ar "ḟear an airgid." B'éigean d' "ḟear an airgid," feasta, úsáid éigin eile ḟoláṫar do'n airgead i n-éaġmuis é ċur isteaċ i ḃfeirm "Ṡeáġain uí Rudaiḋe." Dá ndeineaḋ sé an úsáid sin de'n airgead do liúġfaí "Grabber!" 'n-a ḋiaiġ. B'ḟearra ḋó teiṫeaḋ as an nDúṫaiġ 'ná an liúġ san do ḋul amaċ air. B' éigean dó a leas do ḋéanaṁ bíoḋ gur d'á aiṁḋeóin é.

XXVIII

"MADAM ANNE"

Ḃínn ag gaḃáil do'n Ġaeluinn an faid a ḃíos i nDún ar Aill, aċ ní mór ḟéadainn a ḋéanaṁ. Do laḃrainn í le h-aoinne do laḃaraḋ liom í, agus do léiġinn í as aon leaḃar a castí orm n-a mbíoḋ aon tsaġas Ġaeluinne ann. Ḃíoḋ ainim na Ġaeluinne

orm ar aon ċuma, agus bíoḋ ceisteana ag teaċt ċúġam le péiḋteaċ anois a's airís, tríd an bpost.

Ṫáinig leitir ċúġam lá ó ṁnaoi uasail a bí pósta ag mac, nó ag mac mic, do Ḋóṁnall ua Ċonaill. Inġean ab eaḋ í do Ḃianconi, an fear úd go mbíoḋ na cóirtí go léir ar na bóiṫriḃ aige go dtí gur ċuir na traenana deire leó. Dúḃairt sí liom sa leitir go raiḃ sgríḃinn aici a fuair sí tíos i gContae Luimníġe agus gur ḃ' é sgríḃinn é 'ná an caoine úd a ḋein Eiḃlín ní Ċonaill ar ḃás Airt uí Laoġaire, nuair a láṁaḋ é ar Inse Ċaraig an Ime. Dúḃairt sí go raiḃ fear éigin tíos i Luimniġ ag casaḋ le Béarla ċur ar an sgríḃinn di, agus go raiḃ eagal uirṫi ná raiḃ eólus a ḋóiṫin ar an nGaeluinn aige ċun na h-oibre sin do ḋéanaṁ mar ba ċeart. D'ḟiafraiġ sí ḋíom ar ṁisde liom leigint di an sgríḃinn a ċur ċúġam-sa ċun Béarla ċur ar an gcaint. Do ċuireas freagra ċúiċi láiṫreaċ 'ġá ráḋ léi nár ṁisde, agus go ndéanfainn an obair di ċóṁ maiṫ agus d'ḟéadfainn é. Ċuir sí ċúġam an sgríḃinn agus ċuir sí leitir ċúġam i n-aonfeaċt leis an sgríḃinn 'ġá insint dom go raiḃ aon líne aṁáin ann agus gur ṫeip glan ar an ḃfear tíos a ḋéanaṁ amaċ cad é an bríġ a bí leis an gcaint a bí sa líne sin. Dúḃairt sí go raiḃ trácht sa líne ar "Madam Anne" éigin, agus ná féadfaḋ an fear tíos a ḋéanaṁ amaċ ó ṫalaṁ an doṁain cé r' ḃ'í "Madam Anne."

"Is léir," ar sisi, "gurab ar an Madam Anne seo a bí an milleán go léir ag Eiḃlín i dtaoḃ ḃáis Airt. Ba ṁaiṫ liom a ḋ'ḟáġail amaċ, má's féidir é, cé r' ḃ' í féin agus cad a ḋein sí i gcoinniḃ Airt, nó an aṁlaiḋ a bí éad ar Eiḃlín mar ġeall uirṫi."

Is i mBéarla do sgríḃ sí an leitir, níḋ náċ

iongnaḋ, aċ siné bunús na cainte a ḃí sa leitir. D'inis sí dom cá ḃfaiġinn an líne sa sgríḃinn. Ċuardaiġeas an sgríḃinn agus fuaras an líne agus fuaras an dá líne roimis an líne sin. Sidiad iad.

"Art ua Laoġaire
Atá anso traoċta
Ó ṁaidin anné agam."

Adṁuiġim gur ḃaineas leaṫaḋ as mo ḃéal agus gur deineas sgearta gáire, i dtreó gur airiġeaḋ ins gaċ aon ṗáirt de'n tiġ mé, nuair a ċonac an cuirpṫeaċ mná, droċ aigeanta, diablaiḋe, Madam Anne a ḃí eirriġṫe ċúġam, amaċ as an ḃfocailín mbeag neaṁṫuairimeaċ san "Ó ṁaidin anné"—"since yesterday morning"! Ní h-ar an mnaoi uasail a sgríḃ an leitir ċúġam a ḃí aon ṁilleán agam, níḋ náċ iongnaḋ, aċ ar an ḃfear ṫíos a ḃí 'ġá leigint air gur ṫuig sé an Ġaeluinn.

Ċuireas féin ċúiċi an ḃríġ ceart, agus dúḃart léi nár airiġeas féin riaṁ aon tráċt ar aon éad a ḃeiṫ ar Eiblín ní Ċonaill ċun aon "Madam Anne," ná ċun aon tsaġas "Madam" eile.

Ansan do sgríobas amaċ an caoine go léir i mḂéarla, ċóṁ cruinn agus d'ḟéadas é, agus ċuireas ċúiċi é. Níḋ náċ iongnaḋ, ní h-ar ḋeiseaċt an Ḃéarla a ḃíos-sa ag cuiṁneaṁ nuair a ḃíos ag déanaṁ na h-oibre, aċ ar ḋeiseaċt na Gaeluinne, agus ar conus a ṫabarfainn liom sa Ḃéarla deiseaċt na Gaeluinne agus neart na Gaeluinne, agus fuinneaṁ na Gaeluinne, agus an dásaċt agus an ġluaiseaċt fola a ċuireaḋ an Ġaeluinn sin am' ċroiḋe féin nuair a labrainn amaċ í go h-árd. Ċuireas mo sgríḃinn Ḃéarla ag triall ar an mnaoi

uasail i n-aonḟeaċt leis an sgríḃinn Gaeluinne a ċuir sí ċúġam. Ní dóiċ liom gur ṫaiṫn mo Ḃéarla i n-aon ċor léi. Do sgríḃ sí féin Béarla eile, le congnaṁ an Ḃéarla a ṫugas-sa ḋí. Aċ dar liom-sa do ḃain sí deireaċt na Gaeluinne as an obair ar fad. Mar seo, féaċ. Sa n-áit 'n-a n-abraḋ Eiḃlín "Mo ġráḋ go daingean tu!" ċuireaḋ an ḃean uasal Béarla ar an gcaint mar seo:—"Beloved of my steadfast heart!" Ní ḟéadfainn-se blas ná cuma ná cruṫ ḟáġail air sin. Is dóċa, áṁṫaċ, go raiḃ sé go maiṫ mar Ḃéarla. D'airiġeas daoine tuisgionaċa 'ġá ṁolaḋ.

Tamall beag 'n-a ḋiaiġ san do sgríḃ an ḃean uasal ċéadna ċúġam arís. Dúḃairt sí gur airiġ sí blúire éigin Gaeluinne d'á labairt; gur airiġ sí daoine a ṫuig an ċaint ag molaḋ na cainte go mór; gur sgríḃ sí féin síos an ċaint do réir fuaimeana na ḃfocal, fé mar ḟéad a cluasa greim ḟáġail ar na fuaimeanaiḃ; go raiḃ sí ag cur na sgríḃinne sin ċúġam-sa, istiġ sa leitir sin, féaċaint an ḃféadfainn bríġ na cainte ḋéanaṁ amaċ. D'ḟéaċas ar an bpáipéar ar ar ḋein sí an sgríḃinn. Ṫugas iaraċt ar ḟocalaiḃ a ḋéanaṁ as na leitireaċaiḃ. Nuair a ċuireas na focail i n-aice 'ċéile ní raiḃ aon ḃríġ leó. Ṫugas iaraċt eile. Ḃí na focail a ṫáinig an tarna h-uair bun os cionn ar fad leis na focalaiḃ a ṫáinig an ċéad uair, agus ní raiḃ aon ḃríġ leó aċ ċóṁ beag. Ṫugas an tríṁaḋ h-iaraċt. Ṫáinig na focail, an tríṁaḋ h-uair, bun os cionn leis na focalaiḃ a ṫáinig an dá uair eile, agus ṫeip orm arís aon ḃríġ ḃaint asta. Is dóiċ liom dá mbeinn ag gabáil dóiḃ ó ṡin gur b' é an sgéal céadna ḃéaḋ agam. Ċuir an obair i gcuiṁne dom leaḃar a léiġeas mórán blianta roimis sin.

"Vathek" ab ainm do'n leabar. Innstear sa leabar conus mar a bí rí uasal árd-ċóṁaċtaċ sa doṁan toir, agus gur buail ċuige lá ceannaiḋe éigin a bí ag díol arm. Ċeannaiġ an rí claiḋeaṁ ana ḃreaġ uaiḋ. D'imṫiġ an ceannaiḋe. Ar maidin amáireaċ a bí ċúġainn bí an rí ag féaċaint ar an gclaiḋeaṁ agus ag déanaṁ iongnaḋ dé, bí sé ċóṁ breaġ san. 'Gá iniúċaḋ dó tug sé fé ndeara, ar a lann, sgríbinn éigin. Ṫug sé iarraċt ar an sgríbinn do léiġeaḋ. Do ṫeip air. Ċuir sé fios ar na sgol-áiriḃ móra a bí ar a ṫeaġlaċ. Do ṫeip orṫa aon ḃríġ baint as an sgríbinn. Ḃí féasóg ḃreaġ ṁór ṫrom ḟada ar gaċ aoinne acu. Ċeap an rí na cinn a baint díoḃ, aċ dúḃairt sé go ndéanfaḋ sé an gnó na féasóga do bearraḋ díoḃ. Do bearraḋ an ḟéasóg de gaċ aoinne acu. Ṫáinig sgoláirí móra ó gaċ aon ṗáirt de'n ríġeaċt, gaċ aoinne acu deiṁniġṫeaċ go léiġfeaḋ sé féin an sgríbinn. Do baineaḋ an ḟéasóg de 'n uile ḋuine riaṁ acu. Fé ḋeire ṫáinig seanduine beag suaraċ duḃ agus dronn air, agus féasóg air níba ḃreaġṫa go mór 'ná mar a bí ar aoinne de'n ċuid eile. Do léiġ sé an sgríbinn agus do noċt sé a ḃríġ. "An claiḋeaṁ is fearr sa doṁan do'n rí is fearr sa doṁan," nó rud éigin de'n tsórd san, isead adúḃairt an sgríbinn. Ḃí áṫas mór ar an rí, agus do tugaḋ onóir ana ṁór d'ḟear na druinne. Ar maidin amáireaċ a bí ċúġainn dúḃairt an rí le fear na druinne an sgríbinn do léiġeaḋ arís dó. Ċóṁ luaṫ agus d'ḟéaċ fear na druinne ar an lann ṫáinig toċt air.

"Léiġ amaċ dom é!" arsa'n rí.

"Á, a rí," arsa'n fear, "ní h-é an sgríbinn céadna é a bí indé ann!"

"Léiġ é, pé rud é!" arsa'n rí.

Seo mar a léiġ sé amaċ:

"Is mairg do'n ríġ a ṡanntuiġean eólus atá os cionn a ṫuisgiona agus gníoṁ atá os cionn a ċumais."

"Baintear leaṫ na féasóige dé," arsa'n rí, "agus imṫiġeaḋ sé as mo raḋarc!" Do baineaḋ, agus d'imṫiġ. 'N-a ḋiaiġ san bíoḋ an rí féin ag casaḋ leis an sgríbinn do léiġeaḋ, aċ do ṫeipeaḋ air i gcóṁnuiġe. Ċíoḋ sé, áṁṫaċ, bíoḋ na féadaḋ sé an sgríbinn do léiġeaḋ, nár ḃ' é an sgríbinn céadna é aon dá lá ar a ċéile. B'ḟiné an úḋálta agam-sa agus ag an sgríbinn a fuaras ó'n mnaoi uasail úd. D'innseas an méid sin di sa leitir a ċuireas ċúiċi. Is dóċa gur ṁeas sí gur ag magaḋ fúiṫi a bíos, mar níor sgríḃ sí ċúġam ó sin.

XXIX

Baile Ṁistéala

I lár an ċoiṁeasgair a bí ar siúḃal i nDún ar Aill, idir ṫineóntaiṫiḃ agus máiġistirí talṁan, do ṡrois tuairisg sinn ar ċoiṁeasgar eile a bí eiriġṫe i mBaile Ṁistéala ṫoir. Do ṡuiḋ cúirt i mBaile Ṁistéala. Ḃí beirt ġiúistísí ar an mbínse ann, .i. fear d'ár ḃ' ainm Eaton, R. M. agus Captaen Stokes, R. M. Agus bí aturnae coróinneaċ ann agus Edward Carson ab ainm dó; Sir Edward Carson a tugtar air anois, sa bliain seo d'aois an Tiġearna míle

naoi gcéad a dóḋéag. Aċ isé an Carson céadna é a ḃí 'n-a aturnae coróinneaċ ansúd sa ḃliain úd d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad ceiṫre fiċid a seaċt. Níor ċuir na cúig ḃliana fiċid atá imṫiġṫe ó ṡin aon ḟeaḃas air.

Is ċuige do ṡuiḋ an cúirt sin 'ná ċun Liam ua Briain, M.P., agus Seáġan Mandeville do ċur ar a dtriail mar ġeall ar ċaint éigin poiblíḋe a ḃí curṫa 'n-a leiṫ, agus a ḃí, dar le riaġaltas na h-uaire sin, i gcoinniḃ na dlíġe.

Ḃí órduġaḋ fáġalta ag an mBrianaċ agus ag Seáġan Mandeville teaċt agus a dtriail do ṡeasaṁ i dtaoḃ na cainte a ḃí curṫa 'n-a leiṫ. Níor ṫug aoinne acu aon toraḋ ar an órduġaḋ. Níor ṫánadar ċun na cúirte. Murar ṫánadar-san, aṁṫaċ, ṫáinig daoine eile, agus ní ċun na cúirte do ṫánadar. Ṫánadar go Baile Ṁistéala ċun a ċur i n-úil go raiḃ fearg agus fioċ orṫa féin agus ar an bpoiblíḋeaċt go léir mar ġeall ar an éagcóir a ḃí le déanaṁ sa ċúirt sin an lá san, nuair a ḃí briseaḋ dlíġe le ċur i leiṫ daoine toisg gur laḃradar ar son an ċirt agus i gcoinniḃ éagcóra.

Ċuaiḋ mórán daoine ó Dún ar Aill go Baile Ṁistéala an lá san. Ċuas féin ann i n-aonḟeaċt leó. Nuair a ṡroiseamair Baile Ṁistéala ní ḟeacamair puinn daoine ann. Ḃí na daoine a ṡrois an áit roṁainn ḃíodar imṫiġṫe amaċ ar an sráid, ar ḃóṫar Luimníġe, i gcoinniḃ na ndaoine a ḃí ag teaċt an treó san, ċun go ndéanfaidís siúḃal i n-aonḟeaċt leó tar n-ais isteaċ sa tsráid. Ḃíomair-ne tamall maiṫ ag feiṫeaṁ leó ag dorus tiġe an Aṫar Tomás mac Muiris. Tá spás breaġ fada fairsing ó'n dtiġ go raiḃ an sagart 'n-a ċóṁnuiġe

ann, ó-ṫuaiḋ agus ó-ḋeas agus soir siar go dtí bóṫar poiblíḋe na sráide. Ḃíomair ag feiṫeaṁ, ag féaċaint soir siar ar tiġṫiḃ na sráide, agus i n-inead aon ċoinne ḃeiṫ againn go n-eireóċaḋ toirmeasg is aṁlaiḋ a ḃí eagal orainn ná ḃéaḋ againn aċ cruinniuġaḋ ana ḃeag.

Fé ḋeire ċonacamair an tsluaġ ag teaċt. Is cuiṁin liom féin go ḃfeaca Seáġan Diolúin sa tsluaġ. Ḃí sé 'n-a ṡuiḋe i gcarráiste. Ċoṁ luaṫ agus ṫáinig sé i radarc an ċearnaiġ ṁóir mar a raiḃ an cruinniuġaḋ le ḃeiṫ, ṫóg sé a ċeann agus d'ḟéaċ sé suas mór-ṫimpal an ċearnaiġ. Ḃí an áit go léir folaṁ. Ḃíos ag féaċaint air agus is dóiċ liom go raiḃ diombáḋ air. Aċ fé mar a ṫáinig an tsluaġ isteaċ do ṡiúḃluiġeadar suas i dtreó tiġe an tsagairt. Ansan do ṫosnuiġ an áit ar ḃeiṫ ag líonaḋ. Ar ball ḃí cruinniuġaḋ maiṫ daoine ann i dtreó go raḃamair geall le ḃeiṫ sásta. Ḃí dó nó trí ċarráistiḃ fada curṫa ar aġaiḋ dorais tiġe an tsagairt amaċ i dtreó go ḃféadfaḋ na caint-eóirí seasaṁ anáirde ar na carráistiḃ sin agus labairt leis na daoine.

Ḃí a lán daoin'uaisle anall ó Ṡasana ann. Ṫánadar díreaċ mar a ṫánamair go léir, 'ġá ċur i n-úil go raiḃ gráin acu ar an gcuma 'n-a raiḃ dliġṫe d'á gcur i ḃfeiḋm i n-Éirinn. Ḃí Henry Labouchère, M.P., ann, agus John Brunner, M.P., agus Thomas Ellis, M.P., agus tuille nár ḃ' iad. Ṫáinig mná uaisle anall ó Ṡasana, leis, ar a raiḃ Miss Mander. Ḃí fir eagair ann ó-s na páipéaraiḃ móra ṫall, ar a raiḃ Fred Higginbotham agus Bennett Burleigh, agus Seáġan mac Dóṁnaill ó'n *Daily News*.

Ḃí an t-Aṫair Pártalán mac Cárṫaiġ, D.D., sa

ċaṫaoir, agus na h-uair ale bí ċun cainte ḋéanaṁ ḃíodar ar na caráistíḃ fada lasmuiċ de ḋoras tíġe an Aṫar Tomás mac Muiris. Ċóṁ luaṫ agus ċonaic na daoine go raiḃ an ċaint le tosnuġaḋ do ḃrúġadar isteaċ tímpal ar na caráistíḃ fada. Deir daoine a ḃí ann agus do ṫuig an sgéal, go raiḃ tímpal oċt míle duine bailiġṫe isteaċ tímpal ar na caráistíḃ. Má ḃí, do ġeóḃaḋ, gan aon daḃt, fiċe míle duine slíġ ar an gcearnaċ. Ḃíos féin ar ċeann des na caráistíḃ, agus ḃí radarc maiṫ agam ar na daoine a ḃí ann agus ar an slíġ a ḃí lasmuiċ díoḃ mór-tímpal. Ní feaca oiread agus aon "peeler" aṁáin i n-aon áit ar an ḃfaṫa, ná síos ar an sráid.

Ní raiḃ an ċaint aċ díreaċ ag tosnuġaḋ nuair a ṫugas fé ndeara suaṫaḋ éigin ṫoir síos ar imeal an tslóiġ. Ḃí tímpal fiċe "peeler" agus fear nótaí ṫógaint eatarṫa, agus iad a d'iaraiḋ é ḃreiṫ leó suas ċun na h-áite 'n-a raiḃ an ċaint le ḋéanaṁ. Ní raiḃ aon ḃac i n-aon ċor orṫa gaḃáil tímpal, agus níor tímpal ṁór é, ar an dtaoḃ ṫuaiḋ nó ar an dtaoḃ ṫeas des na daoine. Ní raiḃ aon ḃreiṫ i n-aon ċor acu ar é ḃreiṫ leó isteaċ tré lár na ndaoine, mar ḃí na daoine ró ḃrúiġṫe ar a ċéile. I n-inead gaḃáil tímpal is aṁlaiḋ a ḃrúġadar isteaċ ins na daoine. Ḃí na daoine a d'iaraiḋ slíġ ḋéanaṁ ḋóiḃ, aċ ḃí san ag teip orṫa, níḋ nár ḃ' iongnaḋ. Ansan, nuair ná déanfaḋ na daoine an rud nár ḃ' féidir a ḋéanaṁ, d'árduig na "peelers" a mbaitíní agus ḃuaileadar na daoine. Má ḃuaileadar, ḃí baitíní láṁ ag forṁór na ndaoine agus nuair buaileaḋ iad do ḃuaileadar i ḃfreagairt. Do ṫeiṫ na "peelers" láiṫreaċ, iad féin agus an fear nótaí. Ċeapas go mbéaḋ suaiṁneas againn ansan, aċ ní

suaiṁnear a ḃí ag teaċt. I gceann tímpal ċúig neómataí ṫáinig deiċniúḃar agus daċad des na “peelers” agus a ġuna ag gaċ fear díoḃ. Ḃí, go dtí san, lasmuiċ des na daoine a ḃí ’n-a gcoir, mórán fear agus iad ar a gcapailliḃ. Nuair a ċonacadar an ḃreis des na “peelers” ag teaċt agus na gunaí acu, siúd tímpal iad go dtí go raḃadar ’n-a marcṡluaġ láidir daingean idir na daoine agus na “peelers.” Ní raiḃ aon ḃreiṫ, ansan, ag na “peelers” ar ḟear na nótaí do ḃreiṫ leó suas ċun na caṫaoireaċ. Ḃí tímpal trí fiċid fear acu ann, agus ní raiḃ aon ġnó eile acu le déanaṁ aċ an fear san do ḃreiṫ leó suas.

Dá ngaḃaidís tímpal béaḋ sé ṫuas acu gan aon ríġnear, agus rud eile, déanfaimís slíġ ṫuas dó láiṫreaċ. Ní raiḃ aon ċur ’n-a ċoinniḃ ag aoinne. I n-a ineaḋ san is aṁlaiḋ a ṁeasadar é ḃreiṫ leó suas tré idir ṁarcṡluaġ agus daoine. Ċromadar ar na capaill do ḃualaḋ. Ṁá ċromadar d’iompuiġ na marcaiġ cosa deiriġ na gcapall leó agus ḃrúġadar na capaill siar isteaċ ’n-a measg. Ṫóg na “peelers” na gunaí agus ḃuaileadar idir ċapaill agus marcaiġ leó. D’iompuiġ na marcaiġ orṫa agus ḃuaileadar iad ċóṁ maiṫ agus d’ḟéadadar é le pé arm a ṫáinig ċun láṁa. Ḃí an obair go teiṫ acu ar feaḋ tímpal ċúig neómataí sar ar ṫeiṫ na “peelers” as an áit. Do lean raint des na daoine ar a dtóir. Ċuaiḋ na “peelers” isteaċ sa ḃarrac uaṫa. Ḃí gaċ aon rud go ḃreaġ socair ansan. Ḃíos am’ ṡeasaṁ ar an gcaráirse, ag ḃraṫ air ná béaḋ a ṫuille toirmisg againn. Ḃa ġearr gur airiġeas, go ḃreaġ láidir fuaiminteaṁail, urċar ó’n mbarrac. Ḃí iongnaḋ orm. Ní raiḃ troid ná cóṁrac ar siúḃal.

Cad ċuige an t-urċar agus gan aon naṁaid ag cur orṫa? Ṫáinig an tarna h-urċar. Do léim Seaġan Díolúin anuas de'n ċarráiste, agus riúd síos i dtreó an ḃarraic é féin agus an t-Aṫair Pádraig ua Ceallaċáin. D'airiġeas an tríṁaḋ h-urċar. Ċóṁ fada agus téiġean mo ċuiṁne níor airiġeas aċ na trí h-urċair. Do h-innseaḋ dom 'n-a ḋiaiġ san go ndeiġ Seáġan Díolúin agus an sagart isteaċ sa ḃarrac agus suas ċun na finneóige, ṫuas i mbara an tiġe mar a raiḃ an "peeler" ar a leaṫ ġlúin agus é ag láṁaċ agus ag líonaḋ, agus gur rug Seáġan air agus gur strac sé siar ó'n ḃfinneóig é. Mura mbéaḋ san go mbéaḋ a lán eile marḃ aige sar a gcurfaḋ aoinne d'á uaċtaránaiḃ féin cosg leis. Nuair a fuair na daoine go raiḃ triúr marḃ, do sgaipeadar. Ċuaiḋ na mná uaisle Gallda isteaċ i dtiġ an tsagairt.

Do h-innseaḋ dom go raiḃ raint saiġdiúirí sa tsráid agus nuair airiġeadar an láṁaċ gur ṫánadar amaċ. Pé fear a ḃí 'n-a ċeann orṫa ċonaic sé láiṫreaċ ná raiḃ aon ċiall leis an láṁaċ. Ḋein sé cordon des na saiġdiúiriḃ a ḃí aige, agus ḃí na daoine ar ṫaoḃ de'n ċordon agus na "peelers" ar an dtaoḃ eile agus ċoiméad sé amaċ ó n-a ċéile iad. Mura mbéaḋ san do ṁarḃóċaḋ na "peelers" tuille. Ḃíodar féin agus na h-uaċtaráin a ḃí orṫa as a meaḃair glan. Duine des na h-uaċtaránaiḃ sin ab eaḋ an Captaen Pluincéad úd a fuair, i n-Eóċaill ṫoir, ruím beag aimsire roiṁis sin, ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ, an t-órduġaḋ úd, "Don't hesitate to shoot." Níor ḃ' iongnaḋ fonn láṁaiġ air.

D'airiġeas 'n-a ḋiaiġ san gur tuit rud amaċ i gcaiṫeaṁ an lae sin agus gur ċuir sé iongnaḋ a

ċroiḋe ar an nduin'uasal Gallda Henry Labouchère. Ḃí súsa aige 'n-a ċaráiste féin agus súsa de ċlúṁ ana ḋaor ab eaḋ é. Nuair a ḃí an cruinniuġaḋ ag sgaipeaḋ agus gaċ aon rud tré n-a ċéile, ḃí Labouchère deiṁniġṫeaċ ná feicfeaḋ sé an súsa breaġ go deó arís. Ṫáinig sé ċun na h-áite 'n-a raiḃ an caráiste. Fuair sé an súsa ann roimis, gan aon níḋ imṫiġṫe air aċ raint daoine ḃeiṫ ag féaċaint air agus ag déanaṁ iongnaḋ ḋé agus 'ġá ráḋ leó féin gur ḋeacair d'aon ḟuaċt dul tríd isteaċ.

"Seaḋ!" arsa Labouchère, "dá mba ṫall i Lúndain, nó i n-aon áit eile sa doṁan, a ṫuitfeaḋ an méid sin amaċ dóṁ-sa, is ró ḃeag an ḃreiṫ a ḃéaḋ agam ar mo ṡúsa ḋ'ḟeisgint arís! Deirim anois, agus déarfad ar so amaċ é; isiad muintir na h-Éireann na daoine is macánta sa doṁan."

Ċun na beirte, Liam ua Briain agus Seáġan Mandeville, do ṫriail iseaḋ do ḟuiḋ an ċúirt an lá san. Níor ḟreagair aoinne de'n ḃeirt an glaoḋ, níḋ nár b' iongnaḋ. Do ċuir an ċuirt barántas amaċ ċun beirte orṫa agus iad do ṫaḃairt ċun láṁa. Do rugaḋ orṫa agus do cuireaḋ isteaċ i bpríosún iad. Nuair a ṫáinig an t-am ċuige do tugaḋ go Baile Ṁistéala iad, ċun na cúirte céadna, ċun iad do ṫriail, mar 'ḋ eaḋ. Deirim "mar 'ḋ eaḋ," mar ḃíos féin ag an gcúirt agus ċonac an "triail," agus go deiṁin ní raiḃ sa triail aċ "triail mar 'ḋ eaḋ." Do glaoḋaḋ an ċúis. B'é Liam ua Briain an príosúnaċ an lá san. Do glaoḋaḋ finné 'n-a ċoinniḃ. An "peeler" a ṫóg nótaí a ċainte a ḃí mar ḟinné 'n-a ċoinniḃ. D'inis sé a sgéal. Ṫaisbeáin sé an páipéar beag ar ar sgríoḃ sé na nótaí.

Taḋg ó h-Arraċtáin[1] a ḃí mar aturnae ag cosaint an Ḃrianaig.

"Leig dom féaċaint ar an bpáipéar san," arsa Taḋg.

Do síneaḋ ċuige an páipéar. D'féaċ sé air go géar. Ansan d'féaċ sé ar an bfínné go géar.

"Ní h-é seo an páipéar ar ar ṫógais-se na nótaí seo ar dtúis," ar seisean.

"Isiad san na nótaí a ṫógas," arsa'n fínné.

"Tabair dom an páipéar ar ar ṫógais ar dtúis iad," arsa Taḋg. Do stad an fínné boċt agus d'féaċ sé ar aturnae na coróinneaċ agus suas ar an mbínse.

"Ní'l féaċaint ort aċ na nótaí ṫabairt dó," arsa aturnae na coróinneaċ.

"Ní ċuirfiḋ an cás cor eile ḋé," arsa Taḋg, "go dtí go dtabarfar an páipéar eile ḋóṁ-sa."

Do lean an t-aiġneas ar feaḋ tamaill. Fé ḋeire b' éigean do'n fínné boċt a láṁ a ċur isteaċ 'n-a ṗóca agus a sparán do ṫabairt amaċ agus an seana ṗáipéar do ṫógaint as an sparán agus é ṡíneaḋ anonn ċun Taiḋg. Ṫóg Taḋg an seana ṗáipéar leaṫ-ḃriste agus d'féaċ sé air agus do léiġ sé é. Ċuir sé gáire ḃeag as agus ṫaisbeáin sé an páipéar do'n Ḃrianaċ. Ċuir an Brianaċ gáire ṁaiṫ láidir as. Cad a ċuir ag gáirí iad? Siḋé an rud a ċuir ag gáirí iad. Ḃí an páipéar tar éis dul go Baile Áṫa Cliaṫ agus teaċt ṫar n-ais, agus ḃí órduġaḋ ó'n Rúnaire Mór i mBaile Áṫa Cliaṫ sgríoḃṫa trearsna air, .i. "Not to be used." Féaċ air sin! Órduġaḋ ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ gan aon úsáid a ḋéanaṁ,

[1] Timothy Harrington.

i gcoinniḃ an Ḃrianaiġ, des na nótaíḃ a tógaḋ d'á ċaint nuair a ḃí an ċaint ag teaċt as a ḃéal, aċ úsáid a ḋéanaṁ 'n-a ċoinniḃ des na nótaíḃ eile úd a cuireaḋ le ċéile 'n-a ḋiaiġ san! Sin dlíġ agat! Ar an gcuma san díreaċ a ḃí dlíġ Ṡasana 'á cur i ḃfeiḋm i n-Éirinn gaċ aon lá riaṁ, ó'n lá san i mBaile Ṁistéala, siar ar fad go dtí an lá úd a ċuir Tomás Duḃ Wentworth dlíġ Ṡasana i ḃfeiḋm ar uaisliḃ Conaċt, ní h-eaḋ, aċ siar go dtí an ċéad lá a ṫáinig dlíġ Ṡasana isteaċ i n-oileán na h-Éireann.

An t-é ṁaċtnóċaḋ air is dóiċ liom go dtuigfeaḋ sé nár deineaḋ marḃaḋ daoine riaṁ a ḃí níba ġráinne níba ḋéistiniġe, níba neaṁġátaraiġe, 'ná an marḃaḋ san a deineaḋ i mBaile Ṁistéala an lá san. Ba ṁar a ċéile díreaċ é agus dá dtugtí aġaiḋ ar aonaċ, nó ar ṗobul Aifrinn, agus tosnuġaḋ ar na daoine do láṁaċ gan ċúis gan aḋbar. Dá ngaḃtí tímpal, mar a raiḃ an tslíġ folaṁ, d'ḟéadfaí fear na nótaí do ċur ar ceann des na caráistiḃ fada ċóṁ luaṫ agus ċuaiḋ aoinne des na cainteóiriḃ suas orta. Dá gcuirtí teaċtaireaċt ag triall ar ḟear na caṫaoireaċ 'ġá iaraiḋ go leigfí fear na nótaí suas ann, do ḋéanfaimís go léir slíġ ḋó láiṫreaċ, níḋ náċ iongnaḋ. Cad ċuige go raiḃ caint againn le déanaṁ aċ i dtreó go raġaḋ ár gcaint ċun cinn ag triall ar ṁuintir an riaġaltais? Pé sgéal é, ní raiḃ le déanaṁ aċ cead d'iaraiḋ agus ḃí an cead le fáġail.

Nuair a ḃíos-sa sa Ráṫ, díreaċ nuair a ḃí an ċaismirt ag tosnuġaḋ idir ṫineóntaiṫiḃ agus máiġistriḃ talṁan, do cuireaḋ tuairisg ċúġam lá, go raiḃ cruinniuġaḋ mór tineóntaiṫe le ḃeiṫ ṫiar i dTulaċ Lias agus 'ġá iaraiḋ orm dul ann. Ċuas

ann. Ḃí cruinniuġaḋ breaġ ann. Nuair a ḃí an obair ag tosnuġaḋ agus na cainteóirí ag dul suas ar an árdán, ċuas féin suas air. Cé ċífinn guala le gualainn liom ar an árdán aċ fear na nótaí. Do h-iaraḋ cead dó agus do fuaraḋ, agus ḃí sé ansúd ṫuas agus gan aon ċur isteaċ ag aoinne 'á ḋéanaṁ air. Ḃí sagart sa ċaṫaoir againn, an t-Aṫair Maitias mac Maṫġaṁna, sagart paróiste an Ḃóṫair Ḃuiḋe, áit atá tímpal sé nó seaċt de ṁíltiḃ siar ó Ċeann Tuirc. Ḃí an t-Aṫair Séamus ua Mórḋa 'n-a Ċóaḋiútor an uair sin i dTulaċ Lias agus is air a ḃí cúram oibre an lae, agus ba ṁaiṫ an díol air é. Tá sé 'n-a ṡagart paróiste anso am' aice anois, i Ráṫ Ċormaic, agus 'n-a Ċanónaċ. Ċuir sé gaċ aoinne i n-a áit féin, agus do ġluais an ċaint, do réir úird. Ḋein fear na caṫaoireaċ a ċuid cainte. Ḋein an t-Aṫair Séamus a ċuid cainte, agus ba ṁaiṫ agus ba stuamḋa an ċaint a ḋein sé. Níor ṁisde an gnó ḟágaint sé.

Ṫáinig an t-am dom féin ċun mo ċuid cainte ḋéanaṁ. Ḃí ḟios agam go raiḃ an Ġaeluinn go maiṫ an uair sin ag na daoine a ḃí ag éisteaċt liom, agus i dtreó go mbéaḋ raint spóirt agam ar ḟear na nótaí, a ḃí agam' ġualainn, do ċromas ar mo ċaint a ḋéanaṁ as Gaeluinn. Do las súile na ndaoine go léir láiṫreaċ leis an spórt. Ṫugas fé ndeara gaċ 're ḃféaċaint ag gaċ aoinne 'á ṫaḃairt orm féin agus ar ḟear na nótaí. Diarmuid ab ainim dó, Diarmuid Stringer. Ċomáineas liom ar feaḋ tamaill go dtí go raiḃ na daoine go léir ag sgigeaḋ. Ansan d'iompuiġeas agus d'ḟéaċas ar Ḋiarmuid. Ḃí sé ansúd 'n-a ṡeasaṁ agus a ṗinsil 'n-a ḃéal aige. Do stadas ag féaċaint air, agus

mé ag gáirí, go dtí go raiḃ na daoine go léir ag faire féaċaint cad 'déarfainn, ansan d'iompuiġeas ċun na ndaoine agus, "Ní deirim," arsa mise, "ná go ḃfuil breall ar Ḋiarmuid." Níor ḟéadas a tuille do ráḋ, d'eiriġ a leiṫéid d'uaill ġáirí. Ṁeasas go dtuitfeaḋ an t-Aṫair Maitias as an gcaṫaoir táinig a leiṫéid sin de ṫriṫeaṁ gáirí air.

Ḋeineamair ár ngnó agus ní raiḃ lámaċ ná marḃaḋ againn. Ṫug an t-Aṫair Séamus (an Canónaċ anois), ṫug sé dínnéar breaġ broṫalaċ dúinn. Do deineaḋ a lán cainte ag an ndínnéar, leis. Ḃí cuid de'n ċaint feargaċ, feargaċ go maiṫ. Aċ ḃí an cúil-ḟéiṫ ċóṁ maiṫ san ag an Aṫair Séamus, agus an stuaim ċóṁ daingean san ann, go mbaineaḋ sé an faoḃar de'n ḟeirg i gcóṁnuiġe sar a ḃféadaḋ sí aon díoḃáil a ḋéanaṁ.

Dá ndeintí an gnó i mBaile Ṁistéala an lá úd mar a deineaḋ i dTulaċ Liag timpal seaċt mbliana roimis sin, agus mar a deineaḋ i n-a lán áiteana eile i gcaiteaṁ na h-aimsire, ní ḃéaḋ lámaċ ná marḃaḋ ann.

XXX

Ó ḊÚN AR AILL GO CAISLEÁN UA LIAṪÁIN

An faid a ḃíos i nDún ar Aill táinig taom breóiteaċta orm agus ba ró ḋóbair dó mé ḃreiṫ as an saoġal. Ḃíos am' lán neart an lá sar a dtáinig sé orm. Ṫáinig sé orm go h-ana obann, fé mar a tabarfaí

niṁ do ḋuine. Ḃíos am' luiġe leis ar feaḋ dó nó trí ṡeaċtṁainiḃ. Ansan b'é toil an Tiġearna gur ċuireas díom é. Ḃí doċtúir maiṫ tuisgionaċ de ṁuíntir Ríordáin sa tsráid an uair sin, agus ṫug sé aire ṁaiṫ ḋom. Tá sé tar éis ḃáis, beannaċt Dé le n-a anam!

Níor ṫuigeas an uair sin cad fé ndeár an taom san do ṫeaċt orm, agus mé ċóṁ láidir, ċóṁ deaġ-ṡláinteaċ, díreaċ sar a dtáinig sé orm. Do ṫuigeas 'n-a ḋiaiġ san é go maiṫ.

Tá an Aḃa Ḃeag ag gaḃáil aniar ó Ċill na Mullaċ go Dún ar Aill. Gaḃan sí fé ḋroċad atá ṫuaiḋ ag bun sráide Ḋún ar Aill. Aḃa ḃeag ṡalaċ isead í. Is isteaċ inti a ṫéiġean salaċar sráide Ċill na Mullaċ agus salaċar na tíre go léir ar san soir go Dún ar Aill agus ansan salaċar Ḋún ar Aill féin, i dtreó náċ féidir do 'n uisge gan ḃeiṫ lán de niṁ an tsalaċair sin. Ní ḃíoḋ aon ċoṫrom uisge againn i nDún ar Aill aċ buaċaill agus asal aige agus tubán aige, istiġ i dtrucailín an asail, agus é ag tarang an uisge ċun na ndóirse, ċun na ndaoine, agus na daoine ag díol as an uisge. Ṫógaḋ sé an t-uisge ag an ndroċad, díreaċ mar a raiḃ an salaċar go léir, ó'n sráid, ag dul isteaċ sa n-aḃainn. Ṫéiġeaḋ muíntir mo ṫíġe-se agus ṫugaidís uisge búird leó ó ṫobar fíoruisge a ḃí tamall ó'n sráid, mar ḃíoḋ an t-eagal againn roim uisge na h-aḃan. Nuair a ḃí an scéal ar an gcuma san ba ró ḋeacair gan dearṁad a ḋéanaṁ uaireanta, agus uisge na h-aḃan do ċur ar an mbórd agus é ḋ'ól. Pé 'r doṁan é, do buaileaḋ isteaċ am' aigne-se gur ḃ' é uisge na h-aḃan san a ċuir an taom breóiteaċta orm.

Ḃí sagart paróiste sa tsráid, agus do ṫuig sé

contaḃairt an uisge, agus ḃíoḋ sé go minic a d'iaraiḋ a ċur féaċaint ar Ḃórd na mBoċt coṫrom uisge do ṫaḃairt isteaċ sa tsráid tré píopaiḃ, ó ṫobar éigin fíoruisge sa ċóṁgaraċt. Aċ do ṫeipeaḋ air. Dá ndéintí é do ċaiṫfeaḋ muíntir na cóṁarsanaċta breis beag éigin cánaċ a ḋíol as. Ní ṫoileóċaidís ċuige sin. “An t-uisge a ḃí maiṫ a ndóiṫin dóiḃ riaṁ roimis seo tá sé maiṫ an ndóiṫin dóiḃ anois,” adeiridís.

Na daoine gan ċiall! Ba ċóir go dtuigfidís, dá dtagaḋ droċ ḃreóiteaċt sa tsráid, ó ḃeiṫ ag úsáid an uisge sin, go leaṫfaḋ an droċ ḃreóiteaċt ar fuaid na tuaṫa agus ansan go ndíolfaḋ muíntir na tuaṫa go daor as an sprúnlaiṫeaċt.

Ċóṁ fada agus téiġean mo ċuiṁne is dóiċ liom gur tar éis mé ṫeaċt ó'n dtaom san a ċuas go Cill Ċaoi go dtí an sáile, agus gur b' é sin uair a ḃuail an Sbáinneaċ úd umam a ṫug dom an labairt ceart ar “Don Quixote” .i. “Don Cíoċóté”; nó b'féidir gur uair éigin eile é, mar ḃíos cúpla uair eile sa n-áit.

Sa ḃliain d'aois an Tiġearna míle oċt gcéad ceiṫre fiċid a deiċ, ag déanaṁ amaċ ar ḋeire na bliana, do leaṫ eadrainn an sgéal, go raiḃ an sagart paróiste a ḃí anso i bparóiste Ċaisleáin Ua Liaṫáin, go raiḃ sé ag dul ċun báis. Fuair sé bás i ndeire an ċéad ṁí de 'n ḃliain nua. Beannaċt Dé le n-a anam! Ansan, an deiċṁaḋ lá de'n tarna mí de'n ḃliain míle oċt gcéad ceiṫre fiċid a h-aondéag, do ċuir an t-Easbog leitir ċúġam-sa 'gá ráḋ liom dul am' sagart paróiste go paróiste Ċaisleáin Ua Liaṫáin. Táim anso ó ṡin.

XXXI

OBAIR ĊOSANTA NA GAELUINNE

Is dóiċ liom go rabas dá ḃliain annso nuair a ṫosnuiġ obair na Gaeluinne, dáiríribh, i mBaile Áṫa Cliaṫ. Do ṫuigeas ó'n gcaint a ḃí ar siúbal, agus as na fógraí a ṫagaḋ amaċ, go raiḃ socair ar an nGaeluinn ḃeó a ḃí i mbéalaiḃ na ndaoine do ḟaoṫruġaḋ. Ḃí ḟios agam go dian ṁaiṫ gur mar sin ba ċeart an obair a ḋéanaṁ má ḃí sí le déanaṁ i n-aon ċor. Ḃí leaḃair Eoġain uí Ċaṁraiḋe agam agus an graiméar Gaeluinne do sgríḃ Ua Donaḃáin, agus ḃí ḟios agam ná raiḃ aon ḃreiṫ ag leaḃraiḃ de'n tsórd san ar oiread agus aon lá aṁáin sa mbreis do ċur le saoġal na Gaeluinne. Ḃí ḟios agam gur aḋṁuiġ na fir sin féin ná raiḃ uaṫa aċ oiread agus d'ḟéadfaidís de'n Ġaeluinn a ḃeiṫ socair daingean i leaḃraiḃ acu, i dtreó go mbéaḋ an méid sin di le fáġail ins na leaḃraiḃ sin nuair a stadfaḋ muintir na h-Éireann d' í labairt. Do ċonaic Ua Donaḃáin agus Ua Caṁraiḋe go raiḃ sí ag imṫeaċt, ag imṫeaċt go réiḋ, aċ ag imṫeaċt go deiṁniġṫeaċ, agus ṫuigeadar go maiṫ ná raiḃ aon ḃreiṫ ag an obair a ḃí acu féin 'á ḋéanaṁ ar aon ċosg do ċur leis an imṫeaċt san.

Tá sé daingean am' aigne, áṁṫaċ, nár ṫuigeadar an díoḃáil a ḃí sa n-imṫeaċt san. Is dóiċ liom gur ṫuigeadar, agus gur ṫuig a lán nár ḃ' iad an uair sin, agus aḃfaḋ 'n-a ḋiaiġ san, gur ṫairḃe mór a ḋéanfaḋ an t-imṫeaċt. Ḃí cúiseana troma acu féin agus ag daoine eile le n-a ṫuisgint go mbéaḋ tairḃe sa n-imṫeaċt. Na daoine a ḃí beó i n-Éirinn

an uair sin agus gan acu aċ an Ġaeluinn, is aṁlaiḋ a ḃí ceangal na gcúig gcaol ar a n-aigne ċóṁ fada agus ċuaiḋ gnóṫaí saoġalta. I n-aon tsaġas gnóṫaí dlíġe, cuir i gcás, ḃí fear an Ḃéarla ábalta ar an ndub do ċur 'n-a ġeal orṫa agus ar an ngeal do ċur 'n-a ḋub orṫa, agus ní raiḃ aon ċaoi acu ar iad féin do ċosaint. Dá n-innsidís a sgéal féin as Gaeluinn ní ṫuigfeaḋ aon duine iad, aċ amáin, b'ḟéidir, an fear a ḃéaḋ ceapaiṫe ar an éagcóir a ḋéanaṁ orṫa. Ḃíoḋ an fear teangan acu, aċ dá mbéaḋ breab glacaiṫe ag an ḃfear teangan san conus a ḃéaḋ an sgéal acu? Pé taoḃ ó n-a ḃféaċtí isteaċ an uair sin sa ċuma ar a raiḃ an duine ná raiḃ aon Ḃéarla aige, do ċítí go raiḃ sé i gcruaḋ-ċás go tiubaisteaċ. Siné fé ndeara do Ḋóṁnall Ua Conaill a ráḋ gur ḃ' fearr leis go mbéaḋ an Ġaeluinn seaċt míle síos fé uisge na farraige ṫiar. Ċonaic sé os cóṁair a súl an éagcóir uaṫḃásaċ 'á ḋéanaṁ ag fear Ṡasana, coitċianta, ar an Éireanaċ, agus gan ar ċumas an Éireanaiġ aon ḟocal do laḃairt ċun é féin a ċosaint aċ focal ná tuigfí. Ḋein Dóṁnall Ua Conaill féin obair ṁór ag cosaint na nGaeḋal ar an éagcóir a ḃí 'á ḋéanaṁ orṫa. Ṫuig sé go h-áluinn ná béaḋ aon ḃreiṫ aige ar an obair sin a ḋéanaṁ mura mbéaḋ an Béarla ḃeiṫ ċóṁ maiṫ aige, agus é ḃeiṫ ábalta ar luċt an Ḃéarla do ṫroid as a gcaint féin, as Béarla.

Níor ċuiṁniġ aoinne ar an dá ṫeangain do ċur ar siúḃal i n-aonḟeaċt. Do ṁeas gaċ aoinne nár ḃaoġal ná go mbéaḋ tuille agus a ḋóiṫin Gaeluinne ag gaċ Éireanaċ pé cuma 'n-a ngeóḃaḋ an saoġal i dtaoḃ Béarla. Ní raiḃ aċ luċt maċtnaiṁ, mar Ua Caṁraiḋe agus Ua Donaḃáin, a ṫug fé ndeara go

raiḃ an Ġaeluinn ag imṫeaċt. Níor ṫugas-sa féin fé ndeara go raiḃ aon ḃaoġal uirṫi go dtí gur ċuas isteaċ sa ċoláiste, agus go ḃfeaca buaċaillí eiriġṫe suas agus gan aon ḟocal Ġaeluinne acu.

Do ṫuig luċt maċtnaiṁ, agus luċt faire aimsire, go raiḃ an Ġaeluinn ag imṫeaċt. Do ṫuig luċt gnóṫa poiblíḋe, agus luċt cosanta na nGaeḋal ar an ḃfeall a ḃí 'á ḋéanaṁ orṫa ag muíntir an Ḃéarla, do ṫuigeadar d'á luaṫaċt a ḃéaḋ an Ġaeluinn imṫiġṫe agus an Béarla i mbéalaiḃ na n-Éireanaċ go léir gur ḃ' eaḋ ab ḟearr é. Níor ṫuig aoinne an uair sin an díoḃáil ḃunaiġ a ḋéanfaḋ sé do ċine Gaeḋal an Ġaeluinn d'imṫeaċt uaṫa; gur ṁar a ċéile dóiḃ é agus a nádúr féin d'imṫeaċt asta amaċ. Níor ṫuig aoinne an léirsgrios marḃuiġṫeaċ a ḃéaḋ déanta ar an aigne Ġaeḋlaċ nuair a ḃéaḋ an Ġaeluinn imṫiġṫe, agus gan i gcroíḋe ná i mbéal an Éireanaiġ, ó Ḋoṁnaċ Diaġ go Tiġ Ṁáire, aċ Béarla briste. Cad é an tairḃe ḋéanfaḋ saoṫar Uí Ċaṁraiḋe, nó saoṫar Uí Ḋonaḃáin, do'n duine ná béaḋ de ċaint 'n-a ḃéal aige aċ Béarla briste, agus ná béaḋ de ṁaċtnaṁ 'n-a ċroíḋe aige aċ an maċtnaṁ a ṫabarfaḋ an Béarla briste dó? Is dóċa gur ṁeas Dóṁnall Ua Conaill, dá mbéaḋ an Ġaeluinn seaċt míle fé'n ḃfarraige, agus an Béarla i mbéalaiḃ na n-Éireanaċ go léir, go mbéaḋ an Béarla acu ċóṁ maiṫ agus ḃí sé aige féin. Má ṁeas, do ḋein sé dearṁad. Gan amras ḃí Béarla briste go tiuġ i n-Éirinn le linn Ḋóṁnaill Uí Ċonaill, agus níor ċuir an Béarla briste sin aon dealḃas aigne ar an muíntir a ḃí 'ġá laḃairt. Níor ḋein, agus cad 'n-a ṫaoḃ nár ḋein? Níor ḋein mar ḃí saiḋḃreas álainn, uasal, fórleiṫeadaṁail na Gaeluinne istiġ 'n-a n-aigne acu, laistiġ

de'n Ḃéarla ḃriste. Tá an saiḋḃreas san imṫiġṫe anois ó'n méid de ṁuíntir na h-Éireann go ḃfuil an Ġaeluinn imṫiġṫe uaṫa. Tá raint acu do ṫuigeann an ċreaċ, agus tá iarraċt acu 'á déanaṁ ar an saiḋḃreas do ċruinniuġaḋ ċúċa arís. Is usa go mór sgaramaint le saiḋḃreas 'ná teaċt suas arís leis.

Dá ndeintí an dá ṫeanga do ṡaoṫruġaḋ i n-aonḟeaċt ó'n uair a ṫosnuiġ muíntir na h-Éireann dáiríriḃ ar an mBéarla do labairt eatarṫa féin, do ċaḃróċaḋ an dá ṫeanga le n-a ċéile, agus ċuirfidís neart i n-a ċéile agus cruinneas nár ḃ' féidir a ḃeiṫ i n-aon teanga acu 'n-a h-aonar. Níor deineaḋ san. Ḃí a rian air. Nuair a ṁeasg an dá ṫeanga ar a ċéile agus gan saoṫruġaḋ 'á déanaṁ ar aon teangain acu, is aṁlaiḋ a ḃí a lán daoine ag dul amú ins gaċ teangain acu. Sin é fé ndeara do Ḋiarmuid ua Muíneaċáin an focal úd do ráḋ,

"Na daoine is lúġa ciall i n-Éirinn
Daoine gan Béarla gan Ġaeluinn!"

Aċ d'airiġeas an ċaint agus na páplaí, ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ, 'gá ráḋ go raiḃ buiḋean le cur ar bun ċun na Gaeluinne ḟaoṫruġaḋ agus ċun í ċoiméad beó, mar ċóṁráḋ, d'á labairt a' béalaiḃ na ndaoine. Ḃí áṫas mór orm nuair airiġeas an méid sin. D'airiġeas, leis, gur sagart óg a ḃí i Maiġ Nuaḋat ba ḃun leis an iarraċt san.

Do ġluais na blianta. Ní gáḋ dóṁ-sa aon tuairisg a ṫaḃairt anso ar obair agus ar ċúrsaiḃ na mblianta san. B'ḟéidir áṁṫaċ nár ṁisde dom aon ḟocailín aṁáin do ráḋ i dtaoḃ na h-oibre. Do ċonac, ag tosnuġaḋ na h-oibre dúinn, gur ar an aos óg a ḃí

ar seasaṁ i gcóir na h-aimsire a ḃí róṁainn. Ag maċtnaṁ dom air sin do tuigeas am' aigne ná raiḃ aon rud i n-aon ċor againn, i ḃfuirm leaḃair, le cur i láiṁ aon leinḃ ċun na Gaeluinne do ṁúineaḋ ḋó. As mo ṁaċtnaṁ do socaruiġeas ar leaḃar fé leiṫ do sgrí' d'ár n-aos óg, leaḃar go mbéaḋ caint ann a ḃéaḋ glan ós na loċtaiḃ a ḃí i ḃforṁór cainte na ḃfilí; leaḃar go mbéaḋ an ċaint ann oireaṁnaċ do'n aos óg, leaḃar go mbéaḋ caint ann a ṫaiṫnfaḋ leis an aos óg. Siné an maċtnaṁ a ċuir féaċaint orm "Séadna" do sgrí'. Do ṫaiṫn an leaḃar le gaċ aoinne, óg agus aosta. Do léiġeaḋ é dos na seandaoine agus do ṫaiṫn sé leó. D'airiġeadar, rud nár airiġeadar riaṁ go dtí san, a gcaint féin ag teaċt amaċ a' leaḃar ċúċa. Do ṫaiṫn sé leis na daoiniḃ óga mar ḃí cosṁalaċt mór idir Ġaeluinn an leaḃair sin agus an ḃéarla a ḃí 'n-a mbéalaiḃ féin.

XXXII

ONÓIR DO'N OBAIR

Do ġluais an aimsir. Do leanas de'n obair. Ḋeaḃróċaḋ an sgéal gur tuigeaḋ gur deineas mo ċion de'n obair maiṫ go leór. Ṫuit rud amaċ sa ḃliain d'aois an Tiġearna míle naoi gcéad a dódéag, rud a ṫaisbeáin gur tuigeaḋ; rud ná tuitfeaḋ amaċ i n-aon ċor mura mbéaḋ gur tuigeaḋ. An tarna

lá fichid d'Abrán na bliana san do ḃronn uaisle caṫraċ Ḃaile Áṫa Cliaṫ saoirse na caṫraċ san orm féin agus ar an Ollaṁ Kuno Meyer, mar ġeall ar a raiḃ déanta againn ar son na Gaeluinne. Do bronnaḋ an onóir air-sean mar ġeall ar an saoṫar a ḃí déanta aige ar ṡeana Ġaeluinn na h-Éirean, agus do bronnaḋ an onóir orm-sa mar ġeall ar an saoṫar a ḃí déanta agam ar son na Gaeluinne atá beó i n-Éirinn fós. Ġaḃamair araon ár mbuiḋeaċas le h-uaisliḃ na caṫraċ. Le linn a ḃuiḋeaċais féin a ġaḃáil leó do'n Doċtúir Kuno Meyer dúḃairt sé focal a ċur i n-úil dúinn go léir náċ indiu ná indé do ṫosnuiġ sé féin ar ḃeiṫ ag cur suime i neiṫiḃ Gaelaċa. (Do laḃair sé as Béarla.) Tar éis raint cainte do ráḋ ḋó dúḃairt sé mar seo.

“Dúḃairt mo ṡean-aṫair liom, agus mé am' leanḃ, ṫall i gcaṫair Hamburg, go raiḃ, go deiṁin, caint idir é féin agus Napper Tandy, agus gur rug Napper Tandy ‘greim ar láiṁ air,’ lom dáiríriḃ, nuair a ḃí sé 'n-a ġarsún. D'inis sé an méid sin dom aḃfaḋ sar ar airiġeas-sa aon tráċt ar ‘The Wearing of the Green.’”

Do ṫaisbeáin san go raiḃ báiḋ ag Kuno Meyer, agus agá aṫair, agus agá ṡeanaṫair, le h-Éirinn agus le muíntir na h-Éirean, aḃfaḋ sar ar ṫosnuiġ an obair seo na Gaeluinne.

Nuair a ḃí an onóir sin taḃarṫa dúinn ag muíntir Ḃaile Áṫa Cliaṫ ċuamair siar go Coláiste Ṗádraig Naoṁṫa i Maiġ Nuaḋat, mar ḃí cuireaḋ fáġalta againn ó Uaċtarán an Ċoláiste, an sagart oirdeirc agus an t-ollaṁ diaḋaċta Monsignor Ua Mainċín, atá anois i n-a Árdeasbog ṫall i Melbourne. Ṫug sé cuireaḋ do ṫriúr againn, do'n Ollaṁ Kuno Meyer

agus do Ḋoċtúir Ua h-Aiṁirgin agus dóṁ-sa. Ċuamair siar ó Ḃaile Áṫa Cliaṫ ar ṁótor.

Tar éis an dínnéir do ċruinniġ buiḋean Ċoluim Cille sa halla mór agus ḋeineamair go léir a lán cainte. Ar an nGaeluinn agus ar gaċ aon rud a ḃain leis an nGaeluinn isead ḋeineamair an ċaint.

I gcaiṫeaṁ na cainte dúinn agus i gcaiṫeaṁ an tráṫnóna, do ċuiṁniġeas féin go minic ar ṫuama atá ansúd sa roilig ḃeag lastiar de'n Ċoláisde. Tá cóṁra ṫrom iarainn istiġ sa tuama san agus táid cnáṁa duine, cnáṁa sagairt, istiġ sa ċóṁrainn sin. Do tugaḋ an ċóṁra san agus an méid atá istiġ inti aniar ar fad ó'n dtaoḃ ṫiar de'n ċruinne, ó Los Angeles, trearsna na mílte míle tíre agus uisge, agus do cuireaḋ isteaċ sa tuama san í agus tá sí ann. Isiad cnáṁa an Aṫar Eoġan ua Graṁna atá istiġ sa ċóṁrainn. Tá sé féin ṫuas i n-aoiḃneas na ḃflaṫas. Ḃí sé ag féaċaint anuas orainn an oíḋċe úd, agus ḃí áṫas air. Ċonaic sé an obair ag dul ċun cinn go beó agus go ḃríoġṁar, tar éis na mblianta go léir, an obair a ḃris a ṡláinte féin agus do ṡlad an t-anam as i dtosaċ a ṡaoġail, an obair dá mbéaḋ beaṫa trír aige go dtaḃarfaḋ sé an ḃeaṫa san go léir ċun na h-oibre sin do ċur ċun cinn.

Nuair airiġ uaisle Caṫarac Ċorcaiġe an rud a ḃí déanta ag uaislib Ḃaile Áṫa Cliaṫ ṫuigeadar gur ċeart dóiḃ féin rud éigin de'n tsaġas céadna do ḋéanaṁ. Socaruiġeadar ar ṡaoirse Caṫarac Ċorcaiġe ṫaḃairt do Ḋoċtúir Kuno Meyer agus dom féin. Ċeapadar lá ċuige, agus ar áḋḃaraí an tsaoġail cad é an lá a ċeapfaidís ċuige aċ an cúigṁaḋ lá fiċid de Ṁiṫeaṁ an Ḟóġṁair, .i. Lá

Ḃarra Naoṁṫa, lá naoiṁ an Ġuagáin, an naoṁ go ḃfuil caṫair Ċorcaiġe ar a ċomairce.

Ní raiḃ aon ċoinne agam-sa go ḃfeicfinn an radarc a ċonac an lá san. Nuair a ṫánag féin agus Kuno Meyer amaċ as an dtraen i gCorcaiġ ḃí mór-ṡluaġ leanḃ ann ag cur fáilte róṁainn. Do ġabadar amrán dúinn, amrán Gaeluinne, amrán a ċúm an t-Aiṁirgíneaċ dóiḃ. Ḃí Maor na Caṫraċ ann agus carráiste aige dúinn ċun sinn a ḃreiṫ go dtí Halla na Caṫraċ. Ḃí gárda luċt airm 'ġár dtionnlacan, róṁainn amaċ agus i n-ár ndiaiġ agus ar gaċ taoḃ de'n ċarráiste, agus iad gléasta i n-airm 's i n-éide do réir mar a ḃíoḋ a leiṫéidí i n-aimsir Ċúċulainn. Nuair a ċonac iad do ċuiṁniġeas ar lá a ḃíos i gCorcaiġ, suas le deiċ mbliana fiċid ó ṡin. Ḃí toirmeasg na talṁan ar siúḃal ar buile an uair céadna. Ṫáinig an [1]t-Iarla Ruaḋ go Corcaiġ mar 'ḋ eaḋ ċun sgeóin a ċur ionainn go léir, agus smaċt do ċur orainn. Ċonac é ag teaċt amaċ as an dtraen. Ḃí gárda luċt airm ar an láṫair roimis, ċun é ċosaint orainne, mar 'ḋ eaḋ. Ċuiṁniġeas ar an Iarla Ruaḋ san nuair ḟéaċas am' tímpal agus ċonac mo ġárda féin.

"Dar fiaḋ," arsa mise am' aigne, "aċ is fearr an gárda atá agam-sa indiu 'ná an gárda a ḃí ag an Iarla Ruaḋ an lá úd!"

Ċuamair tríd an gcaṫair; anonn tarsna an droiċid ṁóir; siar go dtí an tsráid ṁór leaṫan úd mar a mbíoḋ an "Capall Buiḋe" fadó; soir arís agus anonn tarsna an droiċid eile; go dtí Halla na Caṫraċ. I gcaiṫeaṁ na slíġe sin go léir

[1] Earl Spencer.

ḃí na daoine, óg agus aosta, brúiġte ar a ċéile ar gaċ taoḃ dínn, agus iad ag liúiriġ agus ag greadaḋ na mbas ag cur fáilte rómainn. Nuair a ċuamair isteaċ sa Ḣalla mór ḃí na daoine bailiġṫe istiġ ann. Ḃí sé lán, ċóṁ lán agus nár ḃ' ḟéidir d'á ṫuille dul isteaċ ann. Ḋeineamair caint ansan agus do deineaḋ caint linn, agus ḃí iongnaḋ ár gcroiḋe orainn araon a ḟeabas do labair na buaċaillí óga an Ġaeluinn linn.

Measaim náċ misde dom stad anso, agus a ráḋ, mar adeireaḋ luċt sgéalaiḋeaċta i n-Éirinn fadó:

Gonaḋ é sin mo sgéal-sa go nuige sin.

IRISH WORKS BY THE V. REV. CANON O'LEARY, P.P.

Religious Books

na ceiṫre soisgéil as an dtiomna nua. The Four Gospels translated from the Latin Vulgate. With annotations and references. Library edition. Cloth, 3*s.* net; by post, 3*s.* 4*d.* Each Gospel separately. Cloth, 6*d.* net; by post, 7½*d.*

aiṫris ar ċríost. Translated from the Latin of Thomas à Kempis. Library edition, 4*s.* 6*d.* net; by post, 4*s.* 10*d.*

Some days after the publication of "Aiṫris ar Ċríost" the following letter was received by Canon O'Leary from the Lord Bishop of Raphoe:—

ARD ADHAMNAIN,

LETTERKENNY, *June 7th,* 1914.

DEAR CANON O'LEARY,—Your "Aiṫris ar Ċríost" is about the best thing you have done; you have given us a book for reading that is welcome alike to the Irish mind and to the devout soul. Now we have an Irish Imitation with short clear words, easy flow, and a very great deal of the unction of the original.

During the Crann Eiṫne hour it will be a valuable help to us. The people like to drink in spirituality with their Irish.

The question of Northern or Southern Irish scarcely arises; or if it does, it can be got over, as you suggest, by following the local pronunciation. I hear nothing but praise for your books in St. Eunan's College. What an array of them you have to your credit! May you live to do more and more for God and for Eire, and for the Irish tongue. With many thanks,

I am, dear Canon,

Faithfully yours,

✠ pádraic ua doṁnaill.

seanmóin agus trí fiċid. Sixty-one Sermons in Irish on the Gospel for every Sunday and Holiday in the year. In two volumes. Each volume 3*s.* 6*d.* net; by post, 3*s.* 10*d.*

an soisgéal as leaḃar an aifrinn. The Gospel translated from the Missal for every Sunday in the year. 6*d.* net; by post, 7*d.*

an teagasg críosdaiḋe. The Catechism. With a vocabulary. 2*d.* net; by post, 3*d.*

Miscellaneous Writings

Sliaḃ na mBan ḃFionn. A reading book of stories told by Canon O'Leary. The stories are divided into short lessons, each headed by a vocabulary. The book also contains three simple poems, each poem being headed by a vocabulary. Also in Simplified Spelling. 3*d*. net; by post, 4*d*.

Aesop a Ṫáinig go h-Éirinn. Cnuasac a Ḋó. Second Series of Æsop's Fables in Irish. By Canon O'Leary. Specially prepared for Intermediate Schools with fifty pages of notes and vocabulary. 1*s*. net; by post, 1*s*. 1½*d*.

Aesop a Ṫáinig go h-Éirinn. First Series of Æsop's Fables. by Canon O'Leary. With a vocabulary. 6*d*. net; by post, 7*d*. English Translation, 3*d*. net; by post, 4*d*.

In Simplified Spelling, 6*d*. net; by post, 7*d*.

An Cleasaiḋe. A modernisation of a sixteenth century story. Edited by Eleanor Knott. With introduction, notes, vocabulary and indexes of personal and place names. 1*s*. net; by post, 1*s*. 1½*d*.

Luġaiḋ Mac Con. Edited by Eleanor Knott. A modernisation of the old tale, "Cath Muige Mucrime." With introduction, notes, vocabulary, and indexes of personal and place names. 1*s*. 6*d*. net; by post, 1*s*. 7½*d*.

Guaire. Edited by Conall Cearnaċ. A modernisation of the old tale, "Imtheacht na Trom-dhaimhe." With introduction, notes, vocabulary, and indexes of personal and place names. In two parts. Each part, Paper covers, 1*s*. 6*d*. net; by post, 1*s*. 8*d*. Cloth, 2*s*. net; by post, 2*s*. 3*d*.

Bricriu. A modernisation of the old tale, "Fied Bricrend." Edited by Conall Cearnaċ. With introduction, notes, vocabulary, and indexes of personal and place names. Paper, 1*s*. 6*d*. net; by post, 1*s*. 8*d*. Cloth, 2*s*. net; by post, 2*s*. 3*d*.

An Craos-Ḋeaṁan. A modern Irish version of the ancient comical story Aislinge Meic Conglinne. With a vocabulary. 1*s*. 6*d*. net; by post, 1*s*. 9*d*.

Eisirt. An ancient story given in Modern Irish. By Canon O'Leary. The story of Eisirt is supposed to have formed the basis of Swift's "Voyage to Lilliput," and also to have supplied some ideas for his "Brobdingnag." 9*d*. net; by post, 10½*d*.

Miscellaneous Writings—continued.

ESHIRT. In Simplified Spelling. With introduction giving paradigms of the verbs, notes, and a vocabulary. 1*s*. 6*d*. net; by post, 1*s*. 8*d*. The text only, 8*d*. net; by post, 9½*d*.

séadna. Pages 1-53. With a vocabulary of 13 pages. 6*d*. net; by post, 7*d*.

séadna. Complete edition, 2*s*. net; by post, 2*s*. 4*d*.

School Edition, in three parts:—

Part I. Pages 1-105, 9*d*. net; by post, 11*d*.

Part II. Pages 106-201, 1*s*. net; by post, 1*s*. 2*d*.

Part III. Pages 202-300, 1*s*. net; by post, 1*s*. 2*d*.

Complete edition in Simplified Spelling, 6*d*. net; by post, 8½*d*.

niaṁ. A Historical Novel. 4*s*. 6*d*. net; by post, 4*s*. 11*d*. School edition, paper boards, 3*s*. 6*d*. net; by post, 3*s*. 10*d*.

sgoṫḃualaḋ II. A series of forty-two articles in Irish, reprinted from *The Leader*. 6*d*. net; by post, 7*d*.

CATILINA. Cuntas er Choga Chatilina. O Chaius Sallustius Crispus. 1*s*. 6*d*. net; by post, 1*s*. 7*d*.

an bealaċ buiḋe. A short play of the time of Red Hugh O'Donnell. 4*d*. net; by post, 5*d*.

an sprid; bás ḋalláin; agus tadġ saor. Three short plays. 2*d*. net; by post, 2½*d*.

eólas ar áireaṁ. Arithmetical tables in Irish and English. 1*d*. net; by post, 1½*d*.

mion-ċaint. An easy Irish phrase book (with English).

Part I. On the use of is and tá, 3*d*. net; by post, 4*d*.

Part II. On the use of Verbs, 3*d*. net; by post, 4*d*.

Part III. On the use of Prepositions, 6*d*. net; by post, 7*d*.

BOSTON PUBLIC LIBRARY
3 9999 05676 936 5